۴۸۶

خزینۃ المعارف

۱۰۹۴ھ

یعنی

مکتوبات حضرت مروّج الشریعت بہاء الدین ابوالعبّاس

محمد عُبید اللہ رحمۃ اللہ علیہ

(فرزند حضرت خواجہ محمد معصوم سرہندی رحمۃ اللہ علیہ)

مرتّبہ

پروفیسر ڈاکٹر غلام مصطفیٰ خاں صاحب دامت برکاتہ

ایم اے، ایل ایل بی، پی ایچ ڈی، ڈی لٹ

صدر شعبۂ اردو، سندھ یونی ورسٹی۔ حیدرآباد

۱۳۹۳ھ

۱۹۷۳ء

ناشر:- عبدالغفار میمن عفی عنہ۔ سی ۵ - دھوراجی کالونی۔ کراچی ۱۲

قیمت پانچ روپے

خزینۃ المعارف

۱۰۹۴ھ

یعنی

مکتوبات حضرت مروّج الشریعت بہاء الدین ابو العبّاس

محمّد عبید اللہ رحمۃ اللہ علیہ

(فرزند حضرت خواجہ محمد معصوم سرہندی رحمۃ اللہ علیہ)

مرتّبہ

پروفیسر ڈاکٹر غلام مصطفیٰ خاں صاحب دامت برکاتہ

ایم اے، ایل ایل بی، پی ایچ ڈی، ڈی لٹ

صدر شعبۂ اردو، سندھ یونی ورسٹی۔ حیدرآباد

سنہ ۱۳۹۳ھ
۱۹۷۳ء

ناشر:۔ عبد الغفار میمن عفی عنہ۔ سی ۵۔ دھوراجی کالونی۔ کراچی ۵

قیمت پانچ روپے

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بعد از حمد و صلوٰۃ عرض می شود کہ این مجموعۂ مکتوبات از حضرت مروّج الشریعت بہاء الدین ابو العبّاس محمد عبید اللہ رحمۃ اللہ علیہ (م ۱۰۸۳ھ)۔ فرزند سوم حضرت خواجہ محمد معصوم رحمۃ اللہ علیہ ابن حضرت مجدّدِ الفِ ثانی شیخ احمد فاروقی سرہندی قدس سرہٗ) ہست کہ فرزندِ ایشاں تاج الدین ابو الحسن محمد ہادی علیہ الرحمۃ بہ اسم تاریخی "خزینۃ المعارف" ۱۰۹۴ھ ترتیب نمودہ بودند۔ خطیِ آں در کتاب خانۂ حضرت مخدومنا مولانا ضیاء المشائخ صاحب مدظلہ (ابن حضرت نور المشائخ مجدّدی رحمۃ اللہ علیہ) در کابل محفوظ ہست کہ آں حضرت این مسکین را نقل آن مرحمت فرمودہ اند۔ ادام اللہ فیوضہٗ و برکاتہٗ۔

حضرت مولانا حافظ محمد ہاشم جان صاحب مجدّدی مدظلہٗ و برادر روحانی ڈاکٹر مولانا ابو الفتح صغیر الدین صاحب مدمجدہ را خیلے متشکر ہستم کہ در تصحیح این نسخہ اعانت بے غایت فرمودند جزاہما اللہ فی الدارین احسن الجزاء۔ از مطالعۂ این مکتوبات واضح می شود کہ حضرت مروّج الشریعت مثل برادرانِ خود یعنی حضرت خواجہ محمد نقشبندِ ثانی رحمۃ اللہ علیہ و حضرت خواجہ محمد سیف الدین رحمۃ اللہ علیہ، تربیتِ بادشاہِ وقت اورنگ زیب عالمگیرؒ و امراء و علماء آن زمانہ فرمودند (تفصیل احوال در روضۃ القیومیہ مندرج ہست)۔

فقط۔ احقر۔ غلام مصطفٰے خاں

۱۳۹۳ھ

افسوس کہ خطاطِ این مجموعہ مکرمی حافظ حکیم ذوقی صاحب مصطفائی الہ آبادی بہ سہ شنبہ یکم جمادی الاخریٰ رحلت فرمود

فہرست مکتوبات

پدرِ بزرگوارِ خود۔ ۱۔ ۲
خواجہ سیف الدینؒ۔ ۳۔
مولانا بدرالدین سلطان پوری۔ ۴۔
محمد حنیف کابلی۔ ۵۔ ۹۔ ۵۶۔
عبدالصمد کابلی ۶۔ ۱۰۔ ۵۰۔
مولانا ابوالقاسم لاہوری۔ ۷
مُلاّ حسن علی پشاوری۔ ۸
بادشاہ اورنگ زیبؒ۔ ۱۱۔ ۶۶۔ ۹۴۔
۹۵۔ ۹۶۔ ۱۱۹۔ ۱۲۱۔ ۱۲۳۔ ۱۳۰۔
مولانا فصیح الدین۔ ۱۲
شیخ محمد اسمٰعیل۔ ۱۳
مخدوم زادہ خواجہ محمد پارساؒ۔ ۱۵۔ ۳۶۔
۵۹۔ ۱۰۲۔ ۱۰۷۔ ۱۳۴۔ ۱۳۷۔ ۱۴۱
۱۴۸۔ ۱۵۲۔
شیخ عبدالکریم کابلی۔ ۱۶۔ ۲۵
خواجہ محمد غنی۔ ۱۷۔
خواجہ محمد بقا۔ ۱۸۔ ۱۹۔
حاجی حبیب اللہ بخاری۔ ۲۱۔ ۷۰۔
شیخ علیم جلال آبادی۔ ۲۳
مخدوم زادہ خواجہ محمد سالمؒ ۲۴۔ ۱۲۰۔
۱۳۳۔ ۱۳۹۔ ۱۴۷۔
خواجہ عثمان کولابی ۲۶
محمد سرور۔ ۲۷
خواجہ محمد فضل۔ ۲۹۔ ۳۰۔ ۳۱
جملۃ الملکی جعفر خان۔ ۳۲۔ ۸۸۔ ۱۳۱۔
حاجی محمد معقول ۳۳۔ ۳۵۔ ۵۲۔ ۵۴۔
۶۱۔ ۶۷
شیخ بایزید سہارنپوری۔ ۳۴۔ ۹۷۔ ۹۸۔
۹۹۔ ۱۰۰۔ ۱۰۱
حافظ عبدالعزیز لاہوری ۳۷۔ ۴۵۔ ۶۲۔
مخدوم زادہ خواجہ سعدالدینؒ۔ ۳۸۔ ۱۳۲
۱۴۳۔ ۱۴۶۔
خواجہ بدر۔ ۳۹۔
حافظ صبور۔ ۴۰۔
فنا رخان۔ ۴۴
صوفی محمود کشمیری۔ ۴۶۔ ۵۵۔ ۷۷۔ ۷۸۔

میر محمد اسحٰق (اکرم جان) ۔ ۴۔ ۳۔ ۷۲۔

خواجہ عبدالآخر کابلی ۴۸۔ ۵۱۔

جان محمد و شاہ محمد سلطان پوری ۴۹۔ ۷۲۔

سید ابوالمعالی۔ ۵۷۔ ۱۰۵۔ ۱۰۔

مرزا محمد عادل بیگ و سلطان فتح اللہ وغیرہ

۵۸۔ ۹۲۔ ۹۳۔

میر محمد یحییٰ کابلی۔ ۶۰۔ ۷۵۔ ۱۵۶

عبدالواحد قیام خانی۔ ۶۳

خواجہ احمد بخاری۔ ۶۵۔

شیخ فقیر اللہ بنگالی۔ ۶۸۔ ۸۰۔

میر محمد امین۔ ۶۹۔ ۷۱۔

حافظ محمد امین۔ ۷۴۔ ۱۲۵۔

خواجہ محمد یحییٰ۔ ۷۹۔

شیخ نور محمد۔ ۸۱۔

شیخ عبدالاحدؒ۔ ۸۳۔

حافظ محمد صادقؒ۔ ۸۴۔ ۱۰۴۔ ۱۱۰

مبارز خان۔ ۸۹۔

محمد خان برکی بخاری۔ ۹۰

شیخ عبدالرحمٰن گجراتی۔ ۹۱۔

خواجہ دلی۔ ۱۰۹۔

محمد میرک بدخشی ۱۱۱۔ ۱۱۲۔ ۱۱۴۔ ۱۱۵۔ ۱۱۶۔

۱۱۷۔ ۱۱۸۔ ۱۲۲۔ ۱۲۴

شاہ زادہ (؟) ۱۲۷۔

خواجہ محمد نقشبند ثانیؒ۔ ۱۲۸۔ ۱۲۹

شیخ عبدالسلام۔ ۱۴۴۔

شیخ خلیل اللہ۔ ۱۵۰۔

ابوالمظفر برہان پوری۔ ۱۵۳۔ ۱۵۴۔

محمد ہادی (جامع مکتوبات) ۱۴۔ ۲۰۔ ۲۲۔

۴۱۔ ۵۳۔ ۶۴۔ ۷۶۔ ۸۲۔ ۸۵۔ ۱۰۳۔

۱۰۶۔ ۱۳۵۔ ۱۳۶۔ ۱۳۸۔ ۱۴۰۔ ۱۴۲۔

۱۴۵۔ ۱۴۹۔ ۱۵۱۔

یکے از خواجہ زادگان۔ ۱۵۵۔

یکے از عرب ۱۱۳۔

مخلصات۔ ۲۸۔ ۴۲۔ ۴۳۔

غیر معلوم۔ ۸۶۔ ۸۷۔ ۱۲۶۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

الحمد للہ حمداً جمیع ما حمدہ الحامدون من الاوّلین والاخرین واشکرہ سبحانہٗ شکراً یزید علیٰ شکر جمیع الشاکرین فسبحان من لا یصل حمد حامد الیٰ جناب قدسہ بل منتھی الحامدون سرادقات عزّہٖ من اسمائہٖ وصفاتہٖ۔ اللّٰھمّ کیف نحمدک ونثنی علیک وقد ورد لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علیٰ نفسک فانت الحامد والمحمودُ وغیرک عاجزٌ عن اداءِ ھذا المقصود فنحمد اللہ کما یحب ربّنا ویرضیٰ۔ رباعی۔

حمد الالٰہ ھو بالحمد حقیق	در بحر نوالش ہمہ ذرات غریق
ناکردہ ز محض فضل توفیق رفیق	نسپرد طریق شکر او ہیچ فریق

نصلی ونسلم علیٰ رسولہ الذی کان یوم القیٰمۃ حامل لواء الحمد والذی کان محبوب ربّ الصمد نظم

بلبل شاخسار باغ بلاغ	شاہباز نشیمن ما زاغ
داشت چشم سرش چو دیدہ سر	روشنائی ز کحل بی یبصر

ربّنا نحن کما عجزنا عن اداء الحمد عجزنا عن اتیان الصلوٰۃ المعھود فصلِّ وسلّم علیہ بعدد کل شاھدٍ ومشھود وعلیٰ اٰلہ الذین ھم نجوم الھدیٰ وعلیٰ اصحابہٖ الذین ھم شموس الدّجیٰ وعلیٰ ورثۃ علومہٖ الذین ھم مصابیح العلیٰ وائمۃ کافۃ الوریٰ۔

اما بعد۔ خاکسار بے مقدار شکستہ بال بے اعتبار کمترین خاک نشینان ایں علیا بارگاہ ووالہ ومہجور رُو سیاہ الراجی الیٰ رحمۃ اللہ الہادی محمد ھادی وفقہ اللہ سبحانہ لمرضاتہٖ

بسمع غواصانِ بحرِ سیرِ اولیاء و سیاحانِ برِّ تواریخِ اصفیاء و نظارہ کنانِ بوستانِ معارف و حقائق و شناورانِ دریاے اسرار و دقائق می رسانند کہ حضرت سلطان الاولیاء برہان الاتقیاء اسوۃ الاصفیاء وارث الانبیاء مالک سریر النہایت سلطانِ ملک الولایت الواقف علی تاویلات القرآنیۃ المطلع علی متشابہات الفرقانیۃ کاشف اسرار المقطعات مورد المعاملات والعنایات صاحب الاصالۃ والارشاد الملائم لہٗ دکون دنیاہ آخرتہٗ لماہو اہلہٗ وکونہٗ ذالمحبوبیۃ ذاتیۃ وکونہٗ ذالنسبۃ قویۃ عالیۃ الفائق علی الاقران فی العلوم الظاہرۃ والباطنۃ جوہر الاعراض بالذات منور العلویات والسفلیات ۔ رباعی

اے ناطقہ زا کلیلِ کمالِ تو کلیل ہم حالِ تو برحالِ تو برہان و دلیل
حسنت نمکِ چرب ز اعجاز آمیخت با قندِ مصفاے سرِ خوانِ خلیلؑ

رباعی اے آنکہ بذاتِ خود سرِ یکجانی بر سرِ خلافتی شہ برہانی!
عالم عرض و ذاتِ تو آنرا جوہر اے جوہر والا نکرامی کانی

امام الطریقۃ والحقیقۃ مروج الملۃ والشریعۃ قطب الاقطاب محبوب رب الارباب شیخنا و امامنا وقبلتنا بہاء الحق والدین ابو العباس حضرت خواجہ عبید اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ ۔ فرد :

مرشدِ ہادی عبید اللہ دوراں آنکہ یافت نورِ معصومی و فیضِ احمدی از وے کمال

شاعرے در مدحِ آں حضرت گفتہ ۔ مثنوی :

شہِ حضرت کہ شاہِ دلبران ہست تمامی دلبران را دلبران است
چہ عنصر نہ فلک سرگشتۂ او نہ جسم و روح عقلِ اولان است
ز علم و حلم او آخر چہ گویم علیِّ وقت و زینِ عابدان است
ہمہ احرارِ عالم بندۂ او عبید اللہیش فخرِ جہان است
شہِ حضرت کہ مہرش در دلِ من چو جان در جسم بل خود جانِ جان است
میانِ بوستانِ نقشبندان خرامان ہمچو سروِ بوستان است
بہارش را خزان ہرگز مبیناد کہ او شمعِ ہدیٰ در انس و جان است

در سنہ ہزار و ہشتاد و سہ ہجری از دارِ فانی بدار البقا شتافتند چنانچہ برین والیس ماندہ ہائے

علی الخصوص برین ذرهٔ مهجور از آفتاب و والد و دور از ماهتاب عالمتاب المهاے بسیار و غمهاے
بے شمار دارد شد بحدے کہ تحریر و تقریر آن محال است ؎

صُبّت علیّ مصائبٌ لو انها — صُبّت علی الایام صِرن لیالیا

و خوش وقتیهارا بہ بے مزگیها مبدّل ساخت و عیشهارا بر تنها نیز گردانید ؎

عشرت از خانهٔ ما رختِ سفر بربستہ — غم ویرانهٔ ما آمده و دربستہ

و این مثنوی وردِ زبانم شده بود ۔ مثنوی :-

الله الله چہ چارهٔ سازم — با بختِ سیہ چہ حیلهٔ بازم ؟
دیدی کہ فلک بمن چها کرد — وز ہیچ تو ئی مرا جدا کرد !
اے کاش کہ مادرم نہ زادے — ور زاد اجل بہ باد دادے
من لذتِ زندگی نہ دانم — مرگِ دگران است ہر زمانم

ع :- سخن از لبِ تو گفتم بلبم سخن گره شد

عزیزے در مرثیہ و تاریخ آن قبلهٔ ابرار گفتہ ۔ نظم :-

جانشینِ محمدِ معصوم — احمدِ ثانی از معانی شد
اے کہ از فقر دم زنی هیهات — انچہ او شد تو کے توانی شد
داشت خُلقِ محمدی با خلق — سر بہ سر لطف و مهربانی شد
از ربیعِ نخست نوز دهم — طائرِ روحش آسمانی شد
بهر ارشادِ عالمِ ملکوت — زین سپنجی سراے فانی شد
دهلوی سالِ قربتش را یافت — الله الله عبید ثانی شد (۱۰۸۳ھ)

بالجملہ این غمزدهٔ روزگار تا مدتهاے مغموم می بود و شبانہ و روزانہ کارش با نالہ و فریاد ۔ نظم :-

آشفتہ بدرد دل خروشان — در کاسهٔ سر دماغ جوشان
از هر مژه اشکِ آتشینے — می ریخت بهرِ گلِ زمینے
می گشت طپان بہ آتشین دل — بر خاک چو مرغِ نیم بسمل

تا آنکہ حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ بہ محضِ کرمِ خویش بحکم فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِیْلًا صبر و تحمل نصیبِ وقت ساخت

ع۔ صبرے ودلے بکار بُردم ۔ آخر مطلع شد کہ تا این زمان مکتوباتِ قدسی آیاتِ آن حضرت جمع نہ شدہ است۔ آنگاہ این لآلیِ منثورہ وجواہرِ منثورہ را از ہر جا جست وجو نمودہ فراہم آوردہ شد۔ تا عالمے بہرہ ور گردد وجہانے سیراب شود۔ بالجملہ این نسخۂ عالیہ متضمنِ معارفِ غریبہ واسرارِ عجیبہ است ومشتمل بر علومِ خفیہ ومقاماتِ جلیہ بستانِ انوارِ وصال است وگلستانِ ازہارِ کمال۔ واکملِ تادیلاتِ قرآنی را اینجا بیان است ومتشابہاتِ فرقانی را اینجا نشان۔ آنچہ اولین را در دل بود اینجا بہ قلم وزبان آمدست آنچہ سابقین را پنہان بود اینجا عیان است۔ توضیحِ ولایاتِ ثلاثہ است وتبیینِ کمالاتِ مرتبۂ نبوت ورسالت است۔ تفصیلِ مراتبِ قیومیت وخلت است واجمالِ مقاماتِ محبیہ ومحبوبیت است۔ شعر :-

ففی کلِّ لفظٍ منہ روضۃٌ مِنَ المنٰی | وفی کلِّ حرفٍ منہ عقدٌ من الدّرر
ہر حرف زِ صنعِ انتخابے است | ہر نقطہ زِ معرفت کتابے است

نظم :-
زہر یک نقطہ اش چون نافۂ تر | شمیمِ وصلِ جانان می زند سر
ولے آن کز برودت در زکام است | چہ باشد نافہ اش گر در مشام است
سرایم مدحِ آن سیّاحِ غواص | کنم خورشید را چوں ذرہ رقاص
چراغِ نقشبندِ ہفت محفل | نگاہش راہ بندِ غیر از دل
کجا گردد ز وصفش خامہ آگاہ | چہ نم دریابد از دریائے ترکاہ
ہمان بہتر کہ زین پس گوش باشم | سرایم نغمۂ خاموش باشم

حضرت ایشان رضی اللہ تعالیٰ عنہ در خطبۂ مکتوباتِ عالیات حضرت پیر ووالدِ بزرگوارِ خویش یعنی قدوۃ العارفین امام العالمین سیّد الدہر رئیس العصر الجوہرُ من العرض والذات للعالم الذی ہو ظلال الصفات قطبِ طریقت شاہبازِ حقیقت زبدۃ المقربین خاقان المحققین صاحب ولایۃ المحمدیۃ والمشرف بکمالات الاحمدیہ حجۃ الاولیاء معجز الانبیاء برہان السلف سلطان الخلف الآیۃ الکبریٰ فی العالمین الوارث الکامل السید المرسلین ؎

مقتدا ارو امامِ ما معصُوم | درجہاں نقشبند ثانی شد

مثنوی۔
الا اے خامہ وقتِ عطر ریز یست | بجیبِ صفحہ جائے مشک بیز یست
برون دہ نافہ ہائے مشک از ناف | معطر کن جہاں از قاف تا قاف

سریرِ معرفت را پادشاہے | بہ فرق از فقر و درویشی کلاہے
گُلِ بستانِ فاروقی زِ تحقیق | بدست آوردہ کسب و کارِ صدیق
جہانِ صدق را صدیقِ ثانی | زِ نخلِ باغِ فاروق ارمغانی
بعلم و حلم و فضل و بذل عثمان | ضمیرش مطلع برسرِ قرآن
ز رُوئے جُود و احسان و کرامت | قبائے حیدری بر قدّ و قامت
جہانِ معرفت گنجِ معانی | بحق باقی و از خود گشتہ فانی
ستونِ بارگاہِ شرعِ اسلام | بہ اصحابِ پیمبرؐ گام در گام
ازو روشن چراغِ نقشبندی | ازو سرسبز باغ نقشبندی
زہے عزّت کہ ربّ العرش داد | کہ بر سر تاجِ قیومیش بنہاد
جہان قائم بادُو او یا خداوند | زخود بگسستہ با حق کردہ پیوند
کرم شد منصبِ قیومی او را | علم شد نام در معصومی او را

رضی اللہ تعالیٰ عنہ این رئیس المحققین امام المدققین الصلۃ بین البحرین والمصلح بین الفئتین معراج الوصول منہاج القبول صاحب الولایۃ الاصلیۃ خازنِ اسرار الالٰہیۃ دفینۃ الحکمۃ خزینۃ الرحمۃ منبع الولایات مخزن الکمالات المحبوب الربانی کاشفِ اسرار السبع المثانی الادیس الرحمانی المجدد الف الثانی نجم سماء الہدایۃ شمس افق النہایۃ نائب مناب رسول اللہ المہدی بہدی حبیب اللہ کمال الشیخین و رتبۃ الختنین و منزلۃ الحسنین والد القمرین۔ شعر

لایدرک الواصف المطری خصائصہ ؛ وان یکن سابقاً فی کل ما وصفا

الفاروقی النسب المحمدی الحسب القدسی المحتد والسرہندی المولد۔ مثنوی۔

الا سوائیان شہر لیست در ہند | کہ اندر پائے او بنہاد سرہند
سوادش زلف و رخسارش فتوح است | غبارش توتیائے چشمِ رُوح است
ازین شہرے کہ نامش مضمر آمد | بہ عہدِ ما عجب کانے بر آمد
چہ معدن معدنِ قندِ معانی | بہ شکر اوست این شکر فشانی
ازو پیدا بہر شہرے دکانہا | روان در دشت جانہا کاروانہا

تو کاندر حبسِ خود دائم نشینی — بدشت این کاروان را کے بہ بینی
جہان یک ذرہ قندش را بہا نیست — ولے کس مشتری غیر از گدا نیست
ق:- ہمین فرزندِ فاروق ست چون آب — کنون نطق از زبانِ او کند رب
سراپا نسخۂ اخلاقِ فاروق — بزہرِ منقعت تریاقِ فاروق
زتجدیدش حدیثِ کہنہ نو شد — کسے داند کہ در عشقش گرو شد
سمی خامۂ اہلِ اشارت — بہ اسمے کز مسیحا شد بشارت
بہ شہ دشتے ولایت خیمہ افراخت — پس از شمعِ نبوت نور برداشت
زعرفان گرچہ صد دریا روان کرد — یکے گفتہ و صد دیگر نہان کرد
اگر ظاہر کند اسرار مویے — در اندازد بہفت افلاک شورے
لبے پیران بہ نزدش طفل راہند — چو من لب تشنۂ نیمے نگاہند
بہ صحرائے سمند انگیخت آن شاہ — کہ ماند ارشاد را جمازہ در راہ
ملاحتہائے ذاتی را درین خوان — بدے ظرفِ حبیب اللہ نمکدان
صباحتہائے آن قندِ مصفا — بسر خوانِ خلیل اللہ مہیا
عنایت زین روان رشحے در آمیخت — بجائے فطرتِ والا گہر ریخت

عزیزے گفتہ است:-

شہ ملکِ ولایت خواجہ احمد — کہ مثلش مادرِ ایام کم زاد

خواجہ ہاشم قدس سرہٗ گفتہ است — رباعی:-

اے بستہ چون مپرس چون ست احمد — از ہر چہ فزون بود فزون ست احمد
کو دیدہ کہ از معیتِ حبی دو دست — از انفس و آفاق برون ست احمد

رضی اللہ تعالیٰ عنہ بقلمِ محرّم بر عرصۂ تحریر جلوہ گر ساختہ اند کہ بر طالبانِ یقین و سالکانِ راہِ متین ہویدا است کہ دوستانِ حضرتِ ذوالجلال و بادہ نوشانِ خمخانۂ وصال بحکم تخلقوا باخلاق اللہ و بامتثال فاتبعونی یحببکم اللہ بر وفق کلامِ الٰہی جل شانہٗ و بر طبق سنن مصطفوی علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام متکلم اند و چون حقیقتِ کلامِ ربانی یضل بہٖ کثیرا و یہدی بہٖ کثیرا آمد لاجرم

در حدیثِ قدسی ہمچنان اضلال واہدا ظہور فرمودہ۔ در کلامِ اولیاءِ کبار کہ متابعانِ خواجۂ اخیار اند نیز بران طبق کلمات افتادہ۔ بلکہ این برگزیدہا بحکم وَجَاهِدُوْا فِیْ سَبِیْلِهٖ وجودِ بشریتِ خود را در راہِ او سبحانہٗ در باختہ بہ وجودِ موہوبِ حقانی لقا یافتہ وزبانِ شان حکمِ شجرۂ موسوی گرفتہ ع زبانے زما بود گویندہ او ۔ اَلْحَقُّ یَنْطِقُ عَلٰی لِسَانِ عُمَرَ رضی اللہ عنہ گواہ است پس ہوشمندانِ اولی الابصار ناگزیر است کہ کلماتِ این اکابر را بہ سمعِ قبول پیش آیند و مترصدِ ثمراتِ آن باشند وآنچہ ازین علوم و معارف از کمالِ تازگی ولطافت بہ فہمِ شان نہ در آید در رنگِ متشابہاتِ قرآنی تاویل جویند یا علمِ آن را بہ قائلِ آن مفوض دارند تا از نتائجِ الیشان بہرہ ور گردند ھٰذَا ھُوَ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلَالُ الخ تمامِ این خزینۃ المعارف و منبع الاسرار نمودہ آمد ونفعنا اللہ تعالٰی بہٖ ولابُدَّ لِذِیْ بصیرۃٍ اذا ابتہج مِن مطالعۃِ ھٰذِہِ اللطیفہ العینیۃِ اَن لاینسانی عن دعاءِ صلاح الخاتمۃِ وصلّی اللہ تعالٰی علٰی خیرِ خلقہٖ محمدٍ وآلہٖ وصحبہٖ وسلّم۔
کذالک استغفر اللہ تعالٰی عن جمیع ماکرہ اللہ سبحانہٗ قولاً وفعلاً واعتقاداً۔

مکتوب اوّل

در بیانِ بعض اذواقِ خاصۂ خود و ظہورِ حقیقتِ کعبۂ حسنا و تحققِ خود بدان وانکشافِ اسرارِ ملاحت کہ بہ مرکز تعلق دارد یعنی محبوبیتِ صرف بے شائبۂ محبّیۃ و حصولِ آن دربارۂ خویش و مشاہدۂ دار الخلد و بیانِ شمولِ عنایتِ او تعالٰی و اتحادِ خود بحضرتِ الیشانِ خود و حصولِ لطائفِ مخصوصۂ آن حضرت دربارۂ خویشتن بحضرتِ پیر و والد بزرگوار خود نگاشتہ اند رضی اللہ تعالٰی عنہ۔

عرضداشتِ مہجورِ ملازمت دریوزہ گرِ توجہِ عالی محمد عبید اللہ بعرضِ مقدسِ معلا ملازمانِ حضورِ سراسر نور می رساند بحمد اللہ سبحانہٗ دہم ماہ بعافیت مع رفقا بشیرکوت رسیدہ شد روزِ جمعہ ہفدہم ماہ انشاء اللہ العزیز احرامِ طوافِ درگاہِ ملائک پناہ نمودہ می آید تا از شدائدِ آلامِ دوری و محنِ مہجوری از صحبتِ عالی کہ غیر آن درین سفر ہیچ تشویشے نیست خلاصی یابد۔ قبلۂ عارفان سلامت حسرتے کہ از نایافتِ مطلبِ اعلٰی ہموارہ دامن گیر است چگونہ بعرض رساند و حُرقتے کہ از آتشِ طلب در سینہ جا گرفتہ است و محرومیِ طالعے کہ شمیمِ یاس را بمشامِ جان می رساند چسان آن حضرت اعلٰی شرح دہد۔ آرے وارداتِ غیبی از برکتِ نیم نظرِ توجہ و عنایتِ آن حضرت بر دلِ حزین فائض می شود۔

اما ازان روز کہ در کنفِ تربیتِ شاہبازی بلند سیری مربّی شدہ است بآن مشاہدات ہیچ تسکین آن قلق و اضطراب حاصل نمی شود۔ بعض امور کہ در اثنائے راہ ظاہر شدہ بعرضِ آن جرأت می نماید کہ از انفاسِ عالی صورتِ صوابے پذیرد۔ حضرت سلامت روزِ دوم از رخصت در نیم منزلہ فرود آمدہ چند رکعتِ ضحیٰ خواند۔ بعد ازان بحسبِ اشارۂ عالی متوجہ و متفرغ در کشفِ حقیقتِ کعبۂ حسنا رشد متمثل بمقامِ عالی کہ مبنی از معنی ثبوتیت باشد ظہور فرمودہ و فراخورِ حوصلۂ خود بہرہ یافت دران وقت از عالمِ غیب القا نمودند کہ اُو ہم ہست۔ دیگر بتوجہ حضرت الیشان بسطے عظیم عجیب رُو نمود و بہرے از اسرارِ ملاحت را کہ بمرکز تعلق دارد ظاہر ساختند و حصولِ آن را در بارۂ خویش تخیل نمود ہرچند نمی تواند جرأت نمود تفصیل آن را حوالۂ کتابت نمی نماید چون از انوارِ صحبت بہرہ مند گردد بعرض آن گستاخی خواہد نمود انشاء اللہ العزیز۔ و ایضاً چند مرتبہ خود را انوار انی عریان محض ملقی بین یدی الرحمٰن تعالےٰ و تقدس یافت۔ شبے در واقعہ دار الخلد را نظارہ نمودند و مقامِ حضرت الیشان را و خود را متحد دید و مقامات بعض مُردم دیگر را تعین فرمودند۔ ایضاً شبِ جمعہ کہ فردائے آن کوچ کردہ شد در نمازِ تہجد دو سپارہ از ختمِ قرآن ماندہ بود می خواند و نشستہ نماز می کرد۔ چون رکوع نزدیکے سید در عینِ نماز فرمودند کہ چون صید نزدیک بہ اصطیاد رسد اگر صیّاد دران وقت ہم استادہ نہ شود محنتِ خود را برباد دہد آخر برخاست و چند آیتے خواندہ رکوع نمود۔ امشب در سہارنپور در نمازِ سحر حقیقتِ آن بیتے کہ حضرت مجدد در آخر وقت خواندہ بلطفِ عجیب منکشف شد۔ و آن این است ؎ اندر غزلِ دوست نہان خواہم گشتن الخ۔ بعد ازان در ہمان بسط بآن حضرت سلمہ اللہ تعالےٰ اتحادے ہویدا شد و لطائفے کہ مخصوصِ آن حضرت است در خود تخیل نمود۔ بر سرِ اصلِ سخن آئیم ؎

قلم اینک چو نے بہ لحن صریر | قصۂ عشق می کند تحریر

آنقدر حزن مفارقتِ آن حضرت برین ضعیف مستولی است و آن مشابہ شوقِ قدمبوسی باریافتگان آن درگاہ دامن گیر است کہ چہ عرضہ نماید۔ گویا دردِ مفارقت را قبل ازین نمی دانست۔ ہر وقت کہ شبانہ و روزانہ چشم بہ خواب آشنا می شود از دیدارِ فائض الانوار منور می گردد و مہربانیہا می بیند۔ والعود انشاء اللہ سبحانہ بشرفِ صحبت روزِ شنبہ مشرف می شود۔ والسلام اولاً و آخراً۔

—·—

مکتوب دوم

در بیان دید قصور و متہم داشتن نیابت خویش و ظہور احسان و کرم او سبحانہٗ با بعض از اذواق و واردات مخصوصۂ خود یا ظہور نسبتہائے بعض مشائخ و مشاہدۂ کرمہائے بعض از ایشان و بیان نسبت عالی خود و متجلّی شدن صفتِ علم بناز و حسن و قرب و منزلت این صفت بجناب قدس او سبحانہٗ اختصاص خود بہ صفتِ کلام و ظہور اسرار حقیقتِ محمدیہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ کہ بمرکز تعلق دارد و شرح بعض از احوال یاران خود نیز بہ پیر و والد بزرگوار خود رضی اللہ تعالیٰ عنہما رقم فرمودہ اند۔

نحمدہٗ و نصلّی علیٰ نبیّہٖ وَاٰلِہٖ۔ عرضہ داشت کمینۂ بندہا بغرض می رساند کہ از تشتّتِ احوالِ پریشان چہ عرض نماید و از خرابیِ ظاہر و رسوائے باطن چہ شرح دہد۔ اگر بظاہر نظر می اندازد آنرا غرق لجّہ عصیان می یابد و از مرضیاتِ الٰہی جل شانہٗ دُور تر می فہمد۔ از بُرون شیطانِ غنیم بردے ظفر یافتہ امتعہ طاعت او را غارت نمودہ و ویران و ابتر ساختہ و از درون دُزد قوی نفس غوی بعداوت برخاستہ سرمایۂ اخلاص را تاراج نمودہ۔ و اگر بباطن نگاہ می کند آن را نیز مہجُور و از قبولیت دُور می بیند و از بارگاہِ وجوب نامناسب و بے نصیب می یابد۔ ہرگاہ ظاہر کہ عنوانِ اوست و مزرعہ و ذخیرۂ اُو بہ آن حالت باشد یقین کہ باطن بچہ رسوائی خواہد بود۔ و ہیئتِ وحدانیِ اُو از شرارتِ نفس و اغوائے شیطانی عجب ترکیبے یافتہ و از مساویِ آفاقی و انفسی طرفہ معجونے بہم رساندہ محلِ ماتم و سوگواری گردیدہ است و مقامِ نفرت و نفرین شدہ۔ بہ اقترانِ حِیَلِ ذاتیہ از شیطان ہم ضایع ترگشتہ و بہ انصباغ برنگ لعین از نفس ہم فاسد تر شدہ ؎

زبختِ تیرہ وار و ہمتِ پست | زہر شرّے کہ می پرسی مرا ہست
کنون شرہم زکارم شرمسار ست | زمن ابلیس را صد بار عار ست

اے وائے نہ یک وائے کہ صد بار وائے۔ اگر درین وقت بدر رقہٗ توجہات عالیہ کہ زنگ زدائے قلوبِ قاسیہ ست امداد نہ فرمایند درین مہلکہ نگہ نہ دارد خسارت در خسارت ست۔ شعر

اغثنی یا دَلی اِنّی غریبٌ | مریضٌ لیس غیرک لی طبیبٌ

قبلۂ اولیاء سلامت عجائب کار و بار ست یا وجود این ہمہ خرابی بہ سبب انتساب بہ دروازۂ علیاء آن حضرت سلّمہ اللہ تعالیٰ سبحانہٗ بعض معاملاتِ عجیبہ یا دے درمیان می آرند و اظہار احسان و

کرمِ خود می نمایند. یعنی باین قسم رسوائی و بے بضاعتی چنان و چنین می کنند. روزِ رخصت بہ عرض رسانده بود که در مراقبهٔ روضهٔ متبرکه آن حضرت قدس سرہٗ می فرمایند که پیغمبر صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ وسلم یار بشما ہست روز دوم از رخصت بہ ذکرِ لسانی مشغول بوده که غیبتے روے داد خرگاہے دید که با این فقیر اختصاص تمام دارد. شخصے نورانی دران نشستہ ہست امّا بعنوانِ حقانیت متصور می شود و می فرمایند که میان خواجه را در دن اینجا دیدیم. و در راه نسبتہاے بعض مشائخ که زیارت نموده شد ظاہر گردید نسبتِ شیخ ابو علی قدس سرہٗ لطیف تر و عالی تر از دیگران مفہوم گردید حُلیہ مشارٌ الیہ نیز ظاہر شد. از الطاف و عنایات که در زیارتِ حضرتِ خواجه قدس سرہٗ مشاہده کرده شد چه عرض نماید. در مزار حضرت خواجه قطب الدین قدس سرہٗ بزرگی و شوکتِ عجیب الشان را فہمید. در راه بود و خیلے بعید از مزارِ ایشان که مہربانی و لطفِ ایشان را مفہوم می شد. دیگر نسبتے که الحال دران ہست نسبت بے کیف ہست که اختصاص آن را بہ نہجِ لطیف از لطائفِ امر و خلق نمی فہمد کلیّہ را فرو می گرد صفتِ علم بہ نیاز و حُسنے متجلّی می شود که نزدیک ہست که این کس را بیہوش سازد. و قرب و منزلتِ این صفت بہ جنابِ قدسِ اُو سبحانہٗ عجیب ظاہر می شود سراپا ناز و حسن و کرشمہ و غنج و دلال ہست و اختصاص محبّی خود را بہ صفتِ کلام می فہمد. بعض اسرار که بہ حقیقتِ محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیہ مناسبت دارند شرفِ ظہور می فرمایند، آن را داخل مرکزِ صباحت که ملاحت ہست سازند یا نہ. این ہست احوالاتِ موہومہ که بخیالِ خود آن را چیزے قرار داده. و علمہا عند اللہ سبحانہٗ ثم عندکم انشاء اللہ تعالیٰ. دیگر یارانے که داخل طریقِ آن حضرت می شوند متاثر می گردند. اکثرے را ذکرِ لطائف محظوظ می دارد و بعض بہ فناے قلب رسیده اند. شہریار نیک از نفیِ خطره مطلقاً خبر می دہد و وزیر بیگ بہ سلطانِ ذکر ملذوذ است. تفصیلِ یاران نمی توان نوشت. والسلام.

مکتوب سوم

بہ قدوۃ العارفین حضرت خواجہ محمد سیف الدین در بیانِ بشارتِ عالی و نسبتِ متعالی در حق آن جناب سلّمہ ربہٗ و کثرتِ برکات حضرت پیر دستگیر خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ و ما یناسب ذٰلک و یلائمہٗ.

محمد حمدین و تصلیہ گستر تین خدمتِ کمالات دستگاه برادر اعزّ و اکرم خواجه

سیف الدین سلمہٗ ربہٗ سلام فراوان وتحیاتِ بے پایان ازین عاصی مہجور درمعرض قبول آرند. مراسلہ شریف کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند ومہربانیہا کردہ باعلیفہ کہ در گرامی خدمت قبلۂ دین ودنیا مشتمل براحوالِ باطنی خود واحوال بادشاہ مرسل داشتہ رسیدہ خوش وقتی تمام رسانید ع. اے وقتِ توخوش کہ وقتِ ما خوش کردی. این مسکین ہرچند بر دیدِ خود اعتمادے نمی نہد وشایانِ ابلاغ نمی داند اما گاہے تصویبِ حضرتِ ایشان کہ قبلۂ دردلیشانند وحلالِ مشکلات ایشان دیدِ موہوب صورتِ حصۂ بہم می رساند بنائً علیہ تحریر آن جرأت می نماید. یک دفعہ نمودند کہ خلعتِ عالی کہ نہایت آرائش دارد بہ شما رحمت شدہ از قسم سقلات اول سبز رنگ وحواشی آن را زردوزی نمودہ اند وسہرہ نفیس ظاہراً از مقیش بامرواریدبہ سرِ شما بستہ اند وآویزان کردہ چنانچہ عروسان رامی کنند واسپ نیز عنایت شدہ شما سوار درونِ حویلی قدیم درخدمتِ حضرتِ ایشان حضور رسیدہ اید وتمام شکرگذاری از برادرِ دینی سیادت پناہ میر محمد ابراہیم می نمایند. دفعہ دیگر نمودند کہ شیشۂ کلان پُر از عطر کہ ہرگز مثل آن نہ دیدہ شدہ درپیش دارند وبعض مردم را دہند. ایضاً ہجوم طالبانِ حق جل وعلیٰ ووسعتِ دائرۂ ارشادِ شما ومناسبت بہ این مقام عالی بہ واضح ترین وجوہ معلوم ساختند کہ جاے ریب کمتر ماند. دیگر افاضۂ برکات کہ درین ایام از حضرتِ ایشان برطالبان صادق علی التواتر والتوالی وارد ست چہ شرح دہد زبانِ حالِ طالبان درباب آن حضرت بایں کوتاہ است.

غزل

الا اے طوطیِ گویاے اسرار	مبادا خالیت شکر زمنقار
سرت سبز ودلت خوش باد دائم	کہ خوش نقشے نمودی از خطِ یار
چہ رہ بود این کہ زد درپردۂ مطرب	کہ می رقصند باہم مست وہشیار
ازین افیون کہ ساقی درمے افگند	حریفان را نہ سرماند نہ دستار

در تمام یاران فقیر خود را چنان می یابد در رنگ دانۂ خامے کہ در دیگِ طعام پختہ می ماند وآتش دران اثر نمی کند. وآنچہ حضرتِ ایشان درباب این کمترین مہربانیہا می فرمایند از حوصلۂ استعدادِ خود خارج می فہمد. اما از کرم اوسبحانہٗ امیدوار می باشد. وَمَا ذٰلِکَ عَلَی اللّٰہِ بِعَزِیْزٍ. والسلام.

مکتوب چهارم

به فضائل و کمالات دستگاه حقائق و معارف آگاه مولانا بدرالدین سلطان پوری قدس سرہٗ در اظہار شوق و ترتیب به صحبت آن حضرت پیر دستگیر قدس سرہ الاعظم با ذکر بعض از اسرار آن حضرت۔

نحمدہٗ و نصلی علیٰ حبیبہٖ و آلہٖ و سلّم۔ فراوان شوق با نیازمندی تمام ازین احقر انام به ملتزمانِ حضور قدوۃ الانام سلّمہُ اللہ الملک العلام رسیدہ یاد شود کہ قبول افتد۔ ہر چند استماعِ تعمیرِ اوقات و ضبطِ ساعاتِ آن جناب دوستانِ مہجور را خوش دلی ہست و باعثِ غبطہ اما از ان کہ ایامِ مہاجرت بہ امتداد کشیدہ و انتظارِ بہارِ مواصلت فراوان شد و طاقتِ صبر و شکیبائی طاق شد مشتاقان در تہِ غم و غصّہ اند۔ شعر

مشتاقی و صبوری از حد گذشت یارا گر تو شکیب داری طاقت نماند مارا

و چون این معنی را بہ اشارتِ حضرتِ ایشان نوشتہ شدہ متوقع کہ بزودی متوجہ این حدود گردند و منتظرانِ محزون را مسرّت افزا شوند۔ و باقی عمرِ گرانمایہ را بہ افادۂ طالبانِ این مقام و استفادۂ کمالِ وراثت از حضرت قدس منزلت سلّمہُ اللہ تعالیٰ کہ امروز چشم فلک از دیدنِ مثلِ او اعمیٰ ہست و گوشِ زمین و زمان از شنیدنِ مجالسِ او کثر صرف فرمایند مجمل از سوانح جدیدہ کہ درین ایامِ نیک فرجام روئیداد می نویسد۔ شبے آن حضرت بعد از ورودِ آرزو بخاطرِ مبارک رسانندہ اند کہ بندہ را بہ ارادہ چہ کار ہست از ان آرزو خود را کشیدہ اند۔ درین اثنا ندا رسید کہ عاشق را ارادہ نیست۔ اما معشوق را ارادہ ہست۔ این کلمہ جامع چنانچہ بشارت است بہ محبوبیتِ آن حضرت کہ اعلیٰ مقامِ قرب ہست ہمچنان گویا اشارت ہست بحصولِ ارادہ خاص مر آن حضرت را۔ ہر چند عدم تخلف مراد خاصہٗ ارادۂ واجب ہست تعالیٰ۔ اما این ارادۂ موہبی نیز ظلِ آن باشد لو اقسم علی اللہ لابرہ گواہ آن ہست۔ ایضاً درہمین ایام دیدہ اند کہ نعشِ مبارکِ مطہر حضرتِ رسالت خاتمیت علیہ و علیٰ آلہٖ افضل الصلوٰۃ و اکمل التسلیمات برداشتہ جماعۂ باین طرف آوردہ اند و در فکر آنند کہ کجا بگذارند۔ حضرتِ ایشان معروض داشتند کہ ہمین جا بگذارند۔ و ایشان در روضۂ مبارکہ مراقب بودند۔ آخر الامر معروض ایشان مقبول افتاد و ہمین جا گذاشتند۔ این بشارت گویا بشارت ہست بہ تجدید دین و ظہور اسرار یقین

درین ملک ہند سیما در خانقاہ آن حضرت دامت برکاتہم۔

مکتوب پنجم

بہ ارشاد پناہی حقائق و معارف آگاہی خواجہ محمد حنیف کابلی قدس سرہٗ در بیان اتمام مقام نفی و ظہور مقام اثبات کہ از اسرارِ غامضہ ہست با بشارت عالی درحق آن خواجہٗ ولایت پناہ۔

حامداً ومصلیاً تحدیثاً بالنعمۃ واظہاراً للعطیۃ نوشتہ می شود کہ شب بست و ششم شہر ربیع الثانی بود کہ این احقر بعد از نماز تہجد بذکر لسانی کلمۂ طیبہ مشغول بود در اثنائے آن مقام اثباتِ ممتاز از مقام شرف ظہور فرمود و آن عبارت ہست از تخلصِ دقائق شرکِ خفی وکمالِ آن آنست کہ در ہیچ لطیفہ از لطائفِ عالم امر و عالم خلق دقیقہ از دقائق شرک نماند۔ این زمان از مقام انتفا بتمام برآمدہ باشد و مقامِ اثبات متنج کمالات و اسرارِ غامضہ ہست کہ اظہار آن را این درق تاب ندارد۔ وحضرت مجدد الف ثانی قدس سرہٗ این مقام یعنی اتمام نفی را اصالت مخصوص بہ حضرت خلیل الرحمٰن علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام مخصوص داشتہ اند و مقام اثبات را اصالتاً بہ حضرتِ رسالت خاتمیت علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات وتبعیتہً بعض کمل را ازین ہر دو مقام نصیبہ تجویز فرمودہ چنانچہ در بابِ خود تصریح نمودہ اند۔ واین حقیر از زبانِ گہرفشانِ حضرتِ الشانِ خود سلمہٗ اللہ تعالیٰ سبحانہٗ حصولِ این مقام را در بابِ آن حضرت شنودہ۔ و درین چہ محلِ ریب ہست و برسراصل سخن آئیم۔ چون آن مقام عالی ظہور فرمودند کہ حقائق آگاہ برادر دینی خواجہ محمد حنیف دران مقام بسیار بالیدہ و منور ظاہر گردید۔ وعلم الغیب عند اللہ سبحانہٗ الحمدُ للہ الذی بنعمتہ تتم الصالحات وصلی اللہ تعالیٰ علیٰ خیر خلقہ محمد وآلہ۔ والسلام۔

مکتوب ششم

بہ ولایت پناہ عرفان دستگاہ خواجہ عبد الصمد کابلی کہ از مخصوصان آنحضرت است در بیان استغنائے محبوب حقیقی و تعطش طالب بیچارہ باشارہٗ وصول بہ مطلب اقصیٰ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ لہ الحمد والمنۃ وعلیٰ رسولہ الصلوٰۃ والتحیۃ وآلہ۔ نمی داند چہ نویسد لطائف محبوب برتر ازان ہست کہ ہر بے سرانجامے ہوسِ ترجمانی آن نماید۔ و محاسنِ مطلوب نازک تر ازان ہست کہ ہر بوالہوسے خیال و فہم را بآن رساند۔ دامانِ جلیلِ اُو سبحانہٗ منزہ ہست ازانکہ بہ حضیض امکان نزول فرماید۔ و ممکن را خود مجال کہ باوج وجوب

عروج نماید بنصیب سالک ازان مرتبۂ علیا غیر از حیرت وحسرت امرے نیست اگر دست تجرید به دامانِ نعتِ او سبحانہٗ کشاید غلط کردہ باشد اللّٰھم لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک ؎

اے زخیالِ ما برون در توخیال کے رسد | باصفت تو عقل را لافِ کمال کے رسد

واگر در آرزو و امید آن باشد کہ بہ سابقۂ رحمت بےکسب این کس جمالِ لایزال در ویرانۂ این مہجور دالہ جلوہ فرماید نیز بےجا است ؎

تو از خوبی نمی گنجی بہ عالم | مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش

واگر در بےقراری طالب عمرے بسر برد طلبِ محال کردہ باشد ؎

کجُا ما و کجُا زنجیرِ زلفش | عجب دیوانگی کاندر سر افتاد

واگر از طلبِ مطلبِ اعلیٰ و جستجوے آن فارغ نشیند در جرگہ متمردان داخل شود ؎

دست از طلب نہ دارم تا کام من برآید | یا تن رسد بہ جانان یا جان زتن برآید

و دیگرے گفتہ ؎

آن کس کہ بیافت دولتے یافت عظیم | وآن کس کہ نیافت در نایافت بس است

گویم از دردِ طلب فارغ نباید و درین بےقراری عمر بسر باید بُرد و پیوستہ ماتمِ حرمان و سوزِ ہجران باید داشت۔ نظم۔

در جہان شاہدے و ما فارغ | در قدح جرعۂ و ما ہشیار
بعد ازین دستِ ما و دامن دوست | بعد ازین گوشِ ما و حلقۂ ناز

درین اندیشہ ہا عقلِ عقیل را باید گذاشت۔ راہِ عشق وَراے طورِ عقل است۔ ہیچ کس را شنیدۂ کہ بہ مصلحت و فکر عاشق شدہ باشد۔ عاشق را بسوز و گداز سرے است۔ عاشقان را نصیب از از معشوق جز خرابی و جان گدازی نیست۔ فرد

در عشق بجُز گداختن نیست | این سوختن است ساختن نیست
با سرِ زلفِ تو ما را سرِ سودائی ہست | وصل ہرچند محال است تمنائی ہست

بشنو بشنو قادرے کہ بقدرتِ باہرہٗ خود اختن اشیا را کہ عدم صِرف است مظہرِ اتم وجود

وکمالاتِ بالغۂ آن کہ اشرفِ امورست ساختہ است قادرست کہ خرقِ رُو پوشِ ظلال نمودہ درکلبۂ این آوارہ جلوہ فرمایند ؎

آمادہ گشتہ ام دگر امشب نظارہ را | پیوند کردہ ام جگرِ پارہ پارہ را

داین مہجور را درحریم قدس خویش جا دہند ؎

اگر این لحظہ ممکن کارِ شب نیست | زبختِ مقبلان این ہم عجب نیست

چشم دارم کہ دہی اشک مرا حُسنِ قبول | اے کہ دُرساختہ قطرۂ بارانی را

سخن بجائے دیگر افتاد ماٰمول آن است کہ بدعائے حسنِ توفیق دوستان را یاد دارند صحیفۂ شریفہ رسیدہ مسرت بخشید۔ خیلے قصد ہائے بلند کردہ اند۔ فقیر نیز موافقت نمودہ بخزف ریزۂ چند نامربوط کہ علی الفور بخاطر ریختہ مصدع گشت۔ والسلام۔

مکتوب ہفتم

بہ فضائل پناہ مولانا ابوالقاسم لاہوری صدور یافت۔ دربیان بودن سلوک اختیاری وجذبہ موہبتی واشارہ بعلوئے شان سلسلۂ حضرات خواجہا قدس اللہ تعالےٰ اسرارہم۔ وآنکہ طالب را باید کہ نزد شیخ کالمیت بین یدی الغسال بود۔

الحمد للہ وحدہٗ والصلوٰۃ علیٰ من لا نبیّ بعدہٗ۔ حضرت حق سبحانہٗ وتقدس شعلہ از انوارِ معرفت درباطنِ آن عزیز ابداع فرماید تا طالبانِ صادق از حرارتِ مکتسبۂ ازان مشامِ مخفیہ لطائفِ عالمِ امر را کہ بہ برودت تعلقاتِ شتّیٰ مسدود گشتہ اند وفی الحقیقت دریچہا وصول مطلب اعلیٰ اند مفتوح نمایند وسلوک این طریقِ عالی را بہ آن دریچہائے مغتنم تمردہ گامے درین راہ زنند۔ مراتبِ سلوک را مشائخ اختیاری گفتہ اند وحصولِ جذبہ را موہبتی فرمودہ کہ سلوک عبارت از رفتن است وجذبہ کنایت از بُردن۔ امّا درین طریقِ عالی حضرات خواجہا قدّس اللہ اسرارہم برائے حصولِ جذبہ طریقے وضع کردہ اند کہ تسلیکِ طالبان را بہ آن راہ می نمایند۔ ہرچند نفسِ جذبہ را بے اختیاری می گویند امامقدماتِ آن را کسبی قرار دادہ اہتدا یا این معنی دقیقہ درصحبت این اہلِ نسبت سہل الحصول است امابشرطیکہ درحضور این اکابر خود را مطلق از دائرۂ اختیار برآوردہ کالمیت بین یدی الغسال سازد بورا ثت صدیقِ اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ بآن معنی محقق گردد کہ مخبر صادق علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات

ازان معنی چنین خبر داده مَن اَرادَ اَن ینظُرَ اِلیٰ مَیّتٍ یَمشِی علیٰ وجہِ الاَرضِ فلینظُر اِلیٰ ابنِ ابی قحافۃ رض رزقنا اللہ تعالیٰ وَ اِیّاکُم نصیباً کاملاً مِن ھٰذِہِ المعانی ۔ والسلام۔

مکتوب ہشتم

بہ کمالات دستگاہ ملا حسن علی پشوری صدد ریافت دراشارہ بعض کمالات حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہ العزیز وامیدواری آن کمالات درحق محبان آنحضرت سیما درحق مکتوب الیہ۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وحدہٗ والصلوٰۃ علیٰ مَن لا نبیَّ بعدہٗ و علیٰ آلہٖ حضرت حق سبحانہ وتقدس بنور صرفی کہ معرااست از نسب واعتبارات و اطلاق اصل دران مرتبہ علیاء در رنگ اطلاق ظل مجوز نیست تحقق بخشند تا بہ اشراق آن نور عالی از ظلمات دنیہ کہ سدہاے این راہ اند بر آمدہ بشاہراہ وصول مُمتد گردد و از مخفیاتِ عالمِ غیب نوادر اسرار کہ جز بنورِ فراست کہ مقتبسہ از مشکوٰۃ نبوت باشد علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والتحیۃ مدرک نہ گردد بدست آرد حصولِ این معنی وامثالِ آن درحق شما عزیزان کہ عمر گرامی را در محبت اہلِ این نسبت صرف کردہ اید و دردلِ ایشان خود را جا دادہ اید واز مقبولانِ ایشان گشتہ اید بسیار نزدیک ہست بلکہ برآن امیدواریہاے دیگر متفرع ہست صحیفۂ شریفہ رسیدہ مبنی شوق دریافت صحبت کثیر البرکۃ ومظہرِ عذر عدم وصول گردید۔ آرے عذر مرقوم عذر ہست صحیح اما گاہے از فرطِ حرارتِ شوق کہ بسر حدِ جنون می رساند پاے طلب بزنجیر عذر را قبول نانمودہ بلکہ دُور انداختہ در راہ می در آید وعذرہاے صحیح را در رنگ عذرہاے فاسد از حیزِ اعتبار ساقط می گرداند فحینئذٍ عومل معہٗ ما عومل معہٗ وحینئذٍ لا یحملُ عطایا الملک الا مطایاہ این حقیر امیدوار ہست از دوستانِ دُور افتادہ کہ بدعاے مزید توفیق وحُسنِ خاتمہ ممد باشند یا ازان طریق سلام خوانند۔

مکتوب نہم

بہ حقائق آگاہ معارف دستگاہ ارشاد پناہی جناب خواجہ محمد حنیف کابلی قدس سرہٗ دراشارہ بہ بشارت ذاتِ موہوب وحقیقتِ صلوٰۃ واسرارِ ملاحت وولایت محمدیہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام در مدد حضرتِ ایشانِ ما حضرت مروج الشریعۃ از حضرت پیر دستگیر ایشان رضی اللہ تعالیٰ عنہما۔

نحمدہٗ و نصلی ؎

ہر چہ جز عشق خدائے احسن ست
گر شکر خوردن بود جان کندن ست

درین ماہ رمضان بعد از رفتن آن جناب حضرت ایشان بر بعض محرمان خاص افادہ برکات جدیدہ نمودہ اند۔ معرفت ذات موہوب کہ معرفت غریبہ ست درمیان بود چندے کہ قابلیت داشتند بہرہ مند شدہ اند و بیان حقیقت صلوٰۃ نیز درمیان بودہ۔ بعد از ماہ رمضان در ولایت محمدیہ و اسرار ملاحت تدقیق می رفت بقدر استعداد ہر کہ یافت یافت و زبان طالبان مخصوص در بارہ حضرت ایشان این ابیات را گویا بود۔ غزل

الا اے طوطی گویائے اسرار
مبادا خالیت شکر ز منقار

سرت سبز و دلت خوش باد جاوید
کہ خوش نقشے نمودی از خط یار

چہ رہ بود این کہ زد در پردۂ مطرب
کہ می رقصند باہم مست و ہشیار

ازان افیون کہ ساقی در مے افگند
حریفان را نہ سر ماند و نہ دستار

مکتوب دہم

ارسل الی جناب زبدۃ السالکین مورد عنایات الاحد خواجہ عبد الصمد کابلی فی دقائق الفناء و البقاء و مع ما یتعلقہٗ من الاسولۃ والاجوبۃ

باسمہٖ سبحانہٗ۔ نرجوا من الوھاب الکریم۔ انہٗ سبحانہٗ الان خلودکم کما الانَ قلوبکم واسوی خلقکم فی اصولھا کما اسوی امرکم فی مبادیھا حتی تکونوا مخلصین وتاخذوا نصیبًا من الاثباتِ وذا لا یتحقق الّا بالانخلاع التام عن صفاتِ الامکانِ والحدوث والتلبس الکامل بکمالات الوجوب بالوصول الی منزلۃِ اَوْ اَدنیٰ بعد حصولِ قابَ قوسینِ فانقیل حینئذٍ یلزم تحقق العارف بالوجوبِ والتنزہ عن الامکان قلنا انّما یلزم ذٰلک اذا کان الفناءُ والبقاءُ وجودیّین امّا لوکان شہودیّین علی ما ھو المذھب فلا۔ نعم ھٰذا المشھودُ لیس من مخترعاتِ الوھمِ والخیالِ بل تفضیلٌ من اللہ سبحانہٗ علی خواص عبادہٖ وفیہٖ مصالحُ مثل قطع التعلقات عمّا سواہُ سبحانہٗ وغیرِ ذٰلک ولہ امارات

لا يعد۔ فإن قيل فكيف التخليص عن تحقيق قبلة الاقطاب الشيخ مجدد الف ثانی قدس سرہٗ اخرا ان الفناء والبقاء وجود يين على ما فی المكتوب الذی عنوانه هل اتى على الانسان الخ قلنا فحينئذٍ صار تحقق العارف بالوجوب كسبيًّا ای حاصلاً بالسلوك وقطع المنازل والّا لم يكن قبل رائحة الوجوب ومن البديهی ان الوجوب الكسبی ليس وجوبًا لذاته المخصوص بالواجب تعالیٰ بل وجوبًا حاصلاً من الغير وههنا مقالة اخرٰی افاضها الله سبحانهٗ على هٰذا الضعيف فی اثناء كتابة هٰذه الرقيمة لكن ما استطعت تسويدهٗ وتحريرهٗ لغاية استعجال القاصدين بهٰذا اتممتهٗ بالليل مع الكسل ونرجوا من ذلك الاخ الصالح الصديق ان لا ينسانی من دعاء صلاح الخاتمة۔ والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب یازدہم

ارسل الى جناب سلطان الوقت خاقان العصر الذی انتشر عدله فی تمام مملكته حضرت ابو الظفر محی الدين محمد عالمگير بادشاه غازی ادام الله تعالیٰ ظلال معدلته على رؤس العلماء والصالحين فی شان السلوك مع اختلاف المذاهب۔

الحمد لله وحدهٗ والصلوٰة على من لا نبی بعده۔ قال بعض المشائخ اذا كانت الغايات لا يدرك فالميسور لا يترك والذی وقع عليه الاختيار فی هٰذا الزمان وهو قريبٌ فی الغالب من الامكان بعد الاستخارة وكثرة التفتيش فی الكتب المصنفه فی سلوك الطريق من العبادات تلاوة القراٰن وقول حسبی الله لا اله الا هو عليه توكلت وهو رب العرش العظيم سبعًا فی الصباح والمساء لانّ سوی هٰذين يشترط فيها حضور القلب وتلاوة القراٰن قد جاء انها اعظم القرب بفهمٍ او بغير فهمٍ وقول حسبی الله الى اخره انّ الله يكفيه ما اهمه صادقًا كان او كاذبًا ومن العادات قوت ابی ذر صاع شعيرٍ فی الاسبوع وادام عمر رضی الله تعالیٰ عنه الذی امر به ولدهٗ وهو يومٌ خبزٌ ولحمٌ ويومٌ خبزٌ ولبنٌ ويومٌ خبزٌ وسمنٌ ويومٌ خبزٌ وزيتٌ ويومٌ خبزٌ وملحٌ ويومٌ خبزٌ وخلٌ ويومٌ قفار وجاء نعم الادام

اللحم المخلّ وجاء فی خبزٍ وتمرٍ هٰذا الادام هٰذا الوقت مرّةً واحدةً وقت السحر ومن الکسوۃِ ماوقی الحرّ والبرد ولم یکن فیہ شہوۃٌ لاحدٍ ولا مخالفۃ للباسِ اہل الخیر ومن المہلکات۔ لیس شئٌ اعظم مؤنۃ واشدّ خوفاً من اللّسانِ والبطن۔ فعلاج اللّسانِ الصّمتُ والعزلۃُ وعلاج البطن باحد الامرین۔ امّا الاکل من المباحاتِ وامّا الاقتصار علیٰ ما یسدّ الرّمق ممّا ظاہرہ الحلال عند الضرورۃِ وہی الخوف علی العقل والحیٰوۃِ اَو بعد یومینِ اَو ثلاثۃ۔ وکان وہیب ابن الورد یبلّ قرصۃ بالماءِ بعد یومینِ اوثلاثۃ ویقولُ اللّٰہمّ اِنّک تعلم حاجتی الیہِ فان کان فیہ شبہۃ فاغفر لی ولا ینزل فی الضرورۃِ عن قوتِ ابی ذرٍ ولا یزیدُ علیہ فی المقدار ولا ینقص عن وقتہ الّا فی مراتب الاضطرار ومن المنجیاتِ ذکرالموت الموتِ فانّہٗ یثمر القناعۃ والنشاط فی الطاعۃ والانزجار من المعصیۃ والمحاسبۃِ والمراقبۃ ہٰذا الطبُّ المرید فی ہٰذا العصر الائق وبہ تلت وباللّٰہ التّوفیقِ والعصمۃِ والّذی اختارہٗ شیخنا وامامنا وقبلتنا فی العباداتِ الاشتغال بجمیعہا مع الاستغفار من الریاءِ والعُجبِ وغیر ذالک ممّا یفسد العمل ویذہبُ قیمتہٗ وفی العادات اختیار التوسط فی جمیع الاحوالِ وحبس النّفس علی الاقتصارِ فی المأکلِ والمشربِ والملبس وتدبر الظاہرِ فی الملکِ والمواہبۃ مع الاہلِ فانّ ہٰذا الطریق اقرب الطُّرُقِ الی الوصولِ الی ربّ الارباب حتیٰ قالَ بعضُ من یقتدیٰ انّ رعایۃ التوسط فی جمیع الامور کافٍ فی الوصولِ الی المطلب بلاحاجۃٍ الی الذکر والفکر۔ قال اللّٰہُ تعالیٰ وَعَلَی اللّٰہِ قَصۡدُ السَّبِیۡلِ وَمِنۡہَا جَائِرٌ۔ وفی المعاملات اختیار العزیمۃِ فی جمیع الامور حتی المقدور وعند الضرورۃ یجب الجہد علیٰ اَن لا یخرجَ العمل عن فتوی العلماء وعن دائرۃ الاباحۃ۔

مکتوب دوازدہم

اُرسل الیٰ مولانا فصیح الدّین فی جواب الشبہات الّتی اُوردَ علیٰ خطبۃ العیدین وغیرہٖ ممّا یناسبہٗ۔

بسم اللّٰہ الرّحمٰن الرّحیم۔ الحمد للّٰہ اوّلاً واٰخراً والصّلوٰۃ والسلامُ علیٰ

رسوله محمد وآله دائماً وسرمداً اللهم واله اباءنا لا تكلنا الى انفسنا طرفة عين.
نتقارب من الشر ونتباعد من الخير. وصل ورقتكم الينا لا زلتم في سرور وعافية
ولا تنسونا عن صالح الدعاء ثم ما حررتم من الاسولة فنكتب فيها شيئاً يسيراً وان
لم يساعده الوقت حاصل السوال الاول ما فائدة تعلم احكام صدقة الفطر في
خطبة العيد بعد اداء الصلوٰة وقد ندبنا الى ادائها قبل الخروج الى المصلى انتهى
اعلم انه لو كانت الخطبة في العيد قبل الصلوٰة كما في الجمعة لكانت الشبهة واردة
بان المندوب اداء الصدقة قبل الخروج وادائها بين الصلوٰة والخطبة محل لكثير
من الامور المهمة نعم لو اخرت الصدقة عن الصلوٰة لما وردت الشبهة لكن
يفوت المصلحة وهي تفريغ قلوب الفقراء للصلوٰة واغنائهم عن المسئلة. ثم *
هذه الشبهة على خطبة الاضحى التي يعلم فيها احكام تكبيرات التشريق التي ابتداءها
من صبح عرفة اظهر حتماً. فنقول وبالله العصمة احكامها كما ذكر واخمسة على من
تجب ولمن تجب ومتى تجب وكم تجب ومم تجب. واما على من تجب فعلى الحر المسلم
المالك للنصاب. واما لمن تجب فللفقراء والمساكين. واما متى تجب فبطلوع الفجر.
واما كم تجب فنصف صاع من البر او صاع من شعير وتمر او زبيب. اما مم تجب
فمن الاشياء الاربعة المذكورة واما ما سواها فبالقيمة. والناس على صفتين عالم بالاحكام
وغير عالم بها وكل منهما مؤد قبل الخطبة اولاً لان الاداء قبل الخروج ليس بحتم
فالوقت باق فنقول السائل لانهم يعطونها قبل الصلوٰة سواء اخذ بمعنى الوقوع
او اللزوم ليس لبد من وقوع التعليم لغير العالم الذي لم يودها ظاهر وبالنسبة الى
الذي اداها عالماً كان او جاهلا التدارك ان اخطأ في شيء من الاحكام والعالم الذي لم
يودها للشفقة والتذكر ليامن من الخطاء وقد ذكر في مجمع الرائق ما حاصله ان الاولى
للخطيب ان يعلم الناس احكام الصدقة وتكبيرات التشريق في خطبة الجمع التي قبل الاعياد
والعلم امانة في عنق العلماء انتهى ثم يذكر الاحكام في خطب الاعياد ايضاً لانها مشروع
الوقت فكم من حاضر لم يحضر قبل وكم من متعلم لا يكفيه التعليم مرة هذا. واما

* نعم لم يخص الخطبة فلا تنهض [illegible] الصلوٰة واشترط مقارنتها [illegible] يجب ان

خطبة العيد فانها مسنونة وتاركها ليس عادمٌ للصلوٰة. حاصل السؤال الثانى فائدة كل خطبة الوعظ والتعليم فما فائدة قرائتها عربيًا واكثر العجم لا يفهمون العربى. قلنا اولاً ركن الخطبة هو الثناء على ما هو المذهب ولذا اقتصر عثمان رضى الله عنه على قوله الحمد لله حين ارتج عليه فى الخطبة حاصل بأىّ لسانٍ اديت. وثانيًا ان يذكر القرآن والحديث وتعليم احكام بهما بالعربية لكافة الناس قال الله تعالى وتبارك إن هُوَ إلاّ ذكرى للعالمين. فالبعض بواسطة الترجمان والبعض بلاحاجةٍ اليها فليكن منها ايضًا كذالك ولا يلزم ان يتعلّموها الى الاحكام حين الاستماع فبعد الفراغ ايضًا نافعٌ.

وثالثًا ان الفقهاء ايضًا صرحوا ان الخطبة بمنزلة الصلوٰة حتى لا يُرَدُّ فيها السّلام وَلا يشمت العاطس ومنعوا فيها الكلام والاكل وَالشرب وَالِالتفات كما فى الصّلوٰة فراعى كمال مناسبتها لها فلا شكّ إنّ المناسبة بقرائتها عربيًا اشدّ ولذا صرحوا بكراهة قراءة الاشعار فيها. رابعًا لو اجمعت الشتيت مِنَ النّاس فى الاستماع كما فى البلاد الكبارِ فمنهم من لا يعرف غير الفارسى ومنهم لا يعلمُ غير الهندى اوالتركى اوالعربى ولسان الكثير والافاغنة يحرج على الخطيب تعلم كلهم بلسانهم فلا بُدَّ مِن مرجح به نختارُ احداها وترجيح العربى بديهيًا فانّ النبى عربى صلّى الله عليه وسلم وكلام الله ولسان اهل الجنة عربيًّا. على انّ اكثر الخطباء يختلطون الفارسى بالعربى فيعم الفائدة لكثيرٍ من النّاس. حاصل السّوال الثالث. نقل الاعتراض الذى اورده شيخ الاسلام على القاضى فيما ذكرها فى تفسير قوله تعالى وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنثىٰ انه يحتمل ان يكون اللام للجنس وَ الآية مقولة ام مريم إنّ الاولى ان يقالَ ليس الانثى كالذكر على قاعدة تفضيل المشبه به. فنقول فى عبارة القاضى اشارةٌ إلى جوابه فانّ لفظه هكذا ويجوزُ ان يكون مِن قولها بمعنى ليس الذكر والانثى سيان فمايدرى فان الغرض من هذا الكلام ان ليس التشبيه لالحاق النّاقص بالكامل بل للتساويه والمراد نفى المساوات

واعلم ایضاً ان الشبهة انما ترد لوکان المقصود تفضیل الذکر علی الانثی. اما لو کان المرادُ عکس ذالك علیٰ ما ذهب الیه بعض المفسرین. فلا لکنّ علیٰ ذالك التقدیر للعهد لا للجنس هذا نعم یردّ علیه انّ علماء البیان صرحوا بانهٗ اذا اُرید الجمعُ بین الشیئین فی امرٍ من غیرِ قصد الیٰ کون احدهما ناقص والاٰخر زائداً فالاَحسنُ ترک الشبهة الیٰ حکم التشابه احترازاً من ترجیحِ احد المتساویین فکیف یحکم علیٰ کلامِ الرّبّ المتعال بوجه غیر حسن الاّ ان یقال فی تاخیر هذا الوجه فی لفظ القاضی اشارةً الیٰ ضعفه وما ذکرتم فی دفعه من انّ اَفضلیة المشبه بهٖ فی الاثباتِ واَمّا فی النفی فلا. فلهٗ وجهةٌ صحیحةٌ اِن نظرَ الیٰ اَنّ فی صورةِ النفی سلب التشبه فلیس هُناک مشبه ولا مشبہ بهٖ فکیف یتصور اتمیّة احدهما فی وجه الشّبهِ. لکنّ الحقُّ اِنّ النفیَ فرع الاثباتِ کاَنّ الکلامُ صُوّر ولا تصوّر الاثبات علیٰ شرائطہٖ ثم اتیٰ بالنفی اَوْ کان نفی ردّ الاثبات حکم فی ذهن المخاطب فراعی فیه ما یراعی فی الاثباتِ کما فی بعض نظائرهٖ فالجواب ما ذُکر اوّلاً واٰخراً۔

مکتوب سیزدہم

بہ مخدوم زادہ گرامی شیخ محمد اسمٰعیل در ذکر بعض مناقب و مآثر برادرِ کلانِ خود زبدۃ العارفین الواصلین واقفِ اسرارِ لی مع اللہ حضرت شیخ محمد صبغۃ اللہ۔

بحمدہٖ و نصلی۔ جناب مخدومی شیخ صبغۃ اللہ فرزند نخستین حضرتِ ایشاں ولادت ایشان در زمانِ حیات حضرت مجدد الف ثانی امام ربّانی شدہ ہست و آن حضرت از سفر اجمیر مراجعت نمودہ در راہ بودند و حضرتِ ایشان نیز در خدمت بودہ اند کہ از سرہند خبرِ ولادتِ ایشان رسید حضرت مجدد الف ثانی رح بحضرتِ ایشان ہمانجا فرمودند کہ ما درین فرزند تو رنگے از اصل می بینیم و نام این را صبغۃ اللہ گذاشتند۔ چون بہ سرہند رسیدند در حجرۂ مرضعہ بودند۔ فرمودند السلامُ علیکَ یا صبغۃ اللہ۔ ایضاً دربارۂ ایشان در صغرِ سن شفقت بسیار و توجّہ بکار بردہ اند۔ یکبارے آن مخدوم زادہ در غایتِ ضعف و مرض بودہ۔ فرمودند سبحان اللہ من درین فرزند امرے مشاہدہ می نمایم و این ہمین حالت ہست

حضرت مخدوم زادہ بر جادہ بعد از بلوغ بسنِ تمیز بہ تحصیل علوم پرداختہ۔ پس از فراغ آن بہ اذکار و مراقبات طریقہ مشغول شدند واز حضرت ایشان بہ بشارت حصول کمال معتبر تر و مشائخ کرام و سیر منازل اہل اللہ مبشر گشتند بہ افراطِ محبت و اعتقاد حضرت مجدّد الف ثانی و حضرت ایشان سلمہ اللہ سبحانہ و شیفتگی و عشق بہ مکاتبت شریفہ آن حضرت امتیاز دارند خصوصیتے کہ آن مخدوم زادۂ عالی قدر دارند کہ سبب غبطۂ اقران ہست و این حقیر و دوستانِ دیگر دالہٗ آنند بے عنوانی و بے تعینی و آزادگی و بے تعلقی۔ اگر حکایتِ آزادگیِ ایشان را بیان نماید و قصص سلوک ایشان را کہ اتباع و خدام و سائر الناس را دارند شرح دہد بہ تطویل انجامد و بہ اطناب کشد و حضور حضرت ایشان مدظلہ العالی بامر ایشان بہ طالبان تلقین طریقہ می فرمایند و توجہات بکار می برند و آثار مشہود می گردانند۔ و چون بہ سیر کابل رفتند مردم آنجا را سیما اغنیائے آن مقام نسبت بایشان فراوان محبت و اخلاص بہم رسانیدند و بہ تقریب اکثر بہ سیر آن دیار می روند و مردم از وجودِ ایشان بہرہ مندی می گردند۔ حقائق آگاہ خواجہ محمد حنیف کابلی کہ از اکابر خلفائے حضرت ایشان ہست باین فقیر حکایت می نمود کہ روزے در ایامے کہ در کابل تشریف داشتند بخانۂ خود در آمدم دیدم کہ حضرت مخدوم زادہ مراقب نشستہ اند و جمعے از طالبان قریب بہ چہاردہ پانزدہ کس پیرامونِ ایشان از تصرفِ ایشان متاثر شدہ بیہوش افتادہ اند و از اشتغالِ ذکر غلطان و بے قرار اند۔

مکتوب چہاردہم

بہ احقر فقرا اضعف عباد اللہ الباری محمد ہادی در اسرار اصالت و ضمنیت و تحقیق مقام قیومیت و خلت و محبوبیت۔

بدان ارشدک اللہ تعالیٰ کہ اصیل باوجودِ اصالت اگر در ضمنِ اصیلِ دیگر باشد می تواند امّا اگر اصیل تبعیت را کما ہو برنتابد لاجرم ضمنی صرف از ضمنی اصیل در ضمنیت بہ بعض وجوہ اگر زیادتی کند ممکن باشد۔ وہمین سرّ است کہ حضرت مجدّد الف ثانی امام ربانی قدس سرہ السامی در ضمنِ خود حضرتِ ایشان و عزیزِ دیگر را می فرمودند کہ عزیزِ دیگر در ضمنیتِ من از حضرتِ ایشان بالیدہ ہست۔ چہ آن عزیزِ دیگر ضمنی صرف بود و حضرتِ ایشان چون اصیل بودند ضمنیت را تاب کمتر آوردند فافہم فلا تکن من القاصرین۔ اے فرزند ہر چند نسبتِ خلت فوقِ نسبتِ

نسبت قیومیت ہست اما لازم نیست کہ ہر خلیل از ہر قیوم افضل باشد چہ حصول نسبت خلت را اصالت شرط نیست بہ طریق ضمنیت و تبعیت نیز حاصل می شود۔ و حصول نسبت قیومیت بے اصالت صورت نہ بندد۔ پس خلیل ضمنی از قیوم اصیل چگونہ پیش رود و چگونہ برین حکم راست آید و حال آنکہ صاحب اصالت نصیبے از ذات بے چون معالی یافتہ ذات حاصل نمودہ جوہر گشتہ ہست و اولیاء دیگر چہ اقطاب و چہ ابدال وغیرہم ہیچ کس را ذات نیست و ہمہ اعراض اند کہ قیام شان بآن جوہر است و حکم وصف وے دارند۔ و مشہود می گردد کہ جمیع اولیاء چنانچہ بچہ عصفور دہان وا نمودہ منتظر دانہ مادر ہست منتظر فیوض ازین اصیل اند کہ قیوم ہست۔ و چون قیوم بعبادات مثل صلوٰۃ وغیرہ مشغول می شود ہمہ ہمراہ وے بعبادت قائم اند و در رنگ اوصاف و اعراض در تلاوت در رکوع و سجود شریک اند و چون جزو محقر درین کل گم گشتہ اند۔ حضرت ایشان مارضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمودند کہ صاحب اصالت چون جمیع مراتب امکان بوے قائم گشتہ اوصاف شدند ہیچ مرتبہ ازان مراتب ہر چند عرش باشد حائل در روے و در ذات تعالیٰ نمی تواند شد۔ مشہود می گردد کہ سجدۂ او فوق العرش می افتد۔ و نیز بدان کہ حصول ملاحت کہ مقام محبوبیت ہست بے حصول صباحت کہ مقام خلت ہست میسر نیست۔ و چون بکرم الٰہی جل شانہٗ محبوبیت نصیب شخصے شد خلت بہ طریق ادنیٰ و اتم حاصل گشت۔ والسلام الحمد للہ رب العلمین والسلام علی سید المرسلین وآلہ اجمعین۔

مکتوب پانزدہم

بہ حضرت مخدوم زادہ عالی مقدار صاحب اسرار و انوار خواجہ محمد پارسا اوصلہ اللہ تعالیٰ سبحانہٗ الی اللہ تعالیٰ در بیان بعض اسرار حضرت مجدد الف ثانی و حضرت پیر دستگیر خود و اکابر دیگر رضی اللہ تعالیٰ عنہم۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ۔ حضرت ایشان سلمہ اللہ تعالیٰ می فرمودند کہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمودند کہ در مرتبۂ اصل الاصل در اثنائے سیر دروازۂ عالی ظاہر شد و چار دیواری نیز ہویدا گشت۔ معلوم گردانیدند کہ درین دروازہ داخل نمی شود مگر کسے کہ از اصالت بہرہ ور ہست و مدعو اصیل ہست۔ و من داخل آن دروازہ گشتیم۔ بحضرت ایشان فرمودند کہ شما نیز داخل دروازہ شدید۔ و چون از اصالت بہرہ ور بودند

درونِ خیابانہا جہانہا ظاہر شدند۔ ہر کہ از دروازہ داخل شود بر خیابان آید کہ راہیست برائے مدعوانِ اصیل می فرمودند کہ قطع مسافت یک نقطۂ آنمقام قطعِ عوالمِ ہست کذا وکذا۔ وحضرت مجدّد الف ثانی رضی می فرمودند کہ چون داخلِ آن مقام شدم دیدم کہ عزیزِ دیگر بیرونِ دروازہ است ومشتاق ہست کہ درون داخل شود واطراف دیوارہا می گردد آخرالامر چون اشتیاقِ او بکمال شد ومن ہم مشتاقِ دخولِ وے شدم دیدم کہ از بالائے دیوار خود را درون انگند۔ وہمین سرّ است کہ حضرتِ ایشان در مکتوبے کہ حضرتِ ایشان بنام خواجہ محمد صدیق است در تعبیر واقعہ کہ دیدہ ھٰذا اجن ادا العشق وسیف المحبت نوشتہ اند کہ این واقعہ را تعبیر است بس عالی کہ از جملۂ اسرارِ حضرت مجدد الف ثانیؒ ہست وآن تعبیر فراخورِ حوصلہ تمانیست بدان اسعدک اللہ تعالیٰ کہ حضرتِ ایشانِ مارضی اللہ عنہ می فرمودند کہ چون مارا اجازتِ حدیث حاصل شد مشہود گشت کہ حضرت حق سبحانہٗ از کمالِ کرم مرا داخل جماعۃ محدثین ساخت چنانچہ حضرت مجدّد الف ثانی قدسنا اللہ بسرہ السامی می فرمودند در وقت اجازتِ حدیث از شیخ خود مرئی گشت کہ مرا داخلِ محدّثان ساختند۔ نعم السلف نعم الخلف۔ الحمد للہ سبحانہٗ علیٰ ذٰلک وعلیٰ جمیع نعمائہ والصلوٰۃ علیٰ حبیبہ وآلہ وصحبہ اجمعین۔

مکتوب شانزدہم

بہ ولایت پناہ معرفت انتباہ خدمت شیخ عبدالکریم کابلی در بیان معارفے کہ بکلمۂ مطہرہ مظہرِ اتم تعلق دارد کہ در عبارات مشائخ کرام در نعت حضرت سیدا نام علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ واکمل السلام واقع می شود مع ما یتعلق بہٖ من التحقیقات العالیۃ والتدقیقات المتعالیہ۔

الحمد للہ رب العٰلمین والصلوٰۃ والسلام علیٰ سید المرسلین محمد وآلہ اجمعین۔ اما بعد۔ حقائق آگاہ شیخ عبدالکریم ازین فقیر التماس نمود وبیان قسمے از معارف درخواست باوجود عدمِ لیاقت اجابتاً للمسئول چیزے نوشتہ آمد۔ واللہ سبحانہ الہادی الیٰ سبیل الرشاد۔ وہُوَ ہٰذا سوال در عبارت مشائخ کرام در نعت سیدالانام علیہ وعلیٰ آلہ افضل الصلوٰۃ واکمل السلام۔ لفظ مظہرِ اتم واقع می شود شرح این کلمۂ جامعہ بہ حیثیتے کہ نشانِ خاطر گردد چیست۔ جواب آن ہست کہ حضرت حق سبحانہٗ وتعالیٰ دران حضرت علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ ظہور فرمودہ است بجمیع اسماء وصفات

خویش سوائے وجوب ذاتی بوجہے کہ ہیچ اسمے و صفتے بر اسم و صفتِ دیگر غالب و مغلوب نہ باشد بلکہ بر سبیلِ اعتدال بر وجہ اکمل کہ مساوی باشد در ظہور ہر اسم مر اسم دیگر را علیٰ وجہ الکمال بخلاف در انبیاے دیگر علیہم السلام والصلوٰۃ کہ ظہور حق سبحانہ، در آنہا ہر چند بجمیع اسماء و صفات است امّا بطریقِ غالبیتِ بعض اسماء و مغلوبیتِ بعض دیگر۔ و خصوصیت ظہور اعتدالے در انہا نیست ازین رہ حضرتِ پیغمبرِ ما صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلم مظہرِ اتم شدند و باین فضیلت ممتاز گردیدند۔ اگر پرسند اولیاے این امت در مظہریتِ اسماء و صفات تعالت وتقدست چہ کیفیت دارند۔ و اولیاء و سائر امم را درین مظہریت چہ حال ہست گوئیم اولیاے امّت تابع نبی خود اند علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ در ظہور اعتدالی بحسب استعداداتِ ذاتیۂ خویش اگر محمدی المشرب اند و بہ طفیل و تبعیت آن حضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام۔ اگر غیر محمدی المشرب اند بحسب استعداداتِ ذاتیہ مظہریتِ ہر یکے از انہا بہ طبق مظہریتِ نبّی ہست از انبیاء علیہم السلام کہ آن ولی بر قدم اوست علیہ السلام۔ سوال۔ ازین بیان لازم می آید فضل اولیاءِ این امت بر سائر انبیاء علیٰ نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والسلام در مرتبۂ ولایت بہ سببِ مغلوبیتِ بعض اسماء کہ در انبیاءِ دیگر و نیز لازم می آید فضل سائر انبیاء علیہم السلام بر نبی ما علیہ وعلیٰ آلہٖ افضل الصلوٰۃ والتسلیمات در مرتبۂ ولایت بہ سبب غلبۂ بعض اسماء در انبیاء دیگر علیہم السلام۔ جواب از سوال اوّل آن کہ مغلوبیتِ بعض اسماء کہ در انبیاءِ دیگر علیہم السلام اثبات نمودہ ایم نسبت بہ اسم غالب است کہ در آنہا ظہور فرمودہ ہست نہ بہ نسبت اسمائے کہ در اولیاءِ این امت ظہور کردہ است بر سبیل اعتدال چہ اسم مغلوب دران بزرگواران علیٰ نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والسلام رواست کہ اکمل الظہور باشد از اسماء کہ در اولیاے این امت ظہور فرمودہ ہست بل الواقع کذالک۔ یا اینکہ ظہورِ اعتدالی کہ در اولیاء ہست بہ طفیل و تبعیتِ نبی خود حاصل شدہ است و آن راجع بفضل خود نبی ہست کہ از مبحث خارج ہست لکن ھٰذا الجوابُ لا یتمشی فی المحمدیین وسیاتی حلہ فی جواب السوال الاٰتی مفصلاً انشاء اللہ تعالیٰ۔ و از سوالِ ثانی آنکہ غالبیتِ بعض اسماء در سائر انبیاء علیہم السلام نسبت بہ اسم مغلوبیت کہ در انہا ظہور کردہ ہست نہ بہ نسبت اسمائے کہ در حضرتِ پیغمبرِ ما صلی اللہ تعالیٰ علیہ

وآلہ وسلم بہ سبیلِ اعتدال ظہور فرمودہ ہست۔ زیراکہ اسمِ غالب دران بزرگواران نسبت بہ اسمائے ظاہرہ دران حضرت علیہ التحیۃ قلیل الظہور خواہد بود یا مساوی نہ زائد۔ زیراکہ در معنی مظہر اتم چنان مقرر گشتہ کہ جمیع اسماء بر وجہ اکمل ظہور نماید و بر ہیچ یکے ازین دو تقدیر فضل آنہا لازم نمی آید بلکہ مفضولیت ثابت می گردد۔ بر تقدیر اول خود ظاہر ہست و بر تقدیر ثانی از جہت آنکہ اسم غالب در آنہا ہر چند مساوی باشد مر اسمائے ظاہرۂ آن حضرت را علیہ التحیۃ لکن اسمائے مغلوبہ آنہا علیہم السلام قلیل الظہور خواہد بود نسبت بہ اسمائے ظاہرہ دران حضرت علیہ السلام۔ پس فضل آنحضرت بر جمیع انبیاء ثابت شد علی نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والتسلیمات۔ سوال۔ ہرگاہ ظہورِ اعتدالی در آن حضرت و در اولیاء امتِ او علیہ الصلوٰۃ والسلام اثبات نمودی اما در مرتبۂ ولایت مساوات اولیاء بہ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام لازم آمد یا نے۔ جواب ہیچ لازم نیامد۔ زیراکہ اسمائے ظاہرہ دران حضرت اکمل الظہور ہست نسبت بہ اسمائے ظاہرہ در اولیائے امت اگرچہ در ہر دو جا بہ اعتدال باشد چہ اعتدال دران حضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام در اکملیت است و اعتدال در اولیائے امت در نفسِ کمال ہست پس توہم فضل آنہا مندفع شد بلکہ فضلیتِ او علیہ الصلوٰۃ والسلام متحقق گردید۔ و نیز قضیۂ اصالت و تبعیت موجب مفضولیتِ آنہا و فضلیت اوست علیہ الصلوٰۃ والسلام لکن این جواب در رنگِ جواب بالا مخصوص بہ غیر محمدیان ہست

والجواب الحاسم لمادۃ الشبہۃ اِنّ ظہور الاسماء والصفاتِ الواجبۃ فی ہینا بل سائر الانبیاء علیہم السلام اِنّما ہو اصول الاسماء والصفاتِ بطریقِ الکلیۃ کالعلم والقدرۃ وغیرہا من الصفات الثمانیۃ الموجودۃ فی الخارج وغیرہا من الاضافات والاعتبارات والشئونِ وظہورہا فی الاولیاء وان کانوا محمدیین بظلالہا بطریق الجزئیۃ کجزئیاتِ العلم والقدرۃ وغیرہما واعنی بہا العلم والقدرۃ المتعلقین ببعض المعلومات وبعض المقدورات وکذا فی سائر الصفاتِ وہٰذہ الجزئیات ھی المرادۃ بظلالہا فاندفع شبہۃ المساوات واضمحل حدیث التساوی وہٰذا الحل ھو الذی وعدناہ من قبل۔ سوال اتفاق محققانِ صوفیہ بر آن ہست کہ عالم بجمیع اجزائہٖ بعض ظہورِ حق ہست سبحانہ فکیف یصح القول بظہورہٖ سبحانہٗ بجمیع الاسماءِ فی الانبیاء

والاولیاء۔ جواب مراد از ظہورِ جمیع اسماء وصفات کہ در بالا مذکور شد جمیع اسمائیست کہ قابلیت ظہور دارد و ظہور کردہ ہست و افراد عالم در بعض احاد و ثنی و در بعض ثلاث و رباع و در بعض ازید من ہذا۔ یعنی آنچہ در افرادِ عالم متفرقہ ظہور کردہ ہست از اسماء وصفات درین برگزیدگان مجتمع ظہور نمودہ ہست نہ جمیع اسمائے سبحانہٗ مطلقاً ؎

لبِ لعل وخطِ سبزہ و رُخِ زیبا داری ۔۔۔ آنچہ خوبان ہمہ دارند تو تنہا داری

فافہم والسلام علیٰ من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات العلیٰ۔

مکتوب ہفدہم

بہ خواجہ محمد غنی دربیان فنائے عالم امر و عالم خلق کہ نفس باشد و از عالم امر ہمہ لطائف مرادند۔

الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ۔ مکتوب مرغوب محبت اسلوب برادرِ دینی شرافت پناہی خواجہ محمد غنی کہ مشتمل بر فرطِ شوق وغلبۂ محبت بود رسیدہ مسرور ساخت اللہ تعالیٰ این جنون را بحد کمال برساند۔ حضرتِ ایشانِ ما قدس اللہ سبحانہٗ سرہٗ لابنہٖ اکثرے می فرمودند کہ طالب را باید کہ خود را از بندِ عقل برہاند و بجملے ازین دائرہ برآید۔ خوش گفت ؎

دل اندر زلفِ لیلیٰ بند و کارِ عشق مجنون کن ۔۔۔ کہ عاشق را زیان دارد مقالاتِ خردمندی

دیگرے گوید ؎

عقل گرداند کہ دل در بندِ زلفش چون خوش ست ۔۔۔ عاقلان دیوانہ گردند از پئے زنجیرِ ما

بدانند کہ فنا عبارت از نسیانِ ماسوا ہست و زوالِ علم ماعدا۔ اگر علم حصولی زوال می پذیرد فنائے قلب ہست۔ و اگر علم حضوری برطرف گردد فنائے نفس ہست۔ چنانچہ ارتفاعِ خطرہ از قلب مشعر بہ فنائے اوست ہمچنان زوالِ علم در لطائفِ دیگر چون روح و سِر و خفی و اخفٰے مبنی بر فنائے آنہا ہست۔ اما چون ادراکِ این معنی عسیر ست ہر سالک نمی تواند آن را دریافت بہ بیان دلالت نمی کنند بہ فنائے نفس کہ جامع فناہاست اشارہ می نمایند چہ زوالِ علم حضوری بے زوالِ علم حصولی نمی باشد و انتفائے علمِ حضوری مستلزم زوالِ علم حصولی ہست مطلقاً۔ چنانچہ فنائے قلب را نتیجۂ تجلی افعال گفتہ۔ فنائے رُوح را ثمرۂ تجلی صفات فرمودہ و فنائے سِر و خفی

واخفیٰ را نتیجۂ تجلیات ذاتیہ وشیونیہ گفتہ. بدانند کہ فنائے ہر چہار لطیفہ برزخ است میانِ فنائے قلب و فنائے نفس. چنانچہ بہ فنائے اینہا علمِ حصولی میرود و علمِ حضوری نیز بہ تقلیل می رسد.

مکتوب ہژدہم

بہ حقائق آگاہ خواجہ محمد لقا در تحسین و شرح احوالِ او و ترغیب بہ بلندیِ نسبتِ او و شمہ دران کہ خطرات بعد فنا مضر نیستند وغیر ذالک.

الحمد للّٰہ وسلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ. اللہ تعالیٰ در مراتب قربِ خویش ترقیات دہاد صحیفۂ شریفہ رسیدہ مسرت بخش گردید. آنچہ از احوالِ باطن خویش نگاشتہ اید نیک و مبارک است. اما حالِ باطنی شما بہ اعتقادِ ما زیادہ ازان ست کہ شما درک آن می نمائید و بآن خورسندید و آنکہ از وُرُودِ خطرات اشارتے کردہ اند مخدومنا حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہٗ فرمودہ اند کہ ظہور ہواجس و وساوس مضر نیستند بعد فنا. وحضرت ایشان کلان رضی اللہ تعالیٰ عنہ نیز نوشتہ اند کہ علومِ اشیا کہ در فنا رفتہ بود بعد بقا باز آن علوم عود می نماید و اولیٰ است کہ بہ اخوی عبد الشہید توجہات می نمودہ باشند. آنچہ مشارٌ الیہ در واقعات از شما می یابد دلالت دارد کہ او را بہ شما مناسبت تمام است. و آنچہ از شخصے حکایات بے مزہ نوشتہ اند و انقلابِ او بہ نگاشتہ بہ وضوح پیوست. شاعرے درین قسم چہ بلا زیبا گفتہ است ؎

بگفتا فلانے چہ بدی می کند   نہ با من کہ با نفس خود می کند

امر او را بحق سبحانہٗ سپردیم. والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ.

مکتوب نوزدہم

نیز بہ حقائق آگاہ خواجہ محمد لقا در تعبیرِ واقعۂ او کہ دران بشارتے از حضرت سرورِ کائنات علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام دربارۂ حضرت مروج الشریعت و اثباتِ مقامِ قیومیت دربارۂ آنحضرت قدس سرہٗ.

در کتابت اول مرقوم بود کہ شبے در واقعہ دیدم کہ شخصے کاغذ سبزے بدستِ من داد پرسیدم کہ چہ قسم کاغذ است گفت کہ کتابتِ رسولِ خدا است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کہ برائے فلانے نوشتہ اند و اشارہ بہ این فقیر کردہ اند تُو بہ فلانے برسان. گفتم درین خط معلوم نمی شود. گفتند بہ خطِ سبز نوشتہ اند. ملاحظہ کردہ خواندیم نوشتہ اند کہ ہر چند برادران و مردم دیگر می گفتند کہ او ہیچ نسبت ازین وجہ ما مدار ارشاد بدستِ اُو دادیم. ہر کہ را اُو ارشاد بکند منظورِ ماست.

و بہ فقیر تاکید می کنند کہ این نوشتہ را زود برسان در ہمان وقت بہ فاقت آمد دید کہ خوش بُوے عالم را فرو گرفتہ است۔ مرا یقین شد کہ این واقعہ رحمانی ست۔ مخدوما از مطالعۂ این واقعہ بشارت یافتن از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین باب امیدواری عظیم حاصل گردید چہ واقعہ کہ دران امرے را از آن حضرت علیہ السلام استفادہ نماید یا منسوب بہ آن حضرتؐ باشد حق ست انشاء اللہ تعالےٰ در ہمان روز کہ کتابت شما برسد در حلقۂ فجر در حضور مرقد منورہ حضرت ایشان قدسنا اللہ سرہ الاقدس فقیر مراقب بود دید کہ آن حضرت می فرمایند خلعتے کہ از حضرت مجدد الف ثانی بما رسیدؓ بود بتو دادیم۔ با دیگرے گفتم حضرت بہتر می دانند۔ می فرمایند کہ آنرا بیارید تا عنوان آن را د وسر نامہ را بنام تو بنویسیم۔ دران وقت فقیر می بینم کہ بیاض کلانے کہ بہ بیاضہاے این عالم نمی ماند و چیزہاے بسیار دران مشق کردہ اند بر زانوے فقیر گذاشتند۔ این واقعہ نیز مؤیدِ واقعۂ شما گردید۔ الحمد للہ سبحانہٗ علیٰ ذالک۔ و در ایامِ حیاتِ خود آن حضرت بہ فقیر فرمودہ بودند کہ نورانیتِ تو عالم را فرو گرفتہ است۔ ونیز درین باب ارشاد امر عظیمے و بشارت فخیمے بہ این حقیر فرمودہ اند کہ در اظہارِ آن دلیری نمی تواند نمود۔ و بالفعل بہ آن لب نمی کشاید۔ شاید بعد ازین اگر القاے غیبی برسد ظاہر سازد فافہم۔ والسلام۔

مکتوب بستم

بہ احقر فقرا خاک پاے درویشانِ این عالی بارگاہ محمد ہادی عفی عنہ دربیانِ صفوفِ اربعہ کہ آن سریست از اسرارِ حقیقتِ صلوٰۃ و در حدیث قدسی نیز اشارہ بہ آن بدین عبارت آمدہ قِف یا محمد فانّ اللہ یصلّی۔ با تحقیق مقاماتِ حضرات انبیاء و ملائکۂ ملأ اعلیٰ علیٰ نبینا و علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات العلیٰ و بعض کمل کمّل از اولیاءِ عظام علیہم الرضوان دران عالی مقام۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ صلی اللہ تعالیٰ علیٰ سیدنا و مولانا حبیب رب العٰلمین بعددِ کل ذرۃٍ الف الف مرۃٍ وعلیٰ آلہ وصحبہ و تابعیہ وسلم کذالک من الحدیث قِف یا محمد فانّ اللہ یصلّی صفوف اربعہ کہ اقتدا بستہ اند بہ طریقے کہ گرد کعبہ نماز خوانند در صفِ اول مقام سرورِ انبیاء علیہ وعلیٰ جمیع الانبیاء الصلوات والتسلیمات در غایت قرب منزلت و نہایت عظمت و ابہت آن قدر وسعت دارد کہ جمیع انبیاء و اولیاء مع حشمہم درانجا گنجایش دارند فہو اعظم و افضل من الکل من حیث الکل کما ہو افضل من کل فردٍ۔ بعد ازان در ہمان صف حضرت

ابراہیم علیہ السلام شان خاص دارند کہ دیگرے را میسر نیست۔ و معنی کہ از راہِ محبت موشی را میسر غیر را نیست۔ و جمیع انبیاے کرام کہ اسامی شان در قرآن مجید مذکور ہست ہم در صفِ اول اند طرفِ یمین حضرت سید المرسلین علیہ السلام و طرفِ یسارِ آنحضرت ملائکہ ملاءِ اعلیٰ و انبیاء کہ در ہند گذشتہ اند در صفِ رابع اند۔ والمیم فی صف الرابع والحاء ایضاً فیہ والحاء مع کونہ فی الصف فی المیم۔ و رجلٌ آخرُ من اصحاب المیم فی المیم۔ کما اِنَّ المیم فی رسولہ علیہ السلام مرتبۃ وللخلفاء الراشدین فی الرسول صلی اللہ تعالیٰ علیہ مرتبۃ عالیۃ غایۃ العلو لفضل علیٰ مرتبۃ المیم خصوصاً للشیخین مرتبۃ عظیمۃ سیما لابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ درجۃ لم یتیسر لغیرہ علی الصاد۔ و تحت الصاد صفوف کثیرۃ للاولیاء۔

مکتوب بست و یکم

بہ ارشاد پناہی حقیقت انتباہی حاجی حبیب اللہ بخاری در تعبیر واقعاتِ او با بیان آنکہ مشاہدات و تجلیات چہ صفاتیہ و چہ ذاتیہ کہ بر سالکان و واصلان رومی دہند ظہور اصل بے شوائبِ ظلال نیست و رمزے از نزول عدم مطلق بعد رفع قیود بہ نقطۂ عدم صرف با تحقیق مقام قاب قوسین اَوْ اَدنیٰ و شمہ در شرح کلمہ طیبہ کہ حضرت مجدد الف ثانی امام ربانی قدس سرہ السامی را بآن ہمم ساختہ بودند کہ دنیا ترا آخرت گردانیدیم

الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ محمد و آلہ وصحبہ اجمعین۔ اللہ تعالیٰ و تقدس برادرِ گرامی حقیقت انتباہ را بعافیت و استقامت داشتہ بمقامات خاصہ و منازلِ مخصوصہ این اکابر متحقق گرداند و از حقیقۃ الحقائق کہ نزد اکثرے منتہاے سلوک سالکان ہست آگاہ ساختہ بہ انوارِ فوقِ آن کہ عجز و نایافت لازم آنست و بہ تبیانِ آن بعض کمل ممتاز اند مشرف کناد۔ مراسلۂ لطیفہ کہ مصحوب عوض باقی شاطر ارسال داشتہ بودند و خبر استقامت و عافیتِ خود و بعض دقائقِ خود و متاثر شدن یاران از ذکر نوشتہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید ع اے وقتِ تو خوش کہ وقتِ ما خوش کردی۔ واقعۂ اولی کہ دران باین خطاب مبشر گردانیدہ اند کہ حبیب اللہ فرزند ماست۔ و واقعۂ اخرہ کہ دران گفتہ اند کہ عصاے ما و شما یکے ہست بسیار عالی ہست و از مناسبتِ تامہ خبر می دہد و کذالک واقعۂ دیگر کہ

انگشت را دمیده روشن گردید و روشنی آن عالم گرفت و دیگرے نتوانست روشن کرد.
بسیار روشن است و از استعداد ارشاد مخبر. امید است کہ این معانی مخفیہ بوجہ کمال بظہور
آید. دیگر چون بہ آن مقام متبرک رسیدہ اند و عزیزان مہربانی دارند یک چندے اقامت
ورزند و در آمدن استعجال نہ کنند و راہ مراسلات را مفتوح دارند تا راہ افاضہ نیز مفتوح
باشد. محمد ماع از ہر چہ می رود سخن دوست بہتر است. و مشاہدات و تجلیات چہ صفاتیہ
و چہ ذاتیہ کہ بر سالکان این راہ بلکہ بواصلان این علیا بارگاہ روی دہند و بآن مباہات
می نمایند ظہورات اصل بے شوائب ظلال نیست چہ تجلی کہ عبارت از ظہور شئے است در مرتبہ
مرتبہ ثانی بے ظلیت صورت نہ بندد. پس ظاہر در مرآت سالک ہرچند آن مرآت مزکی و پاک
شدہ باشد ظل مرتبہ وجوب خواہد بود نہ اصل آن مرتبہ مقدسہ. وجہش آنست کہ مرآت سالک
عبارت از حقیقت عدمیہ اوست و تزکیہ آن کفایت از عدم قابلیت اوست مر ظہور و حضور غیر
را دران. اما این عدم کہ حقیقت او گشتہ است عدم مطلق نیست بلکہ مقید است و حصہ ایست ازان
و این تزکیہ تقید او را زائل نساختہ. و نمود ظاہر باندازہ مظہر است. پس ظہور وجود مطلق دران صورت
نخواہد بست. و اصل بے تقید ظل جلوہ گر نخواہد گشت. آرے عارفے کہ نزول او در عدم مطلق
واقع شود و حقیقت عدمیہ مقیدہ او بعد رفع قیود بعدم صرف الحاقے پیدا کند مرآت حقیقت او
قابلیت ظہور اصل بے شائبہ ظلیت پیدا خواہد کرد و مرتبہ منزہ اصل خرق روپوش ظلال فرمودہ
در وے ظاہر خواہد شد اینجا نکتہ ایست دقیق آن را نیز باید دریافت. بدانند کہ ظاہر درین
صورت ہرچند اصل صرف است بے اختلاط ظلال. اما چون مظہر آن عدم است رنگے از مظہر
خواہد گرفت و تلونے درین ظہور پیدا خواہد کرد در رنگ آنکہ آئینہ طویل یا عریض یا احمر یا
اصفر باشد صورت مرئی نیز دران بہمان صفت ظاہر خواہد شد این مقام مقام قاب قوسین
است کہ قوس امکانی سالک درین مقام باقی است و قوس ثانی عبارت از مرتبہ وجوب است
کہ ظاہر گشتہ پس ناچار از دو قوس چارہ نبود. بعد ازان بفضل الٰہی عز شانہ چون بمقام او ادنیٰ
ترقی واقع شود از قوس امکانی نامے و نشانے نخواہد ماند و چنانچہ در مرتبہ سابق شائبہ
ظلیت رفتہ بود این زمان تلون اصل بہ لون مرآت نیز نخواہد ماند پس ناچار ظہور اصل صرف

بصرافت انوار خود اینجا محقق خواهد شد اما مہم ہر کس باین معرفت نہ خواہد رسید۔ و این قسم ظہور را باین خصوصیت تصور نہ تواند کرد۔ والحق ظہورات این نشاۃ فانی مقصور بر ظلال ہست۔ ظہور اصل بے شائبۂ ظلیت موعود بہ آخرت ہست۔ مگر عارفے کہ دنیا او را حکم آخرت دادہ باشند۔ و آنچہ دیگران را بر آخرت موعود ساختہ اند او را ہمین جا باین دولت بنوازند۔ این معرفت ممتاز ہست کما قال تبارک و تعالے فی حق خلیلہ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ۔ والسلام علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات۔

مکتوب بست و دوم

ارسل الی اضعف العباد اللہ الباری محمد ہادی عفی عنہ فی بعض خصائص شیخہ و امامہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔

الحمد للہ و سلامٌ علیٰ عبادہِ الذین اصطفیٰ۔ اعلم الہمک اللہ الرشد ان شیخنا و امامنا عروۃ الوثقیٰ قدسنا اللہ بسرہ العزیز کان مخصوصاً ببشاراتٍ علیۃٍ و درجاتٍ سنیۃٍ منہا تکلمہ وھو ابن ثلاث سنین بکلمۃ التجلی الذاتی وحرف التوحید بانی انا السماء و انا الارض و انا الجبال و ھٰذہ الکلمۃ تدل علیٰ کمال الجامعیۃ و قد صدر مثل تلک الکلمۃ عن بعض اکابر المشائخ فی علو حالہم کما ذکر الشیخ العطار فی تذکرۃ الاولیاء عن شیخ الاکبر البسطامی قدس سرہٗ انہٗ قال فی جواب السائل عنہ انا السماءُ والارضُ والعرشُ۔ و نقل داؤد القصیری عن شیخہ الشیخ محی الدین العربی قدس سرہٗ مثل ذٰلک بل نقل ذٰلک عن امیر المومنین علی ابن ابی طالب کرّم اللہ وجہہ المقدس منہا کونہ مبشرا فی بدو سلوکہ بکونہ خارجاً عن دائرۃ الغضب علیٰ ما اخبر بہ امامہٗ رضی اللہ سبحانہ عنہ و کذٰلک اخوہٗ الاکبر قدس سرہٗ کان مبشراً بھذہ البشارۃ العظیمۃ۔ منہا ما قال شیخہ مجدد الف ثانی امام ربانی رضی اللہ عنہ فی حقہ سلمہ اللہ سبحانہ ان اقتباسہ سلمہ اللہ سبحانہ لکمالاتنا کاقتباس صاحب شرح الوقایہ عن جدہ کما اورد فی عنوان کتابہ الفقہا ای الوقایہ جدی سبقا سبقا و کنت اجری فی میدان حفظہ طلقاً طلقاً حتی اتفق اتمام تالیفہٗ مع اتمام حفظی انتہی۔ قال صاحب سر المجدد الالف الثانی وھُوَ ناقل ھٰذہ الکلام

الشریف إنّ هٰذہٖ الکلمة الشریفة کافیة فی مدحہٖ وعلوّ شانہٖ سلمہ اللّٰہ سبحانہٗ وکمال منزلہ واقول وکانہٗ الیٰ ھٰذا اشار سلمہ ربہ فی شعرٍ کتبَ فی عریضة الیٰ شیخہٖ رضی اللّٰہ تعالیٰ عنہ۔ وھُوَ ھٰذا ے

بعد ازین ہرگز نہ بیند ہیچ میخوارے دگر ہمچو من میخوارہ ومثل تو خمارے دگر

منہا حصول دقائق الفناء وغوامضہا المشروحة فی مکاتیب الحضرة المجدد الالف الثانی من الجلد الثالث وزوال العین والاثر الوجودی بالطریق الخاصة فی حقہٖ سلمہ اللّٰہ ربہٗ مرقومٌ من قلمہ الشریف منہا کمال غیرتہٖ عن شانہٗ فی حقہٖ سلمہٗ ربہٗ حتی لم یوذن مدةً مدیدةً شیخہٗ امام العالم فی انکاحہٖ الیٰ ان صدر منہ رعایة مستحب فاذن فیہٖ وحصولِ کمالاتِ الصمدیة بہٖ علیٰ ما فصل فی مقامات شیخہ رضی اللّٰہُ عنہ۔ منہا دخولہٗ فی زمرة العلماء الراسخین الذین استعدد لعلم المتشابہات وتحقق اسرارہا علیٰ ما تستفاد من کلام امام الربانی مجدد الف ثانی و قد شرح سلمہٗ ربہٗ بہذا الامر عند بعض خواص اصحابہ منہا کونہٖ صاحب ولایة المحمدیة علیٰ صاحبہا الصلوٰة والتحیة وحصولِ مقام القطبیة بل منصب القیومیة لہٗ سلمہٗ ربہٗ امرٌ مشہورٌ لا یحتاج الی الذکر ومن خصائصہٖ سلمہٗ اللّٰہ تعالیٰ سبحانہ جواب عوالم الممکنات من العلویات والسفلیات لہٗ بعد سوالہ سلمہٗ ربہٗ عنہا عن بعض احوالہا کما کتب دامت برکاتہٗ فی بعض مکاتبہ الشریف منہا کونہ داخلا فی الولایة الاحمدیة واسرارہا مسطورة فی مکاتیب الامام الربانی المجدد الالف الثانی من الجلد الثالث فلتنظر فیہ ومن مزایاہ دامت برکاتہٗ تحققہ بالمحبوبیة الذاتیة وظہورِ اسرارہا البدیعة علیہٖ علیٰ ما صرح بہٖ سلمہٗ اللّٰہ سبحانہ فی مکاتبہٖ الشریفةِ ومن اکبر ما اختص بہٖ امامنا وامام العالم مرتبة علیہا یتفرع کمالاتہٖ ھی انّ مزاج طینتہٗ سلمہٗ رَبہٗ من بقیةِ طینةٖ نبیہٖ محمدٍ صلی اللّٰہ علیہٖ وَ علی الہٖ وَسَلَّمْ وبہذا صار ذا اصالةٍ کما امتاز بہذا الرانةِ شیخ شیخنا رضی اللّٰہ تعالیٰ عنہ وَاستعد بہذا الدولةِ مِن ھٰذا الامةِ الخیر الحضرتِ المہدی لکن مزاج

طینۃٍ من بقیۃِ طینۃِ عیسیٰ علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والتحیۃ منہا حصول ذات لہٗ وکونہ صاحب اصالۃٍ وہما شرطان لمنصب القیومیۃِ التی ہی مقامہٗ سلمہٗ ربہٗ منہا حصول مقام العالی الذی یتعلق باصل الاصیل وکون رأسہ الشریف فی مرکزہٖ وباقی بدنہ الشریف فی محیطۃ محاذ للمرکز کما صرح بہٖ فی مکتوب الخامس من مکاتیب الشریف۔ منہا دخولہٗ فی زمرۃ السابقین الذی وصفہم اللہ سبحانہٗ فی محکم کتابہٖ بقولہ ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ وَقَلِيلٌ مِّنَ الْآخِرِينَ۔ علیٰ ما استفاد من کلام شیخہٖ رضی اللہ عنہ۔ وحصولِ نسبۃِ السابقین لہٗ مشہورٌ علیہ بعرلضیۃٍ التی کتبہا الیٰ شیخہٖ رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔ منہا کون دنیاہ آخرۃ علیٰ وفق شیخہٖ امام العالم وشرح ہٰذہ الکلمۃ مبسوطۃ فی مکتوباتہٖ الشریفۃِ فلیطالع ثمہٗ ومن خواصہٖ سلمہ اللہ تعالیٰ انہٗ تیسرلہٗ اصحابِ قلما تیفق لاحد من الاولیاءِ سیما فی ہٰذ الزمان الذی ہو اوان تلاطم امواج الظلمات فمن کان رحمۃ اللہ سبحانہٗ علیہِ اعطاہُ فی ہٰذ الزمانِ اصحاب کاملین ولو ابین کمالاتِ بعضہم لکبر علی الناسِ قبولہ ولو اشرح اسامی کلہم لطال البیان وکثر الکلام وبالجملۃ بلغ مقام ارشادہٗ الیٰ اعلی الدرجاتِ حتیٰ اِن الجم الغفیر ببرکۃ صحبتہٖ وتوجہہٖ تشرفوا بالفناءِ وَ البقاءِ والوصولِ الیٰ مبادی تعیناتہم وہٰذا ہُو الکمال العالی عند المشائخ واما اصحاب جوہر القلب بالذکر منہم فما حطمتہم متعسرٌ وکثیراً من کمل اصحابہٖ استعد الحصول الکمالاتِ الوراثۃ التی بیّنہا شیخہٗ امام الاولیاء وبعض کمل الکمل فازوا من الاسرار وصاروا لب الالباب فوق من اصحاب حالہٖ ومقالہ العالی واللہ سبحانہ الہادی فقد صدق اللہُ سبحانہٗ کلمۃ شیخہٖ امام العالم رضی اللہ تعالیٰ عنہ فی حقہٖ سلمہٗ ربہٗ حین البشارۃ بالقیومۃ کہ اشیاء بہ قیومیت تو از قیومیت من راضی شدہ اند۔ ولعمری لو نظرتُ فی خلق اللہِ سبحانہٗ من صاحب معہ دتفکرت فیہم لوجدت قلوب اکثرہم مائلین الیہِ واللہ سبحانہٗ اعلم و صلی اللہ تعالیٰ علیٰ خیر خلقہٖ محمد والہ وصحبہٖ اجمعین۔

مکتوب بست و سوم
بشیخ علیم جلال آبادی در امورے که ابلاغ آن ضروری است

نحمده و نصلی۔ نعوذُ باللهِ من الخلل والزلل ومن الغوایةِ والغباوةِ بعد الهدایه ومن العمی والضلالِ والاعوجاج بعد الاستقامةِ ومن الزلّةِ والخسرانِ بعد الکرامة ومن الاعتسافِ بعد الانصافِ ومن التعسف بعد التصلب ومن الزحمة بعد الرحمة ومن النقمة بعد النعمه ومن الحورِ بعد الکور ومن الظلمةِ والغیب بعد الضیاءِ والنور ونعوذُ باللهِ من غضب الله ومکرهٖ وسخطهٖ بعد رضائهٖ امروز سخنان می شنوم که اگر در خواب می دیدم می گفتم اضغاث احلام۔ شک نیست که درین راه غیبِ الغیب گلہاے عجیب می شگفد و باطل را بہ حق متشبہہ می سازد و خس و خاشاکِ خود را بہ صورتِ حقانیہ وامی نماید و شر بہ تمثالِ خیر ظہور می کند۔ جمعے را از راہ مستقیم منحرف ساختہ بہ کفر و خزی می رساند و گروہے را در ابتداع می آرد و بعض را در نقصان و شطحیات می گذارد۔ اما جماعۂ خجستہ سیرت کہ بہ لعنت اِنَّ عِبَادِیْ لَیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطَانٌ مستعد اند بہ آن ممنوعات و مزخرفات کہ بسبب ضلالت و مکرہت ملتفت نمی گردند و بزیغ البصر مبتلا نمی شوند۔ و اگر زلّتے رُو می دہد از ہر چہ شتاب تر تدارکِ آن می نمایند و بکثرتِ تضرع و استغفار آن زلہ را ہباءً منثورا می سازند۔ اگر ازان برادر زلّتے واقع شدہ است امید کہ بتوفیق و امدادِ الٰہی عز شانہ بزودی راہ انابت پیش گیرد بیش ازان کہ کار از دست رود معالجہ نماید فقیر متعہد آن می شوم کہ حضرتِ الشان را از سر تقصیر نہ گذارند انشاء اللہ تعالیٰ اگر معاملہ بہ طرح دیگر ست حسبنا اللہ و نعم الوکیل وَاِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْن۔ والسلام۔

مکتوب بست و چہارم
بہ مخدوم زادہ خواجہ محمد سالم در احوال بعض کمل اصحاب حضرت پیر دستگیر خود رضی اللہ عنہ

وصلی اللہ علی حبیبہٖ وخیر عبادہٖ و علی آلہٖ۔ درین ایام نیک فرجام معاملۂ ارشادِ آن حضرت در کیفیت و کمیت بدرجہ رسیدہ کہ چہ توان شرح داد معاملہ کمیتِ شان تبیان نیست اما کیفیت شرحے می خواہد بگوشِ دل شنو۔ کمالاتِ ولایتِ کبریٰ کہ ولایتِ انبیاء است علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات در مکاتیب شریفہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ بہ تفصیل

وبسط مذکور ہست و در اصحاب آن حضرت رضی اللہ تعالیٰ عنہ چندے معدودیہ آن کمالات مشرف بودند اگر تعین نمایم در تحریر مانی۔ در صحبت آن حضرت سلمہ اللہ تعالیٰ سیما درین سال افاضہ عجیب شدہ در ایام معدودہ و مدتِ قلیلہ جمعے کثیر از یاران را باین ولایت مشرف ساختند۔ منہم محمد عارف لاہوری کہ از یارانِ مخصوص ہست۔ ومنہم ملا سجاول کہ از قدمائے اصحاب ہست و بہ استقامت متصف۔ ومنہم خواجہ ولی و حافظ محمد ضیاء و میر مظفر حسین و حاجی حبیب و حاجی یحییٰ و خواجہ احمد این ہمہ یاران کہ احوال ہر یک بسطے می طلبد در مدتِ قلیل بہ این ولایت رسیدہ اند ومنہم ملا درسکی درین ایام باین ولایت فائز گردیدہ اند۔ در غیبتِ او روزے او را آن حضرت بسیار ستائش کردند ونیز فرمودند کہ دران ولایت باز ترقی واقع شدہ ہست و ولایت ثانی کہ در اقوال مشائخ اشارت بہ این عبارت رفتہ لن یلج ملکوت السموات من لم یولد مرتین در بارۂ مشارٌ الیہ فرمودند کہ متحقق گشتہ ہست۔ بعد ازین بمدتے جمیع این یاران کہ در بالا اسامیِ شان مذکور شدہ بحصول بعض کمالاتِ نبوت مشرف گشتہ۔ الا حاجی یحییٰ و خواجہ میر مظفر را خلعتے در آن مقام افادہ فرمودند کہ عنایت شد۔ بعد ازان بہ میر مشارٌ الیہ فرمودند کہ فنا و بقا بحقیقتِ کعبہ حسنا حاصل شد۔ بعد ازان ملا محمد عارف بہ حقیقتِ قرآنی مشرف گردیدہ و خواجہ احمد در سفر اجمیر بسیار ترقی کردہ دورق را تمام گردانیدہ بہ الحاق بہ حقیقتِ آن حضرت ممتاز گردیدہ۔

خواجہ محمد حنیف افضل اصحاب آن حضرت ہست غیر اولاد الکرام انشاء اللہ سبحانہٗ حالات و مقاماتِ وے در مکتوباتِ شریفہ مندرج ہست۔ می فرمودند کہ این نوبت خلافے از ما نسبتے بردہ است۔ اشارہ بہ نسبتِ خاصۂ خود می فرمودند کہ اگر ذرہ ازان ظاہر شود عالمے منور شود۔ ونیز می فرمودند کہ او زیرِ قدمِ ابراہیم علیٰ نبینا و علیہ السلام ہست۔ می فرمودند کہ محبت فلانے پیش از رسیدنِ وے نزد ما بمجرد شنیدن نام و ارادۂ آمدنِ او در دلِ ما اثر کردہ بود و ما را بر محبتِ وے آوردہ بود و مناسبتِ وے را نسبت بخود سخت شگرف می فرمودند و از ولایت حظے بوے فرمودہ اند۔ بل از کمالاتِ نبوت نیز نصیبہ تعین نمودہ و از مقامِ عالی شان خلعت نشانے دادہ اند و حصولِ کمالاتِ آن وے را نیز سربلند گردانیدند و ماھذا من اکبر المزایا و اعظم السعادات درین سفر از پالیدگی آن نسبت بشارتہا در حق این عزیز بسیار فرمودند و ایضاً فرمودند کہ آن قدر

بالیده شدهٔ که در عالم نمی گنجی۔ و ایضاً بزبانِ الہام ترجمان آوردند که نورانیتِ تو عالم را
فرو گرفت۔ درین مرتبه از وطنِ مالوف آمده در ملازمت علیه گذرانید به سه عطیه از انعاماتِ
الٰہی عز شانہٗ مبشر گردید۔ اول نسبتِ قطبیت مقید به بقعهٔ وطنِ او۔ دوم خلعت خلّت۔ سوم خلعتِ
محبت واز حقائقِ ثلاثه واز مقامِ اثبات بہره بر داشته۔ از حالِ مولانا بدر الدین سلطان پوری به فقیر
می فرمودند که چون تو شب از جانب فلانے مذکور نمودی۔ بعد تہجد متوجه حال او گشتم دیدم حضرت
مجدّد الف ثانی رضی اللہ عنه نو از شہادر حق وے نمودند و امرے عظیم عنایت نمودند معلوم شد که
شربے از کمالاتِ نبوت بود۔ بعد ازان در حلقهٔ فجر متوجه وے شدم و وے رو بروے ما نشسته بود
اورا نصیبے از کمالات مذکوره یافتیم در پہلوے فلانے نشسته بود۔ چون موازنهٔ نسبت فلانے
نموده شد در جنب وے کنجشکے نمود از عدم اطلاع کماہی وے بر نسبتِ خود حرفے می فرمودند۔
معروض داشته شد که نسبت بچه مشابه است و علم بکدام درجه۔ فرمودند که چو عضدی خوانی بل
تمام تحصیلے حرفے از کافیه نه فہمد۔ روزے می فرمودند که متوجه وے گشتم دیدم که وجود بشریت کوه کوه
سحاب وار از وے زائل می شد و بعضے از اقسامِ عالیه فنا در وے نشان می دادند۔ شبے
بعد از نماز عشا متوجه گشته فرمودند که ملتمس تعینِ ولایتِ خود بود۔ بعد توجه انبساط و وسعت
در وے بسیار یافته شد ولایتش ابراہیمی باشد علیٰ نبینا و علیه الصلوٰة والسلام۔ واز نسبتِ
خلّت در وے نشان دادند و نیز از حصولِ معنی خاص در قلب که در حدیث تعبیر ازان به لکن
یسعنی قلب عبدی المومن آمده وُے را مبشر ساختند۔ شیخ مظفر برہان پوری من خواص
اصحابه و خلص احبابه روزے حضرت الشان در بادهٔ ادامرے عجیب دیده به فقیه
حکایت طویل فرمودند و در بیان قصهٔ احوال وے گفتند که می بینم مکانیست ممتاز بخصوصیت
موصوف متصل مکان من حضرت مجدّد الف ثانی و جمع دیگر در گفتگو اند که کرا درینجا باید نشاند
بعد از مشورة قرار بران افتاد که ابو المظفر را بنشانند درین میان دیده شد که یکے از
یاران می خواہد که سبقت نموده درانجا نشیند حضرت اورا مانع آمده مشارٌ الیه را نشاندند
ایضاً وُے را بحصولِ کمالاتِ نبوت مبشر گردانیدند بعد ان تیسرلهٗ سلوک الولایة الکبریٰ
والمشارُ الیه فی مقاماتِ التقویٰ والورع والاحتیاط فی الافعالِ والاقوال مع

حسن الخلق و بشاشة الوجه کبریت احمر است۔ درین سفر از حقیقت کعبہ و حقیقت قرآنی و حقیقت صلوٰۃ و حقیقتے کہ فوق آن است و وصولِ آن مقام نظری است نہ قدمی مبشر گردانیدند بل از حقیقت الحقائق مشربے فرا گرفتہ مشارٌ الیہ در دید احوال و علم باطن و فقاہت ظاہر و ارشاد و ہدایت اصحاب و تکمیل مریدان یدِ طولیٰ دارد کہ ذکر تفصیل آن متعسر است بہ یاران خود بشارات کمالات نبوت و حقیقتِ کعبہ و قرآنی می دہد۔ حقائق آگاہ حافظ محمد صادق از اخلص اصحاب و اجلہ احباب حضرت قبلۂ ماست سالہا بہ طلبِ صادق بر پایۂ توکل و قناعت و تبتل و انقطاع در خدمت آن عالی حضرت بسر بردہ و آن حضرت را نظرِ عنایت خاص بہ حالِ مشارٌ الیہ بودہ و در تربیت و تکمیلِ وے ہمت می گماشتند تا آنکہ در مدتِ قلیلہ و بسبب توجہاتِ کثیرہ آنحضرت آثار رشد و ہدایت بر صفحہ باطن مشارٌ الیہ شرفِ ظہور فرمودہ و بکمال مصطلح مشائخ کرام رسانیدہ و از انجا بہ جاذبہ عنایات الٰہی عز شانہٗ بہ کمالے کہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ بہ بیان آن ممتاز اند تحقق حاصل شد یا از کمندِ محبت و توجہ آن حضرت امداد فرمودہ تا مدارج نہایت النہایت آشنا ساخت چنانچہ بکمالات وراثت مبشر شد و بنوید وصول بہ حقائق ثلاثہ ممتاز فرمودند کہ حقیقت کعبہ و حقیقتِ صلوٰۃ و حقیقتِ قرآنی کنایت ازان است۔ روزے آن حضرت در خلوتے باین حقیر فرمود کہ استعداد فلانے ناشی از لطیفۂ اخفیٰ و ولایتش محمدی معلوم می گردد علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ وما ذٰلک علی اللہ بعزیز وصلی اللہ تعالیٰ علیٰ خیر خلقہٖ محمد وآلہٖ اجمعین۔ للہ سبحانہ الحمد والمنۃ کہ درین ایام نیک فرجام مشارٌ الیہ بہ تعین حبی مبشر گردید و کان ذٰلک فی لیلۃ الثامنۃ عشر من رمضان المبارک تحدیثًا بالنعمۃ و اظہارًا للعطیۃ نوشتہ می آید کہ شب نوزدہم رمضان المبارک حافظ محمد صادق ختم قرآن در تراویح نمودہ بعد از گذشتن یک پہر شب حضرت ایشان از اندرون بر آمدہ در ترویحۂ اخیرہ اقتدا بمشارٌ الیہ نمودند و فقیر ہم دران وقت حاضر آن حضرت در نماز و بعد نماز متوجہ برکاتِ ختم بودند و در دعا ہم توجہے بحال مشارٌ الیہ بودہ و بعد از فراغ دعا بحافظ اشارت نمودہ نزدیک طلبیدہ سرگوشی نمودند و فرمودند کہ از اطوار و انوار و برکاتِ ختم بسیار محظوظ شدیم و شما را ہم بسیار مژدہ یافتیم و آنچہ شما از روئے آن می نمودید آن ہم حاصل و بعد ازان برخاستہ درونِ حرم تشریف بردند

فقیر آنجا خلوت یافتہ پرسید کہ آیا آرزوے خواجہ محمد صادق وصول بہ تعین حبی بود یا چیزے دیگر فرمودند کہ آرے ہمیں تعینِ حبی بود۔ بحصول آن مبشر گردید فللہ الحمد فی الاولیٰ والاخرۃ وعلیٰ رسولہ والہ الصلوٰۃ والتحیۃ۔ شیخ حامد از منظوران ومخلص اصحاب حضرت الیشان است۔ آن قدر تعریف وتوصیف وحصولِ کمالات ووصولِ مراتب شگرف کہ از آن حضرت دربارہ مشارٌ الیہ مسموع شدہ در مادۂ کم کس شنیدہ شدہ ہست۔ چون از مدینہ منورہ عزم مراجعت نمودند مشارٌ الیہ ارادۂ اقامت نمودہ دران وقت بہ فقیر فرمودند کہ من متحیرم کہ این قسم نور از مجلس ما جدا می شود۔ روزے درحج در راہ می رفتند ووے در رکاب پیادہ می رفت کہ مرا التماس آمد می بینیم کہ قائلے می گوید کہ در رکاب تو شخصے می رود اشارہ بمشارٌ الیہ کرد کہ از نورِ او عالم پُر شدہ ہست و نورِ او بہ آسمانِ چہارم رسیدہ ہست واز گذشت ولایتِ کبریٰ وولایتِ اعلیٰ وکمالاتِ مرتبۂ مقدسۂ وراثت وحقائق ثلاثہ وتعینِ حبی وہرچہ فوق آنست وصول بذاتِ بحت تعالت بوے بشارت دادند۔ فقیر اللہ مدت چند سال بعزت ومسکنت وطلب ملازمتِ صحبت بودہ۔ درین مدت از معارف خاصہ آگاہ وبہرہ ور گردیدہ از ولایتِ کبریٰ گذشتہ بکمالاتِ وراثتِ نبوت مبشر گردیدہ بلکہ بہ مافوقِ آن نیز علم بہ احوال واذواق خیلے دارد وفناے خاص در آن حضرت سلمہ اللہ دارد۔ در وقت رخصت فرمودند کہ ما شما را قبول کردہ ایم۔ اجازت تمام دادہ مرخص ساختند۔ شیخ عبد الکریم کابلی روزے فرمودند کہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ آن قدر کہ باین مرد مہربانی می نمایند بکم کسے از یاران مہربانی می نمایند۔ در سفر دیگر بہ حصول ولایتِ کبریٰ بل نصیبے از کمالاتِ نبوت وے را ممتاز گردانیدند ومناسبتِ او را بمرتبہ ارشاد بسیاری فرمودند۔ درین سفر از حقیقت کعبۂ حسنا واز حقیقتِ قرآنی بہرہ برداشتہ وبہ آن ممتاز گردیدہ۔ محمد مومن برہانپوری رحمۃ اللہ علیہ از نیکانِ اصحاب بودہ۔ یک چندے با شوقِ تمام در خدمتِ عالی گذرانیدہ وبہ آثارِ تجلی صفات مبشر گشتہ ہست۔ از علم ظاہری بہرہ ور ہست۔ بعد ازان ترقیات را واز حقائقِ ثلاثہ وحقیقت الحقائق مبشر گردیدہ دکان ہمین علم۔ خواجہ عبد الصمد کابلی درین مرتبہ از ترقیات وے بسیاری فرمودند بعد فناے نفس بعض امور دیگر ہم می فرمودند۔ بعد ازین بسیار

درخدمتِ عالی گذرانیده وترقیات نمودہ چنانچہ بحصولِ کمالات ولایتِ کبریٰ ممتاز گردیدہ۔
وتعین بعض مقامات قرب از آن حضرت دربارۂ مشارٌ الیہ مسموع گردیدہ ومن اعظم کمالاتہٖ
حصول حظ من مرتبۃ العالی المعبر بالخلۃ والصباحۃ دانہٗ ابراھیمی المشرب علیٰ
صاحبہا الصلوٰۃ والسلام۔ واز اخص کمالات حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی رضی اللہ
تعالیٰ عنہ نصیبِ کامل یافتہ کہ تفصیلِ آن را فرصے باید لہٰذا از اخص اصحاب گردید ص آ
ص ی ح خ آ ہر سہ کس متعاقب یک دیگر بعد حصولِ فنائے قلب وتجلی افعال بہ فنائے نفس ولحوق بہ
مبدا ئے تعین وتجلی صفات مشرف گشتند۔ اول را ازین ہر سہ کس بیش قدم وبلند استعداد می
فرمودند۔ خواجہ محمد صدیق پشوری کمالات ومقامات وے درمکاتیب شریفہ مندرج است
کہ وے قطب سرزمینِ وطنِ خود ہست وے را دریاران مستثنیٰ می ساختند واحوالات بغایت
اصیل بوے عنایت شدہ واز گذشت مقاماتِ ظلال از اصل نصیبے دروے می فرمودند ومحبت
او را لنسبت بخود بسخت دستگرف می فرمودند۔ درارشاد درجہ بلند دارد۔ درین سفر کہ بملازمتِ علیہ
رسیدہ بحصول کمالاتِ نبوت مبشّر گردید۔ شیخ حسن منصوری کی علم فراوان بہ احوال ومواجید دارد
ودر دقائق معارف حضرت مجدّد الف ثانی را رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ در تحقیق فنا وبقا وتجلی ذات
بہ آن ممتاز اند۔ بہ نظر بصیرت ووجدانِ وبہ آن متحقق ہست بعض امور مخصوصہ را از احوالِ خود بفقیر
بیان نمود کہ از نوادرِ عالم بود۔ انشاء اللہ تعالیٰ در وقت فرصت بہ تحریر آید۔ حضرتِ ایشان
احوالِ او را می پسندیدند۔ از ولایتِ کبریٰ گذشتہ در ولایتِ علیٰ داخل شدہ۔ چنانچہ خود این
معنی دقیق را دریافتہ است۔ آن حضرت تصدیقِ او نمودند ودر مکتوبِ او بشارت نوشتہ آمد ثم دعاہ
اللہ سبحانہ الیٰ کمالاتِ النبوۃ بالوراثۃ۔ واز حقائق واز تعینِ حبّی نصیبے بوے ارزانی
شدہ ہست۔ واز محبت نیز دمن اشوف معاملاتہ اختصاصہ بالمکتوب التی کتب سیدنا
اما منا الیہ لانہٗ حررہٗ قدس سرہٗ اِنّ العارف الاتم المعرفۃ الذی حصل لہٗ نصیبٌ
من جمیع الاسماء والصفاتِ فھو بمنزلۃ کلّ العالم وانت کذلک۔ ملا محسن سیالکوٹی درین
سفر بکمالاتِ نبوت مبشر شد۔ یک مرتبہ ہمان روزے کہ از وطن آمدہ بود وے را آن حضرت
طلبیدند۔ بعد از برخاستن بہ فقیر فرمودند کہ متوجہ وے شدم دیدم کہ خلعتے عالی وبہ انوار

مزین ویرا عنایت شد. معلوم شد که خلعتِ قطبیتِ ارشاد بود اما مقید به بقعهٔ وطن وے شکر ایزدی جل شانہٗ بجا آوردند. می فرمودند کہ اگرچہ یارانِ ما از ما فیوض بسیار بردند و بعض از وجوہ مناسبت و برخے از جذبِ محبت. اما این قسم استعدادے کہ بہ فلانے عنایت فرمودہ کم کسے از یاران را مشرف ساختہ باشند. حافظ عبدالکریم می فرمودند کہ چون در خلوات اکثر بہ استماعِ تلاوتِ قرآن رفیق ہست ازین جہت از کمالاتِ ما بسیار بہرہ ور ہست. تقریبی را حرفے از یاران مذکور بود. فرمودند از فلانے نمی پرسید کہ از فلان و فلان تمام اجلّا اصحاب را بردند کم نیست. مولانا حسن علی درین مرتبہ کہ از خدمتِ عالیہ رخصت شد بعد رخصت می فرمودند کہ این مرتبہ فلانے کارِ خود را تمام کردہ رفت. می فرمودند کہ لفظ علم را در جبین وے نوشتہ دیدم. یعنی مبدا تعینِ او علم باشد. شیخ علیم حالِ او را و حالِ یارانِ او را می پسندیدند و مکاشفاتِ او را ردّ نمی کردند. تقریبی را مذکور شد کہ سلطانِ خیال بر فلانی غالب ہست. و این ہمہ آثارِ وہم ہست فرمودند کہ اگر چنین نمی بود در صحبتِ وے این قدر رشد نمی شد و حال آنکہ یارانِ وے رشید ند. از شیخِ او حرف درمیان بود فرمودند کہ بر بعض طلّاب ابوابِ کشوف می کشایند و امورِ عجیب می نمایند چنانچہ او ہمچنین ؏ باید دانست کہ اگر ہدایت آن طالب می خواہند بر وے ظاہر می سازند کہ آنچہ بر تو ظاہر شدہ ہست یا بطریقِ اندراجِ نہایت در بدایت ہست یا ظلالِ مقامات اصل ہست کہ بہ طریقِ اصالت ظاہر شدہ ہست. چنانچہ قصہ ؏ ہمین طریق ہست. و اگر ابتلاے آن طالب می خواہند وے را بطورِ وے می گذارند. و او بہ آن کشوف خود را از اکابر می داند. حافظ شریف لاہوری در وقتِ رخصت متوجہ بر حالِ او شدند بعد از ان بہ تعبیر فرمودند کہ وے در عروج بود چون نزول نمود انوارِ عروج با خود گرفتہ آمد در مرتبہٗ دیگر کہ در خدمتِ علیہ آمدہ بود. می فرمودند کہ بسیار بر می نمود و بہ فناے نفس و لحوق بہ مبدا تعین مشترک ہست. در سفرِ دیگر بحصولِ کمالاتِ ولایتِ کبریٰ سربلند گردیدہ بل بہ کمالاتِ وراثت نیز مبشر شد. حاجی خان افغان لہ مرتبۃ فی الخوارق و التصرفات بہ این فقیر می فرمودند کہ یک مرتبہ چون متوجہ حالِ وے گشتم آن قدر عنایاتِ الٰہی و کرمہاے نامتناہی حق سبحانہٗ در بارۂ وے مشاہدہ نمودم کہ مرا بران غبطہ آمد و متحیر گشتم کہ این ہمہ الطافِ خداوندی جل جلالہٗ

درحق بنده می باشد۔ می فرمودند که فلانے هرچند در ظاهر از فضائل عاری است
اما بحسب باطن از کمالات مملو است. یک مرتبه که در خدمت علیه رسیده بود فرموده بودند که
به اسم جزئی که مبداء تعین تو است رسیدی. اسدخان لودی می فرمودند که چون متوجه وے شدم
نسبت وے ظاهر شد و آن قدر مرا خوش آمد که خود را دران نسبت سر دادم. ملا اسحق افغان
می فرمودند که در غلبات توحید وجودی است و احوال او را می پسندیدند. در مرتبهٔ دیگر که
در گرامی ملازمت رسید از گرداب توحید بر آمده ترقی به مافوق نمود. صوفی پاینده از یاران
مخصوص آن حضرت است. و به وصول مراتب کمال مستر است بل به ولایت کبریٰ و به مافوق آن
متحقق است. محمد مراد لاهوری درین ایام در غلبات توحید است و به فنائے فنا که آن را فنائے
حقیقی گویند متصف بود بعدهٔ بحصول ولایت کبریٰ مستعد گردید. والسلام.

مکتوب نسبت و پنجم

حقائق آگاه شیخ عبدالکریم کابلی در حصول بشارت اسرار مختصه حضرت مجدد الف ثانی رضی الله تعالیٰ عنه درباره حضرت ایشان با حضرت مروج الشریعه
یعنی تبدل دنیا به آخرت و شمهٔ از تساوی نسبت آنحضرت به حضرت پیر دستگیر خود قدسنا الله تعالیٰ باسرارهم
بحصول بشارت محبوبیت ذاتیه درباره حضرت ایشان از حضرت ایشان رضی الله عنهما.

بسم الله الرحمن الرحیم. بعد الحمد والصلوٰة وتبلیغ الدعوات ارسال التحیات بحقائق
آگاه برادر گرامی شیخ عبدالکریم وفقه الله تعالیٰ لمرضیاته می رساند. این احقر مدتے آرزوے آن
داشت که در الهام خاص حضرت مجدد الف ثانی رضی الله تعالیٰ عنه که دنیا را ترا آخرت گردانیدیم
داخل شود و بدین سعادت کبریٰ مستعد گردد. و چون آنحضرت قدس سره درین بشارت حضرت
ایشان ما را و حضرت میاں مجیو کلان را قدس سرهما بخود شریک ساخته بودند و بدین عبارت فرموده
که شاهر و برادر او درین حکم داخل می بینم. ولیس در تحیر بود که مبادا این کلمه برائے حصر مطلق باشد
آخر الامر مکرر بحضرت ایشان معروض داشته و آن حضرت مدتها در توجه این معنی می بودند و در
روضهٔ منوره رفته از آنحضرت قدس سره استمداد می نمودند و لوازم آن مقام را بیان می فرمودند
و درین حقیر می یافتند و امیدوار می ساختند و این حقیر نیز مبشرات درین باب می یافت تا آنکه
روزے در حضور حضرت ایشان دید گویا دو کشکیست بلند و در میان آنها فرجه ایست قلیل

این حقیر را از کوشک به کوشک دیگر بردند و می گویند که ترا از کوشکِ تو به کوشکِ جدِّ تو بردند - امّا بدین امور خاطر نشان نمی شد تا آنکه روزے بعد عصر بخدمتِ گرامی رسید دید که در خلوت اند و بمراقبه پرداخته. صباحِ آن روز که به شرفِ ملازمت رسید مستبشر گردیده - فرمودند مبارک باشد شمارا داخلِ آن حکم ساختند. الحمد لله سبحانهٗ علیٰ ذٰلک فرمودند که اکثر اوقات غائبانه در حصولِ این معنی متوجه بودم و وقتِ تہجد و اشراق و ظہر و عصر غالباً توجہات می نمودم. بعد ازان فرمودند که دیگر مراد درین مقام نمی مانم ترا خود را داخلِ آن مقام می یابم و بس. بعد ازان فرمودند که ازان وقتے که درین مقام داخل شدۂ معامله با تو به طرحِ دیگر می نمایند و در نظر بزینتِ دیگر می آئی گوئیا به سابق ہیچ مناسبت نمانده ہست. این قدر تفاوت پیدا شده ہست گوئیا کسے را از مردمِ صحرائی گرفته داخلِ ملوک کنند. بعد ازان از نہایت بنده پروری فرمودند که با من برابر می روی و اشارت به دو انگشتِ مسبحه و وسطیٰ نمودند یعنی کہاتین. و قبل ازین فرمودند و از محبوبیت بطرزِ خاص حضرت مجدد الف ثانی رضی الله عنه عنایت کردند. ×- والسلام.

مکتوب بست و ششم

به خواجه عثمان کولابی در آنکه معاملۂ عارفِ کامل بجائے می رسد که هر چه مانعِ وصول و سدِّ راهِ دیگران ہست قلّابِ جذبِ او می گردد و دنیااش حکمِ آخرت می گردد با تاویلِ کریمه وَاذْكُرْ رَّبَّكَ اِذَا نَسِيْتَ -

الحمد لله و سلامٌ علیٰ عباده الذین اصطفیٰ. الله تعالیٰ از مطالبِ شتیٰ گذرانده بیک مطلب آرد و مطالبِ دیگر را ضمنِ آن مطلبِ اعلیٰ گرداند. این زمان امیدواری آن حاصل می شود که دین و دنیا با این همه تناقض و ضدیت جمع شوند و کسرِ سَورتِ این دنیه نموده با برکتِ آخرت که سراسر سعادت ہست ممتزج گردانند. بلکه فی الحقیقت دنیا از ماہیتِ خود منقلب گشته آخرت گردد در رنگِ آہن که به مساسِ سنگِ پارس ذہب گردد. خوش گفت.

در دلِ ما غمِ دنیا غمِ معشوق بود	باده گر خام بود پخته کند شیشۂ ما

گفته اند که معاملۂ عارف بجائے می رسد که هر چه مانعِ وصول و سدِّ راهِ دیگران ہست قلّابِ جذبِ او می گردد. مثلاً خطرات که سدِّ راه و سمِّ قاتل اند در مادۂ دیگران عارف را بالعلاقۂ خالقیت و مخلوقیت شاهراهِ وصول می گردند. ازین معرفت تاویلِ کریمه وَاذْكُرْ رَّبَّكَ

× [illegible]

اِذَا نَسِیْتَ - اِذَا باشرط اسباب النسیان باشد - مکتوب محبت اسلوب آن برادرِ دینی رسیدہ خوش وقت ساخت - و آنچہ احوال از شغل و جمعیتِ طاعاتِ صوری و اخلاصمندی آن برادر اخوی ملّا پایندہ محمد زبانی ظاہر ساخت بسیار بسیار مسرّت بخشید - اَللّٰھُمَّ زِدْ -

مکتوب بست و ہفتم

بہ محمد سرور در آنکہ استقامت بر شریعت و محبت فقرا اصل اند دمایلازمہ۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات بہ اخوی محمد سرور می رساند - مکتوب مرغوب کہ از کمالِ شوق و آرزومندیِ صحبت نوشتہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت اللہ تعالیٰ بر جادۂ شریعتِ غراو بر محبت فقرا بحت مستقیم داراد کہ اگر این دو اصل ثابت است ہیچ غم نیست و اگر عیاذاً باللہ در یکے ازین دو چیز خلل رود خرابی ہست و چون آزار ہست زیادہ ازین نتوانست نوشت - دیگر طریقِ استخارہ و نماز را بہ یارے گفتہ ام نوشتہ می فرستد چاہم سبحانہٗ - والسلام -

مکتوب بست و ہشتم

بہ یکے از مخلصات صالحات صدور یافتہ در بیان آنکہ مراد از سیر و سلوک آن ہست کہ صفاتِ قبیحہ بصفات حمیدہ مبدل گردد این زمان موردِ عنایات گردد و قابلیتِ قبول بہم رساند و دران کہ درین قبولیت درجہ ایست خاص کہ مخصوص مخصوصان ہست - چنانچہ حضرت مجدد الف ثانی امامِ ربانی قدس سرہٗ السامی بہ ہر دو فرزندانِ خود کہ ہر یک...... بحر ہدایت بشارت آن دادہ اند و حصولِ این بشارت در مادۂ حضرت الیشانِ ما حضرت مروج الشریعہ باتحقیق این قربتِ خاص بالبشارتے در مادۂ آن خجستہ۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم - حامداً و مصلیاً امید واریم کہ سابقہ کرم و عطیہ و فضل او سبحانہٗ متکفل حال جنابِ سعادت و اقبال پناہ عصمت منزلت سیدہ عفیفہ بودہ از آنچہ نباید دُور داشتہ بآنچہ باید نواختہ باشد - معلوم شریف باد کہ مقصود از سیر و سلوک و غرض از ریاضات و مجاہدات نہ آنست کہ بندہ سر از ربقہ بندگی بر آوردہ و از تنگنائے حدوث ترقی نمودہ بادج وجوب صعود نماید یا او سبحانہٗ از شرافتِ قدم و وجوب تنزل نمودہ بہ کلبہ امکان در آید کہ ہر دو شق محال ہست بلکہ ثمرۂ این مراتب و سلوک و ریاضات آن ہست کہ از دنائسِ تعلقات کہ لازمۂ امکانی ہست مصفا گردد و صفاتِ ذمیمہ و اخلاق سیئہ رُو بزوال آرد و بصفاتِ

حمیدہ کہ ناشی از مرتبۂ وجوب ہست متحقق شود این زمان بورودِ عنایات گردد و قابلیتِ قبول ہم رساند مشائخ کرام و اولیاے عظام در ہر عصر کہ این ہمہ ریاضات اختیار نمودہ اند ہمہ برائے حصولِ شائبۂ قبولیت او ست سبحانہٗ۔ شیخ الاسلام پیر انصار قدس سرہٗ در مناجاتِ خود می فرماید یکبار گوئی بندۂ من از عرش بگذرد خندۂ من۔ دیگرے گفتہ لاصم اذا نودیتُ باسمی واذا نودیتُ بعبدی وسیع۔ یعنی من کرم و نمی شنوم وقتے کہ مرا بنام می خوانند چرا کہ شعور بخود و اوصافِ خود نماندہ۔ و چون خواندہ می شوم بہ بندہ او البتہ می شنوم کہ شعور بہ او و آنچہ بہ او منسوب ہست ماندہ ہست و بہمین معنی گفتہ اند کہ ع می باش و مباش مشکل این ہست۔ یعنی برائے خود مباش و برائے او سبحانہٗ باش۔ ای کُن للّٰہ و الّا فلا تکن۔ شیخ ابوالحسن خرقانی قدس سرہٗ فرمودہ کہ در ہر چیز رحمت ہست الّا در محبت کہ بکشند و از کشتہ دیت خواہند۔ یعنی او را بہ سلطانِ تجلیاتِ صفاتیہ و بہ قہرمان سطواتِ احدیتِ ذاتیہ فانی محض گردانند تا نامے و نشانے از و نماند۔ و با وجود این از وے لوازمِ بندگی و اداے عبادت خواہند۔ سخن بجاے دیگر افتاد بر سرِ اصل رویم۔ منقول ہست کہ عزیزے دعا می کرد کہ بار خدایا در عمرِ من یک سجدہ از من قبول فرما۔ پرسیدند کہ این چہ دعا ہست کہ دران سجدہ و آرزو می کوشید فرمودہ کہ در درگاہِ او سبحانہٗ ردّ و قبول جمع نیست۔ اگر یک چیز ازین کس قبول کردند داخلِ مقبولان شد۔ مناسب آن ہست کہ آنچہ شیخ عبداللہ انصاری در مناجاتِ خود گفتہ۔ کاسنی اگرچہ تلخ ہست از بوستان ہست عبداللہ اگرچہ مجرم ہست از دوستان ہست۔ یعنی چون وجہ قبولیت بہم رسید امید ہست کہ جہاتِ ردّ موقوف ماند بشنوند کہ درین قبولیت درجۂ خاص ہست کہ ہر کس را میسر نیست۔ ہر چند مطلق قبولیت ہم فضل محض ہست امّا درجۂ خاصان مخصوص بہ مخصوصان ہست۔ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ اشارہ بہ آن مرتبہ فرمودہ اند۔ آنجا کہ در یکے از مکاتیب جلد ثالث برنگاشتہ اند و خطاب بہ عزتِ الشانِ ما سلمہ اللہ سبحانہٗ و برادر بزرگ الشان حضرت خواجہ محمد سعید قدس سرہٗ نمودہ اند کہ للّٰہ سبحانہ الحمد کہ خاطر از جانب شد کہ قبول نمودند امّا از یارِ ثالث خاطر در آزار ماند کہ قبول نہ شد کاش نوکری نوکران قبول فرمایند حضرتِ الشانِ ما کہ قبلۂ درویشانند و حلّالِ مشکلات الشان امروز گوش زمین و چشم زمان اند دیدن و شنیدن مجالسِ او کور و

کرامت درباب یکے از کمترین منتسبانِ خود حصولِ این معنی را آرزومند می بودند و درین باب توجہات مبذول می داشتند تا آنکہ روزے در روضۂ منورہ مراقب بودند و درین معنی توجہے داشتند کہ از قبر مبارک حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ آواز برآمد کہ این را قبول کردند۔ می فرمودند ما نا کہ معنیِ این قبولیت خاص آن ہست کہ در حضور بے واسطہ خدمت بوے فرمایند للہ سبحانہ الحمد والمنۃ علیٰ ذٰلک حمداً کثیراً۔ این حقیر ہرچند لیاقت ہیچ معنی ندارد و بر دیدِ خود اصلاً اعتمادے نمی نہد اما آنچہ نمودہ اند می نویسد شب ہفدہم ماہ صفر وقت سحر غالباً شش گھڑی شب ماندہ بود این حقیر بر عرش خود نشستہ می خواست کہ وردِ آن وقت را بخواند کہ درباب شما بے واسطۂ توجہ ازین طرف خطابے رسید کہ اُمّۃ الرحمان و دران وقت آیۂ کریمہ وَعِبَادُ الرَّحمٰنِ کہ در آخر سورۂ فرقان ہست ہم القا نمودند۔ بہ خاطر ہمچنین می رسد کہ اشارہ ایست بر آنکہ این امۃ الرحمٰن داخل آن عباد الرحمٰن ہست ازین معنی شکر خداوندی جل شانہٗ بجا آوردہ کہ ایں خطاب بشارت ہست بہ این کہ شما را بہ بندگی قبول فرمایند للہ سبحانہ احسن الحمد واکمل المنۃ وعلیٰ رسولہ وآلہ افضل الصلوٰۃ واتم التحیہ۔

مکتوب بست و نہم

بہ خواجہ محمد افضل خادم در تحقیق منازل لطائفِ خمسۂ عالم امر کہ قلب و رُوح و سِرّ و خفی و اخفیٰ باشد و مناسبتِ ہر یکے ازین جواہر خمسہ بہ انبیاءِ کرام علیہم الصلوٰت والسلام و بیانِ اصولِ این لطائف۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات مکاتیب برادرِ گرامی سعادت و توفیق آثار خواجہ محمد افضل رسید خوش وقت ساخت حقائق روداد و اخلاص و مہربانی سلطانِ وقت سلمہٗ ربہٗ بحالِ فقراء و بعض دوستان و خواہش نمودن حضرت شاہ جیو شما را برائے سفر مبارک حرمین الشریفین واضح گردید آنکہ نوشتہ بودند کہ محلِ لطائفِ خمسہ چہ گونہ ہست۔ بدانند کہ لطائفِ امر کہ در انسان مودع است پنج ہست و محل ہمہ اینہا صدر ہست لطیفۂ قلب جانب چپ آشیانہ دارد و لطیفۂ روح بہ طرفِ راست تعلق دارد و لطیفۂ اخفیٰ کہ اعلیٰ لطائف ہست و بہ ولایت محمدی علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام تعلق دارد در وسط صدر ہست۔ لطیفۂ سِرّ مابین قلب و اخفیٰ است لطیفۂ خفی میانۂ اخفیٰ و روح است و ہر یکے ازین لطائف مناسبت بہ نبی از انبیاء دارد۔

علیہم الصلوات والتسلیمات۔ لطیفہ قلبی رامناسبت بہ حضرت ابوالبشر آدم ہست علیہ السلام۔ وروح رامناسبت بحضرت ابراہیم ہست علیہ السلام وسِرّ رابحضرت موسیٰ علیہ السلام وخفی رابحضرت عیسیٰ علیہ السلام واخفیٰ رابہ حضرت رسالت خاتمیت علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام۔ ونیز بدانند کہ اصلِ قلب افعالِ واجب ہست تعالیٰ وتقدس واصل روح صفاتِ الٰہی عزشانہٗ واصولِ سِرّ وخفی واخفیٰ شیوناتِ ذاتیہ ہست علیٰ تفاوۃ الدرجات علواً وسفلاً۔ این سبق رابموجب خواہش شما کہ کمترے درحضور بودند نوشتہ شدہ ہست۔ چون این رانیک می فہمید اشارہ بکنید تابعض چیزہائے دیگر نوشتہ شود انشاء اللہ جل شانہٗ بودن شما درصحبت چندگاہ ضرور بود۔ والسلام۔

مکتوب سیم

نیز بخواجہ محمد افضل درجواب شبہاتے کہ بعض معاندان برکلام امام المحققین بدر المدققین شمس الکاملین سراج العارفین محبوب ربانی حضرت مجدد الف ثانی علیہ الرضوان ایرادمی نمودند ومعنی آنکہ گفتہ ہست علم حق درعلم صوفی گم شود وغیرذالک۔

بعدالحمد والصلوات وتبلیغ الدعوات سعادت وتوفیق آثار اخوی اعزی محمد افضل زید توفیقہٗ می رساند۔ مکاتیب محبت اسلوب شما متعاقب یکدیگر می رسد وحقائق روداد را واضح می گرداند۔ جمیع امور را ازحق سبحانہٗ دانند وقابض وباسط اورا فہمند تعالیٰ وتدبیرات موقوف ساختہ تفویض جمیع اشیاء بادسبحانہٗ نمایند۔ دیگرمعارفِ غامضۂ اہل اللہ نزد جماعۃ بیگانہ چہ درکار ہست کہ ظاہرسازند۔ شناختِ این علوم را دیدۂ دیگر می باید وسینۂ دیگر۔ وآنچہ نوشتہ اند کہ حضرت ایشان نوشتہ اند اگر نقطہ خواہد کہ وسیع شود ازدائرہ بیرون بخواہد رفت ونسبتِ خود راچنین وچنان نوشتہ اند صرف غلط ہست آن جماعۃ رابگویند کہ درمکتوبات آنجارا التعین نمایند۔ آرے نسبتِ آن سرور علیہ السلام بہ نقطہ تشبیہ برائے آن دادہ اند کہ نقطہ مناسبِ اجمال است وآن بہ حضرتِ ذات انسب ہست واقرب ونیز نقطہ اصل دائرہ ہست ودائرہ ظل اوست چہ دائرہ تفصیلِ آن اجمال ہست کہ درنقطہ ہست پس ظل مناسب حالِ ایشان باشد واصل مناسب حال نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم۔ وآنکہ گفتہ ہست کہ علم الٰہی عزشانہٗ درعلمِ صوفی گم شود ومراد ازعلمِ الٰہی عزشانہٗ صورت علمِ اوست سبحانہٗ نہ اصل آن علم ومراد ازگم شدن اندراج اوست درآئینۂ علمِ صوفی۔ وظہور یکے دردیگرے تفصیل این قسم امور بحضور تعلق دارد والسلام

والاکرام۔ فضیلت پناہ شیخ عبدالحق سلام عافیت انجام مطالعہ نمایند وبار امشتاق صحبت دانند مہربانیہاے بےشمار اخوی اعزی محمد افضل اکثرے می نویسد فقیر لائق ہیچ نیست۔ برادران طریقت خواجہ میر وشاہ میر وخواجہ امان اللہ وخواجہ سعد اللہ سلام خوانند وعصمت پناہی ہمشیرۂ دینی خالہ شما سلام خوانند و بہ کلمہ کہ دلالت کردہ اند بگویند کہ مقید باشند

مکتوب سی ویکم

نیز بخواجہ محمد افضل خادم در اجازت تعلیم طریقت بہ بعضے بطریق سفارت وغیر ذالک۔

الحمد للہ وسلامٌ علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ مکاتیب مرغوبہ اخوی اعزی خواجہ محمد افضل بتعاقب یک دیگر رسید۔ حقائق مرقومہ را واضح گردانید۔ وآنچہ از اخلاص بعض یاران برنگاشتہ اند وفدویت جمیعے نوشتہ از جانب ما سلام بآنہا برسانند وہر کہ طلب شغل نماید وتوانند اینجا رسید تو باو بگویند وبسفارت طریق ذکر بفہمانند۔ بہ این جانب متوجہ شدہ بنشینند وبگویند کہ غائبانہ باین طرف متوجہ باشند۔ چون اخلاص صادق داشتہ باشند امید کہ اثر ظاہر شود وبخالۂ خود نیز سلام برسانند ودلالت بکلمۂ طیبہ نمایند توفیق وسعادت آثار خواجہ اسد بسلام مخصوصند امید کہ موافق اعتقاد خود بہرہ یابند۔ طفل ومردم شما بعافیت اند۔

مکتوب سی ودوم

بجملۃ الملکی جعفر خان در حل شبہ او کہ بر معنی مظہر اتم در رحمۃ للعالمین نمودہ بود مع تحقیقات لائقہ ومعارف رائقہ وتمثیلات عجیبہ وتدقیقات شریفہ و شواہد سنیہ وبراہین جلیہ وغیر ذالک۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ سپاس بے قیاس نثار حضرت خداوندی است تعالیٰ وتقدس کہ در جمیع مراتب وجود حامد ومحمود ہست ولس بزبان ہر ستائندہ نغمات حمد وثنائے خود سراید ودر لباس ہر ستودہ لمعات جمال وکمال خود نماید۔ ودرود نامحدود سزاوار پیشوائے مطلق کنتُ نبیاً وآدم بین الماء والطین۔ ودانائے محقق فعلمتُ علم الاولین والآخرین۔ عارف خبیر حقائق کونی والٰہی۔ ناقد بصیر ادِنا الاشیاءَ کما ھی ؎

بلبلِ شاخسار باغ بلاغ | شاہباز نشیمن مازاغ
داشت چشم سرش چو دیدۂ سر | روشنائی ز کحل بی یبصر

صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وورثۃ علومہ واحوالہ۔ امابعد مراسلۂ گرامی مشرف گردانید۔
تردّدِ روشن کہ زادۂ طبعِ عالی بود وبر بعض مقدمات تعلیق نمودہ بود بر حسن طبیعت وقوت ذکا، وعلو
فطرت اول دلیل وشاہد اعدل آمدہ وسبب افاضۂ علوم تازہ گردید آنچہ معلوم داشت از
راہِ تحقیق یا از راہِ تقلید می نویسد۔ حاصلِ مقدمۂ اولیٰ آنکہ قیدِ ظہورِ اعتدالی کہ بر معنی متبادر ×٠
لفظ بیان فرمودہ اند معنی است عام کہ بظہورِ اعتدالی نیز صادق می آید وخصوصیتِ این قید از
مقام مدح بہم رسیدہ کہ در فقراتِ مدحیہ واقع می شود وبس۔ دیگر این معنی از مصطلحاتِ صوفیۂ
کرام است۔ این بزرگواران بطریقِ کشف تحقق این معنی را در آن حضرت علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ دریافتہ
بران اصطلاح بستہ اند۔ چنانچہ این مقدمہ بشرح وبسط در کتب اینہا مذکور است منہا شرح اللمعات
وشرح داؤد القیصری وشرح محمد بن فضل بر معنی اصطلاحی سیما کہ مستند بہ کشف باشد تردّد در تجویز
نہ داشتہ۔ وجواب دیگر این شبہ را از جوابِ ثالث شبہ دوم حاصل می شود علیٰ مَا سَیَاْتِی اِنْشَاءَ
اللّٰہُ تعالیٰ۔ حاصل مقدمہ ثانیہ اینکہ وَمَا اَرْسَلْنٰکَ اِلَّا رَحْمَۃً لِّلْعٰلَمِیْنَ مقتضی غلبۂ ظہور رحمت
است در آن حضرت علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام وآن معنی اعتدال است۔ جواب اولاً آنکہ انبیاء
علیہم الصلوٰۃ والسلام مظاہرِ صفاتِ کلّیہ اند کہ تعبیر از ان بہ اصولِ صفات ..... موجود خارجی باشد
کالصفات السبعۃ او الثمانیۃ الموجودۃ فی الخارج۔ یا اعتبارات وشیونات کہ معانی متجدّد
در حضرتِ ذات اند وزیادتی بر ذات نہ دارند اما ماخوذ بصفتِ کلیہ باشند وجزئیاتِ صفات
کہ تعبیر از ان بہ ظلالِ صفات می کند نصیبِ اولیاے این امت وسائر امم است۔ وشک نیست
کہ صفتِ رحمت ومقابل آن اکثر مفسر بہ ارادۂ خیر وشر است در حضرتِ سبحانہٗ او راجع بہ صفتِ
ارادۂ کلیہ است۔ واگر مفسر بہ ایجاد خیر وشر است داخل در صفاتِ افعال است کہ مرجع ہمہ آنہا
صفت التکوین است۔ پس معتبر در شانِ انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام تساوی ظہور اسماء کلیہ است
فما بینہما۔ وغلبۂ ظہور جزئی یک اسم بر جزئی دیگر ہمان اسم بہ آن منافاۃ نہ دارد۔ ثانیاً آنکہ
مساوات واعتدال در مبادی اسماء کہ عبارت از ملکاتِ نفسانیہ است منافی غالبیت و
مغلوبیت در آثارِ آنہا نیست چہ روا است کہ این تفاوت از مادۂ منفعل بہم رسیدہ باشد
در رنگ شخصے کہ صفتِ غضب وانتقام در وے غالب فرض کنیم وصفت رحمت مغلوب وفرقۂ

×٠ لفظ اظہر الم افزودہ وجہ آن چیست معلوم شریف است کہ معنی متبادر آن

مغضوبان را کمتر یابد از جماعۂ مرحومان۔ روایت است کہ آثارِ رحمت از روے زیادہ از آثارِ غضب بہ ظہور آید و ہر چند در مبداء آنہا معاملہ بالعکس است۔ چنانچہ در مرتبۂ وجوب کہ اصلِ این مراتب است نیز غلبۂ رحمت ثابت است علیٰ ما یستفاد من الحدیث القدسی سبقت رحمتی علیٰ غضبی و این غلبہ را نیز بر کثرت آثار باید فرود آورد نہ باعتبار معنی قائم بذاتہٖ تعالیٰ چہ دران معانی اعتبارِ تفاوت مفقود است۔ ثالثاً آنکہ تساوی ظہور اسماء بہ آن معنی است کہ ہر اسم بکمال ممکن و مقدر ظہور کردہ است اگرچہ کمالِ ہر یکے متفاوت باشد یعنی درین مظہر اسمے از اسمِ دیگر در ظہور علیٰ وجہ الکمال کمی نہ کردہ است بخلاف مظاہرِ دیگر کہ بعض اسماء بکمال ممکن خود ظہور کردہ و غالب آمدہ بر اسماے کہ ازان کمال ناقص است و مغلوب۔ یا گوئیم کہ اعتدال کہ عبارت از تجانب است از افراط و تفریط در نفس صفاتِ دیگر است و در ظہور آن صفاتِ دیگر۔ مساوات در ظہور باعتبار موافقت بہ اصلِ خود است و عدم مساوات بہ اعتبار مخالفت اصل پس در مظہر معتدل ظہورِ صفت مساوی است مر ظہورِ صفتِ دیگر را در حق موافقت بہ اصل۔ چہ جمیع صفات موافق اصل اند و درین موافقت متساوی الظہور اند۔ بخلاف در مظاہرِ غیر معتدل کہ غالبیتِ ظہور بعض و مغلوبیتِ دیگر لازم است۔ این مبحث را بمثالے روشن گردانیم۔ در مرأتِ طولانی کہ روے زید از اصل طویل خواہد نمود و صفتِ تدویر را موافق اصل ظاہر نہ خواہد ساخت و لونِ او موافق اصل ظاہر خواہد شد و در مرآتِ زرد دیا سُرخ صفتِ لونیہ موافق نہ خواہد بود و تدویر بر طبق اصل نمودار خواہد شد درین صورت سیقت بگوئیم کہ ظہورِ یک صفت غالب است و موافق بہ اصلِ خود۔ و ظہورِ دیگرے مغلوب است و مخالف۔ بخلاف مرآتے کہ جمیع صفات موافق اصل وا نماید متصف بہ ظہور اعتدال است اگرچہ آن صفات ظاہر فیما بینہا غالب و مغلوب باشند للتفاوت فی الاصل ھٰذا ھو الموعود سابقاً۔ رابعاً آنکہ استثناء در کریمہ استثناء مفرغ است بتواند کہ مستثنیٰ منہ از افعال الٰہی عزّ شانہٗ بگیریم اے وَمَا اَرْسَلْنٰکَ اِرسالًا اِلَّا اِرسالَ رَحْمَۃً لِّلْعٰلَمِیْنَ وَمَا اَرْسَلْنٰکَ بمصلحۃٍ اِلَّا مصلحۃَ الرَّحمۃِ درین صورت انحصار مصلحتِ ارسال کہ فعل الٰہی است عزّ شانہٗ در رحمت لازم می آید نہ انحصار آن حضرت علیہ التحیہ درین صفت کما فی قولنا ما ضربتُہٗ

الا تادیبًا۔ انحصار علت ضرب در تادیب مستفاد است نہ انحصار مفعول در تادُّب وکمافی قولہٖ
تعالیٰ. وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ ۝ ان فسر بلنا مُرُھُم بالعبادات ھٰذا
برائے توجہ و دعا درباب شفاء عزیزی مرقوم نمودہ بودند از ہمان وقت فقیر باین امر اشتغال نمودہ است
وازخدمت حضرت ایشان سلمہم اللہ تعالیٰ مکرر استدعا نمودہ می فرمودند کہ درین معنی ہم بسیار مقیدیم
دنیز بیاران آن طریق کہ صاحب حالند گفتہ آنہا نیز بہ دعا مقید اند و بشارتے یافتہ در اول توجہ آثار
ایشان صعب ظاہر شد بمثابہ کہ حقیقت آن را صاحب آثار بہتر می داند اگرچہ مردم آن را کمتر می دانند
بعداز توجہات امیدواری حاصل شد از غرۂ جمادی الثانی ختم حضرات خواجہاے بزرگوار قدس سرہم
شروع نمودہ و یاران صالح را معین ساختہ کہ ہر شب بخوانند انشاء اللہ العزیز در چہل روز تمام خواہد شد۔

مکتوب سی و سیوم

بہ حاجی محمد معقول در بیان آنکہ محبت پیر کامل محبت اوست تعالیٰ و غیر ذالک مما یناسبہٗ۔

الحمد للّٰہ رب العٰلمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین وآلہ وصحبہ علیہم اجمعین۔
اللہ تعالیٰ ما را و دوستان ما را در محبت خود دیگر و دیگیت گرداند کہ دوستی او سبحانہٗ با دوستی غیر او تعالیٰ
جمع نمی شود۔ آرے دوستی غیر کہ برائے او تعالیٰ باشد چون دوستی رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ
وسلم کذالک محبت پیر راہ بر عین محبت حق است تعالیٰ و تقدس لہٗ واسطہ لذاتہٖ مقصود نیست بلکہ
مقصود بہ نسبت است۔ قال اللہ تعالیٰ وَمَن یُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰہَ و آن حضرت صلی اللہ
علیہ وسلم فرمودہ۔ لَنْ یُؤْمِنَ اَحَدُکُمْ حَتّٰی اَکُوْنَ اَحَبَّ مِنْ نَفْسِہٖ وَاَھْلِہٖ وَالنَّاسِ جمیعا
بر گاہ حق سبحانہٗ و تعالیٰ محبوبیت خود را بمتابعت او علیہ الصلوٰۃ والسلام وابستہ ساختہ باشد محبت او
خود چہ رسد قال اللہ تعالیٰ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْکُمُ اللّٰہُ و مرشد را ہمانا کہ نائب آنحضرت است حکم او را
دارد درین امر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام۔ قبل ازین کتابت آن برادر رسیدہ بود چون متضمن جمعیت
وحلاوت شغل باطن بود خوش وقت گردانید۔ نوشتہ بودند کہ در مراقبہ حضور کیفیت جمعیت دست می دہد
نیک و مبارک است۔ اما مراقبہ ہاے سابق را کہ بہ اسم ذات و نفی و اثبات بودہ از دست نہ دہند۔ بلکہ
بہمہ مقید باشند و منتظر برکات بوند. صحبت حقائق آگاہ اخوی میاں محمد عارف را بسیار مغتنم شمارند۔
و منتظر برکات باشند۔ درین سفر ورق مشارٌ الیہ گذشتہ بمافوق ترقی نمودہ است رحمہم آداب او ضرور است والسلام۔

مکتوب سی و چہارم

بہ حقیقت انتباہی شیخ بایزید سہارنپوری در شرح احوال کہ متضمن دقائق بلند و مقامات ارجمند بودہ بالبشارتے در مادۂ او عالی۔

بسم اللہ الرحیم۔ بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات حقیقت انتباہی برادر اکرم اعزمی رساند صحیفۂ شریفہ کہ بنام فردِ این حقیر نمودہ بودند باعریضۂ اخلاص مشتمل ذکر برخے از دقائق و احوال بملازمت حضرتِ الشان سلمہ اللہ سبحانہ، رسیدہ مسرور گردانید۔ حضرت کوفت و نقاہتِ مرض دارند خود نتوانستند چیزے نوشت۔ بفقیر اشارہ فرمودند امتثالاً لامرہ الکریم می نویسد۔ مرقوم بود کہ اکثر اوقات بجمعیتِ باطن می گذرد۔ تفرقۂ ظاہر در باطن کم اثری کند گویا ظاہر را باطن کارے نماندہ است۔ باوجود درد اعضاء ہیچ خلل در نسبتِ باطن راہ نیافتہ۔ بل مزید جمعیت شد الخ بفقیر نیز ہمین مضمون نوشتہ اند مطالعۂ آن خیلے ذوقین و متلذذ گردانید۔ از قوتِ نسبتِ باطن است کہ با اختلال ظاہر خلل نہ پذیردہ و تلوین صورت در تمکینِ معنی فتورے نیارد و مزید جمعیت ازان باشد کہ ایلام محبوب زیادہ از انعام او لذت بخش است کہ ایلام خالص مرادِ محبوب است و در انعام مرادِ نفس نیز مخلوط گشتہ۔ و آنکہ نوشتہ اید کہ طرفہ چیز است کہ قبض و بسط صفاتِ باطن است و باطن در عین قبض بر حالتِ اصلی خود می باشد۔ و ظاہر کہ بمراحل از باطن دور افتادہ است پریشانی دران اثر نمی کند۔ حقیقتِ این امر معلوم نہ شد۔ مخدوما باطنِ سالک تا در مقام تلوین است و بہ تمکین نہ پیوستہ است قبض و بسط از صفاتِ اوست۔ و چون باطن بہ تمکین پیوست از تقلب و بسط بالا رفت۔ درین وقت باطن بہ حالتِ واحدہ مستمرہ است۔ و قبض و بسط از صفات ظاہر می گردد۔ و نوشتہ بودند کہ شبے بعد تہجد لوحے ظاہر شد دران پنج سطر نوشتہ۔ در سطر آخر مرقوم بود۔ قیل یا رسول اللہ ما العشق قال العشقُ کلّہٗ علمٌ۔ بداند کہ در عبارات مشائخ را بر ذاتِ احدیتِ مجردہ اطلاق می کنند و علم عبارت از تعینِ اول است کہ حقیقتِ محمدی است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ۔ چون تعینِ اول را عین ذات می گویند و زائد بر مرتبۂ مقدسہ نمی دانند حمل یکے بر دیگرے درست آید۔ و بر مذہب حضرت قدوۃ الاولیاء مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ عشق کہ مرادف حب است تعینِ اول است و حقیقتِ محمدی است علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیۃ و تعینِ ثانی تعینِ وجودی است و تعینِ علمی تعینِ ثالث است۔ چون ہمہ اینہا بہ ترتیب تعیناتِ ذات شد حمل علا و و شک نیست کہ تعین تحتانی کالظل است مر تعینِ فوقانی را پس تعبیر حب بہ علم درست آمد کہ شرح

اصل است به ظل۔ ونیز می تواند که معنی این عبارت چنان باشد که محبت و شوق و عشق مقبول همان است که مطابق علم شریعت باشد. یعنی العشق المقبول النافع هو المبین فی العلم الموافق به لیس وَرَائه شئی ۔ وچون در واقعه ظاهر ساخته اند که آن لوح از آنِ شما است امید وار باشند انشاء اللہ تعالیٰ ازین هر دو یقینِ جلیل القدر بهره ارزانی وارند ع از کریمان کارها دشوار نیست۔

مکتوب سی و پنجم

به حاجی محمد معقول که از فدویان مخصوص است در ترتیب بر حصول نسبت عالی شان که فنائے نفس است وغیر ذالک مما یناسبہ ۔

بسم اللہ الرحیم۔ الحمد للہ العلی العظیم۔ والصلوٰۃ علی النبی الرؤف الرحیم الحلیم الکریم۔ اللہ تعالیٰ وتقدس در مراتب صورت ومعنی ترقیات دهاد۔ حجاب اکبر در آدمی النفس امارهٔ اوست که به انانیت موصوف است وندائے انا خیر منه که ابلیس لعین گفته بود از نهاد او همواره سر می زند و منکر است مر احکام سماوی را بالذات۔ و بر کفر خود مصر است و حق سبحانهٗ وتعالیٰ او را عدو خود خوانده آنجا که فرموده عادِ نفسک فانها انتصبت بمعاداتی و اکثر اخلاق ذمیمة به او بر ماست چون تکبر و ترفع و حرص وانتقام وغیرها۔ پس فکر اصلی وعمده کار اصلاح وین اماره آمد و غرضی از سیر و سلوک و طریقهٔ صوفیه هم تزکیه او گشت از اوصاف رذائل۔ طالبان حق جل وعلا این همه ریاضات که قرار داده اند برائے تخریب این دشمن درونی قرار داده اند۔ علاج دشمن بیرونی که شیطان لعین است نسبت به این سهل است۔ وزدِ بیرونی تا بد زدِ درونی ساختگی ننماید در متاع خانه دخل نمی تواند کرد۔ پس نفس چون فرگی شود شیطان نیز بر سالک دستِ تصرف نمی یابد۔ مراقبه که بعد فنائے قلب و تجلی افعال به طالبان گفته می شود بطریقِ اجمال نوشته می شود بران معتقد باشند۔ بدانند که وجود سالک و توابع وجود که صفات این کس باشند از سمع و بصر و اراده وحیوٰة وکلام وغیرها همه مستفاد از مرتبهٔ وجوب است واین وجود وصفاتِ تابعهٔ آن خاصه حضرت واجب الوجود است عز شانه که بطریقِ ظلیت درین کس ظهور فرموده و در توهم فاسد[x] خیانت در امانت نموده واز اصل خود اعراض کرده به جز و موهوم مقبل گشته است و در خسران ابدی مانده است۔ ؎

پایهٔ آخر آدم است و آدمی | گشت محروم از مقام محرمی
گر نه گردد زین سفر او باز پس | نیست از وے هیچ کس محروم تر

x. انداخته دی خیال نموده که وجود و توابع آن از آنِ من است و بدین توهم فا...

وچون سالک ملاحظهٔ این معنی می نماید وخود را خالی محض کرده وجود وصفات را به اصل می سپارد وخیر را به او سبحانهٗ راجع داشته خود را معدوم وشر محض می یابد واز خود هیچ خیریت نمی یابد تا نیستی درک باشد وامارگی گرا بود۔ این زمان نفس اومزکّیٰ ومطہر می شود وبہ اطمینان می پیوندد۔ رباعی

وصافی خود برغم حاسد تاکے | ترویج چنین متاع کاسد تاکے
تومعدومی خیال ہستی تاکے | فاسد باشد خیال فاسد تاکے

بداند که درین مراقبه که دو مقام است نفی وانتفار۔ نفی طریقت است وانتفار حقیقت است تا آنکه سالک به تکلف ملاحظه این معنی را که مذکور شد می نماید در مقام نفی وطریقت است وچون بعنایت الٰہی عزشانهٗ این دید وے را بے تکلف مرحمت شد وخود را معدوم یافت ووجود وصفات خود را راجع به اصل دید این زمان به انتفار وحقیقت مشرف گشته خوش گفت ہر که گفت ؎

چون بدانستی تو او را از نخست | سوے آن حضرت نسب کردی درست
وانگه دانستی که ظلّ کیستی | فارغی گر مردی وگر زیستی

چون این مراقبه دقیق است وبنوشتن شاید در درک نیاید۔ اگر شوق باشد ودل اقبال کند از خدمت حقائق آگاه شیخ محمد علیم که از یاران مخصوص حضرت ایشان است ودر انجار سیده خواهند فهمید ومجلس سکوت خواهند داشت۔ واگر قاید توفیق بدان بدر نماید که چند روز در خدمت حضرت ایشان رسیده شود فبها ونعمت لکن حصول این معنی موقوف بر وقت مقدر است

مکتوب سی وششم

به مخدوم زادگی حقائق ومعارف آگاهی خواجه محمد پارسا سلّمهٗ اللّٰه والقاه در بیان اصالت که مقابل ظلیت است با تحقیق مقامات ائمه سابقه اثنا عشریه علیهم الرضوان وحضرت شیخ عبدالقادر قدس سرهٗ۔

حضرت ایشان ما رضی اللّٰه تعالیٰ عنه می فرمودند که اصالتے که مقابل ظلیت است به انتہاے قدم مبارک حضرت خیر البریه علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والتحیه منتہی می شود وآن حضرت علیه وعلیٰ آله افضل الصلوٰة والسلام بکمال عشرت وخورسندی بتمام وکمال در مقام اصالت متمکن ومستقر اند واز پائین قدم مبارک شروع ظلال است۔ وظل اول آن مقام که متصل بقدم مبارک است مسکن ومقام اہل بیت است ودران مقام تا ائمه اثنا عشر ظاہر می شود۔ بعد ازان

آن مقام مختفی گشته بر دیگرے یافته نمی شود الا در حضرت شیخ عبد القادر رضی الله عنه که بعد از قرون بسیار آن کمالِ مختفی در ایشان جلوه گر گشته است و لهذا دران ولایتِ تامه هیچ ولی را غیر آن حضرت رضی الله تعالیٰ عنه راه نه داده۔ زیرا که کمالِ تبعیت در کمال ظلیت قدمِ نبوت است و این عطیهٔ کبریٰ خاصةٌ به آن حضرت حاصل شد چنانچه خود می فرمایند وکلُّ ولیٍّ لهٗ قدمٌ وانّی علیٰ قدم النبی بدر الکمال۔ وما فوقِ او هیچ مرتبه نیست الا مرتبهٔ نبوت۔ و عروجِ اولیا ما تحت اوست الا ماشاء الله سبحانهٗ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ۔ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ۔ اَللّٰهُمَّ ارزقنا مِن برکاتِهم وانفعنا مِن فیوضاتِهم اٰمین اٰمین اٰمین۔ مگر ائمهٔ اثنا عشر که آن حضرت می فرمودند هر چند اہلِ بیت آن حضرت است صلی الله تعالیٰ علیه وعلیٰ آله وسلم مقام در ظل دارند۔ اما این استقرار باعتبار حیز طبیعی شان است و باعتبار قسر قاسر که بتوجه و دعا باشد از مقامِ فوق که مقامِ اصل است حظ وافر دارند۔ چنانچه از زیرِ قدمِ مبارک بالا بر آمده خیلے داخلِ مقامِ اصل شدند علیٰ ما نشاهده والامرُ الی اللّٰهِ سبحانه۔ والسلام۔

مکتوب سی و هفتم

بحافظ عبد العزیز در بیان آنکه راههاے که موصلِ مطلوب اند دو اند۔ راهِ انابت و راهِ اجتبا وما یلائمهٗ مِن التحقیقات۔

حامداً ومصلیاً۔ الله تعالیٰ وتقدس بجذبِ خویش بے توسطِ اسباب و بے مباشرتِ آلات وعلل به جنابِ قدسی بکشد۔ راههاے که موصلِ مطلوب اند دو اند راهِ انابت و راهِ اجتبا۔ اول طریقِ مریدان است که مشروط به شرائطِ کثیره است از تحقق مجاهده و دریافت صحبتِ مرشدِ کامل و مراعاتِ آدابِ آن وغیره۔ درین طریق هر چند بعد حصول شرائط وعدهٔ مواصلت ثابت است چنانچه کریمه وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فِيْنَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا شاهدِ عدل بر آن است۔ اما در راه توقفات بسیار است۔ و بعد رسیدن در درجاتِ وصل تفاضل اقدام ثابت است در طریقِ ثانی نفسِ سالک را به مقامے می رسانند که در طریقِ اول نظرِ او هم در ینجا نمی رسد ع ببین تفاوتِ رَه از کجاست تا بکجا۔ و در طریقِ ثانی که راهِ اجتبا است مخصوص به مُرادان است۔ از شرائطِ مذکوره هیچ چیز در کار نیست۔ اگر این جماعت را احتیاج به چیزے می افتد به احسنِ وجوه به آنها میسر می سازند به توسط یا بے توسط کفایتِ کارِ شان می فرمایند اَللّٰهُ يَجْتَبِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يَّشَآءُ۔

بنشانِ حالِ الیشان است ع گر بناید بہ خوشی موے کشانش آرید۔ بیانِ مقامِ شان۔ امابا ید دانست کہ محبوبیت شرط اجتبا نیست۔ غیر محبوب ہم رواست کہ مجتبیٰ باشد۔ گواہِ صدق برین مدعا اختصاصِ محبوبیت بہ خاتم الرسل است و شمول اجتبا مر جمیع انبیار را علیہ وعلیٰ آلہ وعلیہم الصلوٰۃ والتسلیمات۔ و آنکہ محبوب است البتہ مجتبیٰ است۔ پس نسبت درین دو مقام عموم وخصوص آمد ونیز نکتہ دیگر باید دریافت کہ مراد از محبوبیت درین مقام محبوبیتِ ذاتی است۔ محبوبیتے کہ از عوارض آمدہ بے اجتبا نیز صورت می بندد۔ چنانچہ در ہر جذب نحوے از محبوبیت ثابت است۔ اما این معنی چون از عارض آمدہ است از محبوبیت ذاتی بمراتب متنزل است و منحط بلکہ صاحب آن را محبوب نمی توان گفت۔ تفصیل این کلام از مکاتیبِ مقدسہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ باید طلبید اینجا بہ تقریب قلم بدان رفتہ۔ مکتوب شریف شما رسیدہ بود در وقت جواب یافتہ نہ شد تا موافق آن جواب نویسد معذور دارند۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب سی و ہشتم

بہ حقائق و معارف آگاہ نتیجۂ اولیاے عظام مخدوم زادگی خواجہ سعد الدین سلمہ اللہ تعالیٰ در اظہار تفتیش طلب محبوب حقیقی وما یترتب علیٰ ذالک۔

الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ۔ حضرت حق سبحانہٗ وتعالیٰ نائرۂ طلب را در دل مشتعل سازد و نگرانی حصولِ مطلب و وصل عریان را روز بروز زیادہ گرداند۔ کمال انفعال و تمام حسرت دامن گیر ماند کہ محبوب حقیقی کہ استغنار لازم ذاتی اوست مہجورے را بوصل خود بخواند و راہِ مواصلت را کشودہ ہدایت بہ آن فرماید و از کمالِ کرم برائے تاکید این دعوت بر لسان انبیار و اولیار علیہم وعلیٰ متابعیہم الصلوٰۃ والتسلیمات گویا شدہ۔ ع زبانے زا بود گویندہ اُو۔ دلالت فرماید و تشویق نمایند چنانچہ کریمہ قُلْ هٰذِهٖ سَبِيْلِيْٓ اَدْعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِيْ مصرح این معنی است تا این ہمہ تاکیدات در غواشی تعلقات و دنائس حجب مستور ماندہ از جنابِ قدس او معرض و بر فضائح نفس خود مقبل باشد۔ و از جستجوے این دولت اعلیٰ فارغ گشتہ بہ ہوا و ہوس پرداز د مناسب حال این مسکین مہجور آن است کہ زبانِ حال او بہ این ابیات مترنم بود۔ ؎

ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند | تا دامنِ قیامت این غم بما بماند

قطعہ در جہان شاہدے و ما فارغ | در قدح جرعۂ و ما ہشیار

بعد از ین دست ما و دامن دوست | بعد از ین گوش ما و حلقۂ یار
بعد از ین مصلحت خویش در ان می بینم | که دم بر درِ میخانہ وخوش بنشینم

چون در طلب بہ این بے قراری منقصف گردد تمام روے زمین بہ این فراخی بر وے تنگ و تاریک شود۔ امید است کہ بحر رحمت در جوش آید و آن بیچارہ را در حوالی قدسِ خویش جا دہد این زمان منطق فصیح رو بہ این اصوات گویا گردد۔ ؎

پردہ بردار و برہنہ گو کہ من | می نخسپم با صنم در پیرہن

و نیز بہ این کلم متلذذ بود ؎

منم کہ دیدہ بدیدار دوست کردم باز | چہ شکر گویمت اے کارساز بندہ نواز

ہر چند از راہِ علوے ہمت و تعطشے کہ دارد بہیچ چیز خورسند نہ خواہد شد و شوق وصول برابر فوق دامنگیر خواہد ماند ؎

نہ حسنش غایتے دارد نہ سعدی راسخن پایان | بمیرد تشنہ مستسقی و دریا ہمچنان باقی
ہنوز ایوانِ استغنار بلند است | مرا فکر رسیدن ناپسند است

حصول این نعمتِ عظمیٰ و این معانی بزرگ امریست شگرف۔ واگر کیسہ حصول از نقد این جواہر خالی باشد طلب آن را ہم دولتِ علیا باید فہمید بزرگے گفتہ۔ اگر نہ خواستے داد نہ دادے خواست اللہ تعالیٰ از کمال عنایت خود آن عزیز الوجود نادر آفاق را با این صراطِ مستقیم مہتد گرداند و بحصول مطلبِ اعلیٰ فائز و ممتاز کند۔ والسلام۔

مکتوب سی و نہم

بہ خواجہ بدر صد دریافت در ترغیب بذکر الٰہی عز شانہٗ و بالنصائح دیگر مما یناسب ذالک

حامداً للہ العظیم و مصلیاً علیٰ رسولہ الکریم۔ اللہ تعالیٰ بہ محبت ذاتی خویش مشرف سازد۔ صحیفۂ شریفہ کہ از راہِ محبت و مہربانی نامزد این درویش نمودہ بودند و اظہار شوق و رابطۂ معنوی ظاہر ساختہ رسیدہ مسرت رسانید و چون صلاح آثار اخوی حاجی شریف زبانی محبت الیشان را لسبیار وانمود فرحت بر فرحت افزود۔ این حقیر لیاقت ہیچ امرے ندارد اما حُسن ظن عزیزان ظاہر از دے کشاید ع از ہر چہ می رود سخن دوست خوشتر است۔ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بہ آن محبوبیت و عنایت ذاتی ہر وقت و در ہمہ حال ناظر حال بندہ است نہایت الفعال است کہ محبوب مطلق عز شانہٗ ناظر

این کس باشد و وے از غایتِ جہالت از جنابِ قدسِ او سبحانہ معرض باشد و بہ امورِ لایعنی مقبل بود۔ رباعی

آمد سحر آن دلبرِ خونین جگران
گفتا رتو بر خاطرِ من بارِ گران
شرمت بادا کہ من بسویت نگران
با شم، تو نہی چشم بہ روئے دگران

بزرگان فرمودہ اند کہ لَوْ اَقْبَلَ مُقْبِلٌ عَلَی اللّٰہِ تَعَالٰی مُدَّۃَ عُمْرِہٖ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْہُ سَاعَتاً کَانَ مَافَاتَہٗ اَکْثَرُ مِمَّا نَالَہٗ۔ ہرگاہ معاملہ چنین باشد پس قیاس باید کرد حالِ آن جماعۃ را کہ اکثر حالِ ایشان غفلت است و قلیل حضور و آن ہم ناتمام و بے سرانجام۔ چہ حضوری کہ نفس حاسد درمیان باشد از حیز اعتبار ساقط است۔ آنجا حضور بہ وصفِ نیستی مطلوب است ؎

تو مباش ہرگز کمال این است و بس
رَو در و گم شو وصال این است و بس

اللہ تعالیٰ از کرمِ خویش مارا و شمارا ایمانے بہ ازین معانی بخشاد و شربے ازین کمال نصیب گرداند بحرمۃ النبی المختار علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام ما دامت اللیل و النہار بہ ارسالِ احوالِ خیر جان دوستان را مسرور می ساختہ باشند۔

مکتوب چہلم

بہ حقائق آگاہ حافظ صبور در بیانِ اسرارِ عشق و محبت و در آنکہ فضیلتِ انسان بر ملک از راہِ محبت است کہ خاصۂ انسان است و تفضیلِ محبوب بر محب۔

الحمد للّٰہ و کفیٰ و سلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ حضرتِ حقیقت آگاہ حافظ صبور سلمہ ربہ از ین حریقِ نارِ محبت و غریقِ بحارِ فرقت تحیۃ و سلام در معرضِ قبول آرند چون آن معرفت انتباہ عمر گران مایہ را در محبتِ عزیزان صرف نمودہ اند و در عشقِ ایشان وقتِ اعز را گذرانیدہ و از ین محبت امیدوار بہا بردہ و ثمرات و برکات یافتہ و بہ آنچہ کم کسے شنید متحقق شدہ اند و این حقیر نیز بہ دریائے قلزمِ این محبت و عشق ہمدار دبہ اسرارِ دیوانگیہائے آن نیازے در خود می یابد بنا ٔ علیہ می خواہد کہ در خواصِ محبت و سرہائے عشق تفصیل دہد بحیثیکہ از صدفِ آن گوہر بدست افتد کہ نام و نشانِ این کس را بر باید۔ فضلِ ایشان بر سائر مکونات حتیٰ بر ملک کہ عباد مکرمند و مشاہد اصل اند

بے شائبۂ ظلیت از راہِ محبت است و از سوز و گدازِ عشق۔ لہٰذا ترقی در مراتبِ قربِ خاصۂ انسان آمد و ہر یکے از ملائک در مقامِ خود محبوس ماندند و شہود ملک ہر چند اصلی است امّا از بیرون نظارہ مطلوب دارد و انسان را بہ شہود تحقق می بخشند و انوارِ مطلوب را کالجزوِ او می سازند و او را از دگذرانندہ بقائے بہ آن مطلب ارزانی می دارند پس ہر چہ می بیند و ہر چہ می یابد از خود یابد ع ببین تفاوتِ رہ از کجا است تا بکجا۔ غلبۂ عشق است کہ بسا است کہ لطائفِ عالمِ امرِ انسانی را از دید و دانش ماسوٰی مطلقاً گذرانندہ مستہلکِ یک مطلب می گرداند و بہ این اضمحلال راہ وصول مفتوح داشتہ از باطن بہ بطنِ بطون می برد۔ جوشِ محبت است کہ اجزائے قالبِ سالک را کسرِ سورت نمودہ بہ تزکیہ و تطہیر و اصلِ اصل بے شائبۂ ظلیت می نماید بلکہ بدرجات می رساند کہ اصل آنجا در رنگِ ظل در راہ می ماند از خواصِ محبت است کہ ہیئتِ وحدانی انسان را کہ از اجزائے عشرہ ترکیب یافتہ است و غیر انسان را این ہیئت میسر نہ شدہ است از قربِ قوسین گذرانندہ بہ اسرارِ اَوْ اَدْنیٰ متحقق می سازد و در دارِ آخرت بدولتِ رویت مشرف می گرداند از لوازمِ عشق است کہ سالکانِ این زمان متباعد از عہدِ نبوت بعد قطع مراتبِ ظلال و اصول بہ کمالات وراثت می رسند و شریکِ دولتِ خاصۂ انبیاء می گردند علیہم السلام و باوجود عدمِ وجدانِ خصیصۂ صحبت از اصحاب معدود می شوند فیعامل مَعَہم مایعامِلُ مَعَہُم۔ پس تفاضلِ افرادِ انسانی از راہِ تفاوتِ مراتبِ محبت آمدہ۔ و ہر کہ محبت بیشتر فضلِ او مقرر تر آمد۔ و ہیچ خاصیت از این عشق و محبت نہ چربید۔ آرے کرمِ بہانی کہ از راہِ محبوبیت آمدہ است ہر چند آن ہم فردِ کامل محبت است امّا از محبت فاضل تر آمد۔ و بہ مطلب نزدیک تر۔ و حیلۂ عاشقی باید کہ نظرِ او بجائے کار کند کہ خود محبوب آنجا می رسد۔

مکتوبِ چہل و یکم

بہ احقر فقرا از خاکِ پائے درویشانِ این علیا بارگاہ فقیر محمد ہادی در اشارۂ وصولِ سالک بمقاماتِ نورانی و تاویلِ کریمہ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ الآیہ۔

نحمدہٗ و نصلی اللہ سبحانہٗ و تقدس بہ قلابِ محبت منجذب ساختہ و از باطل

وما لا یعنی گذرانده در ساحتِ قربِ خویش جا دہاد و بہ تجلیاتِ ذاتیہ بنوازد تا سالک بہ تمام و کمال از شرارتِ عدم و ظلمت پاک گشتہ از سر تا قدم نور گردد و دیگران از نورِ او منور شوند و کریمہ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنَاہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ نشانِ حالِ او باشد۔ والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب چہل و دوم

بہ یکے از مخلصات طالبہ در بیان آن کہ شوقِ سلوکِ این راہ و طلبِ وصولِ این علیا بارگاہ نعمتے ست عظیم و دولتے ست جسیم عنایاتِ دیگر متفرع برین سعادت ست و ترقی در کراماتِ قرب مبنی برین کرامت و شرح قول عزیزے کہ گفتہ ست

اِذَا بَکَی الْقَلْبُ مِنَ الْفَقْدِ ضَحِکَ الرُّوْحُ مِنَ الْوَجْدِ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ علیٰ محمد و آلہٖ اجمعین۔ صحیفۂ شریفہ و مراسلۂ لطیفہ کہ عصمت پناہ مشفقہ محترمہ ارسال داشتہ بودند رسیدہ مشرف ساخت۔ اللہ تعالیٰ ظاہر و باطن ایشان را بہ کمال رساند۔ امیدواری چنین ست کہ این دعا بہ شرفِ اجابت قرین گردد فانّ اسرع الدعاء بالاجابۃ دعاء الغائب۔ اظہارِ شوقِ حصولِ کمالاتِ باطنی نمودہ بودند سعادت آثار برادر دینی میان معقول رسانید۔ بدانند کہ شوقِ سلوکِ این راہ و طلب وصول بہ آن علیا بارگاہ نعمتے ست عظیم و دولتے ست جسیم عنایاتِ دیگر متفرع برین دولت ست و ترقی در مقامات مبنی برین نعمت۔ چہ آدمی کہ اعجوبہ ایست از مصنوعاتِ الٰہی عز شانہ نسخہ ایست جامعہ و مجموعہ ایست شامل صفتِ عجیبہ کہ در وے تعبیہ کردہ اند شعور و توجہات و طلب و شوق بہر چہ رو می آرد حکم آن می گردد و بہر چہ توجہ می نماید رنگِ آن می پذیرد؎

اے برادر تو ہمین اندیشۂ	ما بقی تو استخوان و ریشۂ
گر گلست اندیشۂ تو گلشنی	ور بود خارے ہمہ تو گلخنی

بزرگے فرمودہ ست ع گر نہ خواستے داد نہ دادے خواست۔ و نیز عزیزے گفتہ اِذَا بَکَی الْقَلْبُ مِنَ الْفَقْدِ ضَحِکَ الرُّوْحُ مِنَ الْوَجْدِ۔ یعنی چون گریہ می کند دل از درد طلب و نایافتِ مطلب خندہ می کند روح از وصل و یافت مقصد۔ بیانش آن ست

کہ لطائف خمسۂ عالم امر کہ قلب و رُوح و سرّ و خفی و اخفی باشد و مقامات اینہا در سینہ است حکم ہمسایہ و ہمنشین دارد و بعض اینہا لطیف تر اند از بعض دیگر۔ و ہر کہ لطیف تر است بہ عالم غیب نزدیک تر است در اخذ فیوض از حضرت وہاب عزشانہٗ سابق و مقدم است۔ و چون لطیفہ را ازین لطائف نعمتے وارد می شود لطیفۂ دیگر کہ نزدیک اوست ازان واقف گشتہ بران دولت رشک و غبطہ می خورد و در طلب آن کوشش می نماید۔ و اگر بر ہیچ یکے ازین لطائف وارد غیبی روے نمی داد ہمہ غافل می بودند و راہ طلب مسدود می بود۔ پس گریۂ قلب دلیل است بر یافت رُوح چہ لطیفۂ رُوح ہمسایہ نزدیک قلب است۔ قلب از حقیقت او واقف تر است و از وارداتِ او آگاہ تر۔ چون بر لطیفۂ روح نعمتے رسیدہ است روے شادان و خندان شدہ قلب کہ ہمسایۂ او بود ازان آگاہ گشتہ غبطہ برد و در میدان طلب پوید۔ این نعمتِ طلب کہ ایشان را حاصل شدہ است آن را دولتِ عظیم دانند بر وظائفِ طاعات و کثرتِ مراقبات وقتِ عزیز را معمور دارند۔ البتہ امید وار باشند کہ ثمرات این توجہاتِ فقراء و این طلب بمنصۂ ظہور آید

مکتوب چہل و سوم

نیز بہ آن مخلص در درد طلب و ما یناسب ذٰلک

الحمد للّٰہ رب العٰلمین علیٰ کل حال والصلوٰۃ والسلامُ علیٰ رسولہٖ محمد و آلہ خیر آل اما بعد۔ ع از ہر چہ می رود سخن دوست خوشتر است۔ حضرت حق سبحانہٗ و تعالیٰ آدمی را بر سائر مخلوقات فضل دادہ و آنچہ او را عنایت فرمودہ ہیچ یکے از مصنوعاتِ خود کرامت نہ کردہ از آنکہ صفتِ دردِ محبت و لازمۂ شوق و عشق را کہ سبب معرفت است و مناطِ قرب و ترقی است بہ وے مخصوص گردانیدہ حتی کہ ملک را کہ عباد مکرم اند نیز دران شرکت نہ دادہ۔ پس ہر کہ درد وے در طلب و سوزِ عشق زیادہ تر باشد در مراتب قرب کامل تر بود۔ گفتہ اند کہ تصوف اضطراب است چون سکون آمد تصوف نہ ماند۔ پس طالب را باید کہ خود را در طلب بیقرار دارد و دمے بے جستجوے دوست نیاساید۔ خوش گفت ہر کہ گفت غزل

طرب اے عاشقانِ شیرین کار　　　طلب اے عارفانِ نیکو کار

در جہاں شاہدے و ما فارغ — در قدح جرعۂ و ما ہشیار

بعد ازین دستِ ما و دامنِ دوست — بعد ازین گوشِ ما و حلقۂ یار

درین دارِ فانی از طلب باز ماندن و خود را اسیرِ داشتن از برکاتِ کثیرہ و دولت ہائے جسیمہ محروم ساختن است۔ شخصے اُستاد ابوالقاسم قشیری را پس از وفات بخواب دید کہ بسیار بیقراری می کرد و می گریست۔ گفت اے استاد چہ بودہ است مگر بہ دُنیا باز آمدنت می باید۔ گفت آرے ولے نہ برائے آنکہ مجلس گویم بلکہ از بہر آنکہ میان بر بندم و عصا بر کف گیرم و ہر روز بیک یک در شوم و عصا بر در زنم و گویم کہ مکنید کہ نمی دانید کہ از کہ باز می مانید۔ نظم

صاحبِ خانہ را دہم آواز — کز پیے ہیچ ماندہ از ہمہ بار

عمر بگذشت در پریشانی — بنگر کز چہ باز میمانی

این حکایت پایانے ندارد و تفصیل آنرا بر وقت دیگر موقوف داشت۔ دیگر چنانکہ سلوک و تسلیک در طریقِ مشائخ دیگر بہ ریاضات و مجاہدات است درین طریقِ عالی بمتابعتِ صاحبِ شریعت است علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والتحیۃ و بصحبتِ شیخ مقتدا بہ این قلابۂ محبت مرید مستعد منجذب گشتہ ساعت فساعت قطع مفاوز این راہ می نماید و در ہر آئینے برنگِ پیرِ کامل می بر آید تا کدام صاحبِ دولت را بہ این نعمتِ عالی بنوازند۔

مکتوب چہل و چہارم

بہ فناو خان مرحوم در ان کہ طلبِ این راہ از شرائطِ عمدہ سلوک است کہ مناطِ کار بر آن است و فقرۂ چند در مداحی حضرات خواجہائے نقشبندیہ قدس اللہ اسرارہم۔

حامداً اللہ العظیم و مصلیاً علیٰ رسولہ الکریم والہ الجسیم۔ حضرت حق سبحانہٗ و تعالیٰ از دنائسِ تعلقات و از کشاکشِ اغیار رہائی تمام بخشیدہ بمحبتِ ذاتیہ و انوارِ مقدسۂ آن مرتبۂ علیا ممتاز گرداند۔ مراسلہ شریفہ کہ از راہِ مہربانی و خلوصِ شوق ارسال داشتہ بودند رسیدہ مشرف گردانید۔ و چون مبنی از حرارتِ طلب و دردِ این راہ بود مشعر از فرطِ اشتیاق و بیقراری فرحہا رسانید ع اے وقتِ تو خوش کہ وقتِ ما خوش کردی۔ واقعۂ روشن کہ دیدہ اید و بر نگاشتہ بسیار عالی است و مبشرِ قبولیتِ عزیزان کہ فی الحقیقت قبولیت اوست

سبحانہٗ وتعالیٰ امیدواریم کہ این ہمہ شوق واین واقعہ مثمر برکات گردد۔ ونیز امید ہست کہ این ہمہ بے قراری وتعطش ومحبت بفقرا، وطلب این راہ روز بروز افزون تر گردد۔ ونتیجۂ آن کہ فنا فی الشیخ است وآن سبب فنا فی اللہ بہ سہولت حاصل آید وبتاخیر نہ کشد۔ امروز کہ آوانِ فرصت است واسبابِ جمعیت ہمہ میسر گنجایشِ تسویف وتاخیر نیست۔ بہترین اوقات را کہ زمانِ عافیت است دربہترین اعمال کہ دوام ذکرِ اوست تعالیٰ صرف باید نمود فَفِرُّوْا اِلَى اللّٰهِ شنیدہ باشید وبلک المسوّفون گوش شدہ باشد درین جزوِ زمان حصولِ این دولتِ کبریٰ لعَین نعمتِ عظمےٰ معرفتِ الٰہی عز شانہٗ بہ این سہولت وبہ این سرعت وابستہ بتوجہ واخلاص بہ این طبقۂ علیہ نقشبندیہ است بریاضات ومجاہدات شاقۂ آن میسر نہ گردد کہ بیک صحبت ایشان حصول یابد چہ درین طریق اندراج نہایت دربدایت ہست دراول صحبت آن می بخشند کہ منتہیان را درنہایت بدست می آید۔ طریقِ این بزرگواران طریقِ اصحاب کرام ہست کہ ایشان را دراول صحبت خیر البشر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات آن کمالات میسر می شد کہ اولیاء امت را درنہایت شاید میسر شود۔ امّا این معنی بطریقِ اندراج است ونیز در صحبتِ این اکابر واز برکاتِ توجہ شان دل را آن قدر بردوت از ماسوٰی واستغراق درمشاہدہ وحضور حاصل می شود کہ اگر عمرے دراخطارِ ماسوٰی نماید ہرگز خطرۂ غیر بدل نہ گزرد فعلیکم بمجبتہ هٰؤُلَاءِ الاکابر۔ بخاطر ہست کہ یکے از یارانِ مخصوص را نزد شما فرستادہ شود تا از اوضاعِ این طریقہ آگاہ می کردہ باشد وترقیِ باطن از توجہات مامول بود۔ والسلام اولاً وآخراً۔ ختم حضرات خواجہا قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم باجمعے از اہلِ دل وصفا باطن برائے خیریت وحصولِ مقاصد دین ودنیائے شما نمودہ شد انشاءَ اللہ العزیز موثر گردد۔

مکتوب چہل وپنجم

بحافظ عبدالعزیز لاہوری درجواب تشککے کہ بربیت مولوی جامی قدس سرہٗ ایراد نمودہ بود وتاویل کریمہ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيٰتُنَا فَنَسِيْتَهَا الآ۔

الحمد للہ رب العٰلمین والصلوٰۃ والسلام علیٰ سید المرسلین محمد وآلہ واصحابہ اجمعین۔ سلام عافیت انجام بافراوان شوق بہ کمالات دستگاہ اخوی اعزی حافظ عبدالعزیز لاہوری رسیدہ باد۔ استفسار از معنی بیت مولوی جامی قدس سرہٗ نمودہ بودند وشبہ براں ایراد کردہ ۔

آنچہ بخاطر فاتر رسید در حل آن تحریر می آرد۔ نوشتہ بودند کہ عزیزے گفتہ ؎

بنشینم و باغم تو بسازم   پنہان ز تو با تو عشقب بازم

اگر بر مجاز این بیت را فرود آریم درست می شود۔ امّا در حقیقت این قسم سخنان مجوّز نیست چہ ہیچ چیز از د سبحانہٗ پنہان نیست۔ معلوم شریف آن برادر گرامی باد کہ اگر در شعر بہ طریقِ اخبارِ واقعہ می شد یعنی پنہان با تو عشق باختہ ام شبہ شما بر محل می افتاد۔ چہ اخبار از خلافِ واقعہ وامر محال می شد۔ امّا درین بیت ظاہر آن ست کہ بطریقِ انشار و تمنائے گفتہ و آرزوے خود را وا نمودہ ہر چند تمنّائے او محال باشد چہ تمنّائے محال محال نیست راہ عشق ورائے راہِ عقل ست بلکہ درمیانِ آنہا تضاد ہست۔ عاشق آرزوہا دارد کہ ہرگز شدنی نیست ؎

با ہر زلفِ تو مارا ہر سودائی ہست   وصل ہر چند محال ست تمنائی ہست

لہٰذا ورا النسبت بہ جنون می کنند و این از ہنرہاے اوست ع در عشق چنین بوالعجبیہا باشد بسا ہست کہ در عشق عین معشوق شدن را خواہد۔ و باعثِ این تمنا آن ہست کہ می خواہم غم از دہر ہرگز زائل نہ شود و معشوق چون افراط غم و محنتِ عاشق را داند بحتمل کہ رحم فرمودہ اورا بوصل خود خواند و ازین گردابِ غم بر آرد۔ ومقصود عاشق کہ مجرد غم بود فوت شود۔ ونیز می تواند کہ مراد قائل آن باشد کہ ہر چند تو سرّ د آشکارا مرا می دانی۔ اما با تو معاملہ می نمایم کہ اگر تو نمی دانستی آن معاملات را بجا می آوردم پس مراد از پنہان پنہانِ حکمی است نہ حقیقی۔ و آن معاملہ کنایت از بے طاقتیہاے عشق باشد و گستاخیہاے عاشق بود چنانچہ در کلام مجید آمدہ وَكَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيٰتُنَا فَنَسِيْتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى فانّ النسیان منہ سبحانہٗ محالٌ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا۔ فالمرادُ یعامل بکَ معاملۃ الناسی للشخص علیٰ ما قالوا۔ والسلام۔

مکتوب چہل و ششم

بہ صوفی محمود کشمیری کہ از عاشقانِ یکتا از اجازتِ مطلقہ تعلیم طریقہ۔ سبحانہٗ وتعالیٰ حامداً و مصلیاً۔ حقیقت انتباہ اخوی اعزی شیخ محمود در مدارج قرب الٰہی عز شانہٗ مترقی باشند۔ مراسلۂ شریفہ شما مکرر مکرر

ی رسد چون کسے روانہ آن جانب نمی شود توقف واقع می شود معذور دارند۔ از سرگرمی حلقۂ یاران و تقیدِ شان و متاثر شدن طالبان نوشتہ بودند بہ وضوح انجامید اللّٰھم کثّر اخواننا فی الدین وثبّتنا وایّاھم علیٰ متابعۃِ سیّد المرسلین علیہ وعلیٰ اٰلہٖ وعلیھم وعلیٰ اٰلِ کلٍّ مِن الصلوٰتِ والتسلیمات اتمّھا واکملھا۔ چون عددِ دوصد کہ بہ آن مامور بودند بہ اتمام رسیدہ است ومردم دیگر از رجال ونساء طلب طریقہ می نمایند بعد استخارہ ہر کہ طلب نماید بہ او ذکر می گفتہ باشند۔ در حدیث آمدہ است علیٰ مصدرہا الصلوٰۃ والسلام ماخاب مَن استخار یعنی زیان کار نہ شد کسے کہ استخارہ کند زیادہ چہ نویسد۔ از طلب و اخلاص برادر دینی سید خان نوشتہ بودند اللہ تعالیٰ ثمرات بران مرتب سازد والسلام ۔

مکتوب چہل وہفتم

بہ سیادت پناہ میر محمد اسحاق المعروف بہ مکرم جان در جواب اسولۂ او وحل شبہات کہ بر کلام امام ربانی مجدد الف ثانی نورنا اللہ تعالیٰ باسرارہٖ ایراد نمودہ بود و بر حدیث نفیس کہ آمدہ است لیس یتحسر اھل الجنۃ الخ

الحمد للہ اولاً وآخراً والسلام علیٰ رسولہٖ محمدٍ وّاٰلہٖ دائماً وسرمداً۔ اللّٰھم اَرِنا الحق حقاً وارزقنا اتباعہٗ واَرِنا الباطلَ باطلاً وارزقنا اجتنابہٗ۔ امابعد۔ سیادت مرتبت برادرِ دینی میر محمد اسحاق اسولۂ چند اظہاراً للحق از خدمت حضرت قبلۂ دین ودنیا سلمہ اللہ تعالیٰ نمودہ آن حضرت اشارہ بہ این کمترین کردہ ام بتحریر اجوبہ آن فرمودہ امتثالاً لِاَمرِہ العالی می نویسد واللہ سبحانہٗ ہو الموفق۔ سوال آنکہ در عبارت حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ در بیان تجلی ذات واقع شدہ وانّ الذات اِذا تجلّیٰ لا استتار لہٗ واتفق العلماءُ علیٰ انّ رویۃ اللہ فی الاٰخرۃِ تکون علیٰ تفاوتِ المراتب فَلِلبعضِ علی الدوام وللاٰخرین موقتاً علیٰ تفاوتِ درجاتھم فحینئذٍ یتحقق الاستتار مع ان نشأۃ الاٰخرۃ اقویٰ مِن ھٰذہِ النشاۃ والرؤیۃ اقویٰ مِن التجلی فما وجہ التوفیق

جواب۔ اولاً آنکہ در عبارتِ آنحضرت ومتفق علیہ علماء ہیچ تدافع نیست تا محتاج بتوفیق شویم یکے از جاے ناشی است ودیگرے از مقامے۔ کلام آنحضرت در تجلی است وآن از احوالِ باطن است کہ دوام آن ممکن بل واقع است۔ وسخن علماء در رویت است وآن از احوالِ ظاہر است وبہ بصر تعلق دارد

کہ دوام آن متعسر۔ و فرق در معاملات ظاہر و باطن نزد سالکان این راہ از مقدمات مسلّمہ است
بل از امورِ ضروریہ۔ اگر گویند کہ در عباراتِ صوفیۂ کرام ظاہر بر عالمِ خلق اطلاق می نمایند و باطن
عالم امر را گویند۔ اگر مراد از ظاہر و باطن درین مکتوب ہمین معنی است پس تجلی ذاتی را از معاملات
باطن گفتن معنی نہ دارد چہ این تجلی نزد آنحضرت نصیب عالم خلق است بلکہ بہ جزوِ ارضی تعلق دارد
و اگر مراد از ظاہر و باطن غیر این معنی است فلا بدّ لہٗ من بیانہٖ اولاً حتی تکلم علیہ۔ ثانیاً
جواب گویم کہ آن حضرت قدس سرہٗ در مکتوبات جلد ثانی تصریح نمودہ اند کہ ہر یکے از لطائفِ امر
و خلق را صورتیست و حقیقتی است و احکام ہر یکے از دیگرے جدا است و مراد درین مکتوب از ظاہر
صورتِ خلق است کہ مرئی و محسوس است و از باطن حقیقتِ عالم خلق کہ عروج و نزول و تجلی و مشاہدہ
بدان متعلق است فافہم فانہٗ ینفعکَ فی کثیرٍ من المواضع۔ اگر گویند چون تجلّیِ ذاتی دائمی
باشد و رویتِ اُخروی موقت لازم می آید کہ مشہود این نشاۃ اکمل باشد از مشہود نشاۃِ
اُخروی و ھو مخالفٌ اجماع الصوفیۃِ والعلماءِ جواب رویت بر تجلّی فضیلت کہ مبرہن
است نزد خاص و عام۔ و نیز انتفاے این تجلی دائمی دران نشاۃ معلوم نیست بل تحمیل کہ با وجودِ
رویتِ اُخروی موقت تجلّیِ ذاتی بر دوام باشد۔ و ثانیا در جواب اصل سوال آنکہ تجلی کہ آن
حضرت از دوام آن خبر دادہ اند مراد از ذات آنجا ذاتِ بحت کہ معرّا از نسَب و اعتبارات است
علیٰ ما نقلتم فی ما سیاتی من عبارتہٖ الشریفۃ و مرئی در آخرت ذاتِ مستجمع صفات است
علیٰ ما ذکرہٗ قدس سرہٗ نمی بینی کہ مرئی در آخرت ذاتِ مستجمع صفات خواہد بود نہ ذاتِ معرّا
از اسماء و صفات کہ آن مجردِ اعتبار است زیرا کہ ذات را از صفات ہرگز تجرد نیست و صفات
از ذات ہرگز منفک نیستند تجرد بہ آن اعتبار گویند کہ عارف کامل را چون گرفتاری ذات تعالیٰ
استیلا می نماید ملاحظۂ اسماء و صفات از نظر او ساقط می گردد و غیر از ذاتِ تعالیٰ ہیچ مشہود او
نمی نماید۔ پس تجردِ ذات تعالیٰ و تقدس از صفات باعتبارِ نظرِ عارف گشت نہ بہ اعتبار خارج و
نفس الامر۔ فاندفع توھم المنافات۔ اگر گویند انّ الامر کما قررتم و سلّمنا انّ بعض
الصّفاتِ مرئیّۃ کما فی الشاھد لکن ھل یُمکن رویۃ جمیع الصفات۔ گویم علت
جواز رویت وجود است فیجوز ہر گاہ ذات کہ در بے چونی از صفات بمراتب فائق است مرئی شود

صفات چرا مرئی نہ شود ۔ سوال دوم آنکہ در مکتوب ہفتاد و ششم از مکاتیب جلد ثالث واقع
شدہ ما حاصلہٗ کہ تجلی ذات بے ملاحظہ شیون و اعتبارات ہست و مجرد از اسماء و صفات
و آن منافی ہست مر تحقیق مکتوب صدم را از ہمان مجلد کہ چون آن اسم الٰہی عز شانہٗ اعتباری ست
از اعتبارات ذات تعالیٰ ۔ ناچار متعلق رویت ہر شخص ہمان اعتبار ذاتی خواہد بود کہ رب الشخص ست۔
جواب منشاء این سوال ہم در رنگ سوال سابق عدم تفرقہ ہست در تجلی و رویت و قیاس است
احکام یکے را بر دیگرے وھو کما تری مخالف للواقع والاصطلاح وتفصیل الفرق بینھما
ان التجلی وان کان ذاتیاً یقتضی نحواً من الظلیۃ وتجرد الذات عن صفاتہ فی مراتب
الظلال ومدارج المثال جائز بل واقع کما ان تعقل الکلی مجرداً عن تشخصاتہ فی
وجودہ الذھنی الظلی واقع بخلاف الرویۃ فانھا فی الخارج والظھور ھنا ظھورٌ
اصلیٌ بلا شائبۃ ظلیۃ ومن المحال انفکاک الذات عن الصفات فی الخارج کما فی
ذلک الکلی ایضاً فانہٗ اذا وجد فی الخارج لا بد ان یکون مشخصاً موصوفاً با
الصفات ۔ سوال سوم آنکہ از عبارت مکتوب صدم از جلد ثالث کہ بالا مذکور شد مستفاد می شود
انحصار رویت اخروی در اعتبارات و عبارت مکتوب ہفتاد و ششم مصرح ہست باین کہ مرتبۂ ذات
ورای اعتبارات ہست کما مر فیلزم ان لا یکون الذات مرئیاً فی الجنۃ لان رویۃ
الاعتبار لیس رویۃ الذات وھو مخالف لمذھب اھل الحق ۔ جواب معنی آن عبارت
آن ہست اللہ سبحانہٗ اعلم کہ متعلق رویت ہر شخص ذات با جمیع اعتبارات نیست کہ ذات ماخوذ
با بعضے اعتبارات ہست کہ مناسب استعداد ہر شخص ہست و رب او ست و مبدا تعین او نہ آنکہ
اعتبار محض منفک از ذات مرئی خواہد شد ۔ ہر گاہ در وجود آن سخن باشد برویت خود چہ رسد
اگر گویند ہر گاہ ذات ماخوذ بہ اعتبار مرئی گشت اعتبار نیز مرئی گشت ۔ گویم ذات با اعتبار
مرئی شدن دیگر ہست و ذات ماخوذ بہ اعتبار مرئی گشتن دیگر ۔ زید اعمیٰ ماخوذ بہ صفت عمی در خارج
مرئی ہست نہ عمی او ۔ زیرا کہ اتصاف بہ عمی در خارج ہست ۔ ازین معنی لازم آمد کہ عمی در خارج باشد
اما وجود خارجی عمی را ثابت نمی شود ۔ اگر وجود عمی در خارج می بود موجود خارجی می گشت ۔ فان
الموجود الخارجی ما یکون الخارج ظرفاً لوجودہ لا لنفسہ ولیس فلیس ۔ اگر گویند

ذات ماخوذ بہ اعتبارات اگر مرئی شود آیا این اعتبارات حجاب ذات می تواند شد یا نہ۔ اگر حجاب باشد یلزم مخالفۃ منطوق الحدیث و تدافعۃ اقوال اھل السنۃ گویم در رویت خارجی اعتبارات حجاب ذات نمی تواند شد کما فی الشاہد بخلاف در تجلیات کہ متعلق بباطن است و لشہود و ملاحظہ مربوط آنجا حجاب می شوند۔ سوال چہارم آنکہ در نسبت زوال عین و اثر کہ مقتضی انتقار سالک است کلیۃً بحیث لا یبقیٰ منہ اسمٌ و رسمٌ و عدم نیز درین مقام در رنگ وجود و توابع وجود رخت بہ سفر می کشد باید کہ تفاضل اقدام سالکان مفقود باشد لاَنَّ التفاضل یقتضی بقیۃ الوجود فی المفضول فیناً فی زوالھما۔ جواب اگر این نسبت مخصوص بہ محمدی المشرب نیست پس رواست کہ بعض بہ این نسبت متحقق باشد و بعض دیگر ازین دولت محروم ماند۔ و ہر کہ جمیع لطائف او یا اکثر آن بہ این نسبت متحقق شود افضل باشد از کسے کہ اقل لطائف او بہ این دولت مشرف گشتہ باشد۔ و اگر مخصوص بہ محمدی المشرب است اصالۃً و تبعیۃً او دیگرے را ممکن پس فرق اصالۃ و تبعیۃ باقی است۔ و حل این شبہ آن است کہ این زوال شہودی است نہ وجودی علیٰ ما حقق امام الربانی اخراً۔ و نصیب سالک درین مقام معنی است مجہول الکیفیۃ کہ باطن او را برین شہود آوردہ است۔ تزاید و تناقص درین معنی ممکن بل واقع است۔ سوال پنجم آنکہ در حدیث نبوی علیٰ مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ آمدہ است لیس یتحسر اھل الجنۃ الّا علیٰ ساعۃ مرّت بھم لم یذکروا اللہ تعالیٰ فیھا۔ حصولِ حسرت کہ قسمے است از الم منافی است مر دخولِ جنت را چہ بہشت سراسر محلِ عیش و سرور است۔ جواب شراح حدیث این حسرت را مخصوص بزمانِ اقامتِ شان در عرصات داشتہ اند چہ در حدیث اھل الجنۃ آمدہ است نہ فی الجنۃ۔ و در حدیثِ دیگر کہ کانت علیھم ترۃ یوم القیامۃ واقع شدہ است نیز مؤید این توجیہ است۔

مکتوب چہل و ہشتم

بہ کجابت دستگاہ خواجہ عبد الآخر کابلی در بیانِ محبت ذاتیہ کہ در ان موطن ایلام محبوب نسبت بہ انعام او زیادہ تر لذت بخش است

اللہ تعالیٰ از انچہ نباید و نشاید محفوظ دارد و در محبت ذاتی خود ترقیات بسیار کرامت فرماید۔ علامتِ تحقق بہ این محبتِ ذاتی استوائے انعام و ایلام محبوب است نسبت بہ محب

بلکہ در بعض اقسام این محبت ازدیاد لذت است در ایلام از انعام او۔ چہ در انعام مراد نفس با مراد محبوب ملحوظ است و در ایلام خالص مراد محبوب است و خلاف نفس۔ اللہ تعالیٰ باین کمال برساند۔ دیگر از احوال نویسیاں باشند والسلام والاکرام۔

مکتوب چہل ونہم

بہ جان محمد وشاہ محمد سلطان پوری در شرح احوال شاہ محمد و ماینا سبہٗ۔

الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ۔ مکتوب مرغوب برادرِ گرامی رسیدہ خوش وقت ساخت وہدایائے مرسولہ نیز رسید۔ محبتِ شما کافی است و آنچہ میان شاہ محمد در احوالِ خود نوشتہ اند کہ روزے بعد از نمازِ مغرب حالتے رو داد کہ خود را آن قدر طولانی یافت کہ تمام عالم را احاطہ کردہ است البسیار نیک است۔ بالیدہ دیدن خود را از جامعیتِ استعداد خبر می دہد و محتمل کہ اشارہ بہ لقا باشد و آنچہ نوشتہ اند کہ من بعد خود را خالی می بینند و بیکار و وجد و شوق کہ اول بود الحال ہیچ نمی یابد۔ بدانند کہ بعد فنا این اشیا رو بزوال می آرد و معاملہ بحیرت می کشد و خود را کالعوام افسردہ وخالی از ذوق وشوق می فہمد۔ منقول است کہ صدیق اکبر رضی اللہ عنہ بر قاری گذشت کہ قرآن می خواند و می گریست فرمود ھٰکذا کنّا نفعلُ ولٰکن قست قلوبُنا این از قبیل مدح بما یشبہُ الذم است بلکہ باید کہ ذکر قلبی ہم برود مگر بتکلف۔ واخوی میان جان محمد در احوالِ خود تفصیل نہ نوشتہ اند بہر حال بہ امور مامور سرگرم باشند۔ والسلام۔

مکتوب پنجاہم

بہ حقائق ومعارف آگاہ ولایت وکمالات دستگاہ جناب خواجہ عبد الصمد کابلی در ترغیب بہ زیارت روضۂ منورہ جدیدہ و اظہار انوار و برکات آن و یافتن خود را واسطۂ افاضۂ برکات را با بشارتے دربارۂ خویش۔

الحمد للہ والصلوٰۃ علیٰ نبینا والہٖ۔ نمی داند کہ برکات وفیوض روضۂ مقدسہ جدیدہ را چہ سان بسمعِ عزیزان سازند و چگونہ مشتاقان را بزیارت بقعۂ کریمہ تحریص نماید۔ امروز ترتیب طالبان و ترقیات آنہا در رنگ توجہات حضور تصور نمایند و متمسکانِ مدارجِ سفلی را بہ برکتِ آن انوار از واصلانِ معارجِ علیا شمرند۔ در ایامِ حیات آن قبلۂ ابرار از زبانِ گہر افشان شنیدہ بود کہ می فرمودند از ان ایام کہ ما درین منازلِ جدیدہ اقامت ورزیدہ ایم

محسوس می گردد کہ برکاتِ آن منازلِ قدیمہ و انوارِ مسجدِ کلان بل فیوض روضہ منورہ گویا ہمہ ازانجا منتقل گشتہ درین بقعات نزول کردہ است۔ روزے این حقیر بر مرقدِ متبرک مراقب بود کہ مشہود گردید کہ افواج کثیرہ از جنود الٰہی عزشانہٗ از ہر قسم حاضر اند و آن حضرت کاغذہاے برات طور نوشتہ بہ آنہا می دہند و واسطہ درمیان آن حضرت و این جماعات این حقیر است۔ درین اثنا بخاطر رسید کہ براے خود نیز چیزے عرض نمایم درین باب متضرع گشتم این آیت القا نمودند وقٰھم ربھم عذاب الجحیم فضلاً۔ والسلام

مکتوب پنجاہ ویکم

بہ شرافت پناہ خواجہ عبدالآخر کابلی۔ در نصائح و مواعظ۔

الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الذین اصطفیٰ۔ اللہ تعالیٰ ازانچہ نباید و نشاید محفوظ داشتہ بہ مراتب بلند و مقاصدِ ارجمند رساناد۔ و مکتوب شریف رسیدہ از راہِ بعدِ راہ گاہے درجوابِ مکاتیب تقصیرے واقع می شود معذور دارند۔ اوقاتِ گرامی را بہ وظائف طاعات معمور دارند و احوالِ آخرت را پیوستہ در نظر دارند و گاہے زیارتِ روضۂ منورہ را ملحوظِ اصلی داشتہ احرام آن بہ بندند۔ والسلام علیٰ من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب پنجاہ ودوم

بہ حاجی محمد معقول در طلب عافیت از حضرت وہاب تعالیٰ و تقدس وغیرہ ذالک مایناسب۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات بہ جنابِ سعادت و توفیق نشان می رساند کہ احوالِ اینجانبے بعنایتِ الٰہی عزشانہٗ موجبِ شکر است۔ خیریتِ دوستان مامول است۔ لا تعدلُ بالعافیۃِ شیئًا ما سأل عبد شیئًا احب الی اللہِ سبحانہٗ من العافیۃ۔ اللّٰھم انّا نسئلک العفو والعافیۃ والمعافاتِ فی الدنیا والاٰخرۃ صلاح آثار تقویٰ شعار سیادت پناہ میر حیدر از دوستانِ مخصوص حضرت ایشانند آنجا می رسند کرمے و مہربانیے درباب مشارٌ الیہ متوقع است۔ والسلام۔

مکتوب پنجاہ وسوم

بہ خاک پاے درویشان این علیا بارگاہ محمد ہادی زید توفیقہٗ در بعض خصائص آن حضرت و اصحاب کرام آن آفتاب مرتبت علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و شمہ از احوالِ مخصوصۂ حضرت مجدد الف ثانی و حضرت پیر دستگیرِ خود

وبرادرِ بزرگ ایشان وبرخے از کمالات اکابرِ متقدمین۔

حامداً للہ سبحانہٗ ومصلیاً علیٰ رسولہ محمد وآلہ وصحبہ وتابعیہ اجمعین۔ حضرت ایشانِ ما رضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمودند کہ در اواخر ازجاے طبقات السلمی بخدمت حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ رسیدہ بود۔ اکثرے آن را مطالعہ می نمود۔ چون دران کتاب شریف درجۂ اعلیٰ از اکابرِ متقدمین ہست وسلوکِ اطوارِ عجیبہ آنجا کہ مقاماتِ عشرہ را بہ نہایت رسانیدہ اند بخاطرِ مبارک رسیدہ باشد کہ این مقامات بہ این کمال در خود مطالعہ نمایم۔ آخر الامر از جانب حق سبحانہٗ ملہم شدند کہ این جماعۂ اکابر از کمالِ جہد و ریاضات صورتِ قلب وقالب ایشان را این مقامات حاصل ست وترا از کمالِ متابعت سرورِ کائنات صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم صورتِ حقیقتِ قلب ترا این مقامات حاصل است واز صورت تا حقیقت فرق بسیار ہست۔ وحضرت ایشان ما را و برادرِ بزرگ ایشان را قدس اسرارہما درین بشارتِ علیا با خود شریک یافتند و در حضرتِ پیغمبر واصحابِ ایشان علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام حقیقت وصورتِ قلب وقالب را این مقامات بوجہِ اتم حاصل ہست۔ حضرت پیرِ دستگیر ما را قدسنا اللہ بسرہ الاقدس۔ در اثناے سلوک روزے بخاطرِ عاطرِ آن حضرت رسید کہ تفکر نمایم آیا باوجود قطع تعلقات حساً وعملاً ازساحتِ باطن ظاہر با ہیچ یکے ازین امورِ مشتتہ مبتلی ہست یا نہ۔ ہر چند اندیشیدم ہیچ امر از خانہ وفرزند وغیرہ خاطر میلان نہ دیدم الّا بیک بیاضے کہ دران معارفِ بسیار مسموعہ از حضرت مجدد الف ثانیؓ مثبت ساختہ بودم ومنقول گشتند بہ آن مجمل میلانے یافتم۔ عزم نمودم کہ آن را پارہ پارہ سازم برآمدم وہرچہ جستجو نمودم این بیاض را نیافتم۔ بعد تسکینِ آن وارد آن بیاض یافتہ شد وموافق این نقل ہست کہ آنچہ از حضرت مجدد الف ثانی مرویست کہ در وقت تلاوتِ قرآن مجید چون بہ این آیت رسیدند قل ان کان آباؤکم وابناءکم الآیہ متفکر شدند کہ آیا محبتِ اینہا را بمحبتِ حضرتِ قدس چہ نسبت ہست۔ در جنب حضرتِ حق سبحانہٗ ومحبتِ رسولِ او علیہ الصلوٰۃ والسلام محبت این امور را ہرگز مرغوب نیافتم والسلام۔ حضرت ایشانِ ما می فرمودند کہ مرا در اوائل حال نمودہ بودند کہ حضرتِ رسالت خاتمیت علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات مشتمل بنورِ

صرف بغیر صورتِ مبارکِ السنانی در غایت عظمت و ابہت چنانچہ مشائخ اعتبار نمودہ اند ظاہر شدند و الطافِ بے نہایت نمودہ بعض اعضائے مرا بوسہ می دہند۔ بعد تمامی کار معلوم شد کہ ہمان قدر از اصالت و محبوبیتِ ذاتیہ بہرہ ور است۔ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہم می فرمودند کہ من در اوائل اکثر می دیدم کہ وضو می کنم و ہمین قدر آب یافتم کہ اکثر اعضائے من شستہ شدہ و بعض ماندہ و ہمان بعض معیّن در ہر وضو ناشستہ می ماند۔ آخر کار معلوم گشت کہ از اصالت و محبوبیتِ ذاتیہ ہمان اعضا کہ مغسول می شد بہرہ ور است نعم السلف و نعم الخلف الحمد للہِ تعالیٰ و السلام علیٰ رسول اللہِ تعالیٰ و علیٰ الہٖ و من تبعہٖ۔

مکتوب پنجاہ و چہارم

بہ حاجی محمد معقول در تبیینِ کمالاتِ میر سید جعفر کہ از مخصوصانِ حضرت الیشانِ ما است یعنی حضرت مروج الشریعۃ و ما ینا سبہ۔

بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات بر برادرِ گرامی می رساند۔ حقائق آگاہ میر سید جعفر کہ از اصحاب ذوی الاختصاص حضرتِ الیشان است قدسنا اللہ سبحانہٗ بسرہ الاقدس و با این فقیر نشست و برخاست بسیار کردہ و فوائد کثیرہ نصیبِ روزگار او شدہ الحال متوجہ وطنِ مالوف است بنا علیہ ابلاغے نمودہ آید۔ اگر بخرجِ راہ از خود و یا از یارے دیگر امدادے نمایند بسیار برمحل است۔ دیگر ما متوجہ این سفر ایم شمارا بخدا سپردیم جل شانہٗ و عم احسانہٗ۔ و السلام۔

مکتوب پنجاہ و پنجم

بہ صوفی محمود کشمیری در نصیحت۔

نحمدہٗ و نصلی و نسلم۔ اللہ تعالےٰ بہ صحت و جمعیت داشتہ سرگرمِ یادِ خود دارد۔ مکتوبِ مرغوب رسیدہ سببِ مسرت گردید۔ می باید کہ ہمیرین نمط از احوال خیر مآلِ خود می نوشتہ باشد۔ اوقات را مصروفِ طاعت و عبادت و ذکر و فکر دارند و در اتباعِ سنتِ سنیہ مستحکم بوند کہ منتج نتائج حسنہ است و رشد و ترقی با آن مربوط خیر الکلام ما قلّ و دلّ و السلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ و التزم متابعۃ المصطفےٰ علیہ الصلوٰۃ العلیٰ۔

مکتوب پنجاہ و ششم

بہ ارشاد پناہی معارف و ہدایت دستگاہی جناب خواجہ محمد حنیف کابلی قدس سرہٗ در بیان سرے از اسرار حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔

الحمد للہ والسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ کتاب تہمائے گرامی رسیدہ مشرف ساخت وشوقِ دریافت صحبت وانتظارِ مواصلت را کہ از حد افزون بود بہ الیاس احدی الراحتین مبدل گردانید۔ آنچہ درباب شیخ علیم ویارِ دیگر اشارہ نمودہ بودند ہیچ مفہوم نہ شد۔ تفصیل آن را منتظریم حسبکم اللہ وسبحانہٗ وایانا۔ ع از ہرچہ می رود سخن دوست خوشتر است۔ از زبان گہر فشان قبلۂ درویشان حضرت ایشان مسموع گردیدہ کہ حضرت مجدد الف ثانی رح در ایام عروج بہ بسط وشوق می گذرانیدند ودر مدتِ نزول مقبوض می بودند۔ روزے در خلوتے کہ مادر برادرِ بزرگِ ما در خدمت عالی بودیم فرمودند کہ در وقتِ نزول رقتے وگریہ روداد چنانکہ در عالم مجاز در وقتِ رخصت از سلطان محبوب بے طاقتی وگریہ روداد واز آن طرف نیز امرے کہ شایانِ آن جناب مقدس باشد معلوم شد ہرچند اطلاق رقت نیامدہ است۔ اما لوازم رحمت ثابت است۔ دران وقت در عین حضور اشکہا از چشم من جاری شد۔ خطاب کردند کہ بخاطر من رسید کہ اگر شما می بودید آن آبِ چشم را بزبان می لیسیدید کہ امر عجیب بود۔ حضرتِ ایشان فرمودند کہ در وقتِ نقل این حکایت از مذکرانِ وقت باز از چشمہائے مبارک آن حضرت قدس سرہٗ اشک روان شد ہمان اشارت کردند ما آن را برداشتہ لیسیدیم وامیدواری برکت بما حاصل شد ایام ہدایت ممدود باد۔ والسلام اولاً وآخراً۔ سعادت مند میر عبداللہ بکمال برسد۔ فقیر او را اسلام می رساند۔

مکتوب پنجاہ وہفتم

بہ سیادت پناہ سید ابو المعالی اودلیسہ کہ از فدویانِ یکتا است در تعطش طلبِ مطلوبِ حقیقی کہ حصولِ آن بے درد واندوہ میسر نیست۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات بہ آن عزیز روزگار می رساند۔ اگر کتابِ مکتوبی از عزیزے بہ این مسکین بھجوری رسد واز دیگر دوست عزاسمہٗ ودردِ این راہ خالی می باشد ودر نظر تفرتِ زیبائی در آید ہر ذالقہ شوق بے مزہ می افتد راہِ دیوانگانِ این راہ جدا افتادہ است ومشرب شان علیحدہ۔ خوش گفت۔ مشرب ما خانہ بردہ شان جدا افتادہ۔ باخانہ ویران ساختن فکر بیابان داشتن۔ سوز وگدازے کہ سبب حزنِ دیگران است باعثِ فرحتِ اینہا گردیدہ ودرد واندوہ موجب حیوٰۃ شان

آمده ۔ بیت

متاعے کزین رہ گذر می برند | لب خشک و مژگان تر می برند

شاعرے موافق بے قراران این راہ گفتہ ۔ ؎

شبے دارم بحالِ بے نوایان | بہ دامانِ قیامت بستہ دامان

یقین شناس کہ ہیچ چیز درین راہ مثمر از اندوہ نیست من یرد اللہ خیراً یجعل فی قلبہٖ نائحۃ و ورد لو ان محزوناً یبکی فی امتہٖ لرحم اللہ تلک الامۃ ببکائہٖ فالھموم عقوبات الذنوب وکفارات لھا واللہ تعالی یحب کل قلبٍ حزینٍ اوّاہٍ ۔ و در صفت خواجۂ کائنات علیہ وعلی آلہٖ افضل الصلوٰت واکمل التسلیمات ۔ معروف است کہ کان دائم الحزن متواصل الفکر ۔ نوری رحمۃ اللہ علیہ گوید ۔ در ہمسائگی من بد بینے بود از دنیا برفت و من بر جنازۂ او نرفتم بخواب دیدم کہ اگر نجات خواہی بر سر تربت او رو ۔ از مردم احوالِ او پرسیدم ۔ گفتند ۔ بوقت مرگ دیدہاش در اشک غرق بود و می گفت یا من لہ الدنیا والآخرۃ ارحم علیٰ من لیس لہ الدنیا والآخرۃ ع اے شادیِ آن دل کہ دران دل غم تست ۔ حضرت قطب العرفاء خواجہ نقشبند قدس سرہٗ فرمودہ اند رباعی

با درد بساز چون دوائے تو منم | در کس منگر چو آشنائے تو منم
گر بر سر کوے عشق ما کشتہ شوی | شکرانہ بدہ کہ خونبہائے تو منم

این درد را پایانے نیست و این قصہ را انجامے نہ ۔ للہ سبحانہٗ الحمد کہ فقراے این نواحی را غیر از یک طرف نگرانی نیست و با وجود گرفتاریہاے صوری فی الحقیقت یک گرفتاری ہست ہر چند از آن بے نشان ہیچ نشانے بدست نیست تمامی کاروبار اینجا سوز و گداز است و ہمگی ماند و بود این مقام درد و انتظار در دے ہست نہان و سوزے ست بے نالش دے پایان ۔ ع کہ می سوزد درون چون شمع و پیراہن نمی سوزد ۔ خداوندا این آوارہ مہجور را تا محبوس این محنت آباد داری بہ این درد دار و الا مدار ۔ خوش گفت ۔ کن للہ فلا تکن ۔ قطعہ

دران زمان کہ بمیرم در آرزوے تو باشم ۔ بدین امید دہم جان کہ خاک کوے تو باشم
بصبح روز قیامت چو سر ز خاک بر آرم ۔ بہ گفتگوے تو خیزم بہ جستجوے تو باشم

دچون رخصت این بیچارہ مشتاق را خواہی کہ بجو دکشتی بہ این درد ببری. دچون این عاصی سیاہ کار را فردا در معرکۂ خلائق برانگیزی کہ سرمایۂ ہمہ مواطن این درد است

والسلام

مکتوب پنجاہ و ہشتم

بہ میرزا محمد عادل بیگ و سلطان فتح اللہ و میرزا محمد شاہ و میرزا محمدیار در شان محبت ذاتیہ و ثمرات آن و دران کہ بزرگان این طریقۂ علیہ آن قدر اہتمام بحصول این معنی بزرگ و اسرار باطنیہ دارند کہ منامات و واقعات را از حیز اعتبار ساقط می انگارند و مایلائم ذٰلک۔

الحمد للہ و سلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ۔ اللہ تعالیٰ برادر گرامی سعادت و توفیق آثار ہر یک میرزا محمد عادل بیگ و سلطان فتح اللہ و میرزا محمد شاہ و میرزا محمدیار را از دید و دانش ماسویٰ گذرانیدہ بمحبت ذاتیہ کہ دران موطن ایلام محبوب در رنگ انعام او سبحانہٗ لذت بخش است بنوازد۔ این زمان از ذات بحت کہ برتر از مقام اسماء و صفات است و منزہ از شیون و اعتبارات امید حصول نصیبہ بدست آید و وصول بہ آن ذروۂ علیا متصور شود۔ حصول این معنی ہر چند درین وقت بلکہ در اکثر اوقات مستبعد است و از استعداد بسیارے از سالکان دور۔ اما چون نسبت محبت و فنا فی الشیخ کہ مدار کار بر آن ہست بحضرت زینہار وقت مدظلہ العالی دارید۔ امیدواری عظیم حاصل ہست۔ حدیث المرءُ مع مَن اَحبَّ گوش زد شدہ باشد فطوبیٰ لکم۔ اما باید کہ باوجود این محبت در متابعت آن حضرت بکوشند و در افعال و عبادات و مراقبات و اقوال و اذکار ایشان موافقت نمایند تا این ہمہ معانی نازک از قوۃ بفعل آید و معاملہ از گوش بہ آغوش گشتہ و از تصور بہ تحقیق آید۔ بزرگان این طریقہ علیہ این قدر اہتمام بحصول و تحقیق این معانی باطنیہ دارند کہ منامات و واقعات را نیز از حیز اعتبار ساقط می دارند۔ می فرمایند آنچہ در بیداری حاصل آید از آن این کس ہست۔

چو غلام آفتابم ہمہ ز آفتاب گویم　　نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیث خواب گویم

و نیز می باید کہ آن برادران دینی پیوستہ در آرزوے و طلب صحبت کثیر البھجت حضرت الوالوقت باشند کہ در صحبت در اندک مدت چیزہا بحصول می پیوندد کہ در غیبت عشر عشیر آن میسر نیست ہر چند گاہ باشد کہ صورت پیر در غیبت نیز حاضر شود و ترتیب فرماید۔ اما کار صحبت جداست خوش گفت۔

گر مصور صورتے آن دلستان خواہد کشید　　حیرتے دارم کہ نازش را چسان خواہد کشید

دیگر مدتے ہست کہ از احوال آن عزیزان اطلاعے نہ دارد۔ می باید کہ از احوال خود اکثرے می نوشتہ باشند کہ بسبب توجہات غائبانہ می گردد۔ والسلام اولاً و آخراً فرزندان و جماعۃ مستورات دعاہا خوانند۔

مکتوب پنجاہ و نہم

بہ مخدوم زادۂ عالی مقدار مورد اسرار و انوار خواجہ محمد پارسا اوصلہ اللہ سبحانہ الی معاملات آبائہ والبقاء علیٰ متابعۃ سید الانبیاء علیہ السلام در بعض از مکاشفات حضرت پیر دستگیر خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔

حضرت ایشان ما رضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمودند کہ چون بزیارت حضرت شیخ بوعلی قلندر رفتیم تا می رویم مست و پر خمار بہ نظر می در آیند گویا خمہائے شراب خوردہ اند و بسیار بسوزش و وجد ظاہر می گردند روزے بزیارت جد اعظم امام رفیع الدین رفتہ بودند بعد از برخاستن فرمودند کہ امام بسیار در نعیم و موائد و عیش و عشرت بنظر می در آیند چون در دنیا بسیار محنت و فقر کشیدہ اند الحال در فواکہ و انہار کالاحیاء متلذذ اند می فرمودند کہ نماز جنازہ بر والدۂ خود رحمہا اللہ سبحانہ می خواندم در عین نماز بودم کہ بہشتے از زر و نقرہ معلوم شد بخاطر رسید کہ از حضرت والدہ ہست الحمد للہ علیٰ ذٰلک والصلوٰۃ علیٰ رسولہ الذی بطفیلہ کل ذٰلک وعلیٰ آلہ وصحبہ الذین صحوا طریق معرفتہ۔ بعد از موت طفلے بر نعش وے رفتہ بودند از حال وے پرسیدہ شد فرمودند کہ متوجہ حال وے ماندیم　خیریت در وے کمتر یافتہ شد و مثل حوکیہ ظاہر شد اگر در ان جماعۃ داخل باشد یخرج من النار من کان فی قلبہ مثقال ذرۃ من

الایمان آن ہم مغتنم ہست۔ در ایامے کہ تم را بر گشت از مجلس مقدس ولحوق بہ بعض خامان حاصل گشتہ بود، می فرمودند کہ در روضۂ متبرکہ متوجہ آن جماعۃ گشتیم حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ در کمالِ غضب ظاہر شدند و آن جماعۃ را ہمان در رسوا و بکمال بے عزتی و مغضوبی آوردند۔ آنحضرت فرمودند کہ این جماعۃ از ما نیستند وظلمت در انہا محسوس بود و ہم دران ایام چون بزیارتِ جد امجد خود حضرت امام رفتہ بودند می فرمودند کہ بہ اہانت تمام در حضورِ امام آن جماعۃ را آوردند و نعال بر سرہائے آن کردہ چندان زدند۔ می فرمودند کہ یکبارے ماہِ مبارک رمضان بسما ملاقات نمود متمثل بصورتِ زن دراز قد سبز رنگ واللہ تعالیٰ اعلم بحقیقۃ الحال۔ درین مرتبہ چون بزیارت خواجہ قطب الدین قدس سرہٗ تشریف بردند فرمودند کہ از بر آمدن دروازۂ قلعہ فیروزی کہ از مزار ایشان قریب شش کروہ ہست خواجہ ملاقات نمودہ بعد از رسیدن بر قبر خود تمام الطاف شدند نسبتِ شریفہ ایشان را بسیار عالی می فرمودند می گفتند دہلی ہست و وجودِ شریفِ ایشان چندین ہزار اولیاء وسلاطین خود را در ایشان گم ساختہ اند۔ راقم گوید کہ این آمدن گوئیا استقبال بودہ۔ چون اعلیٰ بخانۂ عالی آید و آن عالی در تعظیم او جہدِ بلیغ نماید۔ می فرمودند کہ در وقتِ تلاوتِ قرآن مجید گاہے این کس محض نمی ماند گویا متحد بہ قرآن می گردد و ہمان صفت کلام می نماید۔ والسلام۔ چون دخترِ عم ایشان فوت شد بجنازۂ او حاضر شدند بلکہ بر قبر وے رفتند فرمودند کہ نورِ ایمان چو چراغے بر وے می افروخت۔ ومعذالک وحشتِ شبِ اول ہم مشہود بود می فرمودند کہ روزے در وضو شک داشتم جماعۃِ مغرب برپا شد خواستم کہ تجدیدِ وضو کنم۔ بار بخاطر رسید کہ مضمونِ حدیثِ نفیس ہست علیٰ مصدرہ السلام والتحیہ کہ چنانچہ حضرتِ حق سبحانہٗ دوست می دارد کہ عمل کردہ شود بہ عزیمت ہمچنان دوست می دارد کہ بعمل آوردہ شود رخصتِ شرع را. بر این نیت بہمان وضو نماز فرض خواندم آن قدر برکات وفیوض دران نماز ظاہر شد کہ در عمر خود کمتر یاد باشد کہ آن قدر مراحم بظہور آمدہ باشد۔ والحمد للہ رب العلمین چون ختم دوم در تراویح کہ در عورات می خواندند تمام نمودند فرمودند آن قدر شمولِ عنایاتِ الٰہی جل شانہ بسبب جمعیتِ ختمِ محترم معلوم گردید کہ کسے از حاضرات خالی نماند

حتیٰ کہ دہان تماشائیان کہ بمجرد تماشا آمدہ بودند بہ آنہا رحمت رسید ۔ دہمین قسم یکپلے حضرت مجدّد الف ثانی ہم نمودہ بودند۔ والسلام۔

مکتوب شصتم

بہ شرافت و نجابت دستگاہ میر محمد یحییٰ کابلی در تحسین احوال او و ترغیب بر بلندیِ ہمت و ادراکِ صحبت و جواب اسولہ کہ نمودہ اند۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ لہ الحمد و المنۃ و علی رسولہ و آلہ الصلوٰۃ و التحیۃ حضرت حق سبحانہٗ و تعالیٰ در مراتب قرب ترقیات دہاد و بمحبتِ ذاتیہ کہ ہیچ اسم و صفت در انجا ملحوظ نہ بود بنوازد و علامتِ این استوائے انعام و ایلام محبوب است نسبت بہ محب صحیفۂ شریفہ رسیدہ مشرف ساخت۔ آنچہ از سبقِ باطنی مرقوم ساختہ بودند ذوقین گردانید کہ چیزہا لطیف است۔ اما ہمت را بلند دارند و بہر جوز و مویز اکتفا نمایند بلکہ خواہانِ آن باشند کہ اصل را در رنگِ ظل در راہ گذارند۔ از استعداد و محبتِ شما کہ نسبت بہ حضرت ایشان است حصولِ این معنی مستبعد نیست۔ امید وار باشند و در طلب ادراکِ صحبت کوشند کہ مدارِ کار بر آن است۔ نوشتہ بودند کہ در آیتِ کریمہ فَاَمَّا الَّذِیْنَ شَقُوْا فَفِی النَّارِ الآیۃ۔ وکذا فی طرف مقابلہ سخنانِ علما گفتہ اند۔ لکن یرد علی الاستثناء الاول ما روی عنہ علیہ و علیٰ الہ الصلوٰۃ و السلام و ما تکلموا فی صحتہٖ انہٗ قال علیہٖ و علیٰ الہٖ الصلوٰۃ و السلام سیأتی علیٰ جہنّم زمانٌ ، آہ مخدوما منطوقِ این حدیثِ نفیس عدم خلود اہلِ جہنم در جہنم است و از آیتِ کریمہ ہمین معنی مستفاد می گردد۔ منافاتے درمیانِ این حدیث و این آیت نیست معلوم نہ شد کہ از کدام راہ ایراد نوشتہ اند۔ آرے بر آیتِ کریمہ وکذالک برین حدیث اشکال قوی مخالفت آنہا است بہ آیاتِ قاطعہ کہ تجلید و تائید منادیند۔ و اجماعِ امت کہ بر خلودِ کفار در دوزخ واقع است۔ لہٰذا علماء و مفسرین در تطبیق آیات توجیہات دیگر کردہ اند کہ اکثر آنہا بہ نظر شریف در آمدہ باشد۔ منہا ان المراد من الاستثنائین فی الکریمتین فسّاق المومنین فی النارِ استثناء من الجنۃِ ابتداءً یعنی مدّۃ مکثہم فی النارِ۔ و منہا ان المستثنیٰ مدۃ اقامۃ الکل فی الموقف او فی البرزخ

او فی الدّنیا۔ ومنها انّ المستثنیٰ وقت انتقالِ اهل النّارِ الی الزمهریر۔ و اهل الجنة الیٰ ماهو اعلیٰ من نعیم الجنة حتیٰ ینسوها۔ ومنها انّ المعنی الا سوی کما فی قولہٖ لہٗ علیّ الف الا الفان۔ یعنی لهم فیها زفیرٌ وشهیق۔ ومنها دعوی النسخ علیٰ ما نقل عن السدی فلعلّ النّسخ یجری عندہٗ فی الاخبارِ ایضاً ومنها انّ المراد انشاء اللّٰہ فعل ذالك لکنہٗ لم یفعل کما اخبر سبحانہ فی موضع اٰخر لَمْ یَکُنِ اللّٰهُ لِیَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِیَهْدِیَهُمْ۔ وفی الاٰیة الثانیة اخبر عن عدمِ مشیتہٖ لخروجهم لقولہٖ تعالیٰ عَطَاءً غَیْرَ مَجْذُوْذٍ۔ ومنها التوقف فی معناهما والتفویض الی اللّٰہ سبحانہٗ۔ وحدیث کہ آنجناب نقل کردہ اند وہمچنین احادیثِ دیگر کہ درین باب نقل می کنند مثل ما اخرج اسحاق ابنِ راهویہ عن ابی الخیر قال سیاتی علی جهنم یوم لا یبقیٰ فیها احد۔ در روایتِ دیگر آمدہ است تنبت فی قعرها الجرجة بحرة عمل کردہ اند علماء مثالِ این احادیث را بر طبقۂ خاص کہ برائے فساق مومنین ہست کہ بعد بر آمدن شان خالی خواهد ماند وسبز خواهد شد۔ و اگر غرض الشان ہست کہ یرد علی توجیهاتِ التی ذکروها فی الاستثناء الاول فعلیکم بتعیین تلك التوجیهات وذکرها ثم الایرادُ علیها وبعد النزول سلّمنا انّ مودّی بعض التوجیهات ابیاتِ الخلودِ فالحدیث وارد علیہٖ فنقول بعد التسلیم صحة الحدیث انّ مفادہٗ ظنّی لا یثبت حکم بہٖ عند معارضة النصوص القاطعة نعم الاٰیتین الکریمتین یعارض سائر الاٰیاتِ وقد ذکرنا توجیهاتها مفصلاً۔ وآنچہ مرقوم نمودہ اند کہ یرد علی الاستثناء الثانی ما قالہ الامام الغزالی انہٗ اذا اکثر مکث المومنین فی الجنة وتجاوزا قامتهم عن الحسابِ اخرجهم اللّٰہ سبحانہٗ من الجنة والحقهم بالمجرداتِ الکائنة معہٗ سبحانہٗ حیث لا مکان ولا زمان امثال این نقلہا شاذہ کہ در مقابلہ نصوص واقع شود از حیزِ اعتبار ساقط است مع انا لا نقول بوجود المجرداتِ والسلام علی من اتبع الهدیٰ والتزم متابعة المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والبرکاتِ العلیٰ۔

مکتوب شصت و یکم
به حاجی محمد معقول که از فدویان عقیدت کیش بوده در اعطائے نسبت عالی و بشارت متعالی مراد را۔

الحمد للہ و سلام علیٰ عبادہ الذین اصطفی۔ حضرت حق سبحانہٗ و تعالیٰ از آنچہ نباید و نشاید محفوظ داشتہ در مراتب قرب خویش ترقیات بے اندازہ کرامت فرماید۔ بعد فراق شما آلام مہاجرت روداد۔ چون علت غائیہ این سفر ملاحظہ نمودہ می آید تسکین حاصل می شود۔ و صوفی عبد المومن را موافق اشارۂ شما فرستادہ ایم در ایام رخصت کہ بشارت کمالات نبوت بہ شما مرحمت شدہ بود از خدمت حضرت ایشان منقح نمودہ شد۔ فرمودند خوب واضح مفہوم می شود این دولت کبریٰ کہ درین مدت قلیلہ نصیبۂ این عزیز گردیدہ از عجائب روزگار است ہمہ وقت شکر آن را لازم باید دانست و سوز خود را مقصر باید فہمید الحال ہم در اوقات مرجوحہ توجہے بحال شما مرعیست۔ این توجہ و دعا را مصاحب دانید در ہر مشکلے امداد از ینجا فہمند لا بل من اللہ تعالیٰ معلوم کنید موافق حال این بیت است ؎

دیدۂ سعدی و جان ہمراہ تست　　　تا نہ پنداری کہ تنہا می روم

اللہ تعالیٰ بعافیت برساند و باز بعافیت بیارد انّہٗ قریبٌ مجیبٌ۔ والسلام اولاً و اٰخراً و ظاہراً و باطناً۔

مکتوب شصت و دوم
بہ شیخ عبد العزیز لاہوری در استفسار او کہ جمعے را می ستوئیم کہ بہ فنا و بقا متحقق شدہ اند و بمرتبۂ ولایت رسیدہ مع ذالک اخلاق اولیاء دیگر سلف صالح در آنہا یافتہ نمی شود۔ و جواب شبہ کہ در اذہان اکثرے متمکن گشتہ این کہ چیست اکثر مردم اعتقاد بمشائخ متقدمین و اولیائے پیشین بسیار دارند و ہر خوارق و کرامات کہ از ایشان می شنوند بے صحت قول قبول می کنند بخلاف اولیائے وقت۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ لہ الحمد و المنۃ و علیٰ آلہ الصلوات و التحیۃ۔ اللہ تعالیٰ و تبارک ظاہر را بحلیۂ احکام شرعیہ متحلی ساختہ باطن را بہ زینت اسرار حقیقت مزین داراد و عالم امر را در رنگ عالم خلق بمعاملات مخصوصہ ممتاز کناد۔ استماع تہذیب اخلاق آن برادر گرامی باعث غبطہ می گردد و مہربانی آن عزیز کہ نسبت بہ این عاصی حاصل ہست امیدوار بہا می بخشد

صحیفۂ شریفہ رسیدہ مسرور ساخت۔ استفسارے نمودہ بودند چون کتابت الیشان گم شدہ تخمیناً چیزے می نویسد۔ مانا کہ حاصل آن سوال بود کہ جمعے را می شنویم کہ بہ فنا و بقا متحقق شدہ اند و بمرتبۂ ولایت رسیدہ معہٰذالک اخلاقِ اولیا و سیر سلف صالح در آنہا یافتہ نمی شود۔ کلیہ در اخلاق این طائفۂ علیہ باید نوشت تا موافق آن نشانے باید نمود۔ و مدعی مبطل از محق باید شناخت۔ مخدوما جوابِ این قسم امور بہ صحبت تعلق دارد و بمشافہۃ توان مذکور کرد۔ این قدر می نویسد کہ فنا و بقا وغیرہما از مقاماتِ سلوک از احوالِ باطن اند و بہ ظاہر تعلق نہ دارد کہ بہ امارات و آثار ظاہرہ توان دریافت۔ مشائخ آن قدر نازکیہا درین باب اعتبار نمودہ اند کہ بہ عقل و فراست صوری مدرک نہ گردد۔ ظاہر عارف از باطن او خبر نہ دارد دیگرے بہ احوال و مواجید باطن او را چگونہ فہمد۔ منقول ہست کہ شخصے از شبلی قدس سرہٗ پرسید کہ دعوائے محبت می کنی و این فربہی کہ داری منافی آن ہست۔ فرمود شعر

احب قلبی وما دری بدنی ولو دری ما اقام فی السمن

و اخلاق و سیر صوریۂ صوفیہ کرام نیز تفاوت افتادہ۔ اینجا کلیہ نمی توان بیان نمود کہ جمیع افراد را دران حکم داخل کنند۔ درین مقام نسبت بہر شخص حکم جدا و معاملہ علیحدہ۔ آرے این قاعدۂ کلیہ را ہر جا باید کار فرمود افعال و اقوال و اخلاقِ این طائفۂ علیہ می باید کہ از حدودِ شرعیہ تجاوز نہ نماید و از دائرۂ اباحت بیرون نیفتد۔ کل الطریقۃ ردتہ الشریعۃ فہو زندقۃ۔ باقی ماند معاملۂ رخصت چیزے را کہ حق سبحانہٗ و تعالیٰ بر آن افتراض نہ فرمودہ و شارع آن را ممنوع نہ ساختہ دیگرے را بر آن مواخذہ نمی آید۔ گاہ باشد کہ آن رخصت بواسطۂ مصلحت و بجہتِ اقترانِ نیتِ صالحہ بہ از عزیمت باشد و چون معاملۂ نیت امر مبطن است ارتکاب ہیچ مباحے دلیل زلت نباشد۔ نوم العلماء عبادۃ شنیدہ باشند۔ نوم کہ سراسر غفلت است بواسطۂ نیت دفع کسل در عبادت و بہ اسوۂ انبیاء علیہم الصلوٰت و التسلیمات معنی عبادت پیدا می کند۔ و ازین قبیل است اشتغال بعض مشائخ بہ امورے کہ بظاہر غیر مستحسن می نماید۔ معاملاتے کہ درمیانِ صحابۂ کرام گذشتہ ہم ازین قبیل بود کہ عوام دران تحیر می نمودند و از حسنِ نیاتِ شان آگاہ نہ بودند۔ این مقام تفصیلی می طلبد

امّا این قلیل ہم دلالت بر آن کثیر می نماید۔ و نیز طبائع و امزجہ انسانی چون مختلف افتادہ ہر کس موافقِ طبع خود را احسن می داند و مخالف آن را قبیح می فہمد جمعے را النشان خاطر سکوت و عزلت ہست و طائفہ را افادہ و عشرت و بعض کتمانِ حال برائے خوف عُجب و ریا واجب می دانند و برخے اظہار مواجید را بجہت ترغیب طالبان مستحسن می شمرند۔ فی الحقیقت ہر دو محق اند قُلْ كُلٌّ يَّعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖ۔

ہر کسے را بہر کارے ساختند ‏ ‏ ‏ مہر آن اندر دلش انداختند

محذو مناسب این مقام حل شبہ آن ہست کہ در اذہان اکثرے آن شبہ متمکن گشتہ آن را با جواب آن ایراد می نماید استماع می فرمایند۔ سوال سبب چیست کہ عامۂ خلائق بمشائخ متقدمین بسیار اعتقاد دارند و قلوب اکثر مردم بہ گذشتگان اولیاء بیشتر منجذب است ہر کرامتے و خوارق کہ از ینہا منقول ہست و بر السنۂ عوام دائر بے فکر و تصحیح نقلِ آن قبول می کنند بعد بہ اذعانِ آن مسارعت می نمایند بخلاف از اولیائے وقتِ خود کہ اگر خود خوارق مشاہدہ کنند یا امر عجیبے معائنہ نمایند آن را حمل بر اتفاق کنند تا از دائرۂ کرامت متنزل باشد۔ جواب۔ طاعات و کراماتِ اولیاء اللہ چہ متقدمین و چہ متاخرین در آثار و عادات بشریتِ ایشان مخلوط و مستور می باشد نہ آنکہ این عزیزان مطلقاً از عادات و صفاتِ بشری گذشتہ معصور بر عبادات و کرامات شدہ باشند کہ آن خلاف واقع ہست ہر گاہ در حدیث نبوی علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام غضب کما یغضب البشر واقع شدہ باشد بہ دیگران چہ رسد۔ و شک نیست کہ صفاتِ بشری و عادات روپوشِ عبادات و کرامات اند عوام ظاہر بین کہ نظر شان بہ بطون نفوذ نمی نماید بقائے صفتِ بشری را منافی کرامات دانستہ حالِ اولیائے وقت را مقصور بر عادات می دارند و ہمہ وقت صفاتِ بشری اینہا را در نظر خود می دارند۔ و اگر احیاناً کرامات از آنہا ظاہر شود چون صفاتِ بشری شان در نظر مستقر بود تحمل و تکلف دران می نمایند کہ آن را از دائرۂ کرامات بر آوردہ بر اتفاقیات حمل نمایند۔ و چون از اولیائے متقدمین کرامات می شنوند و صفاتِ بشری آنہا را ملاحظہ نہ کردہ اند چہ ناقلانِ احوالِ آنہا اقتصار بر کرامت و اخلاقِ حمیدہ شان می نمایند

واحوالِ آن جماعۃ را مقصور بر کرامت وعبادت می دانند زیرا کہ آنچہ از آنہا منقول است ہمہ محاسن اعمال واقوال وغرائب وعجائب امور است ہیچ دیدہ اید کہ کسے از ناقلانِ احوال مشائخ عاداتِ شان را کہ بسبب انجذابِ قلوب نبا شد نوشتہ باشند۔ مثلاً نوشتہ باشند کہ فلان عزیز آن قدر با اہل وعیال موانست نمودہ و بہ امور مباحہ گذراندہ یا بفلانے در قضیۂ خصومت نمودہ۔ کلّا۔ پس ہمیں احوال منقولہ کہ سراسر کرامت وعبادت است مراۃ ملاحظہ آن اولیا گردیدہ در توہّم آوردہ کہ غیر این امور را آن جماعۃ مصدر نبودہ اند بخلاف اولیاے وقت کہ اکثر وقت عاداتِ شان مشہود است واحیاناً کہ کرامت ظاہر می شود دران مستور می ماند وایضاً در اذہانِ عوام کالانعام متمکن گشتہ کہ ولی کسے را می گویند کہ بہیچ چیز احتیاج نہ داشتہ باشد وہر چہ خواہد آن شود وبگمانِ فاسد خود بعلتے کہ بالا مذکور شد سابقان مشائخ را ہمچنین می دانند واولیاے وقت را چون در بسیارے از امور محتاج می بینند وتخلف مراد از ارادۂ شان معائنہ می نمایند در تکذیب وانکار مسارعت می کنند ودر گمراہی می مانند۔ منقول است کہ عزیزے یکے از یاران رشید خود را خلافت دادہ رخصت می نمود۔ اورا وصیت کرد کہ زنہار دعواے خدائی ودعواے نبوت نہ خواہی کرد۔ او متحیر گشتہ معروض داشت کہ این چہ نصیحت است کہ با من می رود۔ فرمود اگر گمان بری کہ ہر چہ من خواہم آن شود دعواے خدائی کردہ باشی کہ این صفت خاصۂ حق است عزشانہ۔ واگر بدانی کہ ہر کہ منکرِ من است کافر است دعواے نبوت کردہ باشی کہ این صفتِ خاصۂ نبی است علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ۔

مکتوب شصت وسوم

بہ عبد الواحد قیام خانی در اسرارِ وحدت وکثرت وما بینا سیہما او بما یتقدم

حمد اللہ سبحانہٗ ثم الصلوٰۃ والسلام علی النبی وآلہٖ۔ اللہ تبارک وتعالیٰ مشاہدۂ کثرت را مرآتِ جمالِ وحدت گرداند وشہودِ وحدت را در مجالیِ شواہدِ کثرت نصیب وقت سازد تا ہیچ یکے از ینہا حجابِ دیگرے نتواند شد اما تعلق کثرت را عین تعلق وحدت نباید ساخت کہ پایۂ نقصان دارد بلکہ ملاحظۂ کثرت را براے آن دوست باید داشت کہ مرآت وحدت است واز مراتبِ تعینات او وگرفتاری وحدت را ایمان باید شمرد مستقیم الاحوال

چنین گویند و به این راه پویند داہلِ شکر ہر چہ خواہند سرایند کہ از مواخذہ دُور اندع آن ایشانند و من چنینم یارب۔ مکتوب مرغوبِ الیشان را بالا پایندہ محمد رسانیدہ خوش وقت گردانید۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب شصت و چہارم

بہ این کمینہ مخلوقات جامع این مکتوبات قدسی آیات محمد ہادی عفی اللہ ذنوبہٗ در بعض از معارف و مکشوفات مسموعہ از حضرت پیر دستگیر خود رضی اللہ عنہ

می فرمودند کہ در مکتوبے کہ از مکاتیب جلد اول کہ بنام میر محمد نعمان واقع شدہ است کہ مدار این نسبت بر سکوت و مراقبہ ہست۔ اوقات را بمراقبہ معمور دارند۔ آہ می فرمودند کہ این معاملہ تا وقتے است کہ کارِ سالک در طے مراتبِ عالم امر ہست، چون معاملہ بعالم خلق افتاد ترقی دران موطن بہ اذکارِ لسانی ہست ثم بالصلوٰۃ مطلقاً۔ ثم تحقیقُ بالفرائض والسنن۔ ثم بہ تلاوتِ القرآن علی تفاوت الدرجات۔ روزے یکے از محرمانِ اسرارِ آن حضرتؒ وقتِ آن حضرت را خوش یافتہ احوالِ اصحابِ الیشان را تحقیق و تفتیش می نمود و درین اثنا از زبان گہر فشانِ آن حضرت بر آمدہ کہ چیزے از احوالِ ما نمی پرسی۔ آن یارِ مہربانے ملاحظہ نمودہ جرأت نمودہ بجد شد۔ فرمودند کہ روزے در ابتدائے تعلیم طریقت کہ دران ایامے در سِن سیزدہ سالگی بودم۔ بر من معرفۃ العالم اعراضٌ مجتمعۃٌ فی عینٍ واحدٍ کشودند۔ روزِ دوم ازان روز تجلیِ حق سبحانہٗ در ذاتِ عالم ظہور فرمودہ۔ روزِ سوم از خود نورے یافتم کہ تمام عالم را فرد گرفت و در ذراتِ عالم ساری گشت۔ بعد ازان فرمودند کہ بس کنم کہ تو تاب شنیدن نمی آری۔ و ما در اظہارِ آن امور کہ بعد ازین رو دادہ دلیری نمی کنم۔ روزے وقتِ آن حضرت خوش بود و زبانِ مبارک در تبیینِ معارف گرم داشتند کہ یکے از محرمانِ اسرار کہ ہموارہ نظر مرحمت در مادّہٗ او مبذول می داشتند دران وقت از پاس و حرمانِ خود حرفہا معروض داشت روزِ دیگر ازان روز در خلوتے وے را طلبیدہ فرمودند ہان چہ میخواہی بخواہ۔ آن یار بعرض رسانید کہ آن معرفت شیخ ابوسعید در تجلی ذات گفتہ می خواہم فرمودند کہ ما دانستہ بودیم کہ از ما چیزے می خواہی کہ دستِ اربابِ ولایت ازان کوتاہ باشد۔ خوش ہمچنین باشد

متوجہ شدند۔ لمحہ نگذشتہ بود کہ مخدوم زادہ خورد ایشان آمدہ شوخی نمودہ مشوشِ وقت شد و باعث گردید کہ برخیزید۔ ہر چند دفع نمودند دُور نہ شد۔ آخر الامر آن حضرت برخاستند و من دربہ غصہ ماندم و آن غصہ از من تاحال دُور نمی شود۔ در خصائص عارف تام المعرفۃ کہ از قیومیت بہرۂ درست می فرمودند کہ افرادِ عالم چون قیامے بذاتِ وے دارند ازین جہت ہمہ افراد در عبادت مثل تلاوت و صلوٰۃ وغیرہا تبعیۃً بوے شریک اند۔ گاہ گاہ از رویتِ ازدحامِ این ہمہ افرادِ عالم و استماعِ اصواتِ آنہا نزدیک ست کہ قرارت برین عارف مشتبہ شود۔ وبعض جاہا بہ بعض دیگر خلط شود۔ می فرمودند کہ در بہشت تمتع حضرتِ سرورِ کائنات مفخرِ موجودات علیہ وعلیٰ آلہٖ افضل الصلوٰۃ الزاکیات از طعام و شراب بسیار خواہد بود۔ وحضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ را بہ نساء تمتع دران موطن بسیار باشد۔ والعلم عند اللہ سبحانہٗ۔ می فرمودند کہ در روزِ قیامت ہر نبی با امتِ خود علیٰ اجمعھم الصلوٰت سیّما علیٰ سیدہم حلقہ زدہ خواہند نشست و میم نیز بہ اتباعِ خود حلقہ زدہ می نشینید و ظ میم متصل بہ ظ آن خود باشد۔ اللّٰھم صلِ علیٰ محمدٍ سیدنا وعلیٰ آلہٖ وصحبہٖ وسلم کما یلیق۔

مکتوب شصت و پنجم

بہ حقائق آگاہ خواجہ احمد بخاری در جواب عریضۂ او کہ مشتمل بر علوم منکشفۂ او و یارانِ او بود کہ اکثر آنہا نہ موافق اصطلاح حضرت مجدد الف ثانی قدس اللہ سبحانہٗ سرہ الاقدس و نہ موافق اصطلاحِ قوم قدس اللہ سرہم و تحسین بعضے ازان مکشوفات۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ الحمد للہ رب العٰلمین والصلوٰۃ والسلام علیٰ سید المرسلین محمد وآلہٖ وصحبہٖ اجمعین۔ صحیفۂ شریفہ مشتمل بر احوال علیہ و مقاماتِ سنیہ رسید۔ آنچہ در احوالِ خود نوشتہ اید کہ شب و روز بکارِ آخرت سعی بلیغ بجا می آرد خوش وقت ساخت و باعثِ غبطہ گردید۔ و بر اضاعتِ اوقاتِ خود ندامت و حسرت رو داد۔ و آنچہ در تقید تکمیل یاران نوشتہ اند نیز موجب شکر گردید۔ اللہ تعالیٰ زیادہ توفیق بخشد۔ و آنچہ در احوالِ یاران خصوصاً اخوی زیرک برنگاشتہ اند۔ مخدوما ہمہ چیزہا عجیب و غریب است و مشعر بر بلند فطرتی و علو استعداد آن یار و مخبر از حدتِ نظر او کہ درین قسم اسرار نازک این قدر تمیز می نماید۔ اما اگر علامات این مقامات را وانماید و خواص ہر کدام این منازل جدا جدا بیان کند اقرب بصحت و قبول باشد۔ اگر

معارفِ مناسبۂ ہر یکے ازین درجات شرح دہد لنظرِ او کبریتِ احمر است۔ مثلاً بیان نماید کہ در ولایتِ کبریٰ کدام خصوصیت دست می دہد کہ در ولایتِ صغریٰ نبود۔ اگر بمجرّد ظہور دوائر اکتفا کند مشکل است چہ در ہر مقامے دوائر متمثل می شود ہمچنیں باید دید کہ در مراتبِ انبیاء علیہم الصلوٰت والتسلیمات چہ قسم واز کدام قبیل تفاوت بیان می نماید۔ مگر آنکہ اما بہ اجمال بگوید کہ درین مقامات این بزرگواران ظاہر شدند۔ وکذالک در حقائق بہ فصول ممیزہ اشارت نماید۔ اما چون ہیچ علامتے در ہیچ مقامے واضح نہ نوشتہ اید در حکم بہ صحت وسقمِ آن منازعت نمی توان نمود با آنکہ اکثر آن امور موافقت بہ اصطلاح حضرت مجدّد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ نہ دارد چہ اکثر این معارف مرقومہ از خواص آن حضرت است کہ دیگرے بدان تکلّم نہ کردہ بلکہ بہ بیانِ قوم نیز مطابق نیست۔ مثلاً حقیقتِ کعبۂ حسنا را بعد حقیقتِ احمدی نوشتن معنی نہ دارد۔ چہ حقیقتِ کعبہ را آنحضرت در تحقیقاتِ سابقہ خود عینِ حقیقتِ احمدی نوشتہ اند۔ چنانچہ در رسالہ مبدأ و معاد نوشتہ اند حقیقتِ محمدی از مقامِ خود عروج نمودہ بہ حقیقتِ کعبہ متحد گردد۔ این زمان حقیقتِ محمدی حقیقتِ احمدی نام یابد۔ و در مکتوب دو بیست و نہم از جلد اول نیز بہ این معنی تصریح رفتہ است واز تحقیقات لاحقہ کہ در جلد ثالث است نیز ہویدا می گردد کہ حقیقتِ احمدی بعد حقیقتِ کعبۂ مکرمہ باشد درین باب حضرتِ ایشانِ ما رضی اللہ تعالیٰ عنہ نیز تردد داشتند وتا آخر این تردد ماند۔ آرے در سیرِ نظری معاملہ بہ طرحِ دیگر است کہ ہیچ عارف بدان لب نہ کشودہ۔ اما در اینجا حقیقتِ صلوٰۃ را وحقیقۃ الحقائق وتعیناتِ ثلثہ را بر حقیقتِ کعبہ تفوق داشتن وجہے نہ دارد۔ ونیز معلوم شریف باشد کہ حقیقتِ احمدی یکے از مقاماتِ علیہ حضرتِ رسالت خاتمیت است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات چہ آن حقیقت یا عبارت از محبوبیت صرف است یا مزج محبیت۔ چنانچہ در اواخرِ مکاتیب جلد ثالث مثبت است یا کنایت است از اسمے کہ مربی عالم امر آن حضرت است علیہ الصلوٰۃ والسلام چنانچہ حقیقتِ محمدی عبارت از اسمے کہ مربی عالم خلق اوست علیہ الصلوٰۃ والسلام۔ پس تقابل در مقامِ سید البشر علیہ الصلوٰۃ والسلام۔ و در حقیقتِ احمدی مستحسن نہ باشد۔ ونیز تقابل در حقیقۃ الحقائق و در تعینات ثلثہ علمی و

وجودی وحبّی درست نیست۔ چہ حقیقت الحقائق عبارت از ہمین تعینات ہست۔ نزد قوم عبارت از تعین علمی وبس۔ ونزد حضرت مجدّد الف ثانی حقیقۃ الحقائق اولاً ہمین تعین علمی است ثانیاً تعین وجودی ظاہر شد ثالثاً تعین حبّی معلوم گردید۔ وہیچ کدام از ینہا از حقیقۃ الحقائق جدا نیست۔ وتعین علمی را بنسبت بہ حضرت آدم علیہ السلام دادن وجہے معلوم نمی شود إلّا أن یکون ھناك سرٌّ لم نطلع علیہ۔ ومقام عبدیت را تفوق بر مقام صلوٰۃ وغیرہا دادن چگونہ درست باشد۔ وحال آنکہ آن حضرت حقیقتِ صلوٰۃ را منتہاے مقام عبودیت نوشتہ اند وفوقِ آن معبودیتِ صرف نوشتہ اند کہ آنجا نظر را دخل دادہ اند وقدم گنجائش نہ دارد۔ ومقامِ محبوبیت را بالاتر از مقام معبودیت گفتن چگونہ درست باشد۔ ونیز در تعینِ حبّی مقامِ محبوبیت ذکر یافت باز جدا نوشتن را سبب چیست۔ ومقامِ شہدا را فوقِ تعین حبّی ومحبوبیت نوشتن بے معنی ہست۔ ومقام ثقلین ہیچ مفہوم نہ شد کہ کنایت از چہ چیز است ومقامِ محمودیت مانا کہ کنایت از مقامِ شفاعت ہست امّا در تعداد آن در مقامات سلوک تردد ہست۔ ومقامِ حضرت خواجہ قطب الدین قدس سرہٗ را بعد مقاماتِ انبیا علیہم السلام وبعد محبوبیت وتعیناتِ ثلثہ نوشتن بہ کدام معنی باشد با آنکہ مقامات وولایت اولیا ظلِّ مقامات وولایت انبیا است علیہم السلام۔ وظہور گشتنے کہ دران حضرت الشان وحضرت خواجہ بزرگؒ وحضرت امیر کلالؒ وحضرت خواجہ قطب الدینؒ وشما وسالک باشید ہیچ ممنوع نیست چہ عبور بطریقِ سیر اسافل را در مقامات اعالی بسیار دست می دہد۔ اما تفوق مقامِ یکے بر مقام دیگرے موجبِ فضل اوست بر آن دیگر۔ بہ این جہت تردد نمودہ شد مگر آنکہ بگویم ظہور این مقامات در وقت نزول باشد۔ پس مقام ثانی از مقامِ اول سافل تر باشد۔ امّا این توجیہ را بعض عبارات ابا دارد۔ ونیز در بعض مقامات کہ ترتیب دران موافق نفس الامر نوشتہ اند درست نمی آید۔ واگر بعض عبارات را بر عروج وبعض دیگر را بر نزول حمل نمائیم تفکیک عبارات می شود۔ وآنچہ نوشتہ اند کہ حضرت الشان سر مبارک خود را بزانوے فقیر گذاشتہ تا مقامِ حضرت خواجہ احرار رسیدہ اند سرّ آن ہم کما ینبغی مفہوم نہ شد۔ ونیز خاطر متردد ماند کہ مقام ونَھَی النَّفْسَ عَنِ الْھَوٰی۔ ومقام تُوبُوا إِلَی اللّٰہِ

تَوْبَةً نَصُوْحًا . و مقام بسم اللہ الرحمٰن الرحیم . و مقامِ ربوبیت و حق الیقین کہ بعد این ہمہ مقامات ظہور نماید عبارت از کدام مراتب باشد یا آنکہ انتہا از نفس و ہوا و توبہ و کذالک حق الیقین سابقاً ازین مراتب مذکورہ قطع شدہ است . للہ سبحانہ الحمد کہ مقاماتِ خلفاے اربعہ بترتیب نوشتہ اند اما حضرت علی کرم اللہ وجہہ المقدس را خاتم الولایت گفتن سلب ولایت کردن است از جماعہ کہ در پیِ ایشان آمدہ اند . و ضیافت نمودن عزیزان در مقامات خودہا بسیار عالی است . و از نسبت ہاے ایشان بہرہ یافتن است و ظہور چنیان بعد این مقامات . بعد ازان مقام حضرت حَسَن است بعد ازان مقام حضرت حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہما نیز بہ مطابقت بر اصطلاح بلکہ بہ نفس الامر نہ دارد و لہٰذا و انچہ در احوال عبد الرحمٰن بیگ نوشتہ اند کہ بمقام حضرت عیسٰی علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام رسیدہ یعنی در سیر و انکشاف و علی محمد بولایتِ صغریٰ رسیدہ و میر بہار الدین در دو صحبت بہ بقا مشرف شدہ و محمد زمان بحقیقۃ الحقائق رسیدہ و حاجی عوض بہ بقا باللہ رسیدہ و بی بی شریفہ بکمالات نبوت رسیدہ و فرزندان برادر گرامی بہ ولایت علیا رسیدہ واصل گردیدہ . و یکے از خادمان بہ بقا متحقق شدہ ہمہ بشاراتِ عالیہ است و اسرارِ بلند . بر حصولِ این نعمت شکرہا بجا باید آورد و از انکار یاران دل تنگ نہ باشید قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلىٰ شَاكِلَتِهٖ . حصولِ دولت فنا و بقا در یک صحبت از اعظم نعم الٰہی است جل شانہ ، معلوم نیست کہ در صحبتِ دیگرے این نوع خصوصیت دست دہد فحمد اللہ ثم حمد اللہ . و آنچہ در باب این کمترین مہربانی کردہ نوشتہ اند کہ دیدہ می شود کہ حضرت ایشان می فرمایند کہ بہ خلاف چیزہا مرحمت شدہ کہ اگر مدتے بنویسند فضل آن را تمام نتوانستند کرد . از حُسنِ ظن خود نوشتہ اند والا فقیر لیاقت ہیچ چیز نہ دارد . والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ .

مکتوب شصت و ششم

بہ سلطانِ وقت امیرِ عصر حضرت ابو المظفر محی الدین محمد عالم گیر بادشاہ غازی انار اللہ تعالیٰ برہانہ ، در بیان توبہ و ما یتعلق بہا من النصائح

الحمد للہ الحمید المجید یفعل ما یشاء و یحکم ما یرید رغب فی توابہ و

دھب فی عقابہ فللّٰہ الحجۃ البالغۃ مَن عمل صالحاً فلنفسہٖ ومَن اَساءَ فعلیھا
وما ربّک بظلّامٍ للعبید۔ اَللّٰھمّ صَلّ علیٰ نبیّکَ وحبیبکَ واٰلہٖ صلوٰۃً دائمۃً فِی
کُلّ حینٍ تنمو وتزید۔ امابعد احقردعاگویان محمد عبیداللہ عفی عنہ می رساند فرمانِ عالی
شان کہ از کمالِ کرم واحسان نامزدِ این مسکین بے اعتبار فرمودہ بودند رسیدہ از حضیض
منزلت باوجِ عزت رسانید۔ این عاصی عمر گرامی را درمعاصی وزلّات گذرانیدہ است
ناگزیر است کہ سخن از توبہ وانابت گوید قال اللّٰہُ تبارکَ وتعالیٰ وَتُوبُوا اِلَی اللّٰہِ
جَمِیْعًا اَیُّھَا الْمُوْمِنُوْنَ لَعَلَّکُم تُفْلِحُوْنَ۔ وقال تعالیٰ یَاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا تُوبُوا اِلَی
اللّٰہِ تَوْبَۃً نَصُوْحًا، وقال تعالیٰ۔ وَذَرُوا ظَاھِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَہٗ۔ فالتوبۃُ مِنَ
الذُّنُوبِ واجبۃٌ وفرضُ عینٍ فی حق کل شخص لا یتصور ان یستغنی عنہ احدٌ مِن
البشرِ قال علیہ وعلیٰ اٰلہ الصلوٰۃ والسلام۔ انہٗ لیغان علیٰ قلبی وانّی لاَستغفر
اللّٰہَ فِی یومٍ ولیلۃٍ سبعین مرۃً۔ فان کانت المعاصی یتعلق بحقوق اللّٰہِ سبحانہٗ
کالزنا وشرب الخمر وسماع الملاھی والنظر الیٰ غیر المحرم ومسّ مصحف بغیر
وضوءٍ واعتقاد بدعۃٍ فالتوبۃُ عنھا بالندمِ والاستغفارِ والتحسّر والاعتذار
الی اللّٰہ عزوجل ولو ترکَ فرضاً من الفرائضِ لابُدّ فی التوبۃِ مِن اَدائہٖ وَ
ان کانت المعاصی تتعلق بمظالم العباد فتوبتھا بردّ المظالم الیھم والاستحلال
منھم والاحسان الیھم والدعاء لھم۔ وإن کان صاحب المال والعرض میتاً
فالاستغفار لہٗ والاحسان وردّ المال الیٰ اولادہٖ وورثتہٖ وان لم یعلم لہٗ
وارثٌ یتصدق بقدر المال والجنایۃ علی الفقراءِ والمساکین بنیۃِ صاحب
المال والذی اوذی بغیر حقٍ ان کان مسلماً والّا فاخراج المالِ من یدہٖ من غیر
ان یھدی الثواب الیہِ۔ قالَ علی کرم اللّٰہ وجھہ سمعت ابا بکر رضی اللّٰہُ عنہ
وھو الصادق یقول قال رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ تعالیٰ علیہِ وعلیٰ اٰلہٖ وسلم مامن
عبدٍ اذنبَ ذنباً فقام فتوضاءَ وصلّی واستغفر اللّٰہ تعالیٰ مِن ذنبہٖ الا کَانَ
حقاً علی اللّٰہ اَن یغفر لہٗ لانّہٗ یقولُ جلّ جلالہٗ وَمَنْ یَّعْمَلْ سُوْءً اَو یَظْلِمْ

نَفسَهٗ ثُمَّ یَستَغفِرُ اللّٰہَ یَجِدُ اللّٰہَ غَفُوراً رَّحِیماً ۔ وقالَ علیہِ وعلیٰ آلہِ الصَّلوٰۃ والسّلام فی حدیثٍ اٰخر مَن اذنبَ ذنباً ثم ندم علیہ فھو کفّارتہ وفی الخبر انّ الرجل اذا قال استغفرک واتوبُ اِلیک ثم عادَ ثم قالھا ثمّ عادَ ثلٰث مرّاتٍ کُتِبَ فی الرّابعۃِ مِن الکبائرِ وفی الحدیثِ النبوی انّہٗ قال علیہ وعلیٰ آلہِ الصلوٰۃ والسلام ۔ ھلک المسوفون یقولون سوف نتوبُ ۔ اوصیٰ لقمانُ لِابنِہٖ یا بُنیَّ لَا تؤخر التوبَۃَ اِلیٰ غدٍ فانّ الموتَ یاتیکَ بغتۃً ۔ قالَ مجاھد من لم یتُب اذا اصبح اَوا مسیٰ فھو مِن الظالمین ۔ قال عبد اللّٰہ بن المبارک رحمہ اللّٰہ سبحانہ ردّ فلس من الحرام افضل من مِائۃ فلسٍ یتصدق بہٖ و قیل ردّ دانقٍ من فضۃٍ افضل عند اللّٰہ تعالیٰ من ستمائۃ حجۃ مبرورۃ ۔ ربّنا ظلمنا اَنفسنا وَان لم تغفرلنا وترحمنا لنکوننّ من الخاسرین ۔ عن النبی صلیّ اللّٰہ علیہ وسلم ۔ اِنہٗ قال تعالیٰ عبدیْ اَدِّ مَا افترضتُ علیکَ تکن مِن اَعبدِ النّاس وَانتہِ عمّا نھیتُکَ تکن من اَورعِ النّاسِ وَاقنع بما رزقتُکَ تکن اغنی النّاس وقال علیہ وآلہِ الصلوٰۃ والسلام لِاَبی ھریرۃِ رضی اللّٰہ تعالیٰ عنہ کن ورعاً تکن اعبد الناس وقال الحسنُ مثقال ذرّۃٍ من الورعِ خیرٌ من الفِ مثقالٍ من الصوم و الصلوٰۃِ ۔ اوحی اللّٰہُ تعالیٰ اِلیٰ موسیٰ علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام لایتقربُ الی المتقربُون بمثل الورع قالَ بعض العلماءُ باللّٰہِ لَا یتِمُّ الورعُ اِلاَّ اَنْ یریٰ عشرۃ اشیاءَ فریضۃً علیٰ نفسِہٖ ۔ حفظ اللسانِ عن الغیبۃ والاجتناب عن سوءِ الظن ۔ وَالاجتناب عن السخریۃِ ۔ وغضّ البصرِ عن المحارم ۔ وصدقِ اللسان وان یعرفَ منہُ اللّٰہِ سبحانہٗ علیہِ کیلا یعجب نفسہٗ وانّ ینفق مالہ فی الحق ولا ینفقہٗ فی الباطل وانّ لایطلب لنفسہٖ العلوَّ وَالکبرَ ۔ والمحافظۃ علی الصلوٰۃ ۔ والاستقامۃُ علیٰ السنۃِ والجماعۃ ۔ رَبنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علیٰ کل شیءٍ قدیرٌ ۔

مکتوب شصت وہفتم ۔

بحاجی محمد مقبول در اشارہ بہ معارفے کہ مافوق فنا وبقا است وغیر ذالک ۔

برادرِ گرامی توفیق آثاری معلوم نمایند که معاملۂ سالک چون از فنا و بقا ارتقاء می نماید خود را متخلق باخلاق اللہ تعالیٰ می یابد و بہ اوصافِ او سبحانہٗ متصف می شود۔ مَن قتلتُہٗ فَانا دیتُہٗ نشانِ حالِ او می گردد۔ و حضرت قطب المحققین خواجہ نقشبند قدس سرہٗ فرمودہ اند ؎ رباعی

با دردلبساز چون دوائے تو منم | درکس منگر چو آشنائے تو منم
گر بر سرِ کوئے عشق ما کشتہ شوی | شکرانہ بدہ کہ خونبہائے تو منم

للہ سبحانہٗ الحمد و المنۃ کہ حضرت الیشان بیمار برون می آیند در دولی نشستہ در جماعت خانہ می آیند۔ دیروز وضو ہم کردند و فقیر ہم از آزار تخفیف بسیار یافتہ است، بلکہ صحت شدہ امید ست کہ درین نزدیکی بقصد خلوت برون برآید۔ چنانچہ بمشافہ لبشما مذکور می گردد۔ دیگر شما ہر صباح دیگاہ چہار چہار مرتبہ این دعاے ماثورہ می خواندہ باشید و بران مداومت نمائید۔ دعا این ہست سبحان اللہِ العظیم و بحمدہٖ ولاحول ولاقوۃ الّا باللہِ العلی العظیم۔ فی الحدیث ھٰذہ الکلماتُ دواءٌ من اربع البرصُ والجذامُ والجنونُ وَالفالج۔ دیگر تسبیح سیاہ عقیق البحر کہ فقیر آن را استعمال کردہ و دو دانہ از تسبیح خاص حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ دران انداختہ لبشما فرستادہ شد آن را ہمراہِ خود دارند و بہ آن می خواندہ باشند۔ ظاہراً النفع برساند۔ زیادہ چہ نویسد السلام۔

مکتوب شصت و ہشتم

بہ حقائق آگاہ شیخ فقیر اللہ بنگالی در دید قصور و متہم داشتن اعمال باشارۂ عنایات او سبحانہٗ و چند فقرۂ درد انگیز و کلمۂ چند عشق آمیز در مرثیۂ حضرت پیر دستگیر خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔

الحمد للہ حمداً کثیراً طیباً مبارکاً فیہِ مبارکاً علیہِ وکما یحبُ رَبّنا و یرضی والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہٖ محمدٍ وّ اٰلہٖ کما یلیق بعلوِّ شانہم و یحرسنی اما بعد بہ برادرِ گرامی حقائق آگاہ مقبول اہل اللہ شیخ فقیر اللہ رزقہ اللہ سبحانہٗ الکرامۃ والاستقامۃ می رساند از خرابی و پریشانی خود چہ نویسد و از شرارت و نقصان خیلے چہ وانماید۔ دنائس ذاتی کہ از عدمیت اصلی ناشی ہست منبع سیئات گشتہ ہست و خست ارضی کہ از کسبِ ذمائم و معاصی بہم

رسیدہ حسنِ کمالاتِ مستعارہ را نابود ساختہ۔ زمانے نمی آید کہ دران مصدر انواع فساد نباشد و آنے نمی گذرد کہ موردِ اقسامِ جنایت نبود۔ غفلتِ ظاہر بر نہجے استیلا نمودہ ہست کہ لطائفِ باطن را تابع خود ساختہ مکدّر و بے رونق گردانیدہ است۔ وتلوث باطن آن قدر شمول پیدا کردہ کہ ظاہر را برنگِ خود برآوردہ ازہرچہ گوئی بدتر ساختہ عیوب لطائف و ذنوبِ عناصر بہم آمدہ ثمراتِ منتنہ و مضارِ متعدیہ پیدا کردہ واغواے شیطانی و ضلالِ نفسانی ممدِ کار و بارِ او شدہ درتۂ ضلالت فرو بردہ۔ حسناتِ او در رنگِ جوزِ بے مغز ست وطاعاتِ او موجبِ لعن وطرد۔ رباعی

آن سگ سالے گرسنہ در کہدانے	از تنگ بران نان نہ زند دندانے
گر طاعتِ خود ثبت کنم بر نانے	وان نان بنہم پیشِ سگے برخوانے

سختیِ دلِ او از سنگِ خارا گذشتہ مصداق او اشدّ قسوۃ گردیدہ وکوریِ بصیرت بحدّے رسیدہ کہ موردِ صمٌّ بکمٌ عمیٌ شدہ۔ وعیداتِ قرآنی را فراموش ساختہ بر ایتان قبائح دلیر ست و عذابہاے گوناگوں را متنبہ نگشتہ بر ذائل امور شائق۔ کریمہ اَلَا یَظُنُّ اُولٰٓئِكَ اَنَّهُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ لِیَوْمٍ عَظِیْمٍ یَّوْمَ یَقُوْمُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعٰلَمِیْنَ را تدبر نہ نمودہ وآیت وَیَذَرُوْنَ وَرَآءَهُمْ یَوْمًا ثَقِیْلًا را غور نہ کردہ ع لے واے نہ یک واے کہ صد بار واے۔ اگر درین قسم حالت رحمتِ او سبحانہٗ دستگیری نہ فرماید مقر او غیر از جحیم نیست۔ واگر امدادِ کریم تم او تعالیٰ نباشد مقامِ او وراے ہم بستر لعین نہ۔ چون عروۂ وثقیٰ رحمت وعفو بدست امید محکم ہست سببِ زندگانی و موجبِ نجاتِ جاودانی موجود است ازان ہست کہ با این ہمہ تباہ کاری وزیان پردازی بابِ یاس را مسدود ساختہ اند و با این ہمہ رسوائی موردِ معاملات واسرار گردانیدہ ومظہرِ عنایات وانوار ساختہ اگر معاملہ این چنین نمی فرمودند تحمل کہ جان از بدن جدائی می نمود وروح از قالب رخصتِ مفارقت می خواست۔ ہذا دیگر قصۂ مفارقت حضرت الشان وحدیث جدائی از صحبتِ قبلۂ درویشان آن قدر افواجِ ہموم وعساکر آلام بر دلِ مجروحِ این سوختہ فراق و آوارۂ بادیۂ اشتیاق سر دادہ کہ بہ بیان عُشر عشیر آن ممتد گردد۔ یا لبشرح برنے ازان

قلم راند نظم

عجب سوز و دردے وخوش محفلے است | بخوانید ہر جا پُر از غم دلے است
مغنی برو نوحہ گر را بیار | مکن زخمہ و نیشتر را بیار
کہ خود نیش بود ست ہر نوش ما | ہمہ ننگ فریاد ما و دوش ما
ہمہ ہائے ہائیم ہمہ ہائے ہو | یکے محرم خانہ بر باد کو
کہ بنہد بہر تارِ جان دستِ گوش | وزان نبض دریابدم ضعفِ ہوش

تذکرا فاضۂ انوار آن قبلۂ ابرار عوام و اخیار طالبان صادق را بیہوش می سازد و تنبیہ شمول برکات آن معدنِ الہامات ہر جا می برد قاصدے نیست کہ از احوالِ جدیدہ و معارفِ تازہ آن ابوالخیرات خبرے بیارد و براوگار دل مرہمے بلکہ نمکے بپا شد۔ محرمے نیست کہ در درون سرادقاتِ غیبی در آمدہ از الوس عام اوزلہ پردازی نمودہ بہ صائمان مفطراتِ طریقت دگرسنگان ماندہ حقیقت ریزد ؎

جسمم براہ ماندہ وگوشم ببانگِ در | کس نیست تا خبر دہد از یار تو سفر
گفتم تو کیمیش غم ہجر از زبانِ کلک | لبسمل شدند حملۂ مرغانِ نامہ بر

احوالِ پریشانِ این نیم لبسملانِ راہِ سلوک و کشتگانِ خنجر شوق از ملوک و صعلوک بہ آن محبوب خلوت گزیدہ کہ رساند ؎

شد مدتے کہ گفت و شنو با تو رُو نہ داد | اے بے نصیب گوشم و اے بے نوائیم
حسب حالے نہ نوشتی و شد ایامے چند | قاصدے کو کہ فرستم بتو پیغامے چند

سینۂ شوریدہ از عدم استفسار بعض اسرار در تعطش ماندہ و دیدۂ رمد کشیدہ آن میگون چشم را سیراب نادیدہ در تحیّر رفتہ ؎

وحشی گذشت یار نگر دے حکایتے | اے خانمان خرابِ زبانِ تو بستہ بود

حرف ملیح ناصح را اگرچہ بر زبانِ فصیح بیان نماید در تسکینِ التہابِ آتشِ این دل سوختہ اثرے نیست بلکہ نزدیک است کہ گرمیِ سوز او را سوزد ؎

از آتشِ من جانِ نصیحت گرِ من سوخت | چون خس کہ بہ اصلاحِ چراغ آمد و تن سوخت

و حدیثِ رحیمان و مشفقان را اگرچہ بہ الفاظِ رنگین و عباراتِ نمکین مشروح سازد در الطافِ

نائرۂ فراق نتیجہ نہ۔ بلکہ نزدیک است کہ موجب ازدیاد واکثار شود۔ رباعی

دیوانہ دلم زپند مجنون ترشد | وز رحم کساں نالۂ دم افزوں ترشد
ہر شیشہ کہ شکست زمے گشت تہی | ہر چند دلم شکست پُر خون ترشد

این قصہ پایانے نہ دارد۔ قصۃ العشق لا انفصام لہا۔ رباعی

لقد لسعت حیۃ الھوی کبدی | فلا طبیب لہا ولا راقی
الا الحبیب الذی شغفت بہ | فانہ رقیتی وتریاقی۔ والسلام

مکتوب شصت ونہم

بہ میر محمد امین بخاری در دید قصور وخوف الٰہی جل جلالہٗ

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ برکات صوری ومعنوی حاصل کار ونصیب روزگار باد۔ دوستان دُور افتادہ را از دعا وتوجہ غافل نہ دانند۔ ومشتاق صحبت کثیر البہجت شمرند۔ اشفاق والطاف پناہا عمر گرامی روز بروز در کمی می آید ومعاملۂ آخرت ہر ساعت نزدیک تر می گردد واز توشۂ راہ تہی واسباب این سفر بعید تغافل می رود۔ وآنچہ طلب داشتہ اند از ان باز ماندہ بدانچہ منع فرمودہ اند سعی وتلاش می گذرد۔ اَلَا یَظُنُّ اُولٰٓئِكَ اَنَّهُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ لِیَوْمٍ عَظِیْمٍ یَّوْمَ یَقُوْمُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ہیہات ہیہات وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُوْنَ ہ این است نسخۂ حال این فقیر۔ از دوستان عزیزان امداد توجہ ودعاے توفیق را آرزومند است شاید بہ برکت صاحب نفسے از گرداب غفلت بر آمدہ متنبہ گردد وعیدہاے شارع را تعالیٰ وتقدس کہ با این ہمہ مبالغہ وتاکید ایراد فرمودہ است تدبیر نماید۔ تصدیع دادہ وقت شریف را ملالت افزود معذور فرمایند۔

مکتوب ہفتادم

بہ یاران حقائق آگاہ حاجی حبیب اللہ بخاری در ترغیب بر صبر وتحقیق مسئلہ فقہیہ۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات بہ برادران گرامی یاران طریقت اہل صحبت حقائق آگاہ حاجی حبیب اللہ بخاری می رساند کہ مکتوب مرغوب یاران رسید استماع اجتماع آن عزیزان للہ الحمد فی اللہ وقصص سرگرمی طلب شان وحصول حالات وترقیات در صحبت

حاجی الحرمین سبب مسرت می گردد اللّٰھمّ اکثر اخوانِنا فی الدّین۔ اللہ تعالیٰ استقامت تمام نصیب شان گرداناد کہ مدارِ کار بر آن است۔ و آنچہ یاران تفصیل گلہ مندیِ بعض مردم بیگانہ بود ند بہ وضوح پیوست عجب ہزار عجب نمود ہرگاہ از اہلِ طریق این قسم حرکات ظاہر گردد از بیگانگان چہ گلہ نمودہ آید۔ بہر تقدیر صابر باشند؎

بگفتا فلانے چہ بد می کند نہ با من کہ با نفس خود می کند

رقعۂ ملا عاشور باقی نیز رسید۔ اللہ تعالیٰ بہ جمعیت دارد۔ پرسیدہ بودند کہ مردم اینجا در اذان در استماع شہادتِ ثانیہ ہر دو ابہام بر چشم می گذارند و بوسہ می دہند۔ درین باب روایت نقل می کنند۔ مخدوما در بعض فتاویٰ این روایت آوردہ۔ اما حدیث کہ در فتاویٰ ابتنائے مسئلہ بران می کند آن حدیث را محدثان قبول نمی کنند۔ درین باب تفتیش بسیار درین دیار در حرمین شریفین نمودہ شد ہیچ اصل معتمد علیہ ظاہر نہ شد۔ لہٰذا بزرگانِ ما این عمل را اختیار نہ کردہ اند۔ والسلام۔

مکتوب ہفتاد و یکم

بہ میر محمد امین کولابی در شرح احوال وے۔

الحمد للہ و سلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ۔ اللہ تعالیٰ شاہدِ حقیقت را در مرایائے احکام شرعیہ متجلی گرداند و علوم اجمالی استدلالی را تفصیلی و کشفی سازد تا معارفِ مترتبہ بران موافق مذاقِ انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام افتد و مراتب تشبیہ را پس پشت دادہ بہ تنزیہ صرف متوجہ شود۔ صحیفہ شریفہ رسیدہ مسرور ساخت۔ مرقوم بود کہ شبے بعد از نمازِ تہجد نشستہ بود آتشے از نہاد بر آمد و تمام وجود را سوخت۔ باز آتشِ دیگر ظاہر شد آنچہ باقی ماندہ بود نیز بسوخت۔ مخدوما فنا ہر لطیفہ بعد از ظہور اصل اوست۔ ظل بہ قہرمان انوارِ اصلِ وجودِ خود را بر باد می دہد۔ پس ظہورِ آتش کنایت از طلوع سطوات انوارِ اصل باشد و سوختن وجود عبارت از اضمحلال و فنائے آن لطائف بود۔ چہ ہر لطیفۂ انسانی ظل اسمیست از اسماءِ الٰہی عز شانہٗ۔ و ظہور آتش دو مرتبہ محتمل کہ برائے تعدد تجلّی اصولِ لطائف باشد و محتمل کہ ظہور اول بر لطائف شہادت باشد و طلوعِ ثانی بر تعینِ علمی بود کہ بعد فنائے لطائف بجائے آنہا استقرار گرفتہ بود و سوختن آن دلیل بر فنائے آن تعین باشد۔ این زمان تعینِ علمی جزئی

از خصوصیات و قیود مبرا گشته به تعین کلی که اصل اوست ملحق خواهد شد و از سالک عین و اثر را خواهد ربود حصول این معنی در ولایت انبیاء علیہم السلام صورت می بندد و حقیقت فنا میسر می آید۔ مرقوم بود که درین واردات ہیچ اضطراب و سراسیمگی نشد بل جمعیت و اطمینان عجیب حاصل آمد۔ مخدوما اگر صفات ظلمانی از سالک زائل گردد و صفات نورانی بجاے آن نشیند چہ اضطراب حاصل آید که این معنی متمنی اہل سلوک ہست۔ قال عز من قائل۔ مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا اَوْ مِثْلِهَا۔ این زمان نعم البدل می دہند۔ اگر اصل الاصل ظہور کند خیریت مطلق ہست۔ و اگر از اصل متوسط خبرے ساطع گردد آن ہم ہر چند از ین ظل ظلمانی خیریت دارد۔ و اگر نورانی ہست اما آن اصل چون ظل اصل دیگر ہست در ظلیت مماثلت ثابت گشت۔ نوشتہ بودند گوئیا ذات بے چون و بے کیف در مقابلہ ہست۔ آرے مظہر تا در مقابلہ ظاہر نشود مرآت نتواند شد۔ اما بدانند که مقابلہ آنجا بطریق محاذات نیست چنانچہ لفظ بے کیف در عبارت شما ایماے بہ این معنی دارد۔ و آواز السلام علیکم از آن جانب اشارت ہست بہ سلامتی از آفات و امن از رجوع بصفات بشریت که اَلْفَانِیْ لَا یَرُدُّ۔ و جواب سلام از این طرف بہ این وجہ درست باشد که وجود سالک بعد بقاء وجود موہوب ہست که از آن مرتبہ از سر نو عبارت شدہ ہست۔ گوئیا براے قبول سلام اَلسَّلَامُ علینا می گوید و چون وجود سالک عطیہ آن طرف بود بجاے علینا علیکم ظاہر شد و الا رد سلام باین طرف چندان مناسبت نہ دارد الا بہ تکلف فانہ تعالیٰ ہُوَ السلام کما ورد۔ والسلام۔

مکتوب ہفتاد و دوم

بہ شاہ محمد سلطان پوری در جواب استفسار او که انتساب سلسلہ علیہ نقشبندیہ بہ افضل الاولیاء حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ و حضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی و حضرت خواجہ بزرگ بہاء الدین نقشبند و حضرت خواجہ علاء الدین عطار الست قدس اسرارہم این ہمہ تعدد نسبت براے چیست و کدام خصوصیات درین اکابر ابعہ یافتہ می شود که در دیگران نیست۔

بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات بہ برادر گرامی سعادت و توفیق آثار میان شاہ محمد رزقہ اللہ سبحانہ الاستقامۃ و القبول می رساند۔ پرسیدہ بودند که سبب چیست که سلسلہ علیہ

نقشبندیہ را قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم بحضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ منسوب می سازد
وبایں نسبت بر سائر سلاسل عزیت می دہند وبحضرت خواجہ عبدالخالق غجدوانی قدس سرہٗ نیز نسبت
می دہند والیشان را سر سلسلۂ خواجہا می گویند۔ وبحضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ نیز اضافہ
می کنند۔ وبانیِ این سلسلہ آن حضرت را می دانند وبحضرت خواجہ علاء الدین عطار قدس سرہٗ
نیز مضاف است۔ ومی گویند کہ اقربِ طرق طریقہ علیہ علائیہ است۔ این ہمہ تعدد نسبت برائے
چیست وکدام خصوصیات درین اکابر اربعہ یافتہ می شود کہ در دیگران نیست۔ بدانند
نسبتے کہ از حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ بہ اکابرِ این سلسلہ رسیدہ است نسبت جذبۂ قیومیت
است واین جذبہ از خصائصِ آن حضرت بود واز آن حضرت بہ سلمان فارسی رضی اللہ عنہ رسیدہ
چہ حضرت سلمان باوجود ادراک اشرف صحبت خیر البریۃ علیہ وعلیٰ آلہ وصحبہ الصلوٰۃ والسلام از
مستفیدان صدیق اکبر بودہ چنانچہ معروف ومشہور است۔ واز سلمان فارسیؓ معنعن بہ عزیزان
رسیدہ تا آنکہ نوبت بخواجہ عبدالخالق غجدوانی قدس سرہٗ رسیدہ۔ الیشان برائے حصول آن
جذبہ بتعلیم حضرت خضر علیہ السلام طریقے وضع کردہ اند ذکرِ نفی واثبات را برائے استحصال
آن نسبت قرار دادند۔ منقول است کہ حضرت خضر علیہ السلام الیشان را در آب غوطہ دادہ تعلیم
این ذکر فرمودند۔ ماناکہ در آب غوطہ دادن برائے آن باشد تا نَفَس تواند گرفت کہ حبسِ نَفَس
درین مراقبہ از ضروریات است۔ پس اصل نسبت از صدیق اکبرؓ باشد ووضع آن از خواجہ آمد
ازین سبب انتساب سلسلہ بہ ہردو بزرگ درست آمد۔ واگر بحضرتِ خضر نیز نسبت دہند
وجہے دارد کما فہم من قبل۔ وحضرت خواجہ نقشبند قدس سرہٗ جذبۂ معیت را بآن نسبتِ
سابق الحاق فرمودند واین نسبت از خصائص الیشان است۔ می فرمایند کہ از حق سبحانہ طریقے
خواستم کہ اقربِ طرق باشد والبتہ موصل بود۔ مراد ازین طریق ہمین نسبتِ جذب معیت است
وحضرت خواجہ علاء الدین خلیفہ نخستین الیشان برائے حصولِ این نسبت راہے وضع کردہ اند
وآن مراقبۂ اسم ذات است۔ اصل نسبت بحضرت خواجہ بزرگ عنایت شدہ است وطریقِ حصول
آن را خواجہ علاء الدین واضع اند۔ پس انتسابِ سلسلہ بہ این ہردو عزیز درست آمد فافہم
والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب ہفتاد و سوم

به سیادت پناه میر محمد اسحاق که بکرم خان بهت و میر شرف الدین
در بیان آنکه طالب را باید که در کار خود در حین شدائد و آلام
فتوری نه دہد۔ وغیر ذالک۔

نحمدہ ونصلی علی رسولہ الکریم۔ اللّٰھم لا اُحصی ثناء علیک انت کما
اثنیت علی نفسک۔ صل علی نبیک المصطفیٰ وحبیبک المجتبیٰ صاحب قاب قوسین
او ادنیٰ وعلی آلہ الصلوۃ من امتہ واخوتہ الحائزین۔ بیوانہ مکتوب مرغوب کہ
درین نزدیکی رسید از مکاتیب سابق امتیازے داشت وشوقِ دیگر از فحوائے آن بمذاقِ
جان می رسید۔ وذوقِ دیگر از منطوقِ آن بدل می دوید۔ علامتے بود بر اتحاد تمام وآیتے
بود بر سر انجام مرام۔ سالک راه را باید کہ در شدائد امور وامتحانِ گوناگون ومصائب
متلونہ از جا نہ رود۔ و ہیچ گونہ در کار خود فتور را راه نہ دہد۔ چون افعال الٰہی عز شانہ
معلول بہ اغراض نیست بر نمطِ واحد نیست۔ نہ توان دانست کہ اقبالِ او سبحانہ وفتوح غیب
از راه محنت ظہور فرماید یا از راه نعمت بصورتِ عطا بر آید یا بتمثیل بلا۔ حضرت سلیمان علیٰ
نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام از بدو کار در چار بالش نعمت آن دادند کہ کم کسے دید۔ وَاِنَّ
لَہٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰی وَحُسْنَ مَاٰبٍ۔ وحضرت موسیٰ را علیٰ نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام بعد
تولد در تنور پر آتش افگندند۔ بعد ازان در تابوت انداختہ در دریا سر دادند۔ بعد ازان
در دستِ دشمن افتاد وخونِ قبطی از دستِ او بہ وقوع آمد واز ہراس فرار نمودہ دہ سال
در بادیۂ غربت شبانی کرد۔ چون بہ مصر روان شد در بادیۂ خونخوار شب تاریک شد و
برق جستن گرفت۔ وگوسپندان رمیدند وگرگان حملہ آوردند واہل بیت ایشان را
درد وضع حمل گرفت وسرما سخت شد وآتش ہیچ جا موجود نہ وہر چند از سنگ چقماق
آتش جُست ازان آتش نہ یافت۔ چون عجز وبیچارگی بہ این درجہ رسید فتوح غیب پدید
آمد وعنایت ازلی در رسید۔ گفت اِنِّیْ آنَسْتُ نَارًا۔ چون بطلب آتش آنجا رسید گل دیگر
شگفتہ بود ندا شنید اِنِّیْ اَنَا اللّٰہُ رَبُّ الْعٰلَمِیْنَ۔ وبکلام رب متعال وقرب ومنزلت رسالت
سرفراز گشت۔ ووعدہ غلبہ بر اعدا یافت اِنَّکَ اَنْتَ الْاَعْلٰی وَاسْتَمِعْ لِمَا یُوْحٰی

ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ يَّا مُوْسٰى وَ اَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّيْ وَاصْطَفَيْتُكَ بِنَفْسِيْ

به این تشریف مشرف گرداند تا بدانی که عنایتِ او سبحانه منحصر بر یک طریق نیست. پس بهر راه امید وار باید بود۔

مکتوب ہفتاد و چہارم

به حافظ محمد امین پشه در جواب استفسارِ او که از دوام حضور و آنکه ریاضات و مجاهدات برخے از مشائخ اختیار نموده اند و جمعے از کمل بترک آن رفته و کذا ظهور کرامات و خوارق از بعض اولیا به توقع آمده بخلاف بعض دیگر۔

بعد الحمد و الصلوٰة و تبلیغ الدعوات به برادرِ گرامی رزقه الله تعالیٰ الاستقامة والکرامة می رساند. مکتوب شریف رسیده ممرور ساخت. آنچه از افراطِ محبت و وحدت قبله توجه و انتظارِ وصول فیوض ازین عاصی مرقوم ساخته بودند فقیر را هیچ لیاقتِ امرے ندارد و از حسن ظن هر چه نوسیند گنجایش دارد. شاید با شما مطابقِ ظن شما عمل نماید. اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِیْ بِیْ. شنیده باشند. اصولے چند نوشته حل آنها خواسته بودند. بدانند حضورے که در ابتدا دست می دهد و آن عبارت از دوام نگرانیِ دل ست بجنابِ قدس عز شانه پیش از حصولِ فنا و بقا. آن را اعتبار نمی نهند. آنجا معامله از حضور بحصول می افتد. آرے حضورے که منتهیان را دست می دهد و آن کنایت از حضورِ ذاتی ست بے فتور بر باطنِ سالک که معنی عین دائم او ست امر دیگر ست. و چون معاملهٔ سلوکِ آن برادرِ دینی به این مقامات در حضور حضرت ایشان قدس سره مشخص شده بود اگر بحصولِ این قسم تجلیِ ذاتی امید وار باشند. بل دعوی نمایند گنجایش دارد. دیگر بدانند که ریاضات و مجاهدات اگر برائے سلوک و ترقیِ باطن باشد و برائے حصول قربِ الٰهی عز شانه، بود سوالِ شما درست می افتد. اما محققان گفته اند که ریاضاتِ انبیاء علیهم السلام نه ازین قبیل بود بلکه ایشان را براهِ اجتبا کشان کشان می بردند ریاضت کنند یا نه. چنانچه حدیث اَفَلَا اَكُوْنُ عَبْدًا شَكُوْرًا به آن مشعر ست. و سلوک صحابهٔ کرام نیز به انعکاس و به آثارِ صحبت به همان نہج بود. مجرد صحبت ایشان را کارِ ریاضت می کرد و مع ذالک ریاضات منافع دیگر بسیار دارد که برائے جلب المنافع اختیارِ ریاضات می نمودند. و طریقهٔ خواجگان بزرگوار چون بعینه طریقهٔ اصحابِ کرام ست ترقی و سلوکِ ایشان به جاذبهٔ محبت و صحبتِ شیخ مقید ست۔

ولبس۔ آرے اگر برائے حصول منافع دیگر اگر اختیار ریاضت کنند جائز ہست و مستحسن لکن حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہٗ نگاشتہ اند کہ کثرت جوع را چنانچہ منافع کثیر ہست از حصول صفائے باطن و قلت محاسبہ وغیرہا مورث بعض مضار خفیہ ہم است کہ سالک را از ترقی باز می دارد و در توہمات فاسدہ می آرد۔ در صحبت حضرت خیر البریۃ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والتحیہ والزار آن صحبت از مضار این جوع امن میسر بود و منافع محضہ متوقع بود۔ لہٰذا اختیار این جوع آنجا محمودؐ بود و بعد قرن اول منافع و مضار مختلط است۔ جمعے از مشائخ نظر بر منافع آن نمودہ آن را اختیار کردند و مضار آن را اعتبار نہ نہادند و جمعے دیگر از ملاحظہ مضار آن از منافع آن نیز گذشتند و مقرر عقلا است امرے کہ دائر در ضرر و نفع باشد ترک آن اولیٰ است و نیز نوشتہ اند کہ ریاضت منحصر در کثرتِ جوع نیست رعایت عزیمت در جمیع امور و اختیار توسط حال در جمیع اشیاء و دوام حفظ نسبت از اعظم ریاضات ہست۔ اما در نظر عوام بہائم صفتان ارغب امور اکل است و ریاضت منحصر در قلت و ترک آن ہست۔ و نیز بدانند کہ خوارق و کرامات در قرب الٰہی جل شانہٗ دخل نہ دارد۔ و قلت و کثرت ظہور آن سبب تفاضل اقدام اولیاء نیست۔ روا ست ولیے کہ از وخارقے بظہور زیادہ باشد افضل باشد از ولی دیگر کہ از وے خوارق بسیار ظہور نماید پس آنچہ در عبارتِ مشائخ واقع شدہ ہست از عدم اعتبار کرامات و خوارق بہ این معنی است و آن منافی آن نیست کہ خوارق فی نفسہا از فضائل و مزایا باشد۔ و سبب ذکر آن در احوالِ مشائخ ترغیب و جذبِ قلوب شان و بیان نعمت و آیات الٰہی ہست عز شانہٗ فافہم۔ والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ۔

مکتوب ہفتاد و پنجم

بہ نجابت پناہی عرفان دستگاہی خواجہ میر محمد یحییٰ کابلی در جواب عریضہ او و شرح احوال او۔

نحمدہٗ سبحانہٗ حمداً بعد حمدٍ و نصلی و نسلم علیٰ رسولہ محمد و آلہ صلوٰۃً غب صلوٰۃ و سلاماً اثر سلامٍ۔ صحیفہ شریفہ کمالات دستگاہ برادر دینی خواجہ محمد یحییٰ اوصلہ اللہ تعالیٰ الی المطلب الاعلیٰ رسیدہ مسرور ساخت۔ مقدمات در غرا حضرتِ ایشان و تسلیہ محزونان بعبارتِ رنگین و الفاظِ

ل؎ و فی الحدیث الفاقۃ لاصحابی سعادۃ والفناء فی اٰخر الزمان سعادۃ

دلکش اندراج یافتہ بود غمہا را تازہ ساخت۔ از بے رحمی اخوان و اہل زمان ایلائے رفتہ بود رزقنا اللہ و ایاکم التحمل والصبر الجمیل علی ایذائہم۔ از ظہور انوار و فیوض و نزول آن مثل قطرات امطار و تزایدآن آناً فآناً مرقوم بود۔ و ظہور نورے مثل نقطہ و وسیع شدن آن بمرتبہ کہ از ادراک خارج گردد۔ و ہکذا ظہور نقطہائے دیگر بہ ہمین قسم الی غیر النہایۃ اندراج یافتہ بود بہ وضوح پیوست و خیلے امید وار ساخت۔ اللہ تعالیٰ از نور صرفی کہ مبداء انوار و ظہورات است وَلَو مجہول الکیفیۃ ارزانی دارد و واقعہ کہ دران حضرت الیشان را بر مصلّی سبز دیدہ اند و برشما مہربانیہا می کنند و بوسہ بر پیشانی شما می دہند و کتابت را نوشتہ بجانب شما می انداز ند مطالعہ نمودہ شد از مناصب تامّہ حضرت مخبر است و خصوصیت بسیار بہ آن قبلۂ جہانیان معلوم می گردد۔ و آنچہ از اخذ طریقہ عزیزی عمری و دیگر یاران و دیدن حضرت مجدّد الف ثانی و حضرت الیشان بعد توجہ و ظہور آن حضرت بر آن عزیزے و اذن دادن بر تلقین نمودن ذکر و بیان نمودن حلیہ آن حضرت قدس سرہٗ مرقوم بود خوش وقت و امید وار ساخت۔ اللہ تعالیٰ مبارک گرداند و استقامت تامّہ بخشد۔ والسلام۔

مکتوب ہفتاد و ششم

بہ این فقیر محمد ہادی در بیان بعض از خصائص حضرت مجدّد الف ثانی و حضرت پیر دستگیر خود رضی اللہ عنہما۔

حضرت الیشان قدسنا اللہ بسرہ الاقدس می فرمودند کہ در خدمت حضرت مجدّد الف ثانی رضی اللہ عنہ بہ تقریبے سخنے از معرفت شیخ محی الدین ابن العربی کہ در کریمہ وَاِنْ مِّنْ شَیْءٍ اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِہٖ گفتہ کہ روا است کہ ضمیر بحمدہٖ سوے شے بگردد۔ یعنی تسبیح ہر کس راجع بہمان مسبح است ولائق آن نیست کہ بجناب مقدس واصل گردد۔ یعنی تا زمانے کہ چیزے ازین کس باقی است از نفس او حائل است۔ مذکور می شد فرمودند کہ شیخ راست گفتہ اند و درین ضمن حکایت عزیزے کہ در نفحات مذکور است وے را عقبہ پیش آمدہ بود وے نذر کردہ کہ اگر ازین عقبہ خلاص یابم ہرگز خدائے تعالیٰ را یاد نکنم۔ و شیخ الاسلام در شرح آن گفتہ کہ از ننگ یادِ خود مذکور شد حضرت مجدّد الف ثانیؒ فرمودند کہ الحال در تمام روے زمین ہیچ کس را نمی یابم کہ تسبیح وے بجناب مقدس واصل گردد۔ ہر کس کہ کلمۂ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللہُ می گوید چون وے

درمیان ہست الوہیتِ خود را اثبات می نماید۔ مگر خود را می یابم کہ من بکلمہ خواندن اثباتِ توحید می نمایم۔ و تسبیح من واصل ہست بحضرتِ اُلوہیت جلت عظمتہ۔ حضرت ایشان می فرمودند کہ من و حضرت مخدومی در خدمت بودیم فرمودند حتیٰ کہ تسبیح شما ہم راجع بہ شما ہست باآنکہ مدتے شدہ بود کہ از فنائے نفسِ ما خبر دادہ بودند۔ ازین فرمودہ حالے عجیب رو داد۔ رفتہ مطالعۂ حالِ خود نمودم و بعد عشاء بعرض رساندم کہ من حالتِ خود را ہمچنین می یابم و حضرت ہمچنین می فرمایند۔ متوجہ شدہ فرمودند کہ صورتِ آن مقام کہ دران این حالت حاصل شود حاصل شدہ ہست۔ بعد ازان بمدتے فرمودند کہ حق تعالیٰ ترا حقیقتِ آن مقامِ عالی عنایت فرمود۔ راقمِ حروف گوید این بشارت در باب قطب العرفا حضرت میاجیو کلان قدس سرہٗ نیز از حضرت مجدد الف ثانی رضی صادر شدہ ہست۔ الحمد للہ والصلوٰۃ علیٰ نبیہٖ و آلہٖ و صحبہٖ۔ حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہ الاقدس در ایامے کہ در حبس سلطانِ وقت بودند روزے بہ مخلص اصحاب فرمودند کہ ازان وقت کہ در حبس صوری ایم حق سبحانہٗ و تعالیٰ جمیع اولیاے عصر را در ہر سرزمین کہ باشند در مقامہائے شان محبوس ساختہ است و از ترقی ممنوع گشتہ اند بل معاملۂ ارشاد و ترقی را بر داشتہ اند چنانچہ کارخانہ را بر می دارند۔ در تمام روے زمین ہمیں ہا را می یابم کہ درین ایام درِ ترقی بر ایشان باز ہست۔ یکے خود را فرمودند و یکے حضرت ایشانِ ما را فرمودند و یک شخصے را فرمودند کہ در کوہے افتادہ ہست۔ راوی گوید ظاہراً اشارہ بہ بدخشان و ما وراء النہر نمودند۔ والسلام۔

مکتوب ہفتاد و ہفتم

بہ صوفی محمود کشمیری در بیان تقید بر ترقی مسترشدان۔

بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات بہ حقیقت انتباہ اخوی اعزی صوفی شیخ محمود کشمیری می رساند۔ مکتوب مرغوب رسید بر وضع شریعت مستقیم باشند و در توجہات مسترشدان سرگرم بوند۔ و در ترقی شان ساعی باشند۔ چون رفعت پناہ صوفی بہادر می رسند و زیر بیگ و دلدار بیگ نیز می رسند تا بجماعت صحبت دارند و توجہات نمایند تا اثرہا ظاہر گردد۔ والسلام۔

مکتوب ہفتاد و ہشتم

در اشارہ بہ بشارتے کہ از گذشت ظلال و پیوستن بہ اصل الاصول و تجلیاتِ ثلثہ بہ صوفی محمود کشمیری۔

نحمدہٗ و نصلی۔ امید داریم کہ آن برادرِ گرامی حقائق آگاہ از صنوف ظلال گذشتہ بہ اصل الاصول رسیدہ باشند و از تجلیاتِ افعالی و صفاتی گذشتہ بہ تجلیِ ذاتی کہ منتہائے اقدامِ سالکان ہست پیوستہ۔ این تجلی نزد مشائخ کرام دائمی نیست آن را کالبرق الخاطف می گویند۔ یعنی زمانے بہ سیر می آید کہ خرق رد پوشِ صفات نمودہ ذاتِ بحت بر باطن سالک متجلی می گردد و باز در استتار می رود۔ و نزد حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہ الاقدس این تجلی دائمی ہست۔ می فرمایند انّ الذات اذا تجلّٰی لا استتار لہٗ مکتوب شریف می رسد۔ والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب ہفتاد و نہم

بہ جناب زبدۃ السالکین خلاصۃ العارفین حضرت خواجہ محمد یحیٰی ادام اللہ تعالیٰ الانام افاضتہٗ در استغنائے محبوب حقیقی جلّ شانہٗ۔

نحمدہٗ سبحانہٗ حمداً بعد حمدٍ و نصلی و نسلم علیٰ رسولہٖ محمدٍ و آلہٖ صلوٰۃً اثر صلوٰۃ و سلام غب سلام نیازمندی و تحیت فراوان از ان عاصی مہجور کہ لیاقت ہیچ خبر نہ دارد و قابلِ ہیچ معنی نیست بہ گرامی خدمت ملاذ اہل اللہ رسیدہ بدرجہ قبول موصول باد۔ نمی داند چہ نویسد لطائفِ محبوب برتر از ان ہست کہ زبان زد امثال ما مہجوران گردد و محاسن مطلوب نازک تر از ان است کہ ہر بوالہوسے خیالِ ترجمانی آن نماید تا او ناپیداست طالب در بے قراریِ طلب عمرے بسر می برد و بمشاہدۂ آثار و آیات خورسند می باشد۔ چون او پیدا آید و خرق ردپوشِ ظلال فرمودہ بہ اصالت ظہور نماید سالک بے چارہ رختِ ہستی را بہ تنگنائے عدم کشد و انانیت را برباد دہد۔ این زمان از عارف نامے ماند و نہ نشانے نہ عینے باشد و نہ اثرے ؎

چو سایہ محو شدم کز دو سو چراغ آمد | خود از درون و برون جلوہ گرد من زمیان

سایۂ افادت بر مفارقِ اہلِ طلب ممدود باد۔ سیادت پناہ میر سید شریف چون بتوجہ خدمت بود بدو کلمہ تصدیع داد۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب ہشتادم

به ارشاد پناہی شیخ فقیر اللہ در بیان تجلی ذاتی دائمی بالبشارت ارشاد دبارۂ او

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ۔ اللہ تعالیٰ وتقدس شاہد جمال لایزال را بے پردہ ظلال وحسن جلال ذاتی را مبرا از تکلفات خیال ومثال بر ساحت باطن جلوہ داد بہ حیثیتے کہ خس وخاشاک تعلقات وتصورات حجاب نظارۂ آن حسن وجمال نہ گردد۔ بلکہ علی التوالی والدوام بے فاصلۂ استتار بر منصۂ ظہور تابان باشد۔ این معنی از خواص تجلی ذاتی است۔ فرمودہ اند اَلذّاتُ اِذا تجلیّٰ لَا اِستتارَ لَہٗ۔ وآنچہ گاہے متجلی شود وگاہے مختفی از مراتب صفات است۔ چہ تقلیب وتبدل در صفات ہست در مرتبۂ ذات بحت این معنی مفقود ست وآنچہ در عبارت مشائخ قدس اسرارہم از تجلی ذات بہ تجلی برقی تعبیر رفتہ وفرمودہ کہ تجلی ذات کالبرق الخاطف صورت می بندد واکثر در استتار می باشد نزد محققان این طائفہ آن تجلی راجع بہ تجلی شانی ہست از شیون سریع الاستتار۔ چنانچہ تفصیل این معنی از مکتوبات قدسی آیات حضرت مجدد الف ثانی وحضرت ایشان رضی اللہ تعالیٰ عنہما ہویدا می گردد۔ ہٰذا دیگر از شوق دریافت صحبت شما چہ نویسد۔ چون معاملۂ ارشاد آن مقامات بذات شما مربوط ہست وسبب انعقاد محل تکمیل آنجا شما آید نمی تواند شما را طلبید وبدعاو توجہ غائبانہ اکتفا می ردد۔

مکتوب ہشتاد ویکم

بہ شیخ نور محمد صوفی در افاضۂ حضرت پیر دستگیر خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ برخود کہ طالب صادق بودند۔

بعد الحمد والصلوٰت وتبلیغ الدعوات برادر گرامی توفیق وسعادت یار اخوی نور محمد وفقہ اللہ تعالیٰ لمرضاتہ می رساند۔ احوال حضرت ایشان مع فرزندان وخویشان بعافیت قرین ہست استقامت وجمعیت شما مطلوب۔ چون خبر وصول وطن وکیفیت رویداد آن مقام نہ فرستادید منتظریم۔ افادہ برکات وافاضۂ کمالات کہ درین ایام ازان حضرت مدظلہٗ بر طالب صادق علی التواتر واقع ہست چسان شرح آن دہد۔ معارج ولایت ومقامات اولیاء زینۂ صعود آن کمالات ہست ومنازل شہود ودرجات تجلی مقدمۂ وصول از ظل چہ گوید اصل ذرات می نماید از گذشت آفاق چہ خبر دہد ولایت النفس ازان در راہ ہست آنجا نہ حضوری ہست نہ وصول۔ ونہ غیب ہست ونہ حضور۔ نہ عروج ہست نہ نزول آنجا ہم آن ہست کہ برتر زنیان ہست۔

مکتوب ہشتاد و دوم
به احقر فقرا و عاصی ترین مخلوقاتِ باری محمد ہادی غفر لہ سبحانہٗ ذنوبہ در بیان آنکہ مناسبتِ عالم امر بہ ارباب شکر ہست و موافقتِ عالم خلق بہ صحو

الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ۔ الٰہی دالہٗ آبائی ما را دوستانِ ما را یک لحظہ و لمحہ بغیرِ خود و بنفسِ ما مگذارد۔ و عناصرِ ظاہر ما را در رنگ لطائف در باطن با خود مشغول گردان توجہ لطائفِ در دنی استہلاک و اضمحلال ہست در مطلب بحدّے کہ بغیرِ آن شعورے نماند و اشتغال عناصرِ ظاہر دوام عبادات و مواظبت بر طاعتِ محبوب ہست۔ مناسب عالمِ امر کہ عالمِ شکر است تلاشی و اضمحلال ہست۔ و موافق عالمِ خلق کہ از اہلِ صحو است قیام بہ عبادت ہست۔ حکیمِ مطلق عزشانہٗ از ہر یکے آنچہ مناسب اوست طلب داشتہ ہست فافہم فانّہٗ ینفعک والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب ہشتاد و سوم
بہ زبدۃ العارفین قدوۃ السالکین حضرت شیخ عبد الاحد در اظہار لوازمِ محبت۔

نحمدہٗ و نصلی۔ عرفان پناہ ملاذ اہلِ طلب در مراتبِ صوری و معنوی مترقی باشند۔ و ما را مشتاقِ دیدار فرحت آثار دانند و از خیر خواہانِ خاص تصور فرمایند و از دعائے خیریتِ خود غافل نہ دانند۔ ہر چند خود بہ مکافات قیام نمایند یا نہ ؎

ما خود بہ گردِ دامنِ مردے نمی رسیم شاید کہ گردِ دامنِ مردے بہ ما رسد

باقی حقیقتِ اینجا بہ سمعِ شریف می رسیدہ باشد۔ حاجت نوشتن نیست۔ اخوی اعزی میان خلیل اللہ جیو بعافیت باشند و مشتاق دانند۔ جمیع یارانِ حضور را سلام برسد۔ کمالات دستگاہ میان بدیع الزمان و میان کلیم اللہ سلام رسانند و بخدمت شریف ولی نعمی جیو بندگی رسانند۔

مکتوب ہشتاد و چہارم
بہ حقائق و معارف آگاہ حافظ محمد صادق در بیان کمالاتِ وے۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات بحقائق آگاہ واقف اسرارِ الٰہ اخوی اعزی خواجہ محمد صادق ابراز سلام و اظہار اشتیاق تمام می نماید قبول نمایند و بدعا بظہر الغیب ممد و معاونِ کار باشند و بہ ارسالِ کتبِ شوق آمیز دوستانِ دور افتادہ را بہجت و سرور رسانند۔ بشاراتِ عظیمہ کہ از حضرت قبلہ در باب آن حقائق آگاہ بتکرار شنیدہ ہست از اعظم عنایاتِ الٰہی ہست عزشانہٗ و کم کسے را بہ آن خصوصیات ممتاز کردہ باشند۔ جائے آن ہست کہ مردم دیگر غبطہ نمایند و از فوتِ آن در حسرت باشند۔ شما از مقبولانِ خاص حضرت ایشانید و آنحضرت را

نظر مخصوص بحالِ شما است. آن قدر فوائدِ صحبت و موائدِ توجہات بکامِ شما روزی گردانیدہ است
کہ رشکِ عالمے گردیدہ است ۔

مرا رشک بر رندِ دیوانہ ایست کہ افتادہ بر کوئے بتخانہ ایست

والسلام والاکرام۔

مکتوب ہشتاد و پنجم

بہ فقیر حقیر کمتر از قطمیر محمد ہادی ثبتہُ اللہ سبحانہٗ علیٰ قوانین الشریعۃ الباہرۃ والسنۃ الطاہرۃ در بعض مناقب حضرت شیخ خود و شیخ شیخ خود رضی اللہ تعالیٰ عنہما با دقائق و معارفِ دیگر۔

حضرت الیشان دامت برکاتہ یک بعض یاد ہم در مزارِ شیخ زین رحمہ اللہ تعالیٰ بسر بردند می فرمودند کہ وقتِ رخصت فاتحہ بر قبر شیخ خواندیم و متوجہ شدیم دیدیم کہ شیخ با نسبتِ خود حاضر آمدہ در من گم گشت و اظہار نمود کہ بہ ازین متاعے نہ داریم کہ بگذرانیم و معذرت خواست بدین تقریب فرمودند کہ حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی را نیز ہمین قسم ماجرا بہ شیخ ابو شدہ بود یعنی شیخ با نسبتِ خود آمدہ در آن حضرت گم گشتہ بود۔ در وقتے کہ آن حضرت بزیارت شیخ رفتہ بودند ظن غالب این حقیر آن است کہ حضرتِ الیشان در مادۂ خود نیز بہ شیخ ابو ہمین قسم ماجرئی می فرمودند نعم السلف نعم الخلف۔ گروہے کہ ایمان بہ آنہا لازم است انبیاء و رسل اند علیہم التسلیمات۔ و جماعہ کہ از اصالت بہرہ ور اند ہم انبیاء اند علیہم الصلوٰۃ والسلام۔ و اگر بطفیل پیغمبرِ ما صلی اللہ علیہ وسلم فردے مراز امت او را علیہ السلام بہ این دولت بنوازند ہر چند نبی نباشد اما داخلِ جرگہ مومن بہ است کہ بہ اجمال در اٰمنتُ باللّٰہِ مذکور اند۔ بدان اسعدک اللہ تعالیٰ کہ تبعیت دیگر است و طفیل دیگر در فرد اصلی ہر چند تبعیت نسبت اما طفیل ثابت است۔ ہر چہ می یابد بہ طفیل نبی خود علیہ السلام می یابد۔ بلکہ طفیل در جمیع انبیاء کرام علیہم السلام ثابت است۔ غیر سید ہم صاحب شریعتنا علیہ الصلوٰۃ چہ مدعو اصیل و نسبت علیہ السلام و دیگران چہ انبیاء و چہ غیر شان ہمہ طفیلِ وے اند۔ تبعیت در احکامِ شرعیہ دیگر است و تبعیت در وصول فیوض از حضرت وہاب جل جلالہٗ دیگر۔ تبعیت کہ در فرد اصیل مفقود است تبعیّ است کہ در وصولِ فیوض است نہ تبعیت در احکامِ شرعیہ کہ آن ہمہ وقت لازم است والسلام۔ و نیز بدانکہ حضرتِ الیشان ما قدسنا اللہ باسرارہ المقدسہ می فرمودند کہ

درمکتوبے کہ حضرت مجدّد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ در زوال عین اثر وجود برنوشتہ اند مطلع
آن مکتوب هَلْ اَتیٰ عَلَی الْاِنْسَانِ حِیْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ است شبہ عظیم وارد می شود و آن آنست
چہ لازم می آید کہ عارف درین وقت بہ وجوب متحقق گردد جواب این شبہ دران مکتوب بطریقے
واقع شدہ ہست۔ اما تحقیق درجواب آن ہست کہ این وجوب عارف را حاصل می شود کسبی است
نہ اصلی۔ و وجوبے کہ بہ کسب حاصل شود البتہ لذاتہ نیست۔ والسلام۔

مکتوب ہشتاد و ششم

بہ سیدی غیر معلومی در آنکہ آدمی از سائر مخلوقات افضل ہست۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ الحمد للہ رب العٰلمین اکمل الحمد علیٰ کل حال
والصلوٰة والسلام علیٰ رسولہ محمد و آلہ خیر آل۔ امابعد سلام وتحیۃ ازین احقر بے پروبال جناب سیادت
مرتبت سید خاندانِ مجدد علا قبول فرمایند۔ ع از ہرچہ می رود سخن دوست خوش تر ہست۔ حضرت
حق سبحانہٗ وتعالیٰ آدمی را بر سائر مخلوقات فضل دادہ۔ آنچہ اورا عنایت فرمودہ ہیچ یکے از مصنوعات
خود کرامت نہ کردہ صفتِ دردِ محبت ولازمۂ شوق وعشق را کہ سبب معرفت ہست ومناط
قرب وترقی ہست بہ وے مخصوص گردانیدہ۔ حتیٰ کہ ملک را کہ عبادِ مکرم اند نیز دران شرکت
نہ دادہ۔ پس ہر کہ دروے دردِ طلب وسوزِ عشق زیادہ تر باشد در مراتبِ قرب کامل تر بود
گفتہ اند تصوف اضطراب ہست چون سکون آمد تصوف نماند۔ پس طالب را باید کہ خود را
در طلب بے قرار دارد۔ و دمے بے جستجوے دوست نیاساید۔

مکتوب ہشتاد و ہفتم

بہ عزیز غیر معلومی در جواب مکتوب تالم وتاسف آمیزے کہ در
عزاپرسی امام المحققین قطب العارفین حضرت پیر دستگیر خود کہ والد
بزرگوار ایشان اند قدس اللہ سرہ الاعظم مرسل بودہ ودر آنکہ ارشاد آنحضرت قدس سرہٗ بے مثل بود۔
بااشارہ بہ بقا ارشاد درحق خویش لازال ارشادہٗ وہدایتہٗ الیٰ یوم القیٰمۃ۔

ہوالحی القیوم الذی لایموت ابداً مراسلات شریفہ کہ برادر گرامی از کمالِ محبت وتمام
اختصاص ارسال داشتہ بودند رسید در عزاے حضرت قطب المحققین قدس سرہٗ فقراتِ بدیعہ
نوشتہ بودند و اظہارِ تاسف وتالم از ادراک صحبت کثیر الانوار آن قدوۂ ابرار نمودہ بوضوح
پیوست و آتش فراق وحرقت مصیبت را مشتعل تر ساخت مخدوما ہر چند صحبت فیض مرتبت آنحضرت

قدس سرہٗ عدیل نہ داشت نہ تنہا درین زمان بلکہ در ازمنہ سابقہ متطاولہ عدیم المثل بود۔ آثار وبرکات تربیت کہ درین مجلس متبرک مشہود خاص وعام گردیدہ۔ معلوم نیست کہ ہیچ چشمے وگوشے مماثل آن دیدہ وشنیدہ باشد۔ اما للہ سبحانہٗ الحمد والمنۃ کہ انوارِ مزارِ متبرک حکایت ازان تربیت می نماید ونشانے ازان ارشاد می دہد۔ لہٰذا واردانِ این بقعہ شریفہ از گرمیِ شراب استغراق بصد جوش مستعد می گردند واز رنگ بہ بے رنگی مشرف می شوند۔ آرے سرعت سلوک وطے منازل لمحۃ از کجا دیدہ شود بلکہ خصوصیات بسیار وکیفیات بے شمار از اہل طلب مفقود گشتہ اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ۔ اگر ممکن باشد بزیارت مرقد مقدس رسیدہ روزے چند در اکتساب کمالات بسیر برند وبہ صحبتِ مجاورانِ این روضہ منورہ گذرانیدہ وشریک مصیبت این غم زدگان شوند گنجائش دارد۔ درعین نوشتن این کتابت الم جدائی آن قبلہ گاہی غلبہ نمود وہوش را ربود۔ چیزے چند نامربوط نوشتہ شد۔ والسلام۔

مکتوب ہشتاد وہشتم

بہ جملۃ الملکی جعفر خان در علو شان مطلوب حقیقی تعالیٰ وتقدس در نارسائی وعجز طالب بے چارہ آوارہ وَمایلا یمہٗ۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ نحمدہٗ ونصلی علیٰ رسولہ الکریم وآلہ الجسیم۔ اللہ تعالیٰ ذاتِ بابرکاتِ عالی قدر را پیوستہ منظورِ نظرِ عنایات داشتہ متفقد ومہربان این بینوا دارد۔ نمی داند بہ آن عالی جناب چہ نویسد لطائف محبوب برتر ازان ہست کہ ہر بے سرانجامے ہوسِ ترجمانیِ آن نماید۔ ونفائس مطلوب نازک تر ازان ہست کہ ہر بے سروبرگے فہم وخیال را بہ آن رساند ؎

اے زخیالِ مابرون در توخیال کے رسد | باصفتِ تو عقل را لافِ کمال کے رسد

واجب از مرتبۂ وجوب اصلا بحضیض امکان نزول نہ فرماید۔ وممکن ماچہ یارا کہ بہ اوجِ وجوب عروج نماید نصیب سالک ازان مرتبۂ علیا غیر از حسرت وحیرت امرے نیست۔ ؎

درعشق بجز گداختن نیست | این سوختن ہست ساختن نیست

تا او ناپیدا ست طالب در طلب او بے قرار وشیدا ست ؎

شد مدتے کہ گفت و شنو با تو رُو نہ داد | اے بے نصیب گوشم و اے بے نوا لبم

وچون شاہدِ مطلوب در جلوہ آید و در کلبۂ این آوارہ شرفِ نزول فرماید عارف از خانمان دست شستہ رخت بہ صحرائے عدم برد وطاقتِ مواصلت نہ دارد ؎

گیرم کہ بہ خمخانۂ ما یار خرامد | کو وصل وطاقتِ دیدار کہ دارد

لکن با اینہمہ بے مناسبتی از دردِ طلب فارغ نہ باشد و بہ اندیشۂ امتناع وصل از جستجو نہ نشیند و پیوستہ ماتمِ ہجران وسوگِ حرمان داشتہ باشد ؎

در جہان شاہدے و ما فارغ | در قدح جرعۂ و ما ہشیار

بعد ازین دستِ ما ودامنِ دوست | بعد ازین گوشِ ما و حلقۂ یار

راہِ عشق ورائے طورِ عقل است ہیچ کس را شنیدہ کہ بہ مصلحت وفکر عاشق شدہ باشد۔ عاشق بہ خیالِ عدم وصل ہرگز از طلب باز نمی ماند کہ این طلب در اختیارِ او نیست ؎

با سرِ زلفِ تو ما را سرِ سودائی ہست | وصل ہر چند محال است تمنائی ہست

این قصہ پایانے نہ دارد۔

کجا ما و کجا زنجیرِ زلفش | عجب دیوانگی کاندر سر افتاد

والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب ہشتاد و نہم

بہ مبارز خان در نقلے کہ از زبدۃ المتاخرین حضرت شیخ خلیل اللہ قدس اللہ سرہٗ بہ وے مذکور ساختہ بودند او تشویق تسویدش نمودہ الفاظ للو عد حضرتِ ایشان رقم فرمودند۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ حمدہٗ سبحانہٗ اولی ثم الصلوٰۃ علی النبی وآلہ ذات بابرکات نجابت واقبال دستگاہ سلمہٗ اللہ تعالیٰ پیوستہ از جنابِ قدس حضرت واہب العطیات جلت نعمائہٗ الطافِ صوری ومکارمِ معنوی بوجہ خاص حاصل نمودہ فیض رسانِ عام خلائق ودوستدارِ طریقۂ فقرا باشند فانّ المرءَ مَعَ مَنْ اَحَبَّ۔ امید است کہ درہمیں طائفہ محشور گردانند ودر حدیث آمدہ است الفقراء جل اللہ تعالیٰ یوم الصمد۔ اما بعد خاطر نشان ومعلوم شریف آن جناب مشفق باد کہ در وقت توجہ جہان آباد چون صورتِ ملاقات روے دادہ بود

تقریباً نقل از زبدة المتاخرین حضرت شیخ خلیل اللہ قدس سرہٗ از جانب گوش زد شدہ بود فقیر مذکور ساختہ بود آنجناب ذو اقبال شائق گشتہ شوق بہ تسوید آن ظاہر نمودند. دران وقت غالباً از فقیر وعدہ رفتہ متعاقب نوشتہ ارسال خواہد داشت. بحسب عوائق تاحال در تعویق افتاد. الحال توفیق آن یافتہ می نویسد. از عزیزے مسموع گردیدہ والعہدۃُ علیہ کہ در زمان سلطان خراسان از علمائے مملکتِ خود چند مسئلہ نویسانیدہ بہ طریقِ امتحان بہ بادشاہ توران فرستاد کہ از فضلائے آن دیارِ علیا حل نمودہ ارسال دارند شش ماہ مہلت قرار دادہ بادشاہ توران بر علما عرض آن کرد جواب آن خاستہ و مہلت مذکورہ بیان نمود. گویند درین مدتِ ششماہہ ہرچند علما را افکار خود را کار فرمودند ہیچ یکے جواب حل یک مسئلہ ہم نہ شد. بادشاہ از جہت انفعال آنکہ اعدائے دین خوش وقت شوند این قسم ملکِ بزرگ از حل آن عاجز آید آن مسائل بخدمت حضرت شیخ خلیل اللہ قدس سرہٗ فرستادہ کہ علمائے ظاہر بہ عجز قائل گشتہ اند. شود کہ آن حضرت بنورِ فراست و معرفتِ باطن حل فرمایند و ما را ازین خجالت بر آرند. ایشان علی الفور یا لبعد ساعت جواب فرستادند کہ مقبول ہمہ شد. آن مسائل این ست. اَمرِ خدا جل شانہٗ اگر بجا آرد خوب و اگر بجا نیارد خوب. اَمرِ خدائے تعالیٰ اگر بجا آرد خوب و اگر بجا نیارد خوب تر. اَمرِ خدا جل سلطانہٗ اگر بجا آرد بد و اگر بجا نیارد ہم بد. امرِ خدا عز برہانہٗ اگر بجا آرد بد و اگر بجا نہ آرد بد تر. حضرت شیخ جواب اولے فرمودند کہ مسافرے روزہ ماہ رمضان پیش آید اگر روزہ گیرد خوب و اگر روزہ نہ گیرد خوب. و در جواب ثانی گفتہ کہ ولیِ مقتول اگر از قاتل قصاص گیرد خوب و اگر نہ گیرد خوب تر. و در جواب ثالث افادہ کردند کہ کافر اگر نماز خواند بد و اگر نماز نہ خواند بد. و در جواب رابع القا فرمودند مسلمے در حالتِ مستی نماز خواند بد و اگر نماز نہ خواند بد تر. والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب نودم

بہ محمد خان برکی بخاری در جواب استفسار او کہ اتفاقِ صوفیہ کرام و مشائخ عظام بر آن ست کہ حصولِ مقاماتِ قربِ الٰہی عز شانہٗ و قطعِ منازلِ بقا ما بعدہٗ ہمہ موقوف بر دولتِ فنا ست تا بشرفِ این دولت مشرف نہ گردد از مقاماتِ قرب بے نصیب ست و در درگاہِ کبریا خوار و بے اعتبار۔

حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ سرآمدِ محققانِ این طریقہ اند وحلّالِ مشکلاتِ این بوادی برنگاشتہ اند کہ صاحبِ فنا را مجالِ مخالفت بہ احکامِ منزلہ نمی ماند وزیادہ از ترکِ اولیٰ ازو بوجود نمی آید۔ وبسیار از سالکان وہم طریقان را می بینیم بہ بقاء ما بعدہٗ من الکمالات مشرف اند وبہ وجدانِ صحیح وکشفِ صریح این معنی را در خود مشاہدہ می نمایند وحضرت الیشان قدسنا اللہ سبحانہٗ بسرّہ بہ بشارات حصولِ آن مقامات آن عزیز را ممتاز گردانیدہ اند وآن علاماتِ فنا کہ حضرت امامِ ربانی مجدد الف ثانی قدس سرہُ السامی بیان فرمودہ در آن جماعۃ یافتہ نمی شود وجہ آن چیست۔ وجواب آنکہ پرسیدہ بود کہ حضرت مجدد الف ثانی علیہ الرضوان در رسالہ مبدأ ومعاد نوشتہ اند کہ حق از مذہب حنفی وشافعی نہ گذشتہ وحال آنکہ ہر چہار مذہب برحق است چنانچہ مقرر است۔ الحمد للہ رب العٰلمین۔ والصلوٰۃ علی رسولہٖ محمد وآلہٖ اجمعین۔ اما بعد مکتوبِ مرغوب برادر دینی سعادت وتوفیق آثار شیخ محمد جان رسید مخبر سلامتی واستقامت بر وضع اکابر گردید۔ الحمد للہ سبحانہٗ علیٰ ذالک۔ چہ نعمتے است کہ ظاہر بہ احکامِ شرعیہ وبہ باطن بہ نسبتِ خاصۂ صوفیہ علیہ متحلّی باشد۔ مخدوما ازہر چہ می رود سخنِ دوست خوش تر است۔ پرسیدہ بودند کہ اتفاقِ صوفیہ کرام ومشائخِ عظام بر آن است کہ حصولِ مقاماتِ قربِ الٰہی عزشانہٗ وقطع منازل بقاء وما بعدہٗ ہمہ موقوف بر وجود دولتِ فنا است تا بشرفِ این دولت مشرف نہ گردد از مقاماتِ قرب بے نصیب است ودر درگاہ کبریا خوار وبے اعتبار است۔ وحضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ سرآمد محققانِ این طریق اند وحلّالِ مشکلاتِ این بوادی برنگاشتہ اند کہ صاحبِ فنا را مجالِ مخالفت بہ احکامِ منزلہ نمی ماند وزیادہ از ترکِ اولیٰ ازوے بہ وجود نمی آید وبسیارے از سالکان وہم طریقان را می بینیم کہ بہ بقاء ما بعدہٗ من الکمالات مشرف اند وبہ وجدانِ صحیح وکشفِ صریح این معانی را در خود مشاہدہ می نمایند وحضرتِ الیشان قدسنا اللہ سبحانہٗ بسرّہ الاسنیٰ بہ بشارات حصولِ این مقامات آن عزیزان را ممتاز گردانیدہ اند وآن علاماتِ فنا کہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بیان فرمودہ دران جماعۃ یافتہ نمی شود۔ وجہ آن چیست وعلاوہ این اشکال آن است کہ از حضرت الیشان منقول است بطریق شہرت می فرمودند کہ ما فنائے نفس را بہ کم کسے از یاران گفتہ ایم بلکہ بہ کسے نمی گوئیم۔ جواب اولاً آنکہ آنچہ مشائخ کرام در معنیٔ فنائے نفس

قرار دادہ اند کہ سالک بر عدمیت ذاتی خود مطلع گردد و خود را خالی محض و جماد صرف یابد صفات را از خود جدا دیدہ بہ اصل آن ملحق بیند و امثال این معنی را آنحضرت عموماً بہ یاران می فرمودند و آن جماعۃ نیز این معنی را در خود مشاہدہ می کردند اگر از اہل علم می بودند بمراتب فوق می رسیدند چہ موقوف علیہ منازل فوقانی حاصل کار و نقد روزگار شان بود و آنچہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ در تحقیق فنا افادہ فرمودند دقیقے ہست بس شگرف از خصائص آن حضرت در رنگ مقالات می فرمودہ۔ دیگر آن حضرت کہ بر تحقیقات قوم زیادتی کردند و این وقت در اکمل افراد فنا معتبر ہست نہ در مطلق فنا کہ موقوف علیہ مقامات دیگر ہست و شک نیست کہ سالک بہ اندازۂ کمال و نقصان فنا در مراتب فوق زیادتی و کمی خواہد کرد و آنانکہ بہ این نقصان از مراتب فوق محروم ماند و آنچہ از حضرت الیشان در علاوۂ اشکال مذکور شد مراد از آن فنا ہمین قسم فناے اکمل ہست و آنحضرت بعض یاران مخصوص را از آن قسم فنا نیز امیدوار ساختہ اند و نفی آنحضرت بہ اعتبار اعم و اغلب ہست و ثانیاً آنکہ لطیفۂ نفس چون بفناءِ اکمل متحقق گشت و در مشاہدہ مطلوب مستہلک گردید چون از عالم امر ہست دلشکر موصوف مجال مخالفت در وے نخواہد ماند چہ از راضی و مرضی مخالفت نمی آید۔ و انکار صورت نمی بندد۔ درین وقت قائم مقام این لطیفہ از عناصر اربعہ جزءِ ناری خواہد بود در رنگ سائر لطائف عالم امر کہ بعد فنا خلیفہ شان لطیفہ از لطائف عالم خلق معین می شود تا این لطائف بحد اعتدال نہ رسیدہ اند و تطہیر شان بکمال نہ پیوستہ مخالفت در ہنہا متصور است بلکہ واقع۔ بلکہ گویم کہ بعد تطہیر و تزکیہ و پس از حصول اعتدال نیز صورت مخالفت در آنہا موجود است۔ چہ این عناصر از عالم خلق اند و صحو نصیب الیشان ہست۔ استہلاک مطلق نصیب ایہا را حاصل نیست ناچار مخالفت در ہنہا می ماند بلکہ در ابقائے این مخالفت حکم و مصالح حسنہ ہست۔ از حصول مناسبت بعالم امکان کہ مناسب مقام دعوت ہست و استیعاب توبہ کثیرہ بر خطار یسیرہ و بقاے جہاد اکبر کہ پیوستہ در مقام مجاہدہ باشد۔ چون این تحقیق معلوم شد واضح گردید کہ از فانی مطلق ہم مخالفت متصور ہست القطب یزنی شنیدہ باشند و نیز مقرر ہست کہ اولیار معصوم از ذنوب نیستند۔ عصمت از معاصی خاصۂ انبیار ہست علیہم

الصلوٰة والتسلیمات۔ سوال ذنوب و زلّات کہ از عارف بعد فنائے نفس حاصل شود منشار آن تقصیراتِ عناصر باشد نہ امّارہ۔ آیا در مواخذہ این زلّات و آن ذنوب کہ قبل از فنائے نفس بہ وجود می آید یکسان ہست یا فرق درین دو مواخذہ ثابت ہست۔ اگر فرق ہست سبب آن چیست۔ جواب امید واری چنان ہست کہ فرق عظیم درین دو مواخذہ ثابت باشند چہ نفسِ انسانی پیش از حصولِ دولتِ فنا داخل اعدا ہست و منکرِ احکامِ سماوی۔ عَادِ نَفْسَكَ فَاِنَّهَا انْتَصَبَتْ بِمُعَادَاتِيْ بر آن گواہ ہست۔ پس مخالفت از راہِ کفر و انکار ہست و صاحبِ این نفس مبتلا بہ مرضِ ذاتی پس مواخذہ روا باشد و البقا باشد بخلاف عناصرِ اربعہ کہ مخالفت در انہا از کفر و انکار نیست بلکہ باوجود انقیاد و تسلیم از راہِ بشریت و عجز اگر مصدرِ تقصیرات گردد مجوز ہست۔ پس صاحبِ این عناصر از مرضِ ذاتی نجات یافتہ بہ عروضِ عوارض بہ بلا مبتلا می گردد و باوجود موافقت مصدر مخالفت می شود لاچار مواخذہ بر آن اسہل می شود۔ فائدہ۔ در نجاتِ اُخروی و خلاصی از نارِ حق سبحانہٗ از کمالِ کرمِ خود ایمان و تصدیقِ قلبی را اعتبار فرمودہ و دخولِ اہلِ بہشت را ہمان تصدیق منوط ساختہ و انکار و مخالفتِ نفس را درین نجات معتبر نہ ساخت آرے کرمِ الٰہی جل شانہٗ چنین باید و خدائی را این چنین کرم شاید۔ پرسیدہ بودند کہ حضرت مجدد الف ثانی در رسالہ مبدأ و معاد نوشتہ اند کہ حق از مذہب حنفی و شافعی نہ گذشتہ و حال آنکہ ہر چہار مذہب بر حق است چنانچہ مقرر ہست۔ مخدوما حق عند اللہ یکے ہست و ہر چہار را حق گفتن بہ اعتبار آن ہست کہ حق دائر است درین چہار مذہب گفتہ اند۔ مقلدِ ہر مذہب را باید کہ آن مذہب را حق داند مع احتمالِ الخطا و خلافِ مذہبِ خود را خطا داند مع احتمال الصواب۔ و در مسئلہ ما نحن فیہ کہ حق را از این دو مذہب بیرون نہ خواہد دانست چون این ظنی ہست کہ بہ الہام ثابت گشتہ است مع احتمال حقیقہ طرفِ ثانی باقی خواہد ماند۔ و ظاہر آن ہست کہ این حکم باعتبار اعم و اغلب فرمودہ اند نہ مطلق۔ بحیث یعم جمیع الافراد ولا یشذّ عنہ فرد واللہ سبحانہٗ اعلم۔ والسلامُ علیٰ من اتبع الھدیٰ۔

—⋄—

مکتوب نود و یکم

به حقیقت آگاهی شیخ عبدالرحمن گجراتی در جواب عریضه که مشتمل بر دقائق بلند و مقاماتِ ارجمند بوده در تحقیق محبوبیتِ افعالی و صفاتی و ذاتی۔ و بودن هر واحد ازینها در مراتبِ اصل و همچنان ظهورِ آن در مقاماتِ ظلال۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات به برادرِ دینی شیخ عبدالرحمن ادام اللّٰہ سبحانہٗ توفیقہٗ و رقاہ فی مراتب القرب والوصال می رساند۔ مکتوب شریف رسید مسرت ها بخشید الحمد للّٰہ آنچه منتهاے متمناے دوستان بود بحصولِ آن مبشر گردید و امید داریِ فوق میسر آمد۔ مرقوم بود که در حضورِ حضرتِ ایشان حرفِ محبوبیت چندمرتبه مذکور شده بود و بعد وصال آنحضرت شب و روز درین فکر بودم و گاهے چیزے ظاهر می شد امّا اطمینان خاطر نمی شد درین ایام که در قصبهٔ هانسی بر سرِ مرقد قطبِ وقت حضرت شیخ جمال قدس سرهٗ متوجه شد یک شعلهٔ نور از جانبِ مغرب ظاهر شد و آن قدر منبسط گردید که از کعبهٔ مکرمه تافته۔ حضرت شیخ جمیع اشیاء را محیط شد و دران وقت از عرش تا فرش، هیچ چیز مخفی نماند و حضرتِ شیخ فقیر را در آغوش کشیدہ بوسه بر سرِ فقیر دادند فرمودند خوش آمدند درین اثنا حضرتِ ایشان ظاهر شدند و فرمودند بیا ترا بدرگاهِ رب العزة می برم۔ دست فقیر گرفته روان شدند دوستها به استقبال آمدند۔ فقیر را در مجلسِ منور حضرت سرورِ کائنات مفخر موجودات محبوب رب العلمین صلوات اللّٰہ علیه و علی آله وسلم و بارک بردند و تواتر انعامات خلعتها نازل شد حضرت ایشان بدست مبارک خود یک دستار سرخ از قسم اعلیٰ به احقر دادند که به تندید فقیر بر بست۔ بعد ازان فرجی بر کتف انداختند و حلیه از جواهر و مروارید عنایت کردند و آن سرور علیه و آله الصلوٰت و السلام از مجلس استاده شده بوسه بر پیشانی فقیر دادند و جمیع اصحاب و اولیا را که حاضر بودند چون حضرت شیخ معین الدین و شیخ فرید گنج شکر قدس سرهما بمصافحه فقیر امر نمودند و تو نیز دران مجلس حاضری۔ حضرت ایشان می فرمایند که به فلانے که کنایت ازین باشد مصافحه نمایند اهل مجلس از خدمتِ آن حضرت علیه الصلوٰۃ والسلام والتحیه از حقیقت من استفسار می نمایند فرمودند که محبوب و مقرب درگاه رب العلمین است۔ مردم تعجب ماندند که پیر و مرید این قسم می باید۔ بعد ازان حضرت ایشان دست مرا گرفته برگشتند و عصا عنایت کردند و فرمودند که مراتب

ذوقِ محبوبیت را امیدوار باشید۔ در اظہارِ این احوال متردد بودم۔ حضرتِ ایشان امر کردند کہ البتہ ظاہر بکنید۔ مخدوما مکرما احوال بلند وقائع عالی است و صریح و لفس است در حصولِ مطالب محتاجِ تعبیر و تاویل نیست از شما عزیزان کہ بشرفِ صحبتِ حضرتِ ایشان مشرف گشتہ اید و سلوک را در آن حضرت تمام کردہ۔ امثالِ این قسم حالات مستبعد نیست۔ اما بداند کہ محبوبیت بر چند قسم است۔ ذاتی و صفاتی و افعالی۔ چہ حق سبحانہٗ و تعالیٰ چنانچہ ذاتِ خود را دوست می دارد صفاتِ خود را ہمچنین افعال خود را دوست می دارد۔ اگر بہ محبت کہ متعلق بافعالِ او ست کسے را دوست دارد محبوبیتِ افعالی نصیب او خواہد بود۔ و اگر بہ محبتے کہ بصفات متعلق است کسے را دوست دارد حظِ او از محبوبیتِ صفاتی خواہد بود۔ اگر بندہ را بحبتے کہ بذاتِ اقدس متعلق است دوست دارد نصیب او از محبوبیتِ ذاتیہ است۔ و این معنی از نوادر است کہ محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ و بارک وسلم گفتہ اند۔ نصیب سائر انبیاء علیہم الصلوٰت والتسلیمات از محبوبیتِ صفاتی است۔ و نیز بداند کہ محبوبیت چنانچہ در مقامات اصل متحقق است در مراتبِ ظلال نیز متصور است۔ و در ولایتِ صغریٰ و کبریٰ و کمالاتِ نبوت وما فوقہا ممکن است و نیز این دولت چنانچہ ذاتاً و اصالتاً متحقق نمی گردد بطریق عوارض نیز می آید۔ اما محبوب ہمان است کہ بہ اصالت باشد۔ و چون سلوکِ آن برادر عزیز در حضورِ حضرتِ ایشان قدسنا اللہ سبحانہٗ بسرہ الاسنی از مراتبِ ظلال و منازلِ ولایات ثلثہ گذشتہ بود پس این کمال در ماورائے آن خواہد بود انشاء اللہ تعالیٰ۔ و از ان روز کہ از زبانِ آن حضرت علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ لفظ محبوب برآمدہ امیدواری عظیم عظیم حاصل شدہ فافہم و آنچہ حضورِ این عاصی را در ان مجلس عالی مشاہدہ کردہ و عنایتِ بزرگان دیدہ باہمہ ناقابلی امیدوار گشت۔ والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب نود و دوم

بہ محمد عادل وغیرہ در اشارۂ حرارتِ طلب و شوق و ما یلائمہٗ۔

نحمدہٗ و نصلی علیٰ رسولہ الاعلیٰ۔ برادرانِ گرامی بعافیت و استقامت باشند۔ در باب دارندہ رقیمہ مہربانی علیٰ حسب الطاقۃ مطلوب است۔ دیگر بیش ازین مکتوب مرغوب اخوی اعزی محمد عادل رسیدہ بود مقدماتِ شوق آمیز آن ممسرور ساخت۔ اللہ

تعالیٰ این شوقِ شمارا از قوة بہ فعل آرد تا ثمراتِ حسنہ بران مرتب شود۔ از مکاتیب شما کہ گاہ گاہے می رسد نحوے از جذب خاص در سِر شما مستفاد می شود۔ امید کہ باسلوک جمع آید۔ والسلام

مکتوب نود و سوم

نیز بہ محمد عادل در جواب عریضۂ او کہ متضمن بود بر مقدماتِ شوق آمیز و برودت ازین دار الغرور۔

نحمدهٗ و نصلی۔ مراسلۂ شریفہ شرافت پناہ اخوی اعزی میرزا محمد عادل رسیدہ مسرور ساخت۔ چون متضمن مقدماتِ شوق آمیز بود و مشعر از برودت ازین دار الغرور فرحت بر فرحت افزود۔ چہ نعمتے است کہ سودائے مطلوبِ حقیقی در سودائے دل باوجود تعلقاتِ صوریہ پیدا آید و نگرانی بجناب اقدس او سبحانہٗ باوجود توجہاتِ شتیٰ در ساحتِ باطن ہویدا گردد در نہادِ شما این معنی مفہوم می گردد۔ اما بعوارض لاطائل منور گشتہ است شاید در وقتے ظہور فرماید لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ۔ والسلام۔

مکتوب نود و چہارم

بہ سلطانِ وقت مدظلہٗ در نصائح ضروریہ کہ بسلاطین تعلق دارند مثل اعلائے کلمۃ اللہ و اجرائے احکام اللہ سبحانہٗ وغیر ذالک مما یناسبہ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ الحمد للہ علی ما اسبغ من افضالہ والصلوٰة علی سید المرسلین و آلہ نہایۃ سوال السائلین وغایۃ امل الآملین قال اللہ تبارک و تعاظم وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِ۔ ایصال منافع بخلق اللہ کہ او سبحانہ از غایتِ کرم آنہا را عیالِ خود فرمودہ است و آن مثمر زیادتی بقا است و مورث تمکن و استقرار است بر دو قسم است قسمے است کہ تعلق بمواہب انعام اموال و عطیاتِ نعم دارد و بجز زوحراستِ ابدان مربوط است۔ این قسم منفعت ہم ہرچند محتاج الیہا خلائق است۔ اما چون قلیل البقا است و از دستِ ہر کس می آید ثمرۂ آن ہم بہ اندازۂ آن خواہد بود۔ و قسمے است کہ مخصوص بہ سلاطین است و از اہلِ اقتدار می آید و بس و آن اعلائے کلمۃ اللہ و اجرائے احکام سماوی در عموم ممالک ارضی این قسم منفعت ابقیٰ و اشمل است ناچار نتیجۂ آن را نیز استمرار و استقرار دیگر باشد و تمکن و سلطنت دیگر۔ ع ببین تفاوتِ رہ از کجاست تا بکجا۔ نتیجۂ نفع اول حیاتِ چند روز

بمن یوصل الیہ ہست۔ وثمرۂ احسانِ ثانی تکمیلِ ایمان وتتمیمِ اعمالِ صالحہ وشیوعِ علومِ دینی است کہ سببِ حیاتِ ابدی ہست بمن یوصل الیہ۔ اما بعد احقر فقرا بعرض ملازمان حضور پرنور می رساند مخلصانِ اینجانبے باوجود این ہمہ بُعدِ ابدان از کثرت آرزومندی در عداد حاضران محسوب اند واز فرطِ دعاہا وخیرخواہی دربار یافتگانِ حضورِ پرنور معدود۔ والسلام۔

مکتوب نود وپنجم نیز بہ بادشاہِ دین پناہ حضرت محمد عالمگیر سلمہ ربہ در ردیہ قصورِ اعمال وبعض کلمات وعظ آمیز وارسال رسالہ در عدمِ تکمیلِ کفار کہ از مصنفاتِ حضرت ایشان بود۔

الحمد للّٰہِ ذی الافضال والانعام والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہٖ محمّد سید الانام وآلہٖ وصحبہ العظام الکرام۔ قال عزّ من قائل اِنَّمَا یَخْشَی اللّٰہَ مِنْ عِبَادِہِ الْعُلَمَاءُ۔ وعن قیس ابن کثیرٍ قال کنتُ جالسًا مع ابی الدرداء رضی اللّٰہ تعالیٰ عنہُ فی مسجد دمشق فجاءہٗ رجلٌ فقال یا ابا الدرداء انی جئتُکَ من مدینۃِ رسولِ اللّٰہِ صلی اللّٰہ علیہِ وعلیٰ آلہٖ وسلّم لحدیثٍ بلغنی انکَ تحدثُ عَنْ رسولِ اللّٰہِ صلی اللّٰہ علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلّم مَا جئتُ لحاجۃٍ۔ قال فانی سمعتُ رسولَ اللّٰہ صلی اللّٰہُ تعالیٰ علیہِ وعلیٰ آلہٖ وسلّم۔ یقولُ من سَلَکَ طریقًا یطلبُ فیہِ علمًا سَلَکَ اللّٰہُ بہٖ طریقًا مِن طُرُقِ الجنۃِ وَاِنَّ الملائکۃَ لتضعُ اَجنحتھا رضیًا بطالبِ العلم۔ وَاِنَّ العالِمَ لیستغفرُ لہٗ من فی السمٰوٰتِ والارض والحیتان فی جوفِ الماءِ واِنَّ فضلَ العالِم علی العابدِ کفضلِ القمر لیلۃَ البدرِ علیٰ سائرِ الکواکب وَاِنَّ العلماءَ ورثۃُ الانبیاءِ واِنَّ الانبیاءَ لَمْ یُورِّثوا دِینارًا وَّلَا دِرھمًا وانّما ورّثوا العلمَ فمن اخذہٗ اخذ بحظٍّ وافرٍ رواہُ احمدُ والترمذی وابنِ ماجۃ۔ وفی کتبِ الحدیث اِنَّ مِنَ العلمِ کھیئۃِ المکنون لا یعلمہٗ اِلّا العُلماءُ باللّٰہِ فاذا اظھرُوہٗ لا ینکرہ اِلّا اھل العزۃِ باللّٰہ۔ اما بعد احقر دعاگویان محمد عبید اللّٰہ بعزعرضِ ملازمان حضورِ عالی می رساند کہ حضرت سلامت وقت تراکم ظلمات ہست وشیوعِ بدعات وہنگام قرب قیامت ہست وظہور فتن کہ اجلِ مسمّیٰ ہر ساعت نزدیک تر می گردد۔ وبارِ

عصیانِ ما غافلان گران تر۔ چون این فقیر در احوالِ خود تامل می کند آنے نمی باشد کہ دران مصدر چندین ذنوب نباشد و ساعتے نمی آید کہ دران موردِ انواعِ عیوب نبود ع واے نہ یکبار کہ صد بار واے۔ عباداتِ خود را مستحق طرد می فہمد و حسناتِ خود را مثل جوزِ بے مغز می بیند۔ موافق حالِ خود این رباعی حضرت شیخ جام قدس سرہٗ می یابد

رباعی۔ گر طاعتِ خود نشیت کنم بر نانے — وان نان بنہم پیشِ سگے بر خوانے
آن سگ سالے گرسنہ در کہہ دانے — از ننگ بران نان نہ نہد دندانے

لو اقبل مقبل علی اللہ تعالیٰ مدۃ عمرہٖ ثم اعرض عنہ ساعۃً کان ما فاتہ اکثر مما نالہٗ۔ لکل شیءٍ صداءٌ وصداء القلب الشبع من یزین للناس بما لیس فیہ سقط عن عین اللہ تعالیٰ لقلع الجبال بالابرۃ ایسر من اخراج الکبر من القلوب احذر ان لا یراک اللہ الا فی زی مسکینٍ ابلغ الاشیاء فیما بین اللہ تعالیٰ و بین العبد المحاسبۃ۔ من یرد اللہ تعالیٰ بہٖ خیراً جعل فی قلبہٖ نایحۃ ان اللہ تعالیٰ یحب الرفق فی الامر کلہ لو ان محزوناً بکی فی امۃٍ لرحم اللہ تعالیٰ تلک الامۃ ببکائہٖ۔ این حقیر در حفظ مراتبِ خیر خواہی و اداے لوازمِ آن مقصر نیست و در خلوات و اجتماع اہل دل بہ دعاے حسن توفیق مشغول این معنی بہ خاطر عاطر آن حضرت مکشوف باشد یا نہ۔ رسالہ در عدم تحمیل کفار نوشتہ بطریقِ تحفہ بحضور عالی فرستاد امید کہ بہ تمام نظرِ مبارک در آید۔ حضرت بسلامت حقائق آگاہ شیخ پیر از اصحاب مقبول و منظور پیر دستگیر ست قدسنا اللہ سبحانہٗ بسرہٖ واز نسبتِ باطنی این اکابر بہرہ ور معذالک بفضائل صوری نیز آراستہ۔ اگر در خلوت طلبیدہ برحقیقتِ حالِ او مطلع گردند از کرم بعید نہ خواہد بود۔ الحمد للہ اولاً و آخراً ظاہراً و باطناً والصلوٰۃ علیٰ رسولہٖ محمدٍ و آلہٖ دائماً و سرمداً

مکتوب نود و ششم

نیز بہ خاقان عصر ادام اللہ سبحانہٗ ایام معدلتہٗ در بشارت یافتن در بارہ آن عالی منزلت زید عمرہٗ و احسانہٗ۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد لولیہٖ والصلوٰۃ علیٰ نبینا و آلہٖ۔ از جانب این حقیر نالائق کمترین خلائق اعصی عصاۃ امت حضرت محمد مصطفےٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہٖ وسلم

عرض سلام وتحیۃ بحضرتِ عالی درجات سامی مقامات سلمہٗ اللہ سبحانہٗ رسیدہ بہ شرف درجہ قبول موصول باد۔ امروز چیزہائے می شنود کہ اگر درخواب می دید می گفت اضغاث احلام شک نیست کہ درزمانِ قربِ قیامت این قسم مفاسد بہم رسد واین نوع گلہا می شگفد۔ لکن اللہ سبحانہٗ نصر دینہٖ وصرح تعالیٰ فی محکم کتابہٖ فقال عزّ من قائلٌ وَلَن یَّجعَلَ اللہُ لِلکَافِرِینَ عَلَی المُؤمِنِینَ سَبِیلاً۔ این دعاگو پیوستہ بہ دعا ونصرت وانہست ظاہر مقید ہست ومبشرات می بیند۔ درعریضۂ سابق اشارہ بہ آن نمودہ بود وہمان بشارت کافی ہست انشاء اللہ تعالیٰ۔ وسبقِ باطن کہ از پیرِ دستگیر بہ آن حضرت رسیدہ ہست چون حصولِ آن بہ سعیِ این حقیر رسیدہ بود دردعائے ترقیِ باطن نیز بجان می کوشد۔ والسلام۔

مکتوب نود وہفتم

بہ حقائق ومعارف آگاہ شیخ بایزید سہارنپوری درجوابِ عریضۂ او کہ مشتمل بر مقامات ارجمند بودہ باشرح احوالِ او۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات بہ حقائق ومعارف آگاہ میان شیخ بایزید رقاہ اللہ تعالیٰ من مراتب الصورۃ والمعنی می رساند۔ مکتوب شریف رسیدہ مسرور ساخت۔ آنچہ از حالاتِ باطنیہ مرقوم بود کہ مفہوم می شود کہ معاملہ باذاتِ صرف بودہ کہ اگر وصفات بہ گردِ او راہ نیافتہ حیرت درحیرت بود وکیفیتِ آن را بہ ہیچ وجہ بر روئے قرطاس نمی تواند جلوہ گر ساخت بسیار ذوقین گردانید۔ اللہ تعالیٰ بکمالِ این دولت سرفراز گرداند۔ آرے چون معاملہ باذاتِ بحت می افتد گفتگو را آنجا مجال نمی ماند وہمہ حیرت وعجز دست می دہد۔ خوش گفت ع سخن از لبِ تو گفتم بلبم سخن گردہ شد۔ مرقوم بود کہ چند روز ہست کہ این نسبت رُو بہ استتار آوردہ مضطرب وپریشان ہست وسررشتۂ کار را گم ساختہ نہ درخواب آرام ہست نہ دربیداری بہ گم کردہ راہ نماید۔ مخدوما منتہی را ہرچند قبض وبسط نمی باشد کہ آن ہردو از حالاتِ مبتدیان ہست۔ اما استتارِ نسبت وعلوِ آن نسبت بہ منتہیان نیز است گاہے بہ عوارض مستتر می شود وگاہے غلبہ می کند۔ ودرین معاملہ عالی ہرچند عمل را دران مدخل نیست بل از فضل واحسان ہم گذشتہ بہ محبتِ صرف مربوط ہست۔ اما حضرتِ ایشان قدس سرہٗ چنین افادہ نمودہ اند کہ چون معاملہ بذاتِ صرف افتد ہیچ چیز را در انجا اثر نیست الا کلام مجید را

کہ ہر حرف آنجا شاہراہِ وصول می گردد ۔ ؎

اندر سخن دوست نہان خواہم گشتن   تا بر لب او بوسہ زنم چونش خوانم

مستشہدان می آرند بدین تقدیر اگر درین طور وقت تلاوت بہ دازند گنجائش دارد ۔ واللہ تعالیٰ اعلم بحقائق الامور کلہا ۔

مکتوب نود و ہشتم نیز بکمالات دستگاہ فضائل پناہ شیخ بایزید در جواب عریضۂ او کہ مخبر از استقامت بود ۔

حمد اللہ سبحانہٗ اول کل شیٔ ثم الصلوٰۃ علی النبی و آلہٖ ۔ صحیفۂ گرامی کہ برادر اعز و اکرم نتیجۃ الکرام وفقہ اللہ تعالیٰ لمرضاتہٖ فرستادہ بودند رسید و اخبار سلامتی و استقامت آن عزیز مرغوب القلوب رسانیدہ بہجت و مسرت بخشید ۔ ع اے وقت تو خوش کہ وقت ما خوش کردی ۔ بلے دنیا دار فراق است ۔ مقام لقاء و مواصلت آخرت است مَنْ کَانَ یَرْجُوا لِقَاءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ ۔ اشارتے بہ این معنی بہ قطعیت دارد ۔ بالجملہ اگر درین دار ہم صورت لقاء ہم رسد غرض ازین اسباب محصلہ انبساط و مواصلت آن جائی باید طلبید ۔ خاطر دوستان بے اختیار بجانب شما مائل است ۔ والسلام ۔

مکتوب نود و نہم بہ ولایت پناہ شیخ بایزید در شرح احوال او کہ بہ نزول و ہبوط تعلق داشت ۔

کتابتے کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت از کرم او تعالیٰ امید وار باشند ۔ و فقیر را از توجہ و دعا غافل نہ دانند اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا ۔ و از دُوری ضروری دل تنگ نہ شوند ۔ الملاقات مرہونۃٌ باَوقاتہا لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَاب ۔ و واقع کہ نوشتہ بودید از مناسبت تمام بمقام نزول خبر می دہد ۔ چون در آخر معلوم شد کہ نزول تا آن مقام دارد کہ پایان تر از آن جائے نیست ۔ امید کہ معاملہ این نزول بہ انجام رسیدہ باشند و ما ذالک علی اللہ بعزیز ۔ و ہر چند نزول پایان تر واقع شود در مقام دعوت و ارشاد قوتے ہم می رسد و نورانیت در آفاق منتشر تر می گردد ۔ و نماز منتہی چون متضمن عروج و نزول است در ہمان حالت منکشف شد ۔ والسلام ۔

مکتوب صدم نیز بجمیع الکمالات شیخ بایزید در شرح احوال او کہ حاوی حالت عجیبہ و شریفہ بود ۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات بحقائق پناہ اخوی اکرمی میان

شیخ بایزید می رساند مکتوب شریف رسیدہ مسرور ساخت حالت عجیبؒ غریب کہ درین روزہا روے دادہ مرقوم بود۔ بیان آن بکلّی بسانِ نمودہ آید در رمز وا شارت را بہ آن راہ ندیدہ بیرون ست از درک و یافت۔ و یاس حاصل آن ست۔ این ہمہ دلیل اصالت ست و مشعر بہ وصولِ ذات بحت ست۔ قراتِ مصحف کہ فی الجملہ آرام می بخشد برائے آن ست کہ صفتِ کلام ناشی از ذاتِ بحت ست۔ اگرچہ از ناشی تا منشا فرق ست لہٰذا فی الجملہ آرام بخشید و صلوٰۃ علی النبی صلی اللہ تعالےٰ علیہ و علیٰ آلہٖ وسلم کہ موجب جمعیت ست محتمل کہ بحقیقتِ او علیہ السلام مناسبتے حاصل کار آمدہ باشد بہر احوال اصلی ست و موجب خوش وقتی۔ والسلام علیٰ من لدیکم۔

مکتوب صد و یکم

نیز بمورد اسرارِ مجید شیخ بایزید درجواب عریضۂ او کہ متضمن دید قصور بودہ۔

نحمدہٗ علی النعمائہٖ ونصلی علیٰ سید الانبیاء و آلہٖ صحیفۂ شریفہ کہ مبنی از دردِ طلب و مبتنی بر مقاماتِ یاس بود رسیدہ انعکاسے بر باطن این درد مند انداخت۔ یاس از دردِ طلب کہ از راہِ نایافتِ مطلوب ست پیدا می شود و این نعمت ست۔ یا از راہ عجز از ادراکِ مطلوب کہ بعد از یافت ست ظہور می نماید این خود کمال الکمال ست۔ بہر حال بدانچہ مامورست می باید کہ مشتغل باشد و ہموارہ امیدوار باشد اِنَّہٗ لَا یَیْئَسُ مِنْ رَّوْحِ اللّٰہِ اِلَّا الْقَوْمُ الْکٰفِرُوْنَ۔ دیگر بہ سبب ارتباط حبی کہ شمارا بہ این اکابر واقع شدہ ست اول دلیل است بر اکمالِ شما۔ انشاء اللہ سبحانہٗ۔ والسلام۔

مکتوب صد و دوم

بہ مخدوم زادہ عالی درجت خواجہ محمد پارسا در بعض اذواق مخصوصۂ آن حضرت و شمولِ عنایاتِ او سبحانہٗ در حق آن آفتاب مرتبت۔

حامداً و مصلیاً۔ وَاَمَّا بِنِعْمَۃِ رَبِّکَ فَحَدِّثْ۔ درویشے را در ایامِ صبا و زمانِ بے شعوری در واقعہ حسنِ عجیب رو نمود و سالہا گرفتار آن حسن غیبی داشتند و غیر از حرقت و سوختن ازان نصیبے نہ دادند و چون اندکے بہ سنِ تمیز رسید و از حضرتِ قبلہ ذکر اسم ذات گرفت و ہم در واقعہ دید کہ حضرتِ ایشان را بر روے گذرے افتادہ و بزبانِ الہام ترجمان آن درویش فرمودند کہ ترا مقام عشق خواہیم داد۔ بعد از ساعتے آن درویش را طلبیدہ بر کرسی کہ اطراف آن را سُرخ کردہ اند نشاندند۔ حضرتِ ایشان با جماعہ از اہلِ صفا در حلقۂ ذکر نشستہ بہ آن درویش

خطاب کردہ فرمودند کہ ترا مقامِ محبوبیت دادیم۔ آن درویش این واقعہ را بہ عرضِ اشرفِ اقدسِ حضرت قبلۂ دین و دنیا رسانید و بارہا برائے تعمیرِ این معاملہ تصدیع دہِ خدمتِ علیہ گردید۔ آن حضرت سکوت می نمودند و خوش وقتی می کردند۔ و بہ امرے کہ آن درویش امیدوارِ آن بود لا و نعم ہمی فرمودند۔ غیر ازان کہ یک مرتبہ فرمودند کہ عشق بمعنی معشوق باشد تا آنکہ بعد از بیست سال پس از دیدنِ آن واقعہ سفرِ مبارک حج میسر شد و از سعادتہائے آن درویش کہ دران سفر ممتاز شدہ آن بود کہ در تمام برعرب آن درویش بہ آن حضرت ہم مرکبِ حج و مشاہدِ حالات و سامعِ اسرارِ آن حضرت بود و چون در بر محلی رسید در عین سواری آن حضرت بر آن درویش توجہ بلیغہ و مراقبۂ طویلہ نمودہ فرمودند کہ لباس و زیورِ محبوبیت را در برِ تو یافتم وما ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ۔ ؎

اگر بادشہ بر درِ پیرزن   بیاید تو اے خواجہ سبلت مکن

فللہ الحمد والمنۃ وعلی رسولہ الصلوٰۃ والتحیۃ نیز معلوم آن فرزندی باد کہ حضرت ایشان آن درویش را در اعتکاف عشرہ ذی الحجہ بخلوت طلبیدہ لو از شہادت حق آن درویش فرمودند و وصول بذاتِ بحت کہ معرا است از نسبت اعتبارات مبشر گردانیدند فللہ الحمد والمنۃ وعلی رسولہ الصلوٰۃ والتحیۃ۔ والسلام علی من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب صد و سوم

بہ این درازکار محمد ہادی در حصول نعمتہائے عظیم دربارۂ خویش۔

بحمد اللہ سبحانہٗ در ایام قلیلہ بسہ چیز از نعمتہائے بزرگ متصل یک دیگر مبشر گردید۔ اولاً حصول نصیبی از مرتبۂ مقدسہ کہ حضرت مجدد الف ثانی در مکاتیب جلد ثالث در اسرارِ ذاتِ موہوب عارف تام المعرفۃ حصول آن را مخصوص بہ عارف صاحب اصالت داشتہ اند ادٰ من فی حکمہ وقلیل ما ھم ہرچند بہ وصول ذاتِ بحت قبل ازین بچندین سال مبشر ساختہ بودند۔ اما وصول دیگر است و حصول چیزے دیگر است۔ در حصول سرے است خاص کہ در وصول اصلاً ازان خبر نیست۔ بعد ازان از کمال بندہ نوازی حرف عنایت کردند کہ این حقیر نمی تواند بہ آن جرأت نمود فہم من فہم۔ ثانیاً بہ وصولِ حقیقتِ صلوٰۃ کہ تحقیق آن در مکاتیب شریفہ است و در حدیث اشارہ ازان مقام بہ این عبارت آمدہ است قف یا محمد فان

اللہ یُصَلِّیْ میسر ساختند و فرمودند کہ نماز ترا اقتدا بہ آن نماز می یابم کہ از مرتبۂ وجوب صادر می شود۔ و از حقیقتِ قرآنی و خصوصیتے بصفتِ کلام و عتاب حضرت کلیم علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و از حقیقت و حصولِ وے و از حقیقتِ فوقانی آن مبشر ساختند۔ ثالثاً نشانی از محبوبیت مرحمت کردند فرمودند کہ لوازمِ این مقامِ عالی از طرفین مفہوم می گردد فللّٰہ سبحانہ الحمد والمنۃ وعلیٰ رسولہ الصلوٰۃ والتحیۃ وعلیٰ آلہ وصحبہ۔ اے فرزند در سالے ہزار و شصت و پنج تخمیناً سرے از اسرارِ محبت منکشف شد و خود را بہ آن متحقق یافت چون بعرضِ مقدس رسانید بعد توجہ فرمودند کہ ما ہم این معنی را در تو می یابم فللّٰہ الحمد سبحانہٗ الحمد والصلوٰۃ علیٰ رسولہ والتحیۃ وعلیٰ آلہ۔

مکتوب صد و چہارم

بحقائق آگاہی حافظ محمد صادق در حصول بعض از اسرار درویشی برائے حصول این معنی معاملہ عالی کہ بہ مقطعات و سائر متشابہات تعلق دارد۔ مکرر بعرض اقدس رسانیدہ در یوزہ این معنی نمود بتواضع می گذرانیدند و بہ اجابت قرین نمی ساختند تا آنکہ معاملہ بہ یاس رسید۔ آخر کار بعد مدت مدید در شب بست و ہفتم رمضان المبارک بعد استماع ختم در تراویح در معتکفِ آن درویش در آمدہ ام و توجہ پرداختند بے آنکہ در معاملہ مذکورہ حرفے درمیان آید بعد توجہ وے را بہ این بشارت و نوید از ان اسرار مبشر گردانیدند بعد از ان از راہِ علوِ این مقام این درویش باز دو مرتبہ التماس توجہات درہمان باب نمود تا آنکہ منقح تر ساختہ مبشر ساختند۔ وَمَا ذَالِکَ عَلَی اللّٰہِ بِعَزِیْز۔

حقیقت آگاہا روزے بعد توجہ فرمودند کہ بحقیقتِ کعبۂ حسنیٰ بسیار مناسبت ظاہر شد و بحصولِ آن مقامِ عالی بشارت دادند فرمودند کہ آن قدر بالیدہ شدہ کہ عالم را فرد گرفتہ و نورانیتِ تو منتشر گشتہ فافہم۔ کمالات دستگاہی شیے در سحرگہ با طہارت و صفائے باطن بود بخیتہٗ۔ سرخی آوردہ بدستِ این حقیر دادند۔ دران وقت معلوم می شد کہ این تختہ عبارت از تمام عالم است القا نمودند آن را کہ بدستِ تو دادہ اند کہ ہرچہ خواہی از حک و اثبات در اینجا بکار بر فتامل فلا تکن من القاصرین۔

مکتوب صد و پنجم

بہ سید ابو المعالی در ظہور بعضے از تنعماتِ جنت۔

بدان اسعدک اللہ تعالیٰ کہ روزے حضرتِ ایشان در

باغے کہ نزدیک شہر است رفتہ شب ہمانجا گذارند و این ضعیف ہم در خدمتِ عالی حاضر بود۔ در نمازِ تہجد ختم قرآن کردہ نماز صبح را در اول وقت ادا نمودند۔ در رکعتِ اول سورہ الرحمٰن می خواندند۔ چون بذکر حور و نعیم رسیدند برین ضعیف حورے کہ در کمالِ نضارت و صفائی بود و بزیور آراستہ بے پردہ عرضہ کردند و رُو بروے من آوردند والسلام۔

مکتوب صد و ششم

بہ این فدوی دل ریش محمد ہادی در حصولِ قبولیت او سبحانہٗ کہ مخصوصہٗ با بہ اخص خواص است یا شمہٗ از تحقیق آن و حصول نسبت زوالِ عین و اثر و دخول در دائرہٗ ولایت خاصہ محمدیہ علیٰ صاحبہا السلام و ہمچنین دخول بہ دائرہٗ ولایت موسوی علی نبینا و علیہ السلام و حصولِ منصب محبوبیتِ ذاتیہ و حصول نصیبے از اصالت و بودنِ ولایت حضرت الشان محمدی علیہ و علیٰ آلہ السلام۔

نحمدہٗ و نصلی علیٰ حبیبہٖ و آلہٖ۔ بدان ارشدک اللہ تعالیٰ کہ حضرتِ ایشان مدتے در حصولِ امرے در باب درویشی بجنابِ قدس ملتجی بودند و دران باب مراقبہا نمودند تا آنکہ شبِ سوم کہ روز دوشنبہ بود بعد از نمازِ ظہر بزیارتِ روضہٗ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ رفتہ بودند و آن درویش نیز در خدمتِ عالی حاضر بود۔ فرمودند برائے بشارتے کہ حضرت مجدد الف ثانی رضؓ بما و برادرِ کلانِ ما در مکتوبات قدسی آیات نوشتہ اند کہ للہ سبحانہ الحمد کہ خاطر از جانب ہر دوئی شما جمع شد کہ قبول کردند امّا ازان یارِ ثالث الخ در بابِ تو متوجہ بودیم ازان حضرت قدس سرہٗ القا شد کہ این را قبول کردند و این معنی مثل یقین معلوم شد الحمد للہ اولاً و آخراً والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہٖ و آلہٖ دائماً و سرمداً وَ استفدنا منہ سلمہٗ ربہٗ ان معنی ہٰذا القبول کہ جمعے در حضور خاص حضرت صمدیت جل جلالہٗ بے توسط بخدمتے ممتاز اند در انہا داخل شدن است واللہ تعالیٰ اعلم۔ و ایضاً آن درویش بحصولِ زوالِ عین و اثر مبشر گشت و نیز بہ دخول دائرہٗ ولایتِ خاصہ محمدیہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والتحیۃ والسلام داخل شد۔ و کذالک بدخولِ دائرہٗ ولایتِ موسوی و کثرتِ عنایاتِ آن حضرت بحالِ آن درویش مبشر شد و تعبیر آن واقعہ کہ دیدہ بود کہ مثر لبش محمدی الموسوی است بہ ظہور پیوست۔ بعد تحقیق بسیار کہ چندین مرتبہ مذکور می شد آخرہا فرمودند کہ بہ یقین معلوم شد کہ ولایتِ تو ولایتِ محمدی است

علیٰ صاحبہا السلام وَکَانَ ذٰلِکَ ظاھراً اوائل ذی الحجہ ۱۱۰۶ھ۔ اے فرزند در معاملہ محبوبیت بہ این عبارت افادہ فرمودند در رنگِ عروسی کہ در حجرۂ محبوبیت خود باشد مزین و آراستہ بہ نظر می در آئی و از مقامِ محبوبیت نشانے کرامت کردند۔ بشنو بشنو روزے قریب ایامِ وصال در امرِ محبوبیت توجہ بلیغ کردہ فرمودند کہ بہ آرایشِ تمام و زینتِ عجیب ظاہر شدی۔ اما مرا دران شک بود کہ آیا مقامِ محبوبیت ہمین ہست و یا غیرِ آن۔ دران اثناء از جانبِ دل من آوازے برآمد کہ محبوبیت ہمین ست وَمَا ذٰلِکَ عَلَی اللّٰہِ بِعَزِیْزٍ۔ معلوم آن فرزندی باد کہ روزے در خلوتے بعد از مجلس سکوت و توجہ بسیار بہ آن درویش فرمودند کہ لہٗ نصیبے از معاملۂ عالی کہ برتر از بیان ہست و اصول در رنگِ ظلال ازان دولت دستِ کوتاہ در تو می یابم بعضے از اعضاء مخصوصہ او را معین کردہ مبشر گردانیدند بحصولِ آن معاملہ و نورانیتِ تمام بہ سببِ آن فافہم۔ والسلام۔

مکتوب صد و ہفتم

بہ مخدوم زادگی حاجی محمد پارسا سلمہٗ ربہٗ در بیان بعض اسرار متحقق شدن بہ آن و وصول بہ تعین حبی بہ کیفیتِ عجیب و نزول در نقطۂ عدمِ صرف و ظہور بعض مراتبِ عالیشان۔

روزے در روضۂ حضرت مجدد رضی اللہ عنہ مراقب بودند و این حقیر نیز در خدمتِ عالی حاضر بود۔ برائے امرے در بابِ این درویش متوجہ بودند فرمودند کہ زیورے بتو مرحمت شد و عزیزے دیگر کہ در پہلوے فقیر بود فرمودند کہ بوے ہم زیورے عنایت شد اما زیادہ از تو۔ در تحیر رفتم۔ بعد ازان دیدم کہ بمن از تو ہم کمتر زیور مرحمت کردند خیلے تسلی ازان تحیر گردید۔ ہر کہ با جمال مناسب تر ہست ظہورِ آن در صورتِ مثالی بقلت و بساطت می شود و از آنکہ مناسب تفصیل باشد۔ بعد ازان فرمودند کہ محتمل کہ ازان قبیل باشد کہ حضرت مجدد الف ثانی یک بارے در ایامِ حیاتِ خود برائے امرے متوجہ بودند فرمودند کہ بیاران خیرہا عنایت شد و بہ شما ہر دو برادر یعنی حضرت الشان و برادرِ بزرگ الشان دو دستارِ زرین دادند و بر من یک لنگ کوتاہ کہ بر بدنِ من درست نیاید عنایت شد در حل آن متوجہ گشتم معلوم شد کہ انوار و برکاتِ ذاتِ تو آن قدر ہست کہ این برکات در جنبِ آن محقر

می ماند واز احاطۂ آن کوتاہی دارد۔ اے فرزند بعد ازانکہ بہ یقین حبی مبشر ساختند القا کردند کہ بہ بعضے مردم دیگر ازین یقین نصیبے فرمودہ ایم۔ وازین قبیل است این تحقق کیفیت دیگر دارد کہ آن نصیب ازان بے بہرہ است۔ شبے این حقیر رفتہ بعرض اشرف رسانید کہ نزول خودرا در عدم صرف کہ از جمیع قیود ورائی ہست می یابم متوجہ شدہ فرمودند یک قیدے ماندہ باشد کہ من خودرا ازان پایان تر می بینم۔ بعد ازان باز سر مراقبہ بردہ فرمودند کہ الحال نزول خود را وترا دریک مقام یافتم یعنی بہ نقطۂ عدم صرف۔ وتحقیق ھٰذا المقام فی المکاتیب الشریفہ مشروحًا۔ ونیز معلوم آن راحت القلوب باد کہ در مرتبۂ اول ظہور مرتبۂ وجوب بہ تمثیل عجیب کہ مناسبت بہ حسن ملاحت داشتہ باشد واقع شد ودر مرتبۂ ثانیہ تجلی آن معاملہ بطریقے کہ مناسب حسن صباحت ہست پرتو افگند ودر مرتبۂ سوم انکشاف آن برخلاف مرتبۂ اول متحقق گشت والسلام۔

مکتوب صد و ہشتم

بہ سید ابو المعالی در حصول عطیۂ ضمنیت وعنایات حضرت پیر دستگیر خود وعدم تخلف ازان والامقام در مراتب قرب رضی اللہ تعالیٰ عنہما ومتحقق شدن بمقام حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ ورضی عنہ سبحانہٗ۔

بعد الحمد والمنۃ کہ در بندر مخا بعد توجہ بسیار نوید عطیۂ ضمنیت مبشر ساختند وفرمودند کہ ترا بر لوز ولباس ضمنیت آراستہ در کنار ما نشاندند وبر زانوے من گذاشتند۔ بعد ازان درہمان مجلس فرمودند کہ در مقام قرب از من متخلف نیستی واز کمال بندہ پروری فرمودند کہ فلانے وتو در بعض خصوصیات از دیگر امتیاز دارید۔ بعض چیزہا فلانے دارد کہ در تو نیست و بعض امور تو داری کہ فلانے ندارد۔ اما محبت من بتو غالب وزیادہ ہست۔ ہر چند بہ فلانے ہم غایت محبت داریم۔ اما بتو حالت دیگر داریم در حضرت مدینہ منورہ بعد توجہ بموجہ فرمودند کہ در ہیچ مقامے از مقامات ترا از خود جدا نمی بینم واز ما تخلف نمی کنی۔ اے برادر روزے در عین مراقبہ وقت توجہ حضرت ایشان دو کوشک عالی ظاہر شد یکے را از خود یافتم ویکے را از حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ ودرمیان آن ہر دو کوشک مقدار یک نیم گز تخمیناً فرجہ دیدم درین اثنا القا نمودند کہ ترا از کوشک خود بہ کوشک جد تو بردند۔ بروزے چندان معاملۂ عالی کہ بہ تفصیل مرقوم خواہد شد انشاء اللہ تعالیٰ ظہور فرمود۔ وما ذالک علی اللہ بعزیز۔

مکتوب صد و نہم

به خواجه ولی در امتیاز یافتن خطاب مروج الشریعة و ظهور مرتبۂ حضرت وجوب واختصاص خود را به آن مرتبۂ علیا ارماینا سبۂ۔

نحمدهٗ ونصلی ونسلم تحدیثاً بالنعمۃ تحریر نموده می آید بگوشِ ہوش استماع باید نمود که در یکشنبه ۱۰۷۲ھ بست وچہارم ربیع الاول در قیلولہ نیم روزه به این خطاب ممتاز گردید که مروج الشریعت۔ بعد از آن دراں تاریخ بسطے عظیم رو داد۔ چناں فہمید که بارگاه عالی ظاہر شد و کارخانہ ہائے بسیار معلوم شد ند یافتہ می شد که بارگاه خاص مرتبۂ وجوب ہست وخود را در انجا آن قدر محروم دید که چه گوید وچه نویسد۔ ہیچ کارخانہ و ہیچ شخصے نه رسید که اختصاص تمام به او نه داشت۔ غرض در ہیچ مقامے خود را متخلف نه دید دیگ یارے را در دہلیز خاص نزدیک دربان دیدم روزے در حلقۂ فجر در روضۂ منوره حضرت مجدد الف ثانی القا نمودند که حضرت پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم یارِ شما ہست ونیز در حلقۂ صبح در مسجدِ کلان القا نمودند که فلانے که کنایت از فقیر باشد در خُلق ویا در صفتِ دیگر شریک رسولِ خدا ست صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم یعنی کالشرکت آن خادم به مخدوم وایضاً بخواندن درود مشغول بودم دیدم که شخصے پہلوے من نشستہ است جامۂ سفید دوہتی وتو کرده یا فریوانہ دارای سبز دامن جامه به نظر در آمد۔ اما روے مبارکش نه دیدم۔ بعد از آن معلوم شد که آن حضرت بود علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ۔ ونیز در حلقۂ صبح در مسجد کلان بردیتِ آن حضرتؐ مشرف گشت۔ اما چنیں آن حضرتؐ را نمودند وبس۔ ونیز در ایام مرض ضعف خود شخصے را دیدم که با جامه سفید ہندی نشستہ است سرخ وسفید رنگ دارد محاسن سیاه وبینی بلند جبے بر دست راست استاده واین حقیر در مقابلہ که مرا دم کرده اند ونفس مبارک بر من انداختند۔ چون مراجعت نمودم شخصے بمن گفت می دانی که این نشستہ کیست حضرت نبی ہست صلوٰت اللہ تعالیٰ علیہ۔ والسلام۔

مکتوب صد و دہم

به خواجه محمد صادق بخاری ثم مدنی در علو سکانِ آن علیا بارگاه با وصولِ ملازمان وزنہار وقت بمقامات شگرف که از فرائد اند ومایناسبۂ۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ حامداً ومصلیاً۔ اللہ تعالیٰ وتقدس ترقیاتِ ظاہر و باطن مستعد گرداند ایام مفارقتِ برادر گرامی.........

بہ امداد کشیدہ و آلام مہاجرت از حد افزود۔ اکتساب فیوض و برکات و تحصیل علوم معارف آن برادر اعز اکرم ازان مقامات عالیہ ہرچند نادر و مغتنم و موجب غبطہ دوستان اما مہجوران این دیار سفلی کہ بشرف صحبت زینہار وقت سلمہ اللہ تعالیٰ ممتاز اند نیز بہ قلاب توجہ آن حضرت از آفاق و انفس گذشتہ بہ اسرار خاصہ و معاملات مخصوصہ مشرف می گردند و فوائدے بدست می آرند کہ دست اکثر غواصان بحار معانی از ادراک آن کوتاہ و پائے بسیارے از سالکان این راہ در راہ شکستہ۔ اللہ تعالیٰ شمارا و مارا بہ حقیقت آن معاملات رساند۔ دیگر برادر دینی میان معقول کہ خوبیہائے او در بیان نہ گنجد ترک منصب نمودہ بزیارت آن امکنہ متبرکہ می رسد۔ محتمل کہ آنجا اقامت نماید و محتمل کہ بعد ادائے مناسک بہ این طرف رجوع نماید۔ زیادہ چہ نویسد۔ از جانب این عاصی روسیاہ سلام در روضہ منورہ معروض بدارند و استمداد توفیق از آن جناب مقدس بخواہند والسلام اولاً و آخراً و ظاہراً و باطناً۔

مکتوب صد و یازدہم

بہ محمد میرک بدخشی صدور یافتہ در جواب عریضہ او کہ در اعزائے قطب العرفاء امام الخیار مدار الاصفیاء غوث الاولیاء سلطان النقباء شرف العظماء حضرت عروۃ الوثقیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ پیر و والد حضرت ایشانند در آنچہ کہ در حین حیات آن حضرت از فیوض بر طالبان وارد می شد۔ بعد از وفات نیز باقی است و در ادائے شکر آنچہ از حضرت عروۃ الوثقیٰ بحضرت مروج الشریعت فائض گشتہ۔

بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات بہ جناب برادر اعز اکرم محمد میرک سلمہ ربہٗ می رساند۔ مراسلہ شریفہ در اعزائے حضرت قدوۃ المحققین وارث الانبیاء و المرسلین قدسنا اللہ سبحانہٗ لبسرہ الاسنیٰ رسید والم ماتم زدگان را تازہ گردانید ؎

در تمنائے تو اے قافلہ سالار بہار | گل جدا رنگ جدا بوئے جدا می گردد

للہ سبحانہ الحمد کہ برکات و انوار چنانچہ در حین حیات آن حضرت از صحبت کثیر البرکت فائض می گشت۔ الحال از مزار پر انوار آن قبلۂ دو جہانی بر طالبان وارد می شود و بہرہا می گیرند و از عنایاتے کہ برین ناقابل رو نمودہ است چہ نویسد ؎

گر بر تن من زبان شود ہر موئے | یک شکر تو از ہزار نتوانم کرد

مکتوب صد و دوازدہم

نیز بہ میرزا میرک در جواب عریضۂ او بہ ادعیۂ عارفانہ۔

حامداً و مصلیاً۔ سلام و تحیہ از این احقر بہ اخوی اکرمی محمد میرک وفقہ اللہ تعالیٰ لمرضاتہ مطالعہ نمایند۔ صحیفۂ شریفہ رسیدہ مسرور ساخت باید کہ ہمیں منوال احبۂ دور افتادہ را خوش وقت می ساختہ باشند۔ اللہ تعالیٰ ما را و شما را بتمام و کمال بجناب قدس خویش بکشد و یک ساعت بما نہ گذارد۔ و انہ علی ما یشاء قدیر والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و سیزدہم

لواحد من اہل العرب فی بیان قطع المنازل للامام الہمام القطب الاجل العارف الاکمل الاصیل فی الوصول الی اللہ سبحانہ الضمنی فی حصول کمالاتِ رسول اللہ علیہ السلام۔ العالم الربانی المجدد للالف الثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بجذب من جذباتِ الالٰہیۃ تقدست المعبر لسیر المادی من مقولۃ علیہ الرضوان۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ نحمدہ و نصلی۔ قال الشیخ الامام الاجل العالم الربانی المجدد للالف الثانی قطب الاقطاب الشیخ احمد بن عبد الاحد الفاروقی النقشبندی قدس اللہ تعالیٰ اسرارہ۔ اعلم ان العنایۃ الالٰہیۃ جل سلطانہ جذبتنی جذب المرادین اولاً ثم لیسرتنی طی منازل السلوک ثانیاً فوجدت اللہ سبحانہ اولاً عین الاشیاء کما قال ارباب التوحید الوجودی من متاخری الصوفیۃ ثم وجدت اللہ تعالیٰ فی الاشیاء من غیر حلول وسریان ثم وجدتہ سبحانہ مع الاشیاء معیۃ ذاتیۃ۔ ثم رأیتہ تعالیٰ بعد الاشیاء ثم قبل الاشیاء۔ ثم رأیت اللہ تعالیٰ وما رأیت شیئاً من الاشیاء وھو المعنی با التوحید الشہودی۔ وھو المعبر بالفناء ھو قدم اول توضع فی اطوار الولایۃ وکمال اسبق یحصل فی البدایۃ وھذہ الرویۃ فی ای مرتبۃ کانت من المراتب المذکورۃ تحصل اولاً فی الآفاق و ثانیاً فی الانفس ثم ترقیت الی البقاء الذی ھو قدم ثانی فی الولایۃ فرأیت الاشیاء ثانیاً وجدت اللہ

عینها بل عین نفسی۔ ثم وجدتہٗ تعالیٰ فی الاشیاءِ بل فی نفسی ثم مع الاشیأ
بل مع نفسی۔ ثم قبل الاشیاءِ بل قبل نفسی۔ ثم رأیتُہٗ تعالیٰ بعد الاشیاءِ
بل بعد نفسی۔ ثم رأیتُ الاشیاءَ وما رأیتُ اللّٰہَ تعالیٰ اصلاً وھی النھایۃ
التی ھی الرجوع إلی البدایۃ والعودَ إلیٰ مرتبۃ العوام وھٰذا المقام ھو
اتم المقامات دعوۃ الخلق الی الحق سبحانہ واکمل منازل التکمیل والارشادِ
والاتمیۃ المناسبۃ إلی الخلق المقتضیۃِ لکمالِ الافادۃِ والاستفادۃِ ذٰلکَ
فضل اللّٰہِ یؤتیہِ من یشاء واللّٰہ ذوالفضلِ العظیم۔ وکلٌّ مِن الاحوالِ المذکورۃ
والکمالاتِ المسطورۃِ حصل لی بل لکلّ من وصل بطفیل افضل الانبیاء و
اکمل البشر علیہِ وعلیھم من الصلوٰتِ افضلھا ومن التسلیمات اکملھا۔ اللّٰھم
ثبّتنا علیٰ متابعتہٖ واحشرنا فی زمرتہٖ علیھم الصلوٰۃ والسلام وعلیٰ آلہ الطیبین
الطاھرین اجمعین یرحم اللّٰہ سبحانہٗ عبداً قال آمناً۔ والسلام علیٰ من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب صد و چہاردہم

بہ سعادت اطوار محمد میرک بدخشی در بیان تحسین اعتقادِ او و حصولِ ثمرۂ آن کہ رضائے اہل اللہ باشد وما یناسبہٗ۔

الحمد للّٰہ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الذین اصطفیٰ۔ اللہ تعالیٰ ولتقدس ذاتِ بابرکاتِ
مرشد پرست برادر بجان برابر میرزا محمد میرک از انچہ نباید و نہ شاید محفوظ داشتہ انواع
این جہان وصنوفِ کرامات آن جہاں مرحمت فرمایند وحقیقتِ صفوتِ منش آن برادر را
مصداق این آیۃ کریمہ وَاٰتَیْنٰہُ اَجْرَہٗ فِی الدُّنْیَا وَاِنَّہٗ فِی الْاٰخِرَۃِ لَمِنَ الصّٰلِحِیْنَ۔
سازد۔ حقائق اعتقاد و آدابِ خدماتِ شمارا بحضرتِ ایشان بر نہجے معروض داشتہ شد کہ
کہ سبب خوش وقتیہائے آن حضرت حاصل گردید۔

مکتوب صد و پانزدہم

نیز بہ محمد میرک بدخشی در نصائح و مواعظ ضروریہ۔

حامداً ومصلیاً۔ سلام وتحیۃ تمام از این احقر انام بجناب
اشفاق پناہ میرزا محمد میرک سلمہٗ ربہٗ تعالیٰ رسیدہ موجب ترقیاتِ صوری ومعنوی باد۔
صحیفۂ شریفہ رسید۔ مترقب کہ برین منوال احبہ را یاد وشاد می نمودہ باشند۔ دیگر باید

که اوقات گرامی را بذکر و مراقبه معمور دارند و وقتِ سحر را بگریه و استغفار منور سازند و از تذکرِ احوالِ آخرت ہموارہ خائف و ترسان بوند و از مشتبہات فضلاً عن المحرمات خود را بمراحل دُور دارند که حقیقتِ ورع در ترکِ معاصی و مشتبہات ہست که آن بر نفس اشق ہست. اعمالِ خیر از ہر کس بظہور می آید اما اتقار از محارم کارِ مردان ہست رَزَقَنَا اللّٰہُ سبحانهٗ و ایاکُمُ الاستقامة والثبات علی التقوٰی۔

مکتوب صد و شانزدہم

نیز به محمد میرک در ازدیادِ قوتِ رابطه

نحمدهٗ و نصلی۔ مکتوبِ محبت اسلوب آن برادرِ مرغوب القلوب رسیده مخبر سلامتی آن دوستِ بے ریا گردید و باعثِ فرحتِ دوستان شد ع اے وقتِ تو خوش که وقتِ ما خوش کردی. ہمبرین منوال ابوابِ مراسلات را مفتوح دارند که سبب دعا و توجہاتِ غائبانہ است و موجبِ ازدیادِ قوتِ رابطۂ معنوی. ہر چند رابطۂ شما آن قدر قوی است که حاجتِ ترغیب به زیادتی نه دارد. اما مراتبِ قوت را نہایت نیست والسلام علٰی من اتبع الہدٰی والتزم متابعة المصطفٰی علیه وعلٰی آله الصلوات والتسلیمات العلٰی۔

مکتوب صد و ہفدہم

نیز به محمد میرک که از فدویان این مقدس بارگاه ہست و در آن که استقامت بر جادۂ شرایعت ملاک امر است۔

بعد الحمد والصلوٰة و تبلیغ الدعوات به برادرِ گرامی میرزا محمد میرک وفقه اللّٰه تعالٰی لما یحبُّ ویرضٰی می رساند احوالاتِ این حدود به استقامت و خیریت موصوف ہست. المسئولُ منه سبحانهٗ عافیتکم واستقامتکم علٰی جادة الشریعة الحقة البیضاء والسنة السنیّة العلیا. فانها ملاک الامر۔ مراسلۂ شریفه مخبر سلامتی و مشعر استقامت گردید. اللّٰهم زد و ادم ۔ والسلام۔

مکتوب صد و ہژدہم

نیز به محمد میرک در ترغیب بر ترقی از ظلال که وصول اصل ال است. و در آنکه صحبتِ حقائق آگاه خواجه محمد صادق گنج مقصود ہست و آنکه صحبتِ عزیزان کبریت احمر است.

نحمدهٗ و نصلی مدتے است که احوالِ خیر مآل آن برادر گرامی اطلاعے نه دارد۔ نگران ہست ہمه حال از شعید ہائے ظلال رو تافته متوجه اصل باشند و صحبتِ حقائق آگاه

خواجہ محمد صادق را سخت غنیمت شمرند۔ ع دادیم ترا ز گنج مقصود نشاں۔ گاہے از احوال ظاہر و باطن خود می نوشتہ باشند و بخدمتِ کمالات دستگاہ حقائق آگاہ ہریک حافظ عبدالکریم و آخوند ملا محسن سلام این حقیر رسانند و صحبتِ این عزیزان را کبریت احمر شمرند والسلام علی من اتبع الہدیٰ۔ واخوی فضیلت پناہ فصیح الدین و مسافر بیگ و شہباز بیگ و سائر یاران را سلام برسد۔

مکتوب صد و نوزدہم

بہ سلطان وقت بادشاہ عالی جاہ حضرت محمد عالمگیر مدظلہ العالی در بیان درجاتِ ثلثہ قرب یعنی قرب نوافل و قرب فرائض و جمع بین القربین وما یلائمہٗ۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ الحمد للہ وحدہٗ والصلوٰۃ علی من لا نبی بعدہٗ وآلہٖ وصحبہٖ۔ قال اللہ سبحانہٗ وتعالیٰ۔ قُلْ اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰہَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْکُمُ اللّٰہُ۔ وقال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات۔ حکایۃً عن ربہٖ تبارک وتعالیٰ۔ لَا یَزَالُ الْعَبْدُ یَتَقَرَّبُ اِلَیَّ بِالنَّوَافِلِ حَتّٰی اُحِبَّہٗ فَاِذَا اَحْبَبْتُہٗ کُنْتُ لَہٗ سَمْعًا وَبَصَرًا وَیَدًا وَرِجْلًا فَبِیْ یَسْمَعُ وَبِیْ یُبْصِرُ وَبِیْ یَبْطِشُ وَبِیْ یَمْشِیْ۔ الحدیث۔ علمائے کرام وصوفیائے عظام را در تحقیق این حدیث نفیس مقالات ہست آنچہ معلوم این مسکین ہست تحقیقاً او تقلیداً بہ عرض آن جرأت می نماید۔ قربِ الٰہی عز شانہٗ کہ نصیبِ سالکانِ این راہ می گردد بسہ قسم منقسم ساختہ اند۔ قربِ نوافل و قربِ فرائض و جمع بین القربین۔ قرب نوافل عبارت ازان ہست کہ سالک راہِ حق سبحانہٗ را در افعالِ خود آلتِ فعل یابد و فاعل خود را بیند۔ یعنی چنانچہ پیش از سلوک شنوائی خود را از سامعہ و بینائی را از باصرہ می یافت الحال شنوائی و بینائی خود را از حق بیند سبحانہٗ الیٰ غیر ذٰلک من الاوصاف والافعال۔ پس راست آمد فبی یبصر وبی یسمع الخ۔ گفتہ اند این قرب بہ سرحدِ فنا نمی رساند۔ چہ درین صورت وجود سالک درمیان ہست و فاعل اوست۔ ہرچند فعل او شرافت یافتہ است بی یبصر و بی یسمع گواہ آن ہست۔ یعنی شنوندہ اوست اما بہ من شنود نہ سامعہ خود۔ و قربِ فرائض کنایت ازان ہست کہ سالک در افعال خود فاعل حق را یابد و خود را آلت بیش نہ فہمد کما ورد الحق ینطق علیٰ لسانِ عمر ناطق حق است تعالےٰ

ولسان عمر آلتِ آن ۔ بزرگان فرمودہ اند کہ این قربِ مُعنی سالک ہست چہ درصدد در انفعال او درمیان نیست ۔ و آلتِ او جمادِ محض ہست کہ فعل را بوے نسبت نہ کنند ۔ وجمع بین القربین آن ہست کہ در انفعالِ سالک فاعل و آلت ہر دو حق باشد تعالیٰ و سالک را دخلے نماند کما قال سبحانہٗ فی حق حبیبہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہٖ وسلم ۔ وَلٰکِنَّ اللّٰہَ رَمٰی کہ بحسبِ صورت از آن حضرت علیہ السلام صادر شد آن را بخود نسبت فرمود واو را علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ دخل نہ داد نہ بطریقِ فاعلی و نہ بطریقِ آلت ھذا ھُوَ نہایۃ الکمال ۔ شعر

ومن بعد ھذا ما یدق صفاتہٗ　　　وما کتمہٗ احظی لدیہ واجمل

امابعد ۔ بعرض اقدس معلیٰ می رساند ۔ این حقیر از سفر پشاور مراجعت نمود و بعنایت الٰہی عز شانہٗ بہ مزارِ بزرگان رسید و بہ مسکنت و عاجزی با جمعے از صلحاء در دعاگوئی آن حضرت مدظلہ العالی در رنگ بزرگانِ خود مشغول گردید ۔ و از عدم لیاقت نمی خواست کہ احوال پر اختلالِ خود را بہ مسامع جلال رساند با آن کہ باعث قوی در میان آمد ۔ و بر بعضے فقرائے بینوا برخے از مخفیات امور ظاہر ساختند کہ اکثر آن تعلق بحال خیر مآل آن عالی حضرت داشت تفصیلِ آن را بزبانِ خامہ حوالہ نمی نماید ۔ این قدر معروض می دارد کہ بعد رسیدن عریضہ متاعے کہ محبوبِ آن حضرت باشد آن را انفاق نمایند ۔ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰی تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ ، و آن را بطریقِ خفیہ بہ کسے مرحمت فرمایند صدقۃ السّر تطفی غضب الرّب تبارک و تعالیٰ ۔ ہرچند این قسم حدیث را بعرض عالی رسانیدہ شد گستاخی محض بود ۔ اما خیر خواہی بر آن آورد امید ہمان است کہ عافیت و نصرت قرینِ حالِ آن حضرت است ۔ وصلی اللہ تعالیٰ علیٰ خیر خلقہ محمد و آلہ اجمعین ۔ حضرت سلامت سیادت پناہ میر عارف از صحبتِ پیر دستگیر فراوان بہرہا یافتہ بحدے کہ مردم از صحبتِ او بہرہ مند اند ۔ اگر در خلوتِ عالیہ راہ یابد و بخطاب مستطاب ممتاز گردد تا در مجالسِ سکوت بہرہ ور شود نہایت عنایت مندی است ۔

مکتوب صد و ہستم

بہ مخدوم زادگی خواجہ محمد سالم وفقہ اللہ سبحانہٗ لما یحب و یرضیٰ ۔ در بیانِ تفصیل واقعہ کہ دران مشاہدۂ جمال باصد ہزار کمال محبوب رب الارباب قطب الاقطاب قبلۃ العرفا حضرت عروۃ الوثقیٰ نمودہ اند رضی اللہ تعالیٰ عنہ والتماس استفسار بعض

از واردات نشاء برزخی از آن حضرت۔

نحمدہٗ ونصلی۔ در ایام وصال آن قدوۂ اہل کمال وانہماکِ این دلیس ماندگان در غصص وآلامِ فراق اکثرے در منامے مشاہدہٗ خود این حقیر را ممتاز می گردانید ند واز فرطِ عنایت وازدیادِ محبت کہ نسبت بہ این مسکین می داشتند در وقائع ومبشرات تسکین دلِ محزون می فرمودند۔ وعجائبُ وغرائبُ امور کہ اظہار آن را این ورق بر نہ تابد بیان می کردند۔ واز جملۂ آن واقعات آن بود کہ روزے ظاہر شدہ فرمودند کہ می خواہیم تو ملاقات کنیم دیا بتو باز ملاقات خواہیم کرد۔ بعد از افاقت بخاطر رسید کہ این ملاقات موعودہ البتہ خصوصیتے خواہد داشت وتفصیلے خواہد وانمود۔ والا ملاقات ہموارہ صورت می بندد۔ وعدہ اش معنی نہ دارد۔ بعد این گفتگو چون چشم بخواب آشنا شد ومشاہدہٗ جمال آن محبوب ربّ الارباب مشرف گشت دید کہ بالاتر از مرقدِ منور در ہمان صفہ دراز کشیدہ اند ودستِ مبارکِ آن حضرت در دستِ این عاصی ہست۔ واین فقیر گستاخانہ بطریقِ انبساط گفتگو درمیان دارد درین اثناء پرسیدم کہ حضرت از وارداتِ آن نشاء واز سرگذشتِ آن مقام بیان فرمایند بزبانِ گوہر فشان می گویند کہ این قسم چیزہا کسے بہ کسے می گوید۔ معروض می دارم کہ ہمین قسم چیزہا باید گفت۔ بعد ازان پرسیدم کہ حضرت از شبِ اول چیزے بگویند۔ چون ما مردم را گذاشتہ رفتند واز این عالم جدا شدند وحشتے دران تنہائی دیدند۔ می فرمایند وحشتے نہ بود۔ بعد ازان پرسیدم از ضغطۂ قبر کہ صلحا راہم ازان خلاصی نیست چون گذشت۔ بتاکید تمام می فرمایند کہ ہیچ نہ شد۔ بعدہٗ از سوال منکر ونکیر پرسیدم می فرمایند کہ ستد آنا گفتم عجب از ہیبت وخوف آنہا تعجب می کنید۔ گفتند نزد من دیا درخدمت این چنین نیامدند۔ یعنی فی نفسہم ہمچنین اند اما نزدِ من بہ ادب آمدند۔ بعد از مجمل از احوال خود پرسیدم الی آخر القصہ۔

مکتوب صد وبیست ویکم

بہ سلطان وقت حضرت بادشاہ محمد عالمگیر غازی شید اللہ تعالیٰ ملکہٗ وسلطانہ وافاض علی العلمین برہٗ واحسانہ دران کہ مجاوران مرقد حضرت عروۃ الوثقیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہ از اسراف ممتنع اند۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ الحمد للہ الذی اخرج من النون ما درج فی القلم و ابرز الی الوجود ما اکنز فی العدم و افتق ما ازتق و اظہر ما کتم و علم بالقلم مالم تکن تعلم وصلی اللہ تعالیٰ علیٰ اسم الاعظم و الرداء المعلم محمدن الذی فتح بہ الکتاب وختم و میز الحق من الباطل و النور من الظلم و علیٰ آلہ وصحبہ وسلم۔ قال عز من قائل و ما ارسلنٰک الا رحمۃ للعالمین ـــ

اما بعد کمترین دعاگویان بعرض مقدس معلیٰ حضرت خلیفۃ اللہ می رساند کہ این حقیر ہر چند از دست رفتہ واز پا افتادہ ہست اما بامدادِ شوق گاہے گاہے حرکت المذبوح می نماید۔ بااین ہمہ ناقابلی خود را افرایادِ خاطر ملکوت مناظر می دہد۔ مصیبتے کہ از فراق قبلہ گاہی بہ این دل شکستہا رسیدہ و فقدانِ صحبت فیض تربیت ایشان کہ حادثہ جانکاہ است از اعظم مصائب است۔ اما للہ سبحانہ الحمد کہ زائرانِ روضہ و مجاوران مرقد ایشان از اسرار و طریقہ باطنی ایشان بہرہ ور اند و از فیوض معنویہ ایشان سیراب و متمتع اند و ازین رہ گذر تسلی تمام حاصل است و بہ دعاے استقامت و ترقی درجات آن حضرت مشغول اندع سایہ ات کم مباد از سر ما۔ آفتابِ سلطنت و جہانداری بر افق اعلےٰ تابان باد۔ والسلام اولاً و آخراً و ظاہراً و باطناً۔

مکتوب صد و بست و دوم

بہ محمد میرک بدخشی در ترغیب بحصول معاملۂ فنا و حرفے چند در بدرجت حقائق آگاہ شیخ ابراہیم۔

در دریاے محبت و گوہر صدق مودت برادرِ گرامی کہ بامراد مستغنی از بیان است در بوادیِ عشق بے آرام و بے قرار و بر سواحلِ محبت شیفتہ و سراسیمہ باشند و از لفظ بمعنی و از علم بنادانی گرایند ؎

قومے ز وجودِ خویش فانی   رفتہ ز حروف در معانی

این معنی در نہاد شما مودع ہست و در جبلتِ شما مکنون۔ اما چہ توان کرد کہ آن را بعوارض لاطائل و امور شتی روپوش ساختہ اند۔ این معنی کنایت از ان حیات ہست کہ عقلا آرزوے آن می نمایند و واصلان دلالت بہ آن می فرمایند آنجا کہ می گویند۔ ؎

دل اندر زلفِ لیلیٰ بند و کار از عقل مجنون کن
کہ عاشق را زیان دارد مقالاتِ خردمندی

للہ سبحانہ الحمد والمنتہ کہ حقائق آگاہ میان شیخ ابراہیم کہ از مقبولان است و سلوک را در خدمت حقائق و معارف آگاہ میان شیخ آدم منتہی تمام کردہ باز در مواجہ روضۂ منورہ حضرت الیشان قدس سرہٗ بمجاورانِ آن بقعۂ شریفہ نشست و برخاست کردہ فوائد جدیدہ تحمیل کہ نصیب روزگار او شدہ آنجا می رسد. یقین کہ گرمیِ تمام بہ مشارٌ الیہ می نمایند و در دولت خانۂ خود یک چندے اقامت می کنانند و صحبتِ او را مغتنم شمرند. والسلام

مکتوب صد و بست و سوم

بہ حضرت سلطانِ عالیشانِ وقت سلمہٗ ربہٗ در اظہار لوازم خیر خواہی دارین و بعض از اذواق مخصوصہ خود و در آنکہ حضرت عروۃ الوثقیٰ

از خوردی باز انظارِ تربیت در حق حضرت الیشان داشتند و امانات خواجہا سپردہ اند۔ اما در اخیر عمر شریف بہ اسرارے مشرف ساختہ اند کہ مصداق مالا عین رأت ولا اذن سمعت تواند بود۔ و بہ نیابتِ خود ممتاز گردانید۔

حمد الا لہ ھو بالحمد حقیق
در بحر نوالش ہمہ ذرات غریق

تا کردہ زمحض فضل توفیق رفیق
نسپردہ طریقِ شکر او ہیچ فریق

پاکا یگانہ کہ کثرت و ثنویتِ صفت و موصوف را گرد سراپردۂ عزت وحدتش راہ نیست. و قوۂ رویت محجوب و مکشوف را در امتناع ادراکِ ہویتش دغدغۂ اشتباہے نے. و چندان فرزانہ کہ مفہوم اوتیتُ جوامع الکلم در بیانِ کمالِ جامعیتش کلامے است جامع و فحوائے کریمہ وَعَلَّمَکَ مَالَمْ تَکُنْ تَعْلَمْ. بر رفعتِ مقامِ علم و معرفتش برہانے است قاطع. رباعی

شاہِ عربی قبلۂ اربابِ نجات
کائینۂ ذات آمد و مرآت صفات

در پیرویِ اوست علو درجات
لازال علیہ زاکیات الصلوٰت

و علی آلہ و صحبہ الطیبات والتحیات و صالحات الدعوات وسلم تسلیماً کثیراً۔ اما بعد احقر دعاگویان محمد عبید اللہ بعز عرض باریافتگانِ حضور پر نور ملجا السلاطین کہف العالمین خلیفۃ اللہ تعالیٰ فی الارضین حضرت امیر المومنین انار اللہ تعالیٰ برہانہ می رساند کہ این حقیر ہر چند از دست رفتہ و از پا افتادہ است اما بامدادِ کرمِ آن حضرت گاہ گاہے

حرکت المذبوح می نماید و خود را فرا یاد خاطر عاطر می دہد۔ شود کہ از یمن انفاس نفیسہ صورت قبولیتے بہم رساند قال عز من قائل ھَلْ جَزَاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ۔ احسانہائے کہ از آن حضرت بہ این حقیر بلکہ بہ جمہور اسلام می رسد و از حفظ ممالک کہ سبب جمعیت عالمے است و ترویج اسلام کہ باعث خلوص عبادت ہست و افاضۂ برکات صوری کہ حیات این نشأۃ بدان مربوط است امرے ہست قطعی کہ شائبۂ ریب نہ دارد۔ نمی داند کہ بکدام نہج مکافات این احسانہا نماید الا آنکہ بدعاے استقامت و ترقی درجات و مزید عمر و دولت آن حضرت رطب اللسان و مشغوف القلب باشد۔ للہ سبحانہ الحمد کہ این معنی صورت می بندد و با جمعے کثیر از صلحا و علما بہ این دعوات مشغول ہست حضرت قبلہ گاہ سلامت۔ قبلہ گاہی ہر چند نظر تربیت بحال این عاصی از خوردی باز داشتند و امانت خواجہا را سپردہ بودند اما درین روزہائے اخیر عمر اسرارے عنایت کردند کہ مصداق ما لا عین رأت ولا اذن سمعت تواند بود و با این ہمہ نا قابلی بہ نیابت خود مشرف ساختند و لنختم العریضہ بالآیۃ الکریمۃ۔ یٰاَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰہَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللّٰہَ اِنَّ اللّٰہَ خَبِیْرٌ بِمَا تَعْمَلُوْنَ۔ وصلی اللہ تعالیٰ علیٰ خیر خلقہ محمد و آلہ وصحبہ اجمعین آفتاب سلطنت و عدالت ہموارہ درخشان و تابان باد۔

مکتوب صد و بست و چہارم

بہ محمد میرک بدخشی در امورے کہ ابلاغ آن ضروری است۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ ام ز امتحان می شنوم کہ اگر در خواب می دیدم می گفتم اضغاث احلام۔ شک نیست کہ در تحصیل تحسین معاش صوری و تکمیل سلوک معنوی توفیق نیست۔ بعد تحصیل اسباب یکے موجب قطع علل دیگرے می گردد۔ اما قیمت مردان اینجا می شناسند کہ خلق للمحراب رجال وللحرب رجال وللقصعۃ رجال۔ بل آنکہ مبارزت را شاید دیگر ہست و آنکہ کاسہ لیسد دیگر۔ ہر کار را جمعے مخلوق اند لکن اللہ تعالیٰ یحب معالی الہمم منقول ہست کہ بادشاہے بہ دیدن درویشے آمد۔ درویش بہ سلطان گفت السلام علیک یا زاہد پادشاہ۔ گفت زاہد توئی یا من۔ درویش گفت زاہد کسے ہست کہ بہ قلیل قناعت کند و متاع دنیا کہ تو بہ آن قناعت نمودہ بس قلیل است و ما بہ این قلیل قناعت

نہ کردیم و طلب مزید نمودیم۔ پس زاہد تو باشی۔ مطالب این رقیمہ تحتیل کہ آخوند ملا فصیح الدین بشما الفہمانند و مشائر الیہ از جانب ما سلام خوانند۔ اخوی میرزا بیگ بسلام مخصوص است۔

مکتوب صد و بست و پنجم

بہ حافظ محمد امین لشپنہ در حصول معاملۂ بزرگ در مادۂ خویش۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ الحمد للہ علی الاحسان والصلوٰۃ و السلام علی حبیبہ وسیلۃ الفیضان و علی آلہ واصحابہ منبع العرفان۔ اما بعد تحدیثاً بالنعمۃ و اظہاراً للعطیۃ می نویسد از سرتا قدم گوش باش روز دوشنبہ دہم ماہ حال در روضۂ منورہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ براہ اجتبا کہ عبارت از سیر مرادی است مبشر گردید۔ الحمد للہ سبحانہ علیٰ ذالک والصلوٰۃ والسلام علی نبیہ و آلہ۔ بعد ذالک الفقیر محمد عبید اللہ عفی عنہ۔

مکتوب صد و بست و ششم

بہ یکے از مخلصان عقیدت کیش در تحدیث نعمت الٰہی جل جلالہ و بیان اصناف اصحاب حضرت پیر دستگیر خود و مایناسب ذالک۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ سبحان من لا یصل حمد حامد الی جناب قدسہ بل منتھی المحامد دون سرادقات عزہ وجلالہ فھو سبحانہ الحامد والمحمود وغیرہ عاجز عن اداء ھذا المقصود وکیف وقد عجز عن حمدہ من ھو حامل لواء الحمد یوم الموعود صل علیہ اللّٰھم بعدد کل شاھد ومشھود وعلی آلہ وصحبہ ینابیع الکرم والجود وقال عز من قائل وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ وقال سبحانہ وَذَكِّرْ فَاِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِيْنَ۔ بنابر آن بہ سمع شریف می رساند سبق باطنی کہ از حضرت پیر دستگیر قدس سرہ بہ ایشان رسیدہ است۔ بعنایت الٰہی عز شانہ ممکن است کہ بہ صحبت بعض درویشان پیر دستگیر کہ مشرب شان موافق مشرب پیر دستگیر است آن سبق از یک درجہ بہ درجات کثیرہ برسد واز ذکر بہ مذکور رساند وآنچہ صوفیہ علیہ قرار دادہ اند در آن صحبت ظہور نماید واز ین سبب اثر صحبت بعضے عزیزان ظاہر شدہ است انتفاع از صحبت دیگر لازم نمی آید کہ خلاف مذہب جمیع صوفیہ علیہ است۔ ہرگاہ سرچشمۂ فیض یکے باشد ہیچ منع نیست۔ واگر صحبت بہ بعضے یاران واقع شود کہ مشرب شان موافق مشرب حضرت پیر دستگیر است معلوم فرمایند

کہ چہ قدر تفاوت فاحش ظاہر گردد و لنشان خاطر عاطر شود کہ این عزیزان کہ بہ صحبت رسیدہ اند قطرۂ چند از بحار فیوض حضرت پیر دستگیر بدست آوردہ اند۔ اظہار این قسم سخنان نہ از راہ تفضیل خود بر دیگران است۔ معرفت خدا بر آن کس حرام است کہ خود را از احد من الناس افضل داند بلکہ از راہ خیر خواہی الیشان است و تحدیث نعمت۔ امروز چیزہا می گذرد کہ اگر در خواب می دید می گفت اضغاث احلام شک نیست کہ حقیقت معاملہ را کماہی کسے بالیشان نہ رسانند۔ باید دانست کہ اصحاب حضرت پیر دستگیر کہ پیوستہ در خدمت شریف می بودند دو گروہ بودند۔ جمعے بہ استماع حقائق و معارف خورسند بودند و گروہے بہ تحقیق معانی و اسرار شائق بودند و مشرب شان موافق مشرب پیر دستگیر بودہ۔ این جماعۃ بسے مغتنم اند و صحبت شان کبریت احمر نظر شان دافع علل معنویہ است و توجہ شان شافی امراض قلبیہ یکے از انہا معرفت آگاہ شیخ ابو المظفر برہانپوری نبیرہ شیخ علم اللہ محدث است اولاً در صحبت غفران پناہ شیخ عبد اللطیف قدس سرہٗ بودہ۔ بعدہٗ بمیرزا امان بیگ ملحق شدہ باز در صحبت فیض تربت حضرت پیر دستگیر قدس سرہٗ رسیدہ یافت آنچہ یافت۔ عالیجاہا کفرہ فجرہ در نظر بصیرت بعض دو ولیشان اہل اللہ مخذول و مقہور اند انشاء اللہ تعالیٰ وَلَنْ يَّجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكٰفِرِيْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ سَبِيْلًا۔ توجہ برائے تنبیہ آنہا مبارک است و مورث فتح انشاء اللہ تعالیٰ والسلام۔

مکتوب صد و بست و ہفتم

بہ شاہزادہ بلند مکان عالیشان در بیان کمال اول این راہ ملائک پناہ وغیر ذالک بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

الحمد للہ الذی علا نقدر و رفع و خفض و اعز و اذل و لا مانع لما اعطی و لا معطی لما منع۔ قال تعالیٰ شانہ وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِ۔ وقال الصادق المصدوق صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم خیر النَّاسِ مَنْ يَّنْفَعُ النَّاسَ۔ امابعد احقر فقرا می رساند کہ نشان سعادت عنوان مشتمل بر کمال کرم و احسان رسیدہ مباہی و مفتخر گردانید۔ ؎

آمد از آن جناب صحیفہ بسوے من — الحمد للہ الذی اذھب عنا الحزن

از آن روزے کہ رابطۂ خاص معنوی بعتبۂ علیہ مخصوص دارد در تقدیم لوازم خیر خواہی

به دل وجان ساعی است و در اوقات مرجوه به آن مشغول و آنچه در خاتمهٔ مکتوب عالی رقم یافته بمطلب آن پی برده دعاها دران باب نموده امیدوار بهبا حاصل کرد بسیار روز چهار شنبه در حلقهٔ فجر در حضور روضهٔ مبارک حضرت قبله گاهی قدس سرهٗ با جمعی از صلحا مشغول نشسته بهمین معنی مقید شد قضیهٔ عجیب و روشن نمودار گشت. امیدوار باشند ع از هرچه می رود سخن دوست خوش تر است. الٰهی واله آبائی لا تکلنی الی نفسی طرفة عین. خداوندا مارا یک لحظه بجانب ما مگذار و از تعلق ماسوا باہتمام یکسوکن بحدے که غیر از شهود احدیت مجرده هیچ امر منظور بصیرت ما نه باشد اگر صد عمر دیگر به اختیار غیر بسر بریم بخاطر نه گذرد این زمان که گام درین ره زده باشیم و قدم اول طے کرده شروع در منازل سیر و سلوک نمائیم چه نسیان ماسوی شرط اول این راه تا این کمال حاصل نه کند دربارگاه عزت راه نه دارد ؎

چشم دارم که دهی اشک مرا حسن قبول　　اے که دُر ساختهٔ قطرهٔ بارانی را

و آنچه از وصل و اتصال و عروج و نزول و قرب و معیت و احاطه و سریان که اثبات نموده اند مترتب برین کمال است. وکلّ ما فوق ذلک من الاسرار التی تحیر فیها فهام الخواص والعوام مخصوصة باحاد من اخص الخواص الذین صاروا الب لباب لو وجد فی العالم مثلهم احدٌ بعد قرون متطاولة لاغتنم وجوده الشریف لانه الوارث الکامل لسید المرسلین علیه وعلیهم وآله وال کل الف الف صلوٰة وسلام ومن بعد هٰذا ما یدق صفاته.

مکتوب صد و بست و هشتم

به عالی جناب سلطان العارفین شرف الکاملین قطب الواصلین امام المحققین غوث المدققین فیاض المرشدین قبلهٔ اهل الله اکرم الناس حجة الله حضرت خواجه محمد نقشبند سلمه الله سبحانه برادر کلان حضرت ایشان اند. دربیان بعض امور که در محفل سلطانی گذشته.

الحمد لله والمنة وعلی رسوله وآله الصلوٰة والتحیة بعد از عرض نیازمندی فراوان معروض می دارد که کوفت بدنی بحال سابق است حکیم الملک از مدتے بمعالجه قیام دارد از حیا بوی جواب نمی دهد. و بادشاه جیو آن قدر مقید اند درین معالجهٔ فقیر که چه عرض نماید.

ماشاء الله کان و مالم یشاء لم یکن. روزے که بملاقات طلبیدند تواضع بسیار نمودند. تمام مسند گذاشته پائین نشستند و تعظیم نمودند و حرفهاے حضرت ایشان و امام غزالی بسیار مذکور شد عجب ثناے در امام دارند و ما هم در یک حرفے به ایشان مذکور داریم تا چه رُو دهد. بعد از یک چند فتاوے عالمگیری طلبیده دادند که مطالعه بکنند چه قسم نوشته اند. مهربانیهاے فراوان که بادشاه جیو نمودند شاید به کسے این قسم رعایت کرده باشند. حرفهاے احیاء العلوم و حدیث امام غزالی بسیار مذکور شد و حرفِ حضرت ایشان هم درمیان آمد و بفقیر فرمودند شما بسیار ضعیف اید. انشاء الله العزیز مستفید کلی خواهم شد. دو صد اشرفی و هزار روپیه روز دیگر فرستادند فقیر نه گرفت و واپس فرستاد. و در ملاقات ثالث سلطانی حرف بزرگیهاے حضرت بسیار مذکور شد بعضے از ملهماتِ ایشان نیز درمیان آمد و حرف عزلت نیز در اخیر بسیار محظوظ شدند چراکه موافق مشربِ ایشان است قرار داده اند که مکتوب به دست خطِ خاص بخدمت حضرت بنویسند. از بے تعینیهاے میان صبغة الله جیو بسیار مذکور شد و وجه تسمیهٔ ایشان به این نام خوش وقت شدند. اما بحضرت اعتقاد دیگر دارند. تعریف میان شیخ بدرالدین بسیار نمودیم و بعضے از حرفهاے دینی ایشان را که به بادشاه جیو می خواهند مذکور بکنند. مذکور کردیم تبسم کردند و خوش وقت شدند و فرمودند اگر میان راضی باشند بطلبند. و دیگر صحبتها به تطویل انجامید و حرفهاے دینی بسیار بسیار مذکور شد. از کرمهاے سلطان اعظم چه نویسد اعتقادهاے همت خان را چه بیان نماید تمام خانهٔ خود را مرید کنانید بزرگیهاے حضرت نیز به خان درمیان آمد. اعتقاد دیگر بهم رسانیده است. بعضے از مقربانِ خاصهٔ بادشاهی مرید شده اند و عجب اخلاص بهم رسانیده. چون به آن زاویهٔ نامرادی خود خو کرده است درین صحبت ها محبوس طور است. کرمهاے بادشاه دیده آن قدر خفقان و ضعفِ دل بهم رسید که چه گوید که همان نامرادیِ خود می خواهم. والحمد لله سبحانه علیٰ ذلک. والسلام.

مکتوب صد و بست و نهم نیز به آن آفتاب مرتبت قدس منزلت در ظهورِ اسرار باطنی دران ظلمت کده.

نحمده و نصلی عریضهٔ نیازِ مخلص سراپا تقصیر درگرامی خدمت سراسر سعادت رسیده

به درجه قبول موصول باد فرمان به دست خطِ خاص برائے الیشان حاصل کرده فرستاد چون سر بمهر رسید مضمونِ آن بما هم معلوم نیست نقل خواهند فرستاد و جواب رسید را به تانی خواهند نوشت۔ به فقیر می فرمودند که معلوم می شود که ایشان شکستگی بسیار دارند فقیر چیزہائے بسیار مذکور کرد حسن ظن بسیار بهم رسانیدند۔ قبله گاها آزارهائے فقیر را معالجه می نمایند الله تعالیٰ اشفا کرامت فرماید۔ دیگر به عنایتِ الٰهی عز شانهٗ بعض امورِ غریبه از مقاماتِ باطنی که از حضرت ایشان در بابِ خود استماع نموده بود و خود هم گاهے به اندازهٔ فهم قاصر مشاهده می کرد۔ درین ظلمت کده تطلطرانِ عجیب ظهور می فرمایند در حیرت می رود که سبب آن چه باشد۔ صحبتهائے پادشاه هر چند گرم تر می شود باطن از لقائے آنها خشک تر و پشیمان تر می گردد۔ درینجا خود را محبوس محض می یابد۔ الحمد لله سبحانهٗ علیٰ ذٰلک۔ حقائق آگاه خواجه ولی سلام خوانند۔

مکتوب صد و سیم

به سلطان عالی شان منبع کرم و احسان بادشاهِ دین پناه جناب ابو المظفر محی الدین حضرت محمد عالمگیر غازی مد الله سبحانهٗ ایام سلطنتهٗ و وفقهٗ سبحانهٗ باتیان العدل فی مملکته در جواب فرمانِ والاشان۔

الحمد لله الحمید فعال لما یرید والصلوٰۃ علی النبی المقرب الشهید و آله و صحبه الذین کل منهم ولیٌ وسعید۔ فرمانِ عالیشان که از کمالِ کرم و احسان نامزدِ این کمترین دعاگویان گردیده بود رُو داد سر به اوجِ عزت و عظمت رسید۔ کلماتِ جامعه و فوائد ماخوذه از کتاب احیاء العلوم که از فرطِ کرم و صرفِ عنایت که به آن مخاطب ساخته بودند رسیده به انواع افاده فرمود و بر عیوبِ نفس و رذائل اماره آگاه گردانید و سببِ رقتِ دل و چشم گردید اگر قائدِ توفیق امداد فرماید درین اتیان و اتباعِ آن کوشش بلیغ نموده آید و ما ذٰلک علی الله بعزیز۔ از کمالِ لطف اشاره به وصول این عاجز بحضورِ پُرنور فرموده بودند۔ قبله گاها بالفعل حرکتِ راه بحرارت و گرد لبسرقه مضر است من بعد مشیئتِ الٰهی هر چه خواهد تقدیر فرمود و به آن مامور خواهد گردید بعمل خواهد در آورد۔ والسلام اولاً و آخراً ظاهراً و باطناً جعل الله سبحانهٗ یومکم خیراً من امسکم و باطنکم الطف من ظاهرکم و آخرتکم خیراً من دنیاکم۔

مکتوب صد و سی و یکم

بہ جملۃ الملکی جعفر خان در بیان آنکہ بعد از مفارقت عالیجناب سلطان المحققین الوارث الکامل لسید المرسلین علیہم السلام فیاض معالم الہدیٰ شمس افلاک العلیٰ حضرت الوثقیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ بہ آن عالی حضرت رسیدہ بود با بعضے از تحقیقات عالیہ و تدقیقات متعالیہ۔

بعد از اداے ما وجب علی الفقراء من الدعاء والثناء بمسامع کریمہ می رساند کہ مصیبتے کہ از فراقِ حضرت قطب المحققین وارث الانبیاء والمرسلین بہ این ضعیف رسیدہ دل شکستہ را بہ انواعِ ہموم و افواجِ غموم مجروح گردانیدہ۔ معلوم نیست کہ کسے تا حال بہ این قسم مصیبت مبتلا گردیدہ باشد و بہ این نوعِ الم متالّم گردیدہ۔ اما للہ سبحانہٗ الحمد کہ چنانچہ مصیبتِ عظیم بود داد ہمان قسم صبر نیز از خزانہٗ خود کرامت فرمودہ پلّہ را سر دادند۔ خوش گفت ؎

من از تو روے نہ پیچم گرم بیازاری
کہ خوش بود ز عزیزان تحمل خواری

دیگرے گوید۔ ؎

مئے تلخ است وجودِ گل عذاران
کہ ہر چند بش خوری باشد گواران

دیگر براے صحت مزاج عصمت و عفت قباب درین وقتہا نیز مستدعی می باشد و امید تمام دارد کہ خفت کلی ظاہر شدہ باشد۔ جماعتے کہ ازین جانب بخدمتِ گرامی می رسند مہربانیہاے آن عالیشان را بیان می نمایند باعث مزید ارتباط معنوی و کثرت دعوات خیریت می گردد این محبت بہ فقراء کہ نصیب روزگارِ آن عالیشان ہست و این ارتباط فقراء کہ نقد وقت آن جناب است از اجل نعم الٰہی است چہ آدمی با کسے ہست کہ او را دوست دارد۔ المرءُ مع من احبّ شنیدہ باشند۔ اصحاب کرام آن حضرت علیہ السلام فرمودند کہ ما بعد از حصولِ دولتِ ایمان کہ موجب نجاتِ ابدی و مثمر فلاحِ سرمدی است ہیچ چیز زیادہ ازین کریمہ خوش دل و مبتہج نگردیدیم چہ محبتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ و محبت رسول وے کہ رحمۃ للعالمین ہست ہمہ ذلت موجودات کو باعث افتخار پس ناچار بہ آن عالیشان باشیم۔ والحق کہ زیادہ ازین کدام کرامت در حق آن برگزیدگان متوقع خواہد بود کہ معیت بخداے عز و جل و رسولِ کریم او علیہ السلام پیدا کنند۔ و چون ہمراہ آن حضرت باشند۔ پس از معاملات مخصوصہ آنحضرت بہرہ در بوند کما ہو الواقع۔ چہ اصحاب کرام در صحبت

آنحضرت علیہ السلام بکمالاتِ نبوت بطریقِ وراثت رسیدہ اند۔ ہرچند منصب نبوت بران حضرت ختم شدہ اما از کمالاتِ آن بہرہ ممکن بل واقع کما وَرَدَ لَوکان بعدی نبیًّا لکان عمرؓ چہ کمالات نبوت مرجنابِ فاروقِ اعظم را حاصل بود کما اشار الیہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اما چون آن منصب بر حضرت خاتم الرسل علیہ وعلیہم السلام ختم یافت ناچار بکمالات درحق آن آن مظہر عنایات اکتفا افتاد۔ وآنچہ در حدیث نفیس آمدہ ماصبَّ اللہُ فی صدری شیئًا الّا وقد صببتہٗ فی صدرِ ابی بکرٍ سرِّ آن آنجا آشکارا می شود چہ جمیع کمالاتِ آن حضرتؐ مرصدیقِ اکبرؓ را حاصل شد از ولایت وکمالاتِ نبوت وغیرذالک مما لایحصیٰ۔ لکن چون منصب نبوت برآن عالی حضرتؐ ختم یافت نالاء آن شہسوارِ میدانِ صدیق است۔ باوجود کمالاتِ نبوت از منصب نبوت تنزل نمودہ سردفترِ صدیقان وسرآمدِ عارفانِ عالیشان گشت۔ مولوی روم قدس سرہٗ ترجمۂ حدیث نمودہ می فرماید مثنوی

من وبوبکر ہردو شہ سواران | بمیدانِ نبوت اسپ تازان
ہمی رفتیم باہم دوش بردوش | کہ ناگہ پیش شد اسپ مرا گوش
ہمین مقدار از وے پیش بودم | نگینِ سروری را من ربودم

یعنی چون آنحضرت درمیدانِ نبوت بمقدار یک گوشِ اسپ پیش رفتہ باشند آن منصب جلیل القدر بران خورشیدِ رسالت ختم یافت وکمالاتِ نبوت بطریقِ وراثت مرصدیق اکبرؓ را ثابت شد۔ سوال۔ ہرگاہ آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الف الف صلوٰۃ وسلام از صدیقِ اکبر علیہ الرضوان بمقدار یک گوشِ اسپ پیش رفتہ باشند پس نسبتِ انبیاے دیگر بہ صدیقِ اکبرؓ چہ باشد۔ وحالانکہ مقرر است کہ آنحضرت علیہ السلام چنانچہ فرداً فرداً از جمیع انبیا علیہم السلام افضل است ہمچنین از کل من حیث الکل افضل است۔ پس صدیقِ اکبر کہ این مقدار از آن حضرتؐ کم باشد از دیگران افضل بود وحالانکہ این مخالف مجمع علیہ است۔ جواب افضلیت حضرت صدیق اکبر ہرگز برآن حضرت ثابت نمی شود بلکہ مفضولیت لازم می آید۔ چہ گوشِ اسپ متضمن چندین نقط است۔ وقطع یک نقطہ از آن مقام قطع عوالم است کذا وکذا ونقطۂ فوق دران مقام اصل است مرمقاماتِ پائین را پس آن چندین نقطہ کہ اصل مقام صدیق اند مقام حضراتِ انبیاء باشد علیہم السلام۔ ومقام

آن سرور کہ فوق آن نقطہ است واصل آنہا است واصل را بر ظل خود فضل است۔ ہر چند آن ظل متضمن الوف ظلال باشد کما لا یخفیٰ۔ پس آنحضرت افضل از کل من حیث الکل گشت وصدیقِ اکبر ازان حضرات مفضول آمد۔ وایضاً حصولِ این کمال مر صدیقِ اکبر را بہ تبعیت ووراثت و ضمنیت است وحصولِ کمالات نبوت مر حضرات انبیا را علیہم السلام بطریق اصالت است لہٰذا الیشان صاحب منصب نبوت آمدند کہ خاتم وافضلِ الیشان آنحضرت علیہ السلام است وصدیق صاحب کمالاتِ نبوت گشت کہ نصیبے از مقام نبوت فرا گرفتہ است ونصیب از شیٔ دیگر است وحصولِ آن شیٔ دیگر۔ در حصول سرّے است خاص کہ در نصیب اصلاً ازان خبر نیست فافہم۔ سوال مقرر اہلِ سلسلۂ رحمانیت واصحاب طریقہ سبحانی است کہ اصحاب کرام را باجمعہم کمالاتِ نبوت حاصل است چنانچہ بانی این سلسلہ حضرت مجدد الف ثانی امام ربانی محبوب سبحانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ تصریح بدین مدعے نمودہ اند۔ پس خصوصیت بحضرات شیخین کہ در حدیث سابقین ثبت یافتہ از چہ رُد بود۔ جواب ہر چند جمیع اصحاب کرام واصل این کمال اند اما تفاضلِ اقدام ثابت است بقولہ تعالیٰ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ، الآیہ۔ پس خصوصیتے کہ شیخین را درین مقام حاصل است دیگران را نہ۔ ہر چند آن داخل ہمہ کمالات اند۔ اما شیخین حکم اجزاے آنحضرت دارند کما ورد ابو بکرؓ وعمرؓ منی بمنزلۃِ السمعِ وَالبصرِ من الرّاس۔ پس از نصیبِ الیشان تا نصیبِ دیگران فرق عظیم ثابت گشت کہ موجب خصوصیتِ الیشان آمد۔ ازین است کہ حضرت مجدد الف رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرات شیخین را حامل بار نبوت محمدیہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام یافتہ اند لیکن معیتے کہ صدیقِ اکبر را حاصل است دیگرے را نیست کما ورد اللّٰھمّ اجْعل ابا بکر معی فی قبری حتی القیامۃ۔ ومسئولِ آنحضرت مستجاب است۔ پس ثابت شد کہ ابو بکرؓ ہمیشہ تا قیامت بہ آن حضرت ہمراہ است بل اِلیٰ ابد الآباد۔ لہٰذا بخطاب ابو بکر خیر النّاس الّا اَنْ یکون نبیاً ممتاز گردید۔ ہر چند فاروق اعظم ہم از دیگران افضل است۔ لقولہ علیہ السلام۔ ابو بکرؓ وعمرؓ خیر الاولین وخیر الآخرین وخیر اھل السمٰوٰتِ وخیر اھل الارضین الّا النبیینَ والمرسلین۔ اما صدیقؓ بر فاروقؓ فائق آمد کما ھو المقرر۔ سوال لو کان بعدی نبیاً لکانَ عمر مفہوم می شود کہ معنی نبوت در فاروق غالب تر از دیگران باشد۔ پس فضلِ صدیقؓ

از چہ رو بود۔ جواب بچندین وجوہ۔ گوئیم اولاً آنکہ ہرچند از راہ بعض خصوصیات فضلِ مفضول بر افضل ثابت بود۔ اما فضل صدیق کہ از راہ ضمنیت آن سرور علیہ السلام باشد حاصل آمدہ بر ہمہ فضائل چیر شدہ۔ چہ ضمنیتے کہ حضرتِ صدیق راست دیگران را نیست۔ چنانچہ ایمائے بدان رفتہ ہرچند دیگران ہم در ضمنیت شانے داشتہ باشند۔ اما شانِ صدیق علیحدہ است۔ چہ ضمنیتِ صدیق در ہر مقام است بخلافِ دیگران فثبتَ فضل الصدّیق۔ ثانیاً آنکہ معارضہ می کنم بہ احادیثِ دیگر کہ در مادہ حضرت صدّیق وارد اند کما مرّ آنفاً۔ ثالثاً آنکہ افضلیتِ صدیق علیہ الرضوان قطعی است و مودلے این احادیث ظنی ولا یساوی الظنیّ القطعی۔ والسلام۔

مکتوب صد و سی دوم

بہ مخدوم زادہ عرفان پناہ جناب خواجہ سعد الدین محمد صالح مدّ عمرہ العالی در بیان کمالِ باطن و ظاہر۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ۔ حضرت حق سبحانہ وتعالےٰ ظاہر و باطن آن عزیز را بکمالات مناسبت ہر یک برساند۔ کمالِ باطن عبارت از تحقق است بہ اسرار و دقائق سلوک کہ صوفیہ علیہ بہ بیان آن ممتاز اند۔ وکمالِ ظاہر کنایت از تحلّی است بہ احکامِ شرایع کہ علمائے کرام بہ اظہارِ آن مامور اند۔ کمال اول کہ نہایت آن استہلاک عالم امراست در انوارِ مطلوب۔ بحیثیتے کہ نام و نشانِ ماعداو محبت و شعورِ ماسوا را در ساحتِ سینہ جا نماند ہرچند نادر و قلیل الحصول است اما کمالِ ثانی کہ نہایت آن امتثالِ اوامر و انتہا از مناہی است بحدے کہ مصدرِ ہیچ مشتبہ و مکروہ نہ گردد۔ بلکہ بہ ترکِ اولیٰ راضی نباشد امر لیست متعذر الحصول چہ اختلاف طبائع عناصر کہ لازمۂ حیات این جہانی است بر غفلت است و کوئی بعض الاوقات بہ تنبیہ می آرد۔ آرے عارفے کہ از تکلف بشریت وارستہ و جمیع حرکات و سکنات او بِللہ تعالےٰ مسلّم گشتہ و از شرک خفی بالکل تنزہ نمودہ و از مقامِ نفی بتمام بر آمدہ چنگے بہ دامانِ مرتبۂ اثبات زدہ باشد۔ او را این کمال نیز علیٰ وجہ الکمال میسر است چہ این درجہ مقامِ مخلَصیت است و بر مخلَص شیطان را سلطان نیست چرا کہ سلطان مرشیطان را وقتے میسر شود کہ تزکیۂ لطائف عشرہ کما ینبغی میسر نہ شدہ باشد و حالانکہ عارف مخلَص ازین ورطہ خلاصی یافتہ است و لطائفِ عشرہ اش مزکیٰ گردیدہ و عناصرِ اربعۂ او مطہر شدہ بخصوصہ عن دقائق الشرکِ

الخفی مطلقاً۔ ومن کان مخلصاً لا یکونُ غاویًا ولا یعمل ھٰذا العارف شیئاً الّا للّٰہ عزّ وجلّ ویؤجرُ فی کل امرٍ لانہٗ یذکرُ اللّٰہَ سبحانہٗ لنفسہٖ بنفسہٖ ولا یکونُ للعارفِ مدخل اصلاً فی مرتبتہٖ من مراتب وجودہٖ ولطائفہٖ فحینئذٍ یحصلُ النصیب التامُ لھٰذا العارفِ من مقام الاثباتِ۔ وسرِّ کریمہ وَمَا رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ وَلٰکِنَّ اللّٰہَ رَمٰی اینجا آشکارا می شود۔ ومعاملہ تخلقوا باخلاقِ اللّٰہِ اینجا ہویدا می گردد باش کہ بعد این کمال اسرارے روے می دہد کہ اظہار آن را این نشاۃ برنتابد۔ والسلام۔

مکتوب صد وسی وسوم

بہ مخدوم زادگی خواجہ محمد سالم در احوال بعضے از یاران پیر دستگیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔ از وصول وے بمرتبۂ کمال بارہا فرمودہ اند وچندین بار بزبانِ الہام ترجمان آوردہ اند کہ فلانے پیشِ ما مہیا شدہ آمدہ بود وما را محنت کم دادہ۔ غیر از القاے نسبتہا دروے بہ امر دیگر کمتر مشقت کشیدہ ایم والضاً علوّ استعداد اورا از حضرت مجدّد الف ثانی نقل می کردند والضاً بشارت حصول نصیبے از مقام عالی از آنحضرت رضی اللہ تعالیٰ عنہ دربارۂ مشارٌ الیہ روایت می نمودند تقریبے را در خدمتِ علیّہ از عدم قبولیت مشارٌ الیہ در خلق وبے مناسبتی بدرجہ ارشاد نکورشد فرمودند کہ قبولیت در خلق اللہ تعالےٰ کہ شہداء اللہ سبحانہٗ اند موافق فنافی الشیخ است ہر قدر کہ شدت مناسبت وفنا در شیخ کہ واسطۂ وصول فیوض است از حضرت وہاب جل جلالہٗ در مرید زیادہ باشد ہمان قدر دلہاے مردم بوے مائل می گردند۔ چون مشارٌ الیہ خود را از ما کنارہ می کرد وہمان قدر کہ گرفتہ است قانع است ماہم خود را از وکنارہ می داریم۔ والسلام۔

مکتوب صد وسی وچہارم

بہ مخدوم زادہ عالی مقدار صاحب اسرار وانوار جناب خواجہ محمد پارسا سلمہٗ ربہٗ در بعض معارف مسموعہ پیر دستگیر خود رضی اللہ عنہ۔

الحمد للّٰہ رب العٰلمین والسلام علیٰ سید المرسلین محمد وآلہٖ اجمعین۔ روزے یارے بعرض اشرف رسانید کہ امروز در حلقۂ فجر در روضۂ مقدسہ حضرت مجدّد الف ثانی را بلباس غریب دیدم وتعجب نمودم۔ فرمودند جاے تعجب نیست چہ این لباس لباسِ محبوبانہ است جماعہ کہ از نسبتِ محبوبیت بہرہ ورانند بہ این لباسِ عجیبہ خود را مزین می یابند وبہ تجلی آنہا خود را

متجلّی می بینند و آن حضرت قام ارشادهٗ از روے منصب از این نسبتِ محبوبیت بہرور اند

چنانچه در مکاتیب شریفه الیشان این معنی مصرّح است از دریافت این لباس و این

زیور در خود نیز می فرمودند آن قدر خود را به این امور متلبس می یابم که زیورے که مخصوص

این لباس ہست در عالم مجاز مثل ما تُعلّقُ علی الالفِ نیز در خود می فہمم۔ والسلام۔

مکتوب صد و سی و پنجم

به این غلام کمینه محمد ہادی عفی عنه در بعض خصائص حضرت مجدّد الف ثانی و حضرت عروۃ الوثقیٰ رضی اللہ تعالیٰ و من خصائصه سلمهُ اللہ تعالیٰ وخصائص شیخه رضی اللّٰهُ تعالیٰ عنه موافقتهما فی الضحک بالمرتبۃِ المقدسۃِ المتعالیۃِ۔

و قصّہ آن چنین ہست که روزے در نمازِ جمعه میر محمود که از مریدانِ حضرت مجدّد الف ثانی رضؓ بود مرد نازنین و شیرین حرکات داشت در خطبه و در عینِ نمازِ جمعه که وے امام بود اداہاے معجبه مضحکه نمود۔ حتیٰ که حضرت مجدّد الف ثانیؒ و حضرت الیشانِ ما بے اختیار در رکعتِ دوئم خندیدند و نماز استینات کردند۔ بعد ازان چون بخلوت شدند ندامت و معذرت بسیار خواستند۔ در ہمان اشنار ملہم شدند که توجه معذرت می کنی که ما نیز برادائے وی ضحک فرمودیم۔ و دران نماز غیر این دو بزرگ دیگر نه خندید۔ و این ہر دو بزرگ با آنکه در کمال خشوع بودند خندیدند۔ و نبود این امر مگر از کمالِ مناسبت بجنابِ قدس جلت عظمتهٗ۔

مکتوب صد و سی و ششم

نیز باین بندی دلریش فقیر محمد ہادی عفی عنه در مزایاے پیر دستگیرِ خود علیه الرضوان۔

حامداً و مصلیاً۔ روزے از حلقۂ ذکر بامداد دیر خاسته فرمودند که معائنه افتاد که دو شخص از دو دروازۂ مسجد خوانہا در دست گرفته پیش آمدند حقیقت یکے از آنہا مفہوم نه شد که چه بوده است و در یکے چیزہا در چیده چون جواہر آورده پیشِ ما نہادند و یک تاج مکلل بجواہر بر سر ما گذاشتند۔ و نیز می فرمودند که در شبِ جمعه بزیارتِ حضرت پیرِ دستگیر رفته بودیم توجہے در باب رسالهٔ حسنات الحرمین که چیزہاے عجیب دران مندرج شده است داشتیم که آیا این ہمه اسرار و معاملات که مرقوم گشته است صحت دارد و اظہار آن مرضی است

یانہ. حضرت مجدد الف ثانیؒ ظاہر شدہ آن قدر الطاف وعنایات نمودند کہ تا حال بہ این خصوصیت کم نمودار شدہ باشند ہر وقت در کنار گرفتند و بوسہ می دادند و از کمال شفقت گرد من می گشتند. راوی گوید این ہمہ اشارہ است بصحبت آن حالات و رضا بہ اظہار آن والعلم عند اللہ سبحانہ'.

مکتوب صد و سی و ہفتم

بہ ولایت پناہ عرفان دستگاہ مخدوم زادگی جناب خواجہ محمد پارسا جعلہ اللہ سبحانہ' من المقربین. در بیان بعض اسرار پر انوار بزرگان الیشان خود.

بسم اللہ الرحمن الرحیم. حامداً و مصلیاً بر جناب حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بکرم الہٰی جل شانہ' و بہ طفیل حضرت رسالت پناہی صلی اللہ علیہ و آلہ وصحبہ و بارک وسلم چند مرتبہ نزول بارگاہِ عظمت و ابہت و جلال وارد شد. یک مرتبہ در ایام غرابیسی حضرت مخدومزادہ کلان علیہ الرحمۃ والغفران بجہت تسلیہ و یک مرتبہ برائے رفع ظلمات خانہ شکستی آن حضرت کہ در بنائے آن خانہ پارۂ اہتمام از حکومت شدہ بود و یک مرتبہ دیگر این معاملہ علیہ ظہور فرمودہ بود دران مرتبہ حضرت الیشان نیز ہمراہ حضرت مجدد الف ثانی آنجا حاضر بودند. و مرتبۂ دیگر روز عید قربان این معاملہ عظیمہ وارد شد. در رفتن بہ مصلی و نماز و برگشتن رفاقت واقع شد و در صبح اضحیہ بر پشت دست آن حضرت قبلہ کریمہ واقع شد بعد ازان اختفا شد و در رفتن راہ بہ مصلی ملہم شدند کہ چیزے بخواہ. می فرمودند کہ بخاطر رسید کہ موافقت حملہ عرش نمایم. در دعا کردن چنانچہ در قرآن مجید مذکور است وَیَسْتَغْفِرُوْن الآیہ دعا نمودیم و اثر اجابت معلوم شد. الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ محمد و آلہ اجمعین. و بر حضرت الیشان ہم این معاملہ عظیمہ سنہ ۱۰۶۳ھ ام (قبیل) ماہ رمضان مبارک شرفِ ظہور فرمود و امورِ عجیب و رموزِ غریب می فرمودند. بہ این وسعت استعداد نزدیک بود کہ بدن دک فک شود و بزور تمام خود را نگاہ می داشتم و گریۂ بے اختیار دست داد بچرخ و رقاصی می آمدم و تا مدت این حالتِ شریفہ ماند بعد ازان بہ اختفا آمد. والسلام.

مکتوب صد و سی و ہشتم

بہ احقر سگان درگاہ محمدی صلی اللہ علیہ وسلم فقیر محمد ہادی وفقہ اللہ سبحانہ' لما یحب و یرضی در بیان بعض اسرار مجدد الف ثانی علیہ الرضوان و پیر دستگیر خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ. حقیقت ہائے دو حشمی کہ از مقطعات قرآنی است مربی حضرت مجدد الف ثانیؒ است. و خصوصیات و معاملات بسیار ازین راہ بہ آن حضرت وابستہ است. چنانچہ تفصیل آن

در مکتوبات مسطور است وجود شریف آن حضرت را در ظهور و تجلی آن حقیقت مدخلے بود. می فرمودند که چون آن حقیقتِ عالیه سامیه شرفِ ظهور فرمود. دیدیم که حضرت سید الاولین و الآخرین علیه وعلیٰ آله الصلوٰت والتسلیمات از مقامِ خاصۂ خود بر آمده درین مقام داخل شده اند و من از راهِ ادب برون بر آمدم و آن حضرت علیه التحیه به آن حقیقت شوقها بسیار نمودند و بوسها می دادند و در کنار می گرفتند و مرا از بے اختیاری که از تکلیف خارج است ازین راه حال عجیبے رو داد. اما به تکلف مقدور سعادتِ خود می دانستم و می گفتم اَعلیك اغار یا رسول الله اعلیك اغار یا رسول الله صلّی اللهُ علیهِ و آلهٖ وصحبهٖ وسلّم کل ذٰلك بصدقةِ علیه الصلوٰة والسلام والتحیة. چنانچه آن سرور علیه الصلوٰة در شبِ معراج چون به بهشت در آمدند در بهشتهاے اصحاب کرام سیر نمودند و در بهشت حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه نه در آمدند. چون این قصه را به اصحابِ کرام در میان آوردند بحضرت عمر فرمودند که ماحصل او این است که ذَكَرتُ غیرتَكَ وَمَا دَخلتُ جنّتَكَ حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه گفتند اَعلیكَ اَغارَ یا رسول الله صلی الله تعالیٰ علیهِ و آلهٖ وصحبهٖ وبارك وسلم و نیز بدان که حضرت ایشانِ ما می فرمودند که در مسجد جامع بحلقۂ فجر نشسته بودم. هنوز آفتاب طلوع نه کرده بود. دیدم که مردم نماز نمی خوانند و از اطرافِ اربعه بجانبِ من سجده می کنند متحیر گشتم. چون نیک متوجه شدم تلاطمِ امواجِ انوارِ عظمت و اُبهت ظاهر شد. بعد ازان معلوم گشت که حضرت کعبۂ معظمه زادها الله عظمتها وابهتها براے ملاقاتِ من تشریف ارزانی فرموده است و مرا احاطه نموده است ازین روے که حقائق مصلیان که همراهِ آن ظهور فرموده بجانبِ من سجده می نمایند. چنانچه بحضرت مجدد الف ثانی رضی الله تعالیٰ عنه نیز همین قسم معامله در میان آمده بود. نعم السلف و نعم الخلف. والسلام.

مکتوب صد و سی و نهم

به مخدوم زادگی خواجه محمد سالم در مزایاے پیرانِ آفتاب مقامِ خود.

حضرت ایشانِ ما می فرمودند که روزِ عید پیاده بمصلیٰ می رفتم در اثناے راه ملهم شد که هر چه می خواهی بخواه که وقتِ استجابتِ دعا است. اندیشیدم که چه بخواهم. آخر کار دران وقت چنان بخاطر رسید که به ازین که براے جمیع مومنین و مومنات مغفرة خواسته شود هیچ چیز نیست اللّهم اغفر لجمیع المومنین والمومنات خواندم مشهود گشت که مغفرت بجمیع مومنین و مومنات رسید و دعا مستجاب شد بعد ازان فرمودند که ازانکه مغفرت بهمه برسد لازم نمی آید که هیچ معذب

نشود حتی تناقض ما یفہم من الاحادیث والآیات من تعذیب البعض چہ مغفرت را درجات است وعذاب را ہم درجات۔ وچون مستحق عذاب سنین را بعذاب یومین مبتلا ساختہ بخشند تمام مغفرت است۔ چنانچہ در قرآن مجید از حضرت ابراہیم وحضرت نوح علیٰ نبینا وعلیہما الصلوٰۃ والسلام آمدہ است کہ دعا مر جمیع مومنین ومومنات را کردند ودعائے انبیاء کرام علیہم السلام البتہ مقبول است وپیغمبر ما علیہ افضل الصلواۃ مامور شدند واستغفر لذنبک وللمومنین والمؤمنات والبتہ الشان امر بجا آوردند وچون کریم دلالت بر طلب امرے نماید کہ نزد وے است بعد از طلب البتہ بدہد واز حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ نیز ہمچنین روایت کردند کہ در وقتے طلب مغفرت مر جمیع مومنین و مومنات را نمودہ شد مستجاب گشت۔ واثر آن ہمہ رسید نعم السلف ونعم الخلف والحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ علیٰ رسولہ محمد وآلہ اجمعین۔

مکتوب صد وچہلم

بکمترین عتبہ بوسان سدۂ سنیہ محمد ہادی اصلح اللہ سبحانہٗ مآلہ در بیان عبارت الہام وبیان رحمت او سبحانہٗ

شب سہ شنبہ چہاردہم یا پانزدہم ربیع الثانی وقت تہجد ۱۲۴۰ھ این عبارت القا نمودند۔

ذہب النور من مکۃ والمدینۃ من تحت قدم النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم الی البیت المقدس فاما الاٰن فالبیت المقدس فوق المدینۃ واما مکۃ فجعلنا حرمًا امنًا انتہی ثم اعلم ان صاحب غایۃ العمال عینیۃ ذکر ان الرجل قتل تسعۃ وتسعین نفسًا ثم عرضت لہ التوبۃ فسأل عن اعلم اہل الارض فدل علی راہب فاتاہ فقال انہ قتل تسعۃ وتسعین نفسًا فہل لہ توبۃ فقال لا۔ فقتلہ فکمل بہ مائۃ۔ ثم سأل عن اعلم اہل الارض فدل علیٰ رجل عالم فقال انہ قتل مائۃ نفس فہل لہ من توبۃ فقال نعم ومن یحل بینہ وبین التوبۃ فانطلق الارض کذا وکذا فان بہا اناس یعبدون اللہ فاعبد معہم ولا ترجع الی ارضک فانہا ارض سوء فانطلق حتی اتی نصف الطریق فاتاہ الموت فاختصم فیہ ملائکۃ الرحمۃ وملائکۃ العذاب فقالت ملائکۃ الرحمۃ جاء تائبًا مقبلًا الی اللہ تعالیٰ۔ وقالت ملائکۃ العذاب انہ لم یعمل خیرًا قط فاتاہم ملک الموت فی صورۃ آدمی فجعلوہ بینہم حکمًا فقال قیسوا ما بین الارضین فقال ایہما کان ادنیٰ فہو لہ

نقاسوا فوجدوه ادنی الارض التی اراده فقبضته ملائکة الرحمة۔

مکتوب صد و چہل و یکم

بہ زبدۃ السالکین نتیجۃ العارفین مخدوم زادگی خواجہ محمد پارسا فی بیان کرامۃ شیخہ امام الاولیا علیہ الرضوان۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ حامداً و مصلیاً و کثیراً ما کان یدعو النصرۃ امیر المومنین عالیجناب سلطان محمد اورنگ زیب انار اللہ برھانہ لکونہ ناصر الدین و یطلب خذلان عدوہ و عدو الشرع القویم اعنی اخاہ الاکبر المائل عن الملۃ الباھرۃ وقد اخبرنا سلمہ ربہ سبحانہ انہ کان قائماً فی مواجھۃ الشریفۃ متوجھاً لھذا الامر اذ ظھر علیہ احب عباد اللہ الی اللہ سبحانہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم وفی یدہ الکریم سیف تابع فاشار بسیفہ الی قتل الاخ الاکبر فکان کما اشار انہ قتل ذلک بعد ذلک باحیان واستاثر اللہ سبحانہ امیر المومنین بحیازۃ بلادہ وعبادہ ولنصرۃ دینہ وقہر اعداءہ۔ اتقوا فراسۃ المومن فانہ ینظر بنور اللہ سبحانہ۔ والسلام۔

مکتوب صد و چہل و دوم

بجاک نشینان عتبہ علیہ فقیر محمد ہادی فی بیان مزیۃ شیخہ قطب العارفین و مما یدل علی وجودہ الشریف لا یناسب وجودات افراد العالم وانہ الکبریت الاحمر ما قال شیخہ امام الاولیاء رضی اللہ تعالیٰ عنہ علی ما نقل عن بعض خواص اصحابہ۔

اگر این استعداد کہ بہ فلانے عنایت شدہ است تمام حضرت ایشان را بدندے بمن عنایت شودمن بہ آن بنازم و مفاخرت تمام حضرت ایشان ما می فرمودند کہ ہیچکس را این فقیر اجازت ندادہ است بجز آنکہ از جانب حضرت محمد والف ثانی بوے نسبتے و خلعتے رسیدہ است۔

مکتوب صد و چہل و سوم

بہ مخدوم زادہ معرفت آگاہ خواجہ سعد الدین سلمہ ربہ در ثمرات خدمت پیر راہبر۔

باسم سبحانہ۔ نحمدہ ونصلی ونسلم۔ قدوۃ العارفین حضرت خواجہ معین الدین چشتی در رسالہ تحریر نمودہ اند کہ فوائد بسیار دران مندرج ساختہ ازان جملہ است پنجم خدمت پیر کردن و در

روئے پیرِ خود دیدن یکے از عبادت ہست زیرا در در معرفت المریدین نشستہ دیدہ ام بخطِ پیرِ خود خواجہ عثمان ہارونی کہ ہر کہ یک روز پیرِ خود را خدمت کند چنانچہ شرطِ خدمت ہست بے حساب در بہشت رود و ثواب ہزار سالہ عبادت در دیوانِ اعمالِ او نویسند آنگاہ چشم پُر آب کرد و این حکایت فرمود کہ فردائے قیامت اولیاء و مشائخ درویشان را کہ برانگیزند گلیمہائے ایشان بر دوش بود در ہر گلیم صدہا ہزار رشتہ یا بیشتر بود۔ پس در آیند مریدانِ ایشان دست در رشتۂ گلیم در آویزند و ہر یکے رشتۂ گلیمے بگیرند و بہ ایستند چون خلق از حشر قیامت فارغ شوند حق سبحانہٗ ایشان را آن قوت بخشد کہ نزدیک پلِ صراط رسند آن گلیم را با مریدان برگیرند آن سی ہزار سالہ راہ و از عقبات آن بگذرانند و بر درِ بہشت بہ ایستانند و دران روز ہیچ ملکِ مقرب را زہرہ نباشد کہ یا دوستانِ خدا عزوجل بگویند کہ چرا چنین کردید۔

مکتوب صد و چہل و چہارم

بہ شیخ عبد السلام خادم غفرہ اللہ در بیان احوال بعض یاران حضرت پیر دستگیر خود عطر اللہ سبحانہٗ مرجعہٗ

نحمد اللہ کما یحب ربنا و یرضی و الصلوٰۃ و السلام علیٰ رسولہ و آلہ کما یلیق بعلو شانہ و کرمہٖ در حق میرزا امان بیگ برہانپوری می فرمودند کہ فلانے گویا بعینہٖ خواجہ است و از فرطِ محبت کمالاتِ خواجہ را تمام کشیدہ ہست و کم چیزے گذاشتہ اِلّا ماشاء اللہ تعالیٰ۔ و کمالاتِ این عزیز را حضرت ایشان خود در مکتوبے از مکتوبات قدسی آیاتِ خود نگارش فرمودہ اند۔ ش ع ح خ م س می فرمودند کہ این ہر سہ دست دگر بیان اند۔ ہر چند اوسط ازینہا چیزہائے بسیار می بیند۔ اما آنچہ بکار آید نزدیک بہ اول و آخر ہست۔ اما آخر را اندکے ازین ہر دو فرو می گفتند۔ بعد ازین ماجرئ از کلام آن حضرت چنان مستفاد می شد کہ وسط را یک گونہ فضل بر اولے ہم ہست۔ والسلام۔

مکتوب صد و چہل و پنجم

بہ این خاکسار بے مقدار محمد ہادی غفر اللہ ذنوبہٗ فی بیان اعمال المکفرۃ للذنوب المقدمۃ و المؤخرۃ۔

الحمد للہ ذی المغفرۃ و الغفران و الصلوٰۃ علیٰ رسولہ منبع الرحمۃ و الاحسان و علیٰ آلہٖ و اصحابہٖ ذوی الفضل و العرفان و ورثۃ علومہٖ ذوی الولایۃ و الاتفاق۔

اعلم ایدک اللہ سبحانہٗ ان ھٰذا رقیمۃ فی بیان مکفراتِ ذنوبِ المتقدمۃ و

والمتاخرة واعمل بها حتى ياتيك اليقين۔ عن عثمان ابن عفان رضی الله تعالیٰ عنه
قال سمعتُ رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لا یبلغ عبد الوضوء الّا غفر له
ما تقدم من ذنبه وما تاخر۔ واخرج ابن عوانه فی صحیحه عن سعد ابن ابی وقاص
قال قال رسول الله صلی الله علیه واله وسلم من قال حین یسمع الاذان اشهدُ
ان لا اله الّا الله رضیت بالله ربًّا وبالاسلام دینًا وبمحمدٍ صلی الله علیه وسلم
نبیًّا غفر له ما تقدم من ذنبه وما تاخر۔ واخرج ابن وهب فی تصنیفه عن
ابی هریرة رضی الله تعالیٰ عنه سمعتُ رسول الله صلی الله علیه واله وسلم۔ قال
یقول اذا امن الامامُ فامنوا فان الملئکة تؤمن علی تامین الامام فمن وافق تامینه
تامین الملائکة غفر له ما تقدم من ذنبه وما تاخر۔ وعن علی ابن ابی طالب رضی
الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من صلی صبیحة الضحی
رکعتین ایمانًا واحتسابًا غفرت له ذنوبه کلها ما تقدم منها وما تاخر الّا القصاص
وعن انس رضی الله تعالیٰ عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه واله وسلم اذا
قرء الامامُ یوم الجمعة قبل ان یثنی رجلیه فاتحة الکتاب وقل هو الله احد و
المعوذتین سبعًا سبعًا غفر له ما تقدم من ذنبه وما تاخر۔ واخرج احمدُ عن ابی هریرة
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من صام رمضان ایمانًا واحتسابًا
غفر له ما تقدم وما تاخر۔ وعن ابن عمر قال قال رسول الله صلی الله علیه واله وسلم
من قام یوم العرفة غفر له ما تقدم وما تاخر۔ وعن جابر ابن عبد الله قال قال
رسول الله صلی الله علیه واله وسلم من قضی نسکه وسلم المسلمون من لسانه
ویده غفر له ما تقدم من ذنبه وما تاخر۔ واخرج ابو عبد الله فی امالیه عن ابن
عمر قال قال رسول الله صلی الله علیه واله وسلم من قاد مکفوفا اربعین خطوةً غفر
له ما تقدم من ذنبه وما تاخر۔ وعن ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنه قال قال
رسول الله صلی الله علیه واله وسلم من یسعی لاخیه المسلم فی حاجة غفر له
ما تقدم من ذنبه وما تاخر۔ واخرج الحسن ابن سفیان وابو العلاء فی مسندیهما

عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ والہ وسلم قال علیہ السلام ما من عبدین یلتقیان فیصافحان ویصلیان علی النبی صلی اللہ علیہ والہ وسلم الا لم یفترقا حتیٰ یُغفرُ لہما ذنوبہما ماتقدم منہا وما تاخر۔ واخرج ابوداؤدؒ عن معاذ وعن انس۔ قالا قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم مَن اکل طعامًا ثم قالَ الحمد للّٰہِ الذی اطعمنی ھٰذا الطعام ورزقنیہِ مِن غیرحولٍ منّی ولا قوّۃَ غفر لہٗ ماتقدمَ مِن ذنبہٖ وماتاخر۔ ومن لبس ثوبًا فقالَ الحمد للّٰہِ الذی کسانی ھٰذا الثوب ورزقنیہ من غیرحولٍ منّی ولاقوۃ غفرلہٗ ماتقدم من ذنبہ وماتاخر۔ واللہُ اعلم۔

مکتوب صد وچہل وششم

بہ مخدوم زادہ عالی مقدار ثمرۂ شجرۂ ولایت نتیجہ صغریٰ وکبریٰ ہدایت جناب خواجہ سعدالدین سلمہ ربہٗ دربیان دقائق ولایت الاولیاء و الانبیاء علیہم السلام۔

نحمدہٗ سبحانہٗ حمدین ونصلی علیٰ رسولہ مرتین وعلیٰ آلہ واصحابہ کرتین۔ ع ازہرچہ می رود سخن دوست خوش تر است۔ اللہ تعالیٰ شاہدِ معنیٰ را بے روپوشِ صورت وخیال وسترِ حقیقت را مبرّا از تکلفاتِ طریقہ ومثال برباطن منکشف گرداند۔ حصولِ این معنیٰ ہرچند درین وقت بلکہ درازمنہ متطاول متعذر است وحکم عنقاے مغرب دارد چہ این معنیٰ بدلیعہ درمنتہاے ولایتِ اولیاء کہ سراسر کرامت است حاصل می شود بلکہ منتہیانِ این ولایتِ عظمیٰ حصولِ نجات از سلطانِ خیال بعداز موت قرار دادہ اند ودرین نشاۃ محال انگاشتہ۔ چنانچہ مولوی رومؒ می فرماید ودروقت احتضار بہ آن تکرار می فرمود ؎

من شوم عریان زتن او ازخیال — تاخرامم درنہایاتِ الوصال

منقول است کہ ولی بلند سیر حضرت شیخ ابوسعید ابوالخیر قدس سرہٗ ازپیرِ خود استفسار فرمود کہ آیا درین دار از سلطانِ خیال خلاصی میسر است یانہ۔ فرمود نہ۔ بازمعروض داشت کہ آیا ازین ورطہ درین نشاۃ نجات میسر آید یانہ۔ فرمود نہ۔ مرتبہ ثالث التماس نمود کہ درین جہان از تلاطم امواجِ خیال عروجے واقع می شود یانہ۔ فرمود نہ۔ اگر شود از نوادر است۔ حضرت شیخ ابوسعید برقص برخواستند وفرمودند کہ این ہم از ہمان نوادر است۔ یعنی این حالے کہ برمن دارد است مبرا ازخیال است۔ ازینجا

دو چیز بدست آید۔ یکے آنکہ معلوم گردید کہ مقرر صوفیہ ہست کہ ترقی از مرتبۂ خیال درین جہان محال ہست۔ و اگر ہست از نوادر ہست۔ دوم آنکہ از مرتبۂ فوق کہ مُعد برائے آخرت ہست حضرت شیخ ابوسعید را نصیبہ و تونی الجملہ روزے شدہ باشد۔ اما اولیائے کہ بہ کمال متابعت حضرات انبیاء علیہم السلام رسیدہ باشند بہ وراثت این برگزیدگان از ولایت فوقانی کہ کالاصل ہست مر ولایت تحتانی را حظ وافر و بہرہ کامل می یابند چنانچہ قطب العارفین حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہٗ فرمودہ کہ ہفت سال ہمراہ مولانا عارف ریوگری در تگ و پوے آن بودم کہ از اصل آگاہی یابم۔ سہ بار سفر حجاز رفتم۔ اگر مولانا یا مثل...... مولانا آنجا می یافتم ہرگز برنمی گشتم بالجملہ ہرچند این کمال الکمال نادر الوقوع ہست۔ اما بعد تجدید الف ثانی از شق غیب ظہور فرمود و نسبت سابقین بہمان طراوت جلوہ فرمود کما اخبر عنہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حیث قال علیہ الصلوٰۃ والسلام خیر امتی اولہا و اٰخرہا و فی وسطہ الکدر۔ تاویلہٗ خیر امتی ای الواصلین الی الاصل واصل الاصل من الصفات۔ اولہا ای اصحاب قرن الاول۔ و الثانی والثالث ایضاً داخل فی ذٰلک الحکم لِاَنَّ الصحابۃ کلہم داخلین فی تلک السعادات واکثر التابعین ایضاً نالوا بذٰلک المقصود۔ واٰخرہا واٰخر امتہ صلی اللہ علیہ واٰلہ وسلم من شروع الالف الثانی من الھجرۃ ولعمری رأیتُ جماعۃً من الواصلین الی تلک الرتبۃ العلیاء فوقع کما اخبر فکان معجزۃ لہٗ صلی اللہ علیہ وسلم۔ وفی وسطہ الکدر۔ والمراد من الکدر ھٰھنا ظلال الصفات وان کانت فی الحقیقۃ تلک الصفات انوار مثلاً لاٰلۂ لکن لما کان الظلال شبیہاً بالکدورۃ استعیر بہا الظلال فیکون اکثر مشائخ وسط الامۃ مستقرون فی مراتب الولایۃ الظلی المسمیٰ بالولایۃ الصغریٰ غیر مترقیاً من تلک الولایۃ الی الولایۃ الکبریٰ۔ و ولایت الکبریٰ ولایت الانبیاء علیہم السلام وھٰذہ الرتبۃ منزھۃٌ عن الظلال والخیال والمثال ومن وصل الی تلک الولایۃ فازوا فوزاً عظیماً۔ پس در صحبت اکابر این طریقہ علیہ حصول این معنی دقیقہ بحکم فنا فی الشیخ سہل الحصول باشد۔ خوش گفت ؎

سخن زین بیش گفتن تاب کس نیست
کہ پا بر شعلہ ماندن کار خس نیست

پس سخن کوتاہ باید والسلام۔

مکتوب صد و چہل و ہفتم

بہ مخدوم زادگی خواجہ محمد سالم در ذکر بعض فوائد غریبہ۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ وصلی اللہ تعالیٰ علیٰ خیر خلقہ محمد وآلہ بدانکہ ختم اسم ذات بعدد (۴۰۰۰) کہ نصاب ہمین است بہر مہمے کہ خواندہ شود مجرب است واسرع است در حصولِ مقصود از خواجگان حضرات چشت منقول است ومعمول۔ ایضاً درین باب ختم سورۂ یٰسین کہ درسہ مقام مطلب را بخاطر بیارد بسیار مجرب است۔ از بعض اکابر منقول است کہ اسم اعظم کہ سبب اجابتِ دعا است درین سہ جا است۔ ایضاً ختم مجرب لدافع البلیات علیٰ ما سمعنا من بعض الصلحاء یقرء یا بدیع العجائب بالخیر اربع مائۃ مرۃ یحصل المطلوب انشاء اللہ تعالیٰ۔ دعاے حفظ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم من اراد ان یکرمہ اللہ تعالے با الفہم والحفظ ورفع النسیان فلیقرء کل یوم بعد اداء صلوٰۃ الفجر عشر مرات فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا یا حی یا قیوم یا ربِّ موسیٰ وھارون یا ربِّ ابراھیم وربِّ محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام اکرمنی بالفہم والحفظ یا قاضی الحاجاتِ اکرمنی بانواع الخیراتِ بحقک من جمیع خلقک یا قریب غیر بعید برحمتک یا ارحم الراحمین۔

مکتوب صد و چہل و ہشتم

بہ مخدوم زادہ ولایت پناہ پیرزادہ عرفان دستگاہ خواجہ محمد پارسا اوصلہ اللہ تعالیٰ الیٰ غایتہ ما تمناہ فی بیان بعض فوائد المجربہ۔

باسمہ سبحانہ۔ نحمدہ ونصلی ونسلم۔ اعلم حفظک اللہ عن البلیات باسرھا۔ قال الامام السرخسی قال احمد بن صالح کانت عندی جاریۃ فاصابھا طائف من الجن فاعتزلتھا ثم اشتریتُ اُخریٰ فاصابھا مثل ذالک۔ فبینما انا قاعد فی مصلائی اذا بقائل یقول السلام علیک ورحمۃ اللہ وبرکاتہ فرفعتُ راسی فاذا بشیءٍ کخیالِ الطائر فرددتُ علیہ السلام وقلتُ لہ من انت فقال انا زکریا الجنی جئتُ لِاُعلمکَ دعاءً اذا دعوت بہ علیٰ من اصابہ مثل ما اصابت جاریتک عوفی باذن اللہ تعالیٰ فاردتُ اخذ الدواۃ فلم استطع فقال الدواۃ تحت السریر

فَاَخذ تُهما و اخذتُ القرطاسَ فقال اُكتب الحمد لِلّٰه الذی رفع السماء ووضع الارضَ ونصب الجبالَ وارسل الریاحَ واظلم اللیلَ واضاء النہار وخلق ما یُرٰی وما لم یُریٰ ولم یحتج فیہ الیٰ عونِ احدٍ من خلقہٖ سبحانہٗ ما اعظم شانک لم تفکری فی قدرتک علوتَ بعلوّک ودنوتَ بدنوک وقہرتَ خلقک بسلطانک فالمعادی لکَ منہم فی النّارِ والمذلُ نفسہ فی الجنّۃِ امرت بالدعاءِ وتکفلت بالاجابۃِ ردّ قضائکَ دعانا اذا استجیب لنا انت القویُ فلیس احدٌ اقویٰ منک انت الرحیم فلیس احدٌ ارحمُ منکَ رحمت یعقوب فرددت علیہ بصرہٖ ورحمت یوسف فنجیتہٗ عن الجب ورحمت ایوب فکشفت عنہ البلاءَ۔ اللّٰہم اِنّی اسئلکَ وَاَرغبُ الیکَ فانّکَ مسئولٌ لم یسألُ مثلکَ یا قاصم الجبابرۃِ یا دیّانَ یومُ الدّین یحیی العظامَ وہی رمیم لضیت لخلقک اَن یمرُّوا علی احد من السیفِ وادقّ من الشّعرِ علی جسرِ جہنم انتَ ابتلیتَ فلانٍ اَو فلانۃِ ابنِ اَو بنتِ فلانٍ او فلانۃٍ بہذِہٖ الاوجاع وہذِہٖ الریح وہذہٖ الامراض والاسقام وانتَ القادرُ علی الذہابِ بہا یا ارحم الرّاحمین۔ ومَثَلُ الذین کفروا الیٰ لا یعقلون۔ اِنّ رَبکم اللّٰہُ الّذِی الیٰ قولہٖ تعالیٰ المحسنین۔ قل ادعوُاللّٰہَ اواد عوا الرحمٰن الیٰ اٰخرالسورۃ۔ قالَ احمد بن صالح قلتُ لغلامِ اقرءُ ذلکَ علی الماءِ فیشربُ منہ العلیلَ ویتوضاءَ ویبرءُ باذنِ اللّٰہِ تعالیٰ۔ قال فعالجت الجاریتین فما اتی الاسبوع حتیٰ عوفیتا وجعلتُ اقرءُ ہٗ علیٰ کل علیلٍ ومریضٍ فیبرء باذنِ اللّٰہِ تعالیٰ۔ والحمد لِلّٰہِ رب العٰلمین

ومما یقرءُ للصرع نافعٌ باذنِ اللّٰہِ تعالیٰ یقرءُ علیٰ ماءِ طاہرٍ الفاتحۃ واٰیۃ الکرسی وخمس اٰیاتٍ مِن اولِ سورۃِ الجنّ ویرش بہٖ علیٰ وجہہٖ یفیق باذنِ اللّٰہِ تعالےٰ واِذا سُئل عارضٌ فقال ہُو فی ہذا المکانِ ورشَّ مِن ذالک الماء فی ذالکَ یخرج مِن البیت ولا یعودُ ابداً اِنشاءَ اللّٰہ تعالیٰ۔ وایضًا اذا کتب فی اناءٍ طاہرٍ فاتحۃ الکتابِ وقولہٖ تعالیٰ ثم اَنزلَ علیکم مِن بعدِ الغمّ الیٰ قولہٖ علیمٌ بذاتِ الصدور۔ وقولہٖ تعالیٰ محمّد رسول اللّٰہ اِلیٰ اٰخرالسورۃ وغسل لسلیط ودہن بہ المصروع

افاق باذن اللّٰہ تعالیٰ ولا یعودُ الیہِ ابداً انشاء اللّٰہ تعالیٰ وقال الامام الغزالی رحمہ اللّٰہ سبحانہ فی کتابہٖ من خواص القرآن ذکر عن بعض الصالحین انہٗ قال جاریۃٌ بالیل قامت لتبالی فی موضع لا یعتاد فیہ البول فصرعت۔ فقال بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم۔ الٓمٓ طٰہٰ طٰسٓمٓ کٓہٰیٰعٓصٓ یٰسٓ والقرآن الحکیم حٰمٓ عٓسٓقٓ قٓ نٓ والقلم وما یسطرون فتبرء عنہا ولم یعد الیہا بعد ذٰلک وذکر فی کتابہٖ عن ابن قتیبہ قال حدثنی رجلٌ من بنی تمیم قال کانَ لی غلامٌ ذہب یلعب مع الصبیان عند غروب الشمس فصرع فقلتُ یا ہٰذا مالکَ مع ولدی فقال بلسان فصیح ہٰذا وقت صلوٰتنا ادلیس قد قال رسول اللّٰہ صلّی اللّٰہ علیہٖ وسلم احفظو صبیانکم عند غروب الشمس فقلتُ بلیٰ اُخرج عنہ بلاحول ولا قوۃ اِلّا باللّٰہ العلی العظیم۔ قال النّار النّار وخرج عنہ فمن قال علیٰ مصروعٍ بلاحولَ ولا قوۃ اِلّا باللّٰہ العلی العظیم خرج ولا یعودُ الیہ۔ وعن الفقیہ الکبیر الولی احمد بن موسیٰ بن عجیل انہٗ کانَ لیقرء علی المصروع قولہ تعالیٰ قل آٰللّٰہُ اَذِنَ لکم ام علی اللّٰہِ تفترون۔ فیخرج عنہ الشیطانُ ولا یعودُ الیہِ ابداً۔ وعن بعضہم قال صرعتْ صبیۃٌ کانت تلعب فرأیتُ فی المنام ملکًا تمثّل لی باحسن صورۃٍ ولہٗ عشرۃُ اجنحۃٍ فقال اِنّ فی کتاب اللّٰہ عزّ وجل الشفاء لہٰذا المصروع فقلتُ وما ہُو یرحمک اللّٰہُ قالَ اُتلُ علیہا قل آٰللّٰہُ اَذِنَ لکم اَمْ علی اللّٰہِ تفترون وقولہٖ عزّ وجل یُرسل علیکما شُواظٌ من نّارٍ ونحاسٌ فلا تنتصران وقولہٖ تعالیٰ یٰمعشر الجنّ والانس اِن استطعتم اَن تنفذوا الاٰیۃ قال اخسئُو فیہا ولا تکلمون ہٰذا فی القرآن الذی لا یثبتُ مع انسٌ ولا جانٌّ فما ستطعتُ وقد حفظتُ ذالک فتلوتُہٗ علیہا فقامت کان لم یکن بہا شیءٌ ولم یدبہا بعد ذالک مجرّبٌ۔

مکتوب صد وچہل ونہم

بہ این فدوی محمد ہادی عفی عنہ در بیان بعض فوائد ضروریہ کہ لابدی است

باسمہٖ سبحانہٗ احمدُہٗ واُصلی واُسلّم۔ امام ربانی حضرت مجدد الف ثانی در بعضے از مرقومات خود املاء فرمودہ اند بعینہٖ از دستخط مبارک منقول می گردد ہٰذا از برائے دفع جن ودلیو این دعا را بخوانند وخانہ را کہ دران دلیو باشد این آب بپاشد دعائے بزرگوار مجرب است

بسم اللّٰہ امسینا واصبحنا باللّٰہ الذی لیس منہ شیء یمتنع وبعزۃ اللّٰہ التی لا
ترام ولا تضام وبحبل اللّٰہ العظیم نعتصم وباسماء الحسنیٰ عائذ من الابالسۃ و
من شر شیطان الانس والجن ومن شر کل معلن ومسر ومن شر ما یخرج باللیل
ویکمن بالنہار ویکمن باللیل ویخرج بالنہار ومن کل دابۃ انت اخذ بناصیتہا
ان ربی علی صراط مستقیم۔ اعوذ باللّٰہ اعوذ بما استعاذ بہ موسیٰ وعیسیٰ وابراہیم
الذی وفی من شر ما خلق وذرء وبرء ومن شر ما یتقی اعوذ باللّٰہ السمیع العلیم
من الشیطان الرجیم والصافات صفا فالزاجرات زجرا فالتالیات ذکرا ان
الٰہکم لواحد رب السموات والارض وما بینہما ورب المشارق انا زینا السماء
الدنیا بزینۃ الکواکب وحفظا من کل شیطان مارد۔ لا یسمعون الی الملاء الاعلیٰ
ویقذفون من کل جانب دحورا ولہم عذاب واصب الا من خطف الخطفۃ
فاتبعہ شہاب ثاقب۔ فاستفتہم اہم اشد خلقا ام من خلقنا انا خلقناہم من
طین لازب۔

مکتوب صد وپنجاہم

بہ مخدوم زادہ عالی درجہ صاحب کمالات وافرہ خداوند فیوض متکاثرہ قدوۃ السالکین زبدۃ الواصلین واقف اسرار اللہ حضرت شیخ خلیل اللہ سلمہ اللہ دربیان ابطال تشکیکات مداہنے کہ مداہنت در امور دین می نمود مع التحقیقات والتدقیقات۔

بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم۔ نعوذ باللّٰہ من علم لا ینفع وعمل لا یتقبل ونحمدہ علی
نعم لا یعم حرف من حروفہا الضوابط العد والاحصاء ولا یشتمل نحوا من انحائہا
قواعد الانباء من التصریح والاشارۃ والایماء ونبلغ سلوۃ الصلوۃ والدعاء والتحیۃ
والثناء الی المخاطب فی کل حاجۃ والموصول بہ الی کل رجاء محمد والہ واصحابہ
الذین لم ینالوا السائلین السیف علی من اہانہ وعاداہ وبعد فہذہ فائدۃ
تملی مائدۃ بل سیف مسلول ورمح حدید فی قتل من اہن ومرید ودفع حیل
من اختال وتمحل فی اسقاط حق النبی صلی اللّٰہ علیہ والہ وسلم لیعلم انہ لم یات
بامر سمین او بعنی من جوع بل ما میز بین غث وسمین وان ما ذکرہ لیست مشتبہات

ناشئةٌ عن دليلٍ بل هي تسويلاتٌ من النفس الامّارة وتخيلات من وساوس الخواطر الخوّارة وانّها تماثل الشبهات المنقولة عن مخالفي الملّة في اصول الدين من انّ دلالة الالفاظ على معانيها غير قطعية والنقل من الواضع ليس بالتواتر واحتمال ارادة المجاز من الشارع غير منتفٍ وامثال ذلك فلا يفيد النصوص القطع وعلماؤنا ماعدوها الا كصرير باب اوكطنين ذبابٍ وادعوا القطع واليقين في نفي هذه الاحتمالات بالقرائن القطعية هذا ولنشرع في تزئيفها مفصلا بعون الله وحسن توفيقه قوله ولا يخلوا عما قاله من مشبه بها تندرء الحد بل فيه دارئة للحد وقوله في آخر السودة الى غير ذلك من الروايات التي نطقت باندراء الحد بادنى شبهة يفيد انّه توهم انّ الحدود كلها متساوية الدرجة في اندرائها بالشبهة وتخيّل انّ كل شبهةٍ كيف كانت قويةً اوضعيفةً كافيةٌ في درء الحدود وليس واحدٌ منهما يثبتُ . امّا الاول فلانّك ترى القومَ يضيقون في اثبات حدّ الزنا مالا يضيقون في غيره ويرخون في اثبات حدّ القذفِ مالا يرخون في غيره فكم من شبهة واحتمال درءوا بهما حدّ الزنا ولم يلتفتوا اليها في حدّ القذفِ كالتقادم ليسقط الحدود غير حدّ القذفِ وكالرجوع بعد الاقرار لا يصح فيه بخلاف غيره . قال في البحر وبه تبين انّ حدّ القذفِ يجب في بعض المسائل مع عدم التصريح به مثل ما تقدم من قوله كما قال انتهى . و الفارقُ بينه وبين سائر الحدود انّ فيه حق العبد بخلافها فانّها تجب خالصةً حقّ الله تعالى ومن البديهي انّ حدّ السبّ بحدّ القذفِ امثل فلا يحتالُ في اسقاطه وامّا الثاني فلانّ كثيراً من الشبهات الناشية عن الاشتراك الوضعي الذي هو اقوى الشبهات ما اعتبروها في درء الحدّ . في الكنز لو قال زنيت في الجبل وعنى الصعود حدّ وفي شرحه هذا عندهما وعند محمد لا لانّ المفهوم منه حقيقة الصعود وذكر الجبل بعينه مرادٌ ولهما انّه استعمل في الفاحشة مهموزاً ايضاً وحالة الغضب تعين الفاحشة مراداً وذكر الجبل انما يعين مراداً اذا كان مقروناً بعلى انتهى .

ثم قال فيه وان قال على الجبل لا يحد وقيل يحد وفيه ايضا رجل قال لامرأة
اجنبية زنيت بناقة او بقرة او بدرهم فعليه الحد مع ان الباء عند ابى حنيفة
للاعواض والابدال فيجوز ان يكون تعين كلامه زنيت بدرهم استوجرت عليه
فينبغى ان لا يحد ومع ذلك حكموا بالحد وفى الكنز وشرحه ان اقر بالزنا
بمجهولة حد وان شهدوا عليه بذلك لا اى شهدوا عليه بانه زنى بامرأة
لا تعرف لا يحد لاحتمال انها امرأته او امته بل هو الظاهر بخلاف الاقرار لانه لا يخفى
عليه امرأته او امته ولا اعتبار بالاحتمال ان يكون امته بالميراث ولا بعض فيها
لانه ثابت فى المعروفة كالمجهولة واعتباره يؤدى الى السد او باب الحدود
فى البحر وكذا فى النهر فى بيان حد الزنا ولا يعتبر بالموهوم اى فى اسقاط الحد
لانه شبهة الشبهة واعتبارها يؤدى الى السد او باب الحدود ولان المقر
يحتمل ان يرجع فرجوعه محتمل فيدرء به الحدود وكذا البينة يحتمل رجوعها حقيقة
شبهة واحتماله شبهة الشبهة فمن انصف فى نفسه وتامل فى هذه الروايات
المعتبرة حكم قطعا بان كل شبهة غير دارئة للحد على اطلاقها وجزم بان ما ذكره
ليست بشبهات مسقطة بل توهمات ساقطة وان ارادة الزنديق من
كلامه ما يخالف القرائن والعرف غير ملتفت اليها فكيف قول الموجه يحتمل
انه اراد كذا وانه شبهة الشبهة وهى غير معتبرة على ما حقق ولئن قيل
الحدود تندرئ بالشبهات قضية مسلمة عند الفقهاء يثبتون بها احكاما
ويفرعون عليها جزئيات وكثيرا ما يقع فى الدلائل مواقع الكبرى فى الشكل
فيجب ان يكون كلية وان لم يصرح بالسور فيها فنقول اولا لا نسلم ان
دلائل الفقهاء على طبق القياس العقلى المفيد لليقين بل هى من باب
التمثيل الذى هو اثبات حكم فى جزئى قياسا على جزئى آخر فهى ظنيات
فلا يشترط فى هذه الدلائل ما اشترط فى القياس المنطقى وثانيا ان
كلية المقدمة يثبت بتعميم الحدود ولا ضرورة فى تعميم الشبهات ونحن

لاغخصص الحد وبل متعنا التساويهما فی درائهما بالشبهات اية شبهة كانت و قد نبهناك على ماهو الحق فيها فافهم ولاتكن من القاصرين وعندی ان غرضهم من قولهم الساب يقبل حداً للمبالغة والاحتياط فی عدم سقوط الحد حتى لا يسقط بعد التوبة يؤيده قولهم لاكفراً ليكون ممتازة عن سائر انواع الردة فانها يرتفع بالتوبة ـ واعلم انّ ماذكر هذا الموجه قبيل هذا انهم قالوبوجوب الاستتابة فی سائر انواع الردة رواية فی المذهب وظاهر المذهب ان الاستتابة مندوبة صرح به فی البحر والنهر فللقاضی ان يقتل قبل عرض الاسلام وكذا قوله ان قتله ثبت حدا الى الخره ليس بجمع عليه بل يجوز ان يقتل كفراً او ان يقتل لسبابته ثم اعلم ان غرض الموجه من هذه التمحلات تنزيل قول هذا الزنديق من السب الى الردة حتى تصح توبة لكنه اخطاء فان توبة الزنديق والمنافق مستثناة من انواع الردة فی عدم القبول كتوبة الساب صرح به فی البحر وغيره ولاشك ان هذا المرتد زنديق فانه لايدين بدين ـ قوله اذ لفظ خدا ليس شخصيا لذاته تعالى بل كما يطلق عليه يجوز ان يطلق على غيره تعالى انتهى معلوم لاينكر ومكشوف لايستتر على احد ان العجم من اخرهم لايطلقون لفظ خدا فی تقريرهم وتحريرهم الا على الرب تعالى ولايذهب ذهن عالمهم وجاهلهم عند الطلاقه الا الله سبحانه ولذا صحح العلماء بتوحيد من قال خدا يكے است وكفر من قال خدا بالاديايان است ـ ولولا الاختصاص لما صحت هذه الاحكام سواء قلنا انه اسم علم له تعالى على ماهو الحق ويدل عليه كلام العلامة الدوانی فی شرح العقائد فانه قال هناك ما حاصله ان اطلاق خدا وتنكری وامثالهما كائن عليه سبحانه بالعلمية لا التوصيف وبه يشعر كلام السيد السند فی شرح المواقف ويؤيده ترجمة لفظ الله بخدا فی التفاسير قاطبة وغيرها من الكتب او قلنا ان اطلاقه عليه سبحانه لصدق مفهومه عليه على ما يدل عليه كلام الفخر الرازی على ما نقله الدوانی حيث قال معنی خدا خود آينده قال الدوانی وحينئذ يكون مراده الواجب

الوجود انتهى۔ فیکونُ ایضًا مختصًا بہٖ تعالیٰ کالخالق والرازق فاختلافہم فیہ کاختلافہم فی لفظ الجلالۃ فان کون لفظ اللّٰہِ عَلَمًا جامدًا انما ھو احد قولی الخلیل وسیبویۃ وھو المروی عن ابی حنیفۃ رح والشافعی رح وابی سلیمان الخطابیؒ وکثیرٌ من اھل اللّغۃ علی خلافہٖ بل عندھم صار علما بالاستعمال ثم اعلم انّ لفظ خدا ما وقع فی کلامہٖ مفردًا بل مضافًا الی لفظ شما والاضافۃُ من اسباب التعریف ای التعریف المعھود عنہ المخاطب کالعَلَمیّۃ فکان نصًّا فی الواحد المعین۔ قولہٗ یطلق علی غیرہٖ تعالیٰ ممّن لہٗ رفعۃٌ وجلالۃٌ الی اٰخرہٖ یُشعر بجواز اطلاقِ اسمُ شیءٍ علی شیءٍ اٰخر لسببِ ثبوتِ معنی ذالک الاسم فی ذالک الشیءِ الاٰخر وھُوَ خطاءٌ لانّ لفظ الرّحمٰن والرّبّ مفردًا غیر مضافٍ لایجوز ان یطلق علی غیرہٖ تعالیٰ مع ثبوتِ معناھا فی غیرہٖ۔ قولہٗ فاحتمل قولہ رسولِ خدائے خودم انہٗ مرسلٌ من قبل مولاہُ الی اٰخرہٖ یابی عنہ قولہٗ خدائے من حاضر وناظر است۔ وخدائے تمام عالم است ہمون میراند وہمون زندہ می گرداند۔ قولہٗ خدائے من خدائے شما را در رسولِ خدائے شما را در دوزخ خواہد سوخت احتمل انہٗ اراد بہٖ ان مولای لکونہٖ متغلبا ومتجبرًا علےٰ عذاب مولاکم ومن اعانہٗ فھو یبلغ اِختیارہٗ ویجد مدہٗ انتہی۔ ھذا الکلام فی غایۃ السقوطِ ونہایۃ السفسطۃ لایجترئُ علیہ مسلمٌ ولا یتفوہُ بہٖ احدُ الاّ خبیث الباطن والمریض ومع ذالک لیس الا من صرف الجہل اَو محض الفساد اولم یرانہٗ لیستحق بذالک سخطًا من الرّبّ المتعال ولیستوجب بہٖ لسان ذمّ فی الاٰخرین ومردود من وجوہٍ اَمّا اولًا فلما حققنا ان لفظ خدا عَلَمٌ او فی حکمہٖ فلا ینصرف الی غیرہٖ واَمّا ثانیًا فلانّ التعریف الحاصل من الاضافۃ لیفید تعین ما ھو المعھود عند المخاطب ومن البدیہی اَن لا معھود عند المخاطبین المسلمین الا اللّٰہ ربّ تبارک وتقدس واَمّا ثالثًا فلانہٗ لمّا اضاف الی المسلمین ولہم فی الواقع مَن یسمّٰی بہ خدا وجب حملہٗ علیہ کما لو حلف لاضربن غلام زیدٍ ولہٗ غلامٌ واحدٌ یتعین حملہٗ علیہ قولہٗ ولیس قولہٗ ذالک ایضًا قطعیًا فی ان المراد بقولہ خدائے شما ورسولِ خدائے شما

خواہد سوخت ھو اللہ تعالیٰ ورسول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ الہ واصحابہ وسلم انتھی. إن اراد انہ لیس قطعیًا فی الاصل بحسب اللغۃ وان تعین المرادُ منہ بالقرائن الحالیۃ والمقالیۃ فبعد التسلیم لا یضر فانّ المدعی یثبت بتعین المراد وھو الظاھر وان اراد عدم تعین المراد منہ ولو بالقرائن ففاسد وھذا غیر مخفی علی قاری المراح والضریری. قولہ ایضًا یحتمل انہ لما اعتقد ھذا القائل انّ لہ الٰھًا غیر اللہ تعالیٰ وکما اعتقد انہ رسول اللہ وکذالک ظن انّ لا لہ مخاطبیہ رسولا لکن الٰھہ متکبر متجبر متسلط یجبر علی الہ مخاطبیہ ومعاونیہ من رسولہ واتباعہ انتھی عدّ امثال ھٰذہ الشبھہ الواھیۃ احتمالات مسقطۃ للحدّ ھفوۃ عظیمۃ وجرأۃ جسیمۃ منکرۃ لسقوط الحدود باسرھا بل اھدار لاحکام الشرعیۃ الحقۃ من اٰخرھا ودفع الاعتماد عن النصوص ومانیھا اذ ما من حکم الا ھٰذہ الاحتمالات الباطلۃ فیہ جریان وتوضیح ما ذکرہ لزم ان لا یحد من سبہ علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام باسمہ العام مع توصیفہ برسول اللہ لانہ لم یلزم فی صحۃ التوجیہ بدرء الحد مطابقۃ اعتقادہ الواقع والعرف فلیحمل کلامہ ذالک علی انہ اعتقد ان لفظ اللہ علم مشترک بینہ وبین غیرہ او اعتقد انّ اللہ علم لغیرہ تعالیٰ خاصۃ وإن اخطاء فی ذالک کما فی ما نحن فیہ ولفظ محمد مشترک بین کثیرین والرّسول مطلق علی کل واحد لا یتعین ذاتہ المبارک بکلمۃ محمد رّسول اللہ فلا یستوجب حدًا ھٰذا ظاھر لزومًا وفسادًا. قولہ ایضًا یحتمل انہ اراد بخدائے شما من یھویہ کما قال اللہ تبارک وتعالیٰ أفمن اتخذ الٰھہ ھواہ لیس بشیء اما اولا فلان الالہ فی الاٰیۃ الکریمۃ بمعنی المعبود لا بمعنی الھوی او المھوی والا لصار المعنی اتخذ ھواہ ھواہ. واما ثانیًا فلانّ لفظ الالہ معانٍ کثیرۃ علی ما نقلوہ وترادف لفظ الخدا لہ لا یستلزم صحۃ جمیع المعانی المحتملۃ فیہ فی لفظ خدا کما فی القیام واستادن فانّ القیام یطلق علی ھیئۃ مخصوصۃ وعلی قیام السوق وقیام الحرب وقیام الصلوٰۃ بخلاف استادن وکذالک الضربُ

دزدان وکذا قال دگفت. ثم اعلم ان الآیۃ الکریمۃ لیست کما نقلہ. بل أفرأیتَ مَن اتخذ فما رأیت. رأیت قولہ یحتمل انہ اراد برسولِ شما مرسل مخاطبہ مردودٌ اذ معنی الاضافۃ فی ھذہ الترکیب متعینٌ لا یخفی علی البُلہِ والصبیان سیما عند اقترانہ بجدائے شما لا یلتفت الذھن الیٰ ما ذکرہ اصلاً و ماذکروہ عن قولہ انی سمعتہ یقول رسولِ شما وچہار یارانِ شما را اول دلیل و اعدل شاھد علیٰ ما ادّعیناہ لا علیٰ ما توھمہ ویا للعجب من ھذا الموجہ کیف یتجاھل عن البدیھیّاتِ وھل ھو الا کتشکیک فی صدقِ قولنا السماء فوقنا. قولہ قد یفیق وقد یجن فلا عبرۃ لکلامہ فی البحر نقلاً عن الظھیرۃ مجنونٌ قد یفیق ان اقرّ حالۃ افاقتہ اخذ بالحد انتھیٰ. وقد ابطل بدعوے الجنونِ السابق التوجیھات ولاحقھا کما لا یخفیٰ علیٰ من لیس بہ جنونٌ. قولہ ویدرء الحد من الجانی فی شبھۃ قد سبق منّا ان لیس المراد کل حد وکل شبھۃ. قولہ ویکرہ قیام البیّنۃ علیٰ عقوبۃ الجانی الیٰ اخرہ فی البحر وستر الشھادۃ فی الزنا مندوبٌ الا اذا اشتھر بھذہ الصفۃ ولا یترکہ فحینئذٍ یکون الاداءُ مندوبًا. قولہ ثم کلام واحدٍ من المؤمنین یجب تصحیحہ ما امکن انتھیٰ لا یخفیٰ انّ ماذکرہ انّما یدفع السبّ علیٰ زعمہ لا الردّۃ والکفر فانہ لازمٌ قطعیا لا یقبل توجیھا فاین تصحیح کلام المؤمن ولکن ھذا اٰخر الکلام. ربنا لا تؤاخذنا اِن نسینا او اخطأنا. نعوذ باللہ الغباوۃ والغوایۃ والعمیٰ والضلالۃ ونسئالہ الکرامۃ والھدایۃ والاستقامۃ.

مکتوب صد وپنجاہ ویکم

بہ این خاکسار تباہ کار محمد ہادی بے مقدار دور از اعتبار جعلہ اللہ سبحانہ من المقلحین. فی بیان العزلۃ والخلوۃ وشرائطھما. وما یناسب ذالک

العزلۃ والخلوۃ معروفتان مطلوبتان شرعًا قال اللہ تعالیٰ واعتزلکم وما تدعون من دون اللہ الآیۃ وقال احب المعاش الی اللہ الفرّادون بدینھم وقال اھل الحقیقۃ الخلوۃ صفۃ اھل الصفوۃ والعزلۃ نوعان عزلۃ العوام

فلابد للمريد في ابتداء حاله من العزلة عن ابناء جنسه وهي مفارقة بجسده طلبا لسلامتهم من شره لا لسلامته من شرهم. فان العزلة على الوجه الاول صفة الاتقياء لانها نتيجة احتقار النفس وعلى الوجه الثاني صفة الشيطان لانها انفة وتكبر من خلق الله تعالى معناه انا خير منهم. والعزلة الثانية عزلة وهي مفارقة الملكية وان كان مجاوراً للناس ولهذا قالوا العارف كبائن معناه كائن مع الناس بظاهره بائن عنهم بباطنه وسره في السهولة فوائد السلام من الغيبة والرياء والسمعة و النفاق والفراغ للنظر في العلم وانبساط الحكمة. ومن اراد العزلة ينبغي ان يجعل قبلها من العلم ما يصح عقيدة توحيده ولكيلا يستوليه بوساوسه وما يصح به فرائض الله تعالى عليه فيكون اساسه محكما بناء امره على اصل قوي قبلة اذا اراد سره ان ينقل العبد من ذل المعصية الى علو الطاعة آنسه بالوحدة واغنياءه بالقناعة وبصره عيوب نفسه كذا في حدائق الحقائق.

مکتوب صد و پنجاه و دوم

به مخدوم زاده سجاده صاحب اسرار باطنیه و متلبس بکمالات ظاهریه عرفان پناه خواجه محمد پارسا در بیان انواع مجاهده۔

اعلم انواع المجاهدة كثيرة كل مؤمن ما يليق به نوع لا يليق بغيره على قدر قوة المريد نظراً له في ضعفه وزمان مجاهدته مثال ذلك ان المجاهدة بالصوم والصلوٰة اشق على الملوك منها بالصدقة والعتق وفي حق التجار الحريصين الامر على العكس والمجاهدة بترك المجادلة والمنازعة واظهار الفضل وترك التنافس في المجالس وطلب التصدير اشق على فقهاء زماننا منها بالصوم والصلوٰة والمطالعة والتكرار والمجاهدة من بعض مشائخ زماننا بترك اعطاء يده للناس ليتقبلوها اشق عليه من لبس الصوف الخشن وملازمة السجادة مدة طويلة كذا في حدائق الحقائق.

مکتوب صد و پنجاه و سوم

به ارشاد پناه ولایت و ہدایت دستگاه قدوة السالکین زبدة العارفین جناب شیخ ابوالمظفر برہانپوری در بیان بعض کمالات

در اوائل محرم الحرام ۱۰۸۲ھ حضرت ایشان با جمعے از درویشان بزیارت روضۂ متبرکہ
حضرت مجدد الف رضی اللہ تعالیٰ عنہ رفتہ مقابل و مواجہ آنحضرت بیرون روضہ مراقب
نشستہ بعد ساعتے داخل روضہ شریفہ آمدہ مراقبہ نمودند۔ بعد از انقضائے حلقہ بہ فقیر فرمودند کہ
چون بیرونِ روضہ مراقبہ نمودیم مرا نمودند کہ در مقامے بزرگے در مجلسے کہ بمردم مملو است نشستہ
در پہلوے من محل فرجہ ہست کہ یک کس آنجا تواند نشست دیگر جائے غیر آن خالی نیست۔
حضرت مجدد الف ثانی امام ربانی و عزیزان دیگر کہ آنجا حاضر اند در فکر اند دران مقام خالی
کہ در پہلوے من است کرا باید نشاند۔ و معلوم می شود کہ آن مقام کنایت از امر عظیمے است
کہ بزرگان دران باب مذاکرہ دارند۔ آخر مقرر شد کہ شیخ ابو المظفر برہانپوری را آنجا باید نشاند
شیخ مذکور را چون برائے نشاندن آوردند دران وقت گویا شخصے دیگرے می خواہد کہ از شیخ
سبقت کردہ آنجا برسد۔ آخر وے را منع کردہ شیخ را نشاندند۔ فرمودند بعد ازین معاملہ من داخل
روضہ شدم۔ در افاقت ہم ہمچنان واقع شد۔ چون در روضہ در آمدیم برائے فقیر جائے مہیّا بود۔
دیگر مردم آن قدر پُر شدہ بودند کہ گنجائش دیگرے نبود۔ غیر از یک فرجہ کہ در پہلوے من بود و
دیدم کہ شیخ ابو المظفر بر درِ دروازہ استادہ است و جائے نشستن نمی یابد اشارہ کردم کہ پہلوے من
بیا۔ درین ضمن یکے از یاران خواست کہ سبقت نمودہ بیاید آخر وے را منع کردہ شیخ را آنجا نشاندم
درین میان کہ متوجہ شدیم کہ حضرت مجدد الف رضؓ بر شیخ عنایت و نوازشہا نمودند و چند خلعت
مرحمت کردند در ہمان مجلس ہمین قسم مہربانی از حضرات بر خود فہمید۔ این معاملہ چندین مرتبہ بشوق
بیان فرمودند۔ بعد ازان آن حضرت شیخ مذکور را بحصولِ کمالاتِ نبوت بطریقِ تبعیت و وراثت
مبشر ساختند۔ بعد از انکہ قُبیل این بشارت ولایتِ کبریٰ فرمودہ بودند۔ الحمد للہ رب العلمین
والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ محمد و آلہ اجمعین۔

مکتوب صد و پنجاہ و چہارم

نیز بہ آن عرفان دستگاہ در بیان کمالات عظیمۂ وے و این ہر دو رقیمۂ آن حضرت در بیان مشار الیہ آغازش فرمودہ اند۔ تذکرۃً لہٗ۔

للہ سبحانہ الحمد والمنۃ کہ اخوی حقائق دستگاہی شیخ ابو المظفر را درین سفر میمنت اثر بنظرات
عنایات حضرت قبلہ دین و دنیا امتیاز حاصل گردید و معاملۂ سلوک نبین را در ساعت معدودہ

بانجام رسانید و از انوار خاصه و اسرار مختصهٔ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بہرہ ہائے فراوان نصیب روزگار مشار الیہ گردید و از حقائق ثلثہ و حقیقتے کہ فوق آنہا است و بتعبیر فطری تعلق دارد و بمعبودیت صرف متعلق است مبشر گردید۔ بلکہ از حقیقت الحقائق و تعین حبی کہ اعلاے مقامات است مبشر و ممتاز گردید ذالک فضل اللہ یوتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم۔ حررہ الفقیر محمد عابد اللہ عفی عنہ تذکرۃ بلائغ الصائع در توجہ رخصت بہ بشارت قطبیت مبشر ساختند۔ اما مقید بہمان بقعہ برہانپور و بروے از عنایات حضرت مجدد الف بسیار فرمودند کہ خود آرائش بخشی فرمودند و خلعت زرین حبی و خلعتی برائے قطبیت مرحمت شد۔ والسلام۔

مکتوب صد و پنجاہ و پنجم

بہ یکے از دوستان حقیقت کیش کہ از خواجہ زادہا بودہ لا اعرف اسمہ ولکن رایت المکتوب بخط سیدنا الشیخ رضی اللہ تعالیٰ عنہ

امید واریم کہ سابقہ کرم و عطیہ او سبحانہ شامل حال ذات بابرکات مشفق و مکرم فقرا جناب مخدوم زادہ بحدے گردیدہ باشد کہ از آنچہ نباید دور داشتہ بہ آنچہ باید نواختہ باشد۔ مراسلۂ شریفہ کہ از راہ مہربانی نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ بہجت تمام بخشید۔ چہ نعمتے است کہ از خاندان کرم و اہل حقوق یاد آوری بحال واپس ماندگان بہ وقوع آید۔ باوجود نسبت معنوی ارتباط صوری بظہور رسد و سبب انعکاس فیوض و اخذ برکات قوی تر گردد۔ دریوزۂ دعا فرمودہ بودند این درویش را ازین معنی غافل نہ دانند و از راہ توجہ دعا کہ وظیفۂ فقرا است خصوصاً بآن مخدوم زادگی کہ باوجود عموم حقوق خصوصیات دیگر بسیار درمیان است با خود دانند و امید واری تمام است کہ آثار و برکات آن شرف ظہور فرماید انہ قریب مجیب۔ و از استماع خبر وحشت اثر اعنی مصیبت جگر گوشۂ سعادت قرین کہ از نوشتۂ وکیل آنجناب معلوم گردیدہ چہ نویسد کہ بر دوستان چہ قسم الم و اندوہ رو داد۔ اما چون این امر جمیل مطلق است جل شانہ و دلالت خاص بر فاعل خود دارد و دولت مندان راکہ سالکان این راہ اند شاہراہے بہ وصول جناب قدس می گردد و از کرامت آخر کہ برین صبر مترتب می شود امید وار یہا حاصل می نماید و دولت صوری و معنوی در تزاید باد۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و پنجاہ و ششم

این مکتوب در جواب سوالے است کہ عرفان پناہ ولایت انتباہ جناب میر محمد یحییٰ کہ از عالیجناب فیاض معالم الہدیٰ الشمس افلاک العلی حضرت الشانِ ما استفسار نمودہ بود این احقر لبعد ارتحال آن عالی حضرت بجوابش امتیاز یافت۔ چون بطریق سفارت از آنجناب برانحش اختصاص یافتہ بودے داخل مکتوبات آن حضرت نمودہ شاید ببرکت صاحب نظرے از گرداب غفلت برآمدہ بہ صحرائے خوش فضائے تنبیہ افتد وما ذالک علی اللہ بعزیز۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ خصوصًا علی سید الوریٰ امام التقیٰ محمدن المصطفیٰ وعلیٰ اخوانہ وآلہ واصحابہ وورثۃ علومہ واحوالہ الصلوٰۃ العلیٰ۔ اما بعد نمودہ می آید کہ شرافت پناہ حقائق ومعارف دستگاہ میر محمد یحییٰ سلمہ ربہ چون این مرتبہ بزیارت روضہ مطہرہ امام ربانی ومرقد منور محبوب سبحانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ وملازمت قطب حقانی مدعمرہ العالی مشرف شدند۔ عرائضہ کہ بجناب علیا انتساب محبوب رب الارباب قطب الاقطاب منبع الاسرار مظہر الانوار شرف المحققین سلطان المدققین سراج الوارثین تاج العارفین دائرۂ مرکزِ ولایت مرکزِ دائرۂ ہدایت امام اہلِ حقیقت حضرت مروج الشریعت نورنا اللہ سبحانہٗ بانوار ترویجہ املا نمودہ بودند بہ این احقر نمودند واز اتفاقات عنیہ آن مکتوب بہ آن عالی حضرت نہ رسیدہ بود۔ چون این حقیر بمطالعِ آن متوجہ گردید درخاتمہ آن مکتوب سوالے اندراج یافتہ بود آن معرفت انتباہ درخواست نمودند کہ چہ باشد۔ اگر در جواب این کلمۂ چند نگاری اجابۃً للماٴمول کلمۂ چند درحل آن نوشتہ آمد فہا انا اقبض فنیہ معتصمًا باللہ الصمد المجید ومصلیًا علیٰ رسولہ الکریم در بعض عبارات امام ربانی اویسی الرحمانی شمس افلاک العلیٰ فیاض معالم الہدیٰ بدر مدائن العرفان النائب الاکبر لحضرۃ المصطفیٰ علیہ السلام کاشف اسرار مقطعات قرآنی قبلتنا حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ واقع شدہ است کہ ولایت خاصہ محمدیہ علیٰ صاحبہا الف صلوٰۃ والسلام مخصوص بہ مجذوبان سالک است کہ مراد اند ومریدان را ازین دولت خاصہ حبیب استعداد ازان مرتبہ نصیبے نیست۔ ومراد از مریدین آنانند کہ سلوک ایشان مقدم بر جذب

ایشان ہست مگر آن کہ تربیت کند مرادِ محبوب مرید محب را بکمال تصرف و جذب چنانچہ حضرت امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہٗ کہ آن عالیجناب سالک مجذوب ہست و بولایت خاصہ بہ تربیتِ سید المرسلین علیہ وعلیٰ اخوانہ وآلہ اشرف التحیات واصل گردیدہ کرم اللہ وجہہٗ بخلاف خلفاے ثلثہ متقدمہ چہ جذب آنہا رضی اللہ تعالیٰ عنہم بر سلوکِ شان مقدم است چنانچہ حال آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و در جاے دیگر از کلام آن حضرت واقع شدہ ہست کہ قربے کہ منوط بہ فنا وبقا وسلوک وجذبہ است قربِ ولایت ہست کہ اولیاے امت بہ آن مشرف گشتہ اند و قربے کہ اصحاب کرام را در صحبتِ خیر الانام علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام میسر می شد قربِ نبوت ہست کہ بہ تبعیت و وراثت ایشان را حاصل می گشت۔ درین قرب نہ فنا ہست نہ بقا نہ جذبہ است نہ سلوک۔ این قرب بمراتب از قربِ ولایت اعلیٰ وافضل ہست چہ این قرب قربِ اصالت ہست و آن قرب قربِ ظلیت شتان ما بینہما الخ کلامہ العالی بحسب الظاہر درین ہر دو عبارت تدافع مفہوم می شود چہ در عبارت اول ثبوت جذبہ وسلوک مر اکابر اصحاب را مدرک می شود و در ثانیہ نفی جذبہ وسلوک از جمیع صحابہ متحقق می شود۔ وجہ توفیق درین ہر دو عبارت چیست۔ جواب گوئیم اولاً اینکہ از عبارت ثانیہ آنچہ مفہوم می شود این ہست کہ حضرات صحابہ علیہم الرضوان براہِ قربِ نبوت واصل اند کہ درین کمال از سلوک نامے ونشانے نیست چہ سلوک وجذبہ در راہ ہست کہ بہ قربِ ولایت تعلق دارد نہ این کہ جذبہ وسلوک ایشان را اصلاً حاصل نہ شدہ است تا منافات پیدا شود۔ بلکہ زبدہ وخلاصۂ آنحضرت را حاصل بود۔ چنانچہ در مکتوب سی صد ویکم از مجلد اول اندراج یافتہ است۔ باید دانست کہ بعد از وصول براہِ دوئم ہر چند کمالاتِ مفصلہ در مقامِ ولایت بحصول پیوستہ ہست۔ اما زبدہ وخلاصۂ ولایت بوجہ احسن میسر گشتہ ہست۔ توان گفت کہ اہلِ ولایت از کمالاتِ ولایت پوست بدست آوردہ اند واین اصل مغز آن را حاصل کردہ۔ الخ۔ مکتوبہ العالی۔ پس ثابت شد کہ خلاصۂ جذبہ وسلوک در حق اصحاب کرام ثابت است۔ چہ ہر کہ بہ شاہراہِ نبوت رفتہ است۔ کمالات ولایت بطریقِ اندماج قطع فرمودہ ہست۔ چنانچہ در جاے دیگر تحقیق آن نوشتہ شدہ است پس تدافع ہرگز واقع نہ می شود۔ چہ زبدۂ سلوک در حق امیر مقدم بر خلاصہ جذبہ باشد۔

بخلاف حضرات خلفاے ثلثہ کہ زبدۂ جذبہ بر خلاصہ سلوک در حق الیشان مقدم است چنانچہ
آنحضرت را علیہ و علی آلہ الصلوٰت والتسلیمات۔ ہر چند کمالات جذبہ و سلوک آنجا مفقود بود
پس آنچہ واقع شدہ است نہ جذبہ است و نہ سلوک۔ مراد ازان کمالات مفصلہ جذبہ و سلوک
باشد نہ نفس آن بما عرفت من عبادتہ قدس سرہٗ۔ ثانیاً آنکہ مقام ولایت ظل
مقام نبوت است و ہر چہ در اصل کائن است در ظل نمودار می گردد پس مقامات اصحاب
کرام کہ در کمالات نبوت متحقق بودند بطریق مرآتیت در مقام ولایت جلوہ گر گشتند و آنچہ
مناسب حال خلفاے ثلثہ در ینجا منعکس گشت آن بود کہ جذب الیشان مقدم بر سلوک الیشان
است۔ و آنچہ ملائم حال حضرت امیر بود چنان پر تو افگند کہ سلوک آن جناب مقدم بر جذب
آنحضرت است و چون دران آوان کمالات نبوت جلوہ نہ فرمودہ بودند ہمان حکم نمودہ
آمد و چون معاملات نبوت بصد آب و تاب رو دہد و بصد طبل و نفیر ظہور فرمودہ موافق عبارت
ثانی اختیار افتاد۔ لہٰذا عبارت اولی از معارف سابقہ آنحضرت گشت و عبارت ثانی مذہب
مختار آمد۔ بالجملہ آن حضرت در ہمین مجلد تصریح کردند با آنکہ حضرات خلفاے اربعہ چنانچہ غرق
لجہ کمالات ولایت محمدیہ اند علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ہمین طور سرشار کمالات نبوت محمدیہ
اند علیہ السلام۔ لکن فرق آن است کہ حضرات شیخین باوجود حصول ولایت محمدی حامل بار نبوت
محمدیہ اند۔ و حضرت امیر باوجود حصول کمالات نبوت محمدی حامل بار ولایت محمدیہ اند و حضرت
ذی النورین حامل ہر دو بار خوش گوار اند۔ بہ این جہت الیشان را ذی النورین می توان گفت
فلا تدافع فی العبارتین السابقتین چہ حصول ہر دو کمال در حق الیشان ثابت گشت۔
لکن کمالات نبوت کہ اعلیٰ از کمالات ولایت اند در حق الیشان است۔ سوال ہرگاہ حضرت
امیر حامل بار ولایت خاصہ باشند چگونہ در حق الیشان توان گفت کہ جانب نبوت غالب
است از جانب ولایت۔ جواب۔ حضرت امام ربانی در مکاتیب خویش تحقیق فرمودہ اند
کہ قطع یک نقطہ مقام نبوت زیادہ است از قطع ولایت ثلثہ سواء کانت الولایۃ
الصغریٰ او الولایۃ الکبریٰ او الولایۃ العلیا۔ پس چون حضرت امیر در ضمن آنحضرت
علیہ السلام بنقطہ آخرین کمالات رسیدہ باشند ہر چند حامل بار ولایت خاصہ بوند حکم
بہ رجحان کمالات نبوت در حق الیشان مجوز بود۔ کما لا یخفی۔ فافہم۔ والسلام

- تمام شد -